بولاق

3

1997

BULAK

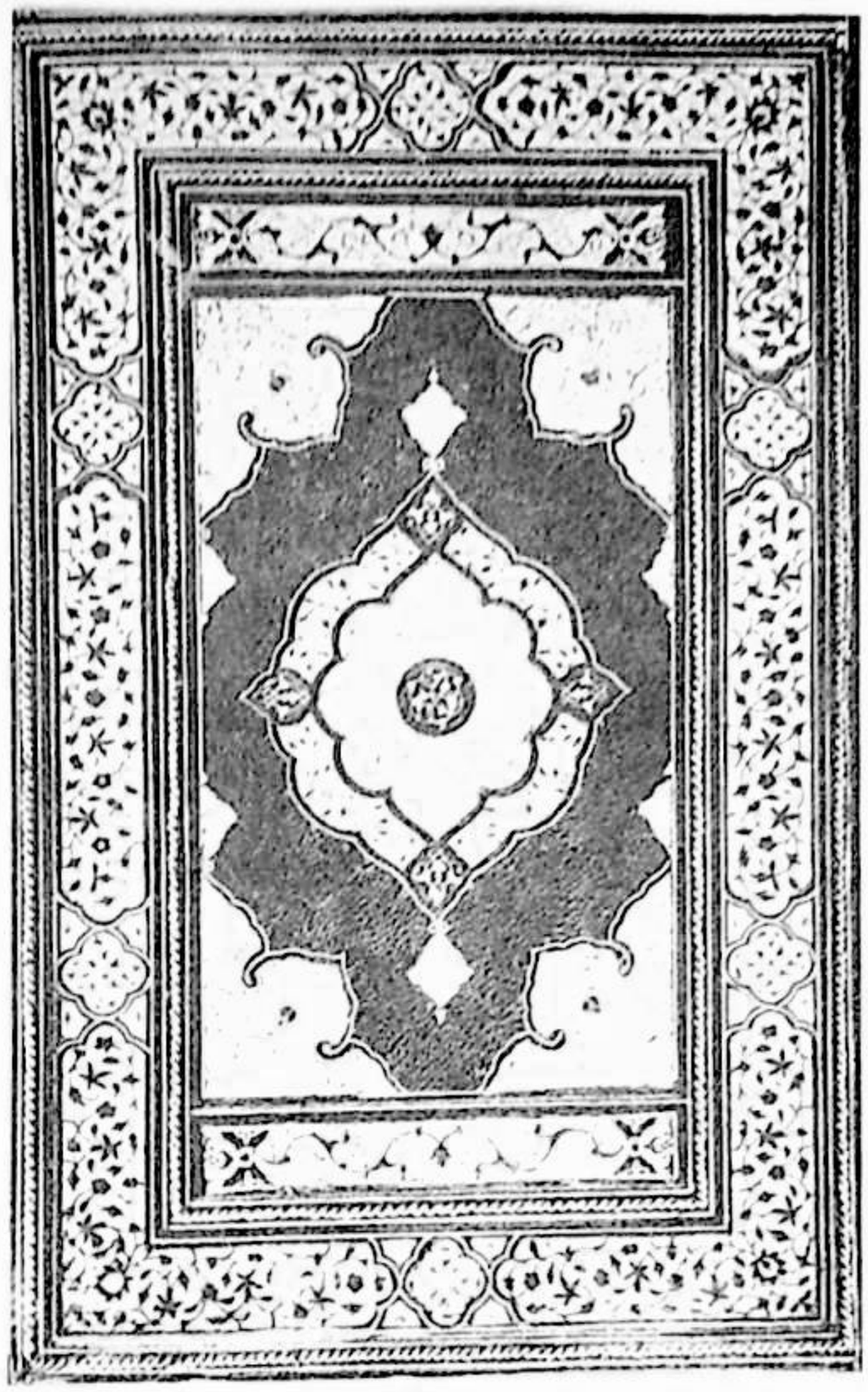

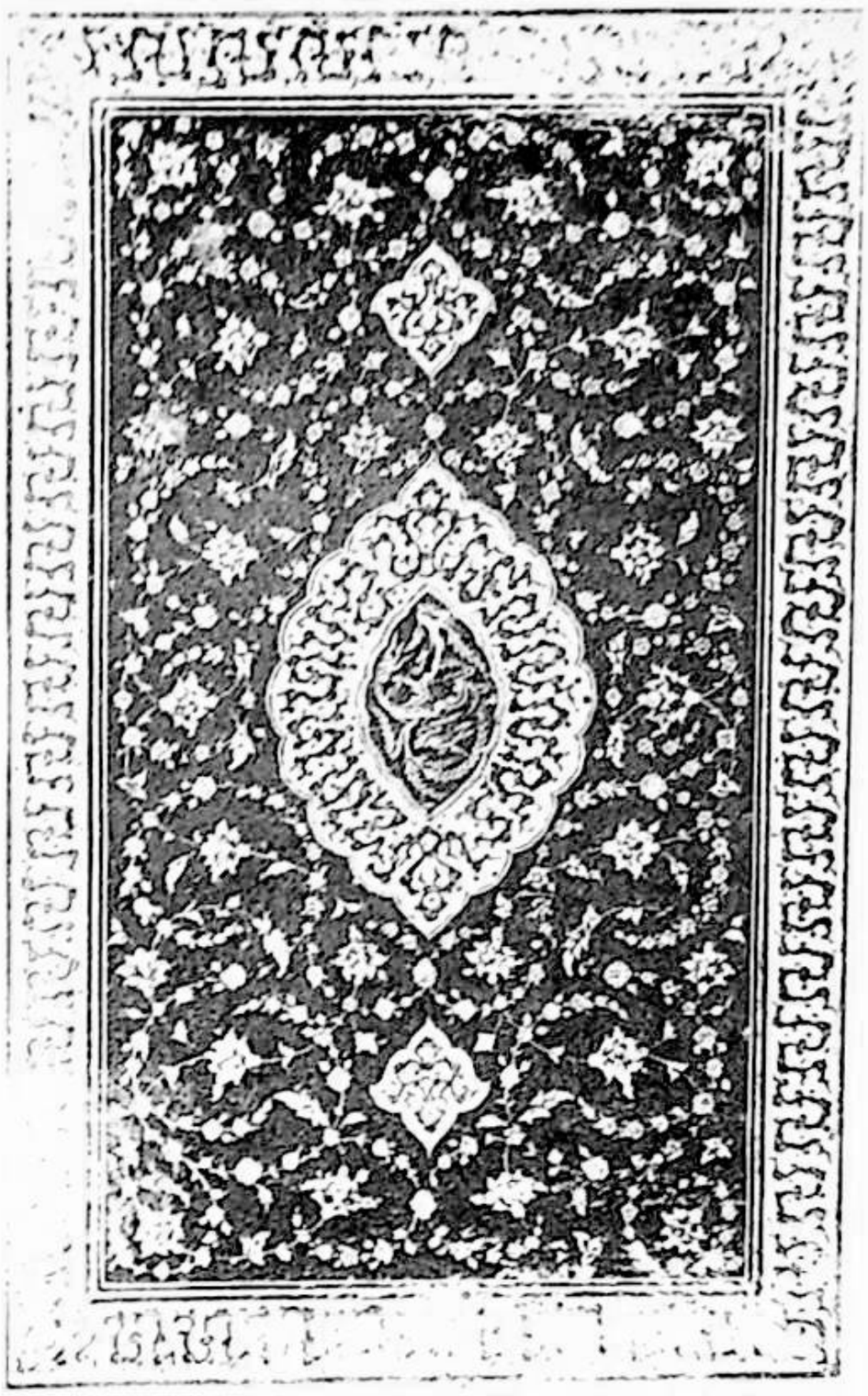

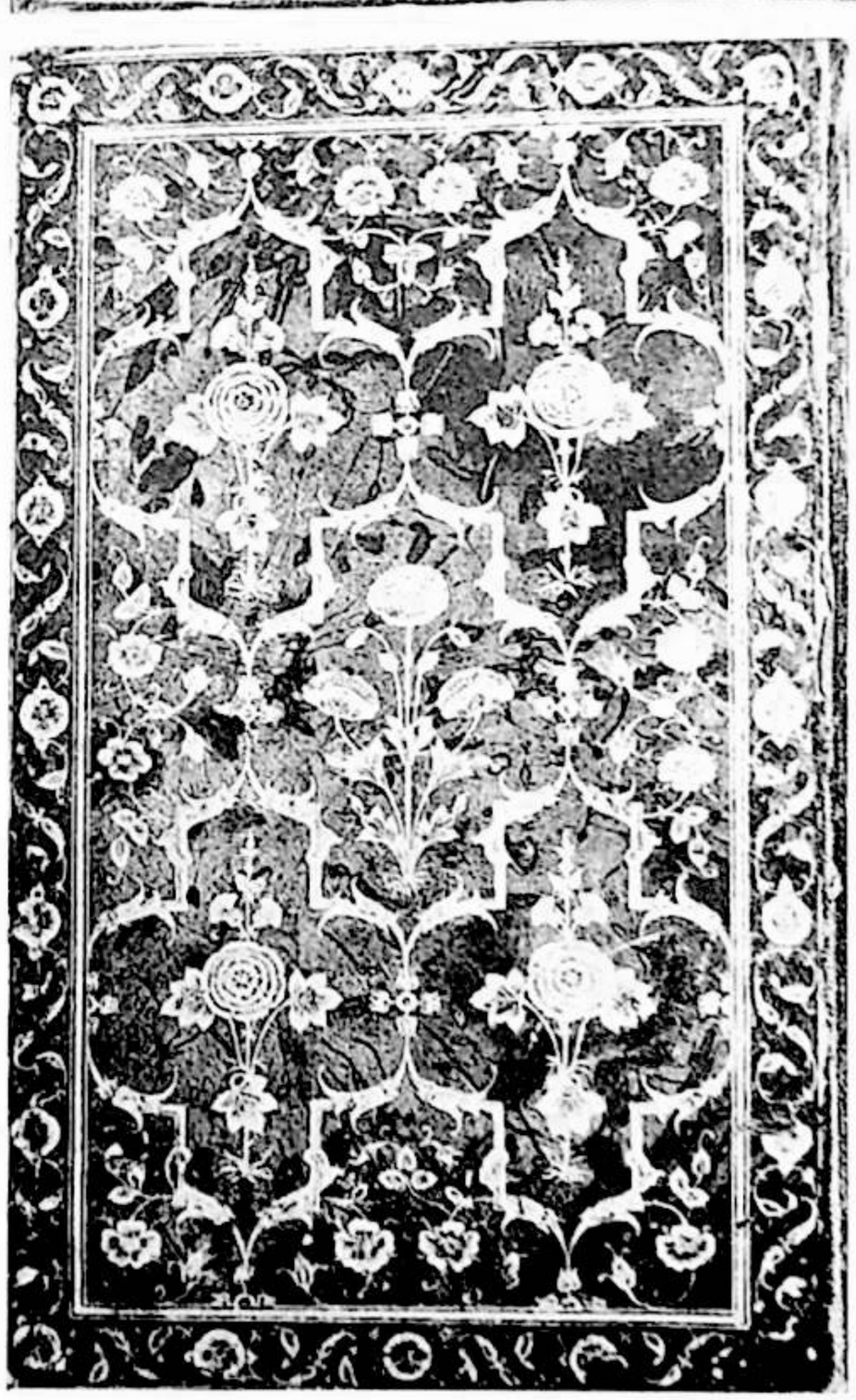

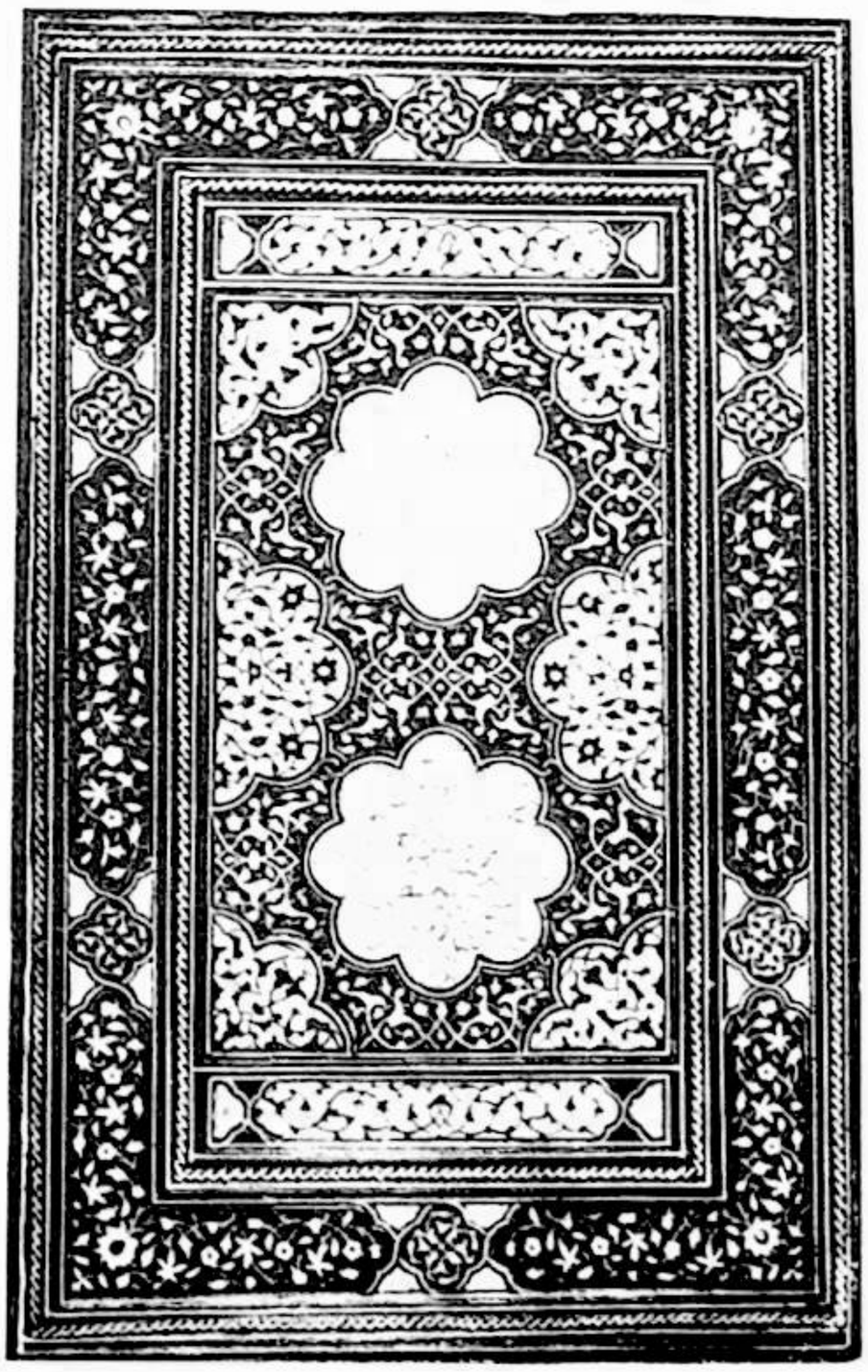

يۇلتۇز

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىزىدە ئەدەبىياتى

پەسىللىك ژۇرنىلى

18-سانى

60 - يىللار

1997

باش مۇھەررىر : ئابلەت ئىمىن
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن ، مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
بۇ سانىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى : پەرىدە ئىمىن ، ھاجى قۇتلۇق قادىرى

1997 - يىل 3 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

«شەھنامەئى تۈركي» دىن .....مۇھەممەتئىمىنئاخۇن شاھ ھىجران (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
« ئىسكەندەرنامە » دىن ..... مەۋلانا مەئۇچھرە ھەكىم (25)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئىسراپىل يۇسۇپ
غەزەللەر .....مەۋلانا ئۇبەيدۇللاھ لۇتفى (56)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئابدۇقادىر خەلپەتوۋ

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

شېئىرلار .....ئەۋەز ئۆتەر (110)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

مەشھۇر كلاسسىكلار

شائىر ئەۋەز ئۆتەر ھەققىدە .....ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر (123)

سوفى ئاللايار ۋە تەجنىس ..... شۇكۇر يالقۇن (127)

مەلىكە دىلئارام (داستان) .....(140)
نەشىر گە تەييارلىغۇچى : ھەسەن مامۇت
نادىر بىلەن سادىر (چۆچەك) ..... (159)
رەتلىگۈچى : نادىرە رەھىمى
رىۋايەتلەر .....(164)
رەتلىگۈچى : تۇرسۇن ھوشۇر ئىسھاقۇتى
بېيىت ـ قوشاقلار .....(172)
توپلاپ رەتلىگۈچىلەر : زۆھرە قۇربان

* *

خەتتات : قاينام جاپپار .
نەققاش : تۇردى قادىر نازىرى .
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : جالالىدىن بەھرام .

مۇقاۋىنىك 1ـ بېتىدە : لۇتفى پورتېرېتى . (رەسسام : جىلالىدىن بەھرام)
مۇقاۋىنىك ئىككىنچى ، ئۈچىنچى بەتلىرىدە : قەدىمكى كىتاب مۇقاۋىلىرى . (« پارىس مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتى » ناملىق كىتابتىن ئېلىنغان فوتۇ سۈرەتلەر)
مۇقاۋىنىڭ تۆتىنچى بېتىدە : شائىر ۋە مائارىپچى مەمتىلى تەۋپىق ئەپەندى (رەسسام ئابدۇشۇكۇر كېرىم) يالقۇن ئابىت فوتۇسى

"شەھنامەئی تۈركي"دىن*

مۇھەممەد ئىمىنئاخۇن شاھ ھىجران

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

ئوتتۇز ئىككىنچى داستان

رۇستەمنىڭ مەردەمخار بىلەن جەڭ قىلغانلىقى ۋە بىداد شەھرىنى ئالغانلىقى، ئەفراسىياب بۇ ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇپ، فۇلادۋەند ئاتلىق پالۋاننى چاقىرتقانلىقى ۋە خاقاننىڭ چوڭ - كىچىك لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى چىرلاتقانلىقى، فۇلادۋەند رۇستەم بىلەن جەڭ قىلغانلىقى ۋە بۇ ئىككى پالۋاننىڭ چىلىشقانلىقى، ئەفراسىيابنىڭ قاچقانلىقى، رۇستەمنىڭتۇراندىن يېنىپ، كەيخۇسرەۋ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەلگەنلىكى

مەۋلانە فىردەۋسى تۇسى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

فەرپىز ئىبنى كەيكاۋۇس ئۇزۇن يوللارنى يۈرۈپ رۇستەمنىڭ ئالدىغا كەلدى. رۇستەم لەشكەرلەرنى باشلاپ ئەفراسىياب تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. ئۇلار يول بويى شىكار قىلىپ يىلپىزلارنى ئۆلتۈرۈپ، مەي ئىچىپ، مەجلىس تۈزۈپ ماڭدى. ئۇلار مەداد دېگەن شەھەرگە كەلدى. بۇ شەھەر خەلقى ئادەم گۆشى يەيتتى. ئۇلارنىڭ پادىشاھى ھەمىشە نارەسىدە بالىلارنى يەيتتى. كېنىزەكلەر ئادەم گۆشىنى پۇشۇرۇپ بېرەتتى. رۇستەم پەرمان قىلدىكى:

- گۇستەھەم ئۇچ مىڭ سەركەردە بىلەن ئۇ شەھەرگە بارسۇن.

بۇ شەھەردىكىلەر گۇستەھەمنىڭ لەشكەر باشلاپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇلارمۇ جەڭگە تەييار بولدى. بۇ پالۋانلار ناھايىتى كۇچلۇك ئىدى. گۇستەھەم ئۇلارنىڭ ناھايىتى كۇچلۇك پالۋانلار ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ پەرمان قىلدىكى:

- ئۇلارنى تېرە - پېرەڭ قىلايلى!

كافۇر ئۆز پالۋانلىرىغا:

- ئەي پالۋانلار، نەيزە - گۇرزەڭلەرنى ئېلىپ جەڭگە ئاتلىنىڭلار. ئۇلارنى تۇتۇڭلار،

---

* بەشى ئۆتكەن ساندا

ـ دەپ بۇيرۇق قىلدى. كافۇر لەشكەرلىرى تەڭلا ھۇجۇم قىلىپ، ئىران لەشكەرلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۆلتۈردى. گۈستەھەم بۇ ھالنى كۆرۈپ، پالۋان بىجەنگە:

ـ دەرھال رۇستەمنىڭ ئالدىغا بېرىپ دېگىن، ئۇ ئىككى يۈز لەشكەر بىلەن بۇ يەرگە كەلسۇن، ـ دېدى.

بىجەن ئىبنى گىۋ رۇستەمنىڭ ئالدىغا شامالدەك كېلىپ، ئەھۋالنى ئېيتتى. رۇستەم دەرھال ئاتلىنىپ جەڭ مەيدانىغا كەلدى. ئۇ نۇرغۇن ئىران لەشكەرلىرىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆردى. رۇستەم كافۇر مەردەمەرغا قاراپ نەرە تارتتى:

ـبۇ جەڭنى مەن تامام قىلىمەن، ـ دېدى. كافۇر رۇستەمگە قارىتىپ ئوق ئاتتى. رۇستەم ئوقتىن ئۆزىنى قاچۇردى. كافۇر ھېرىپ قالدى. رۇستەم سالمىنى تۇسقا تاشلاپ بېرىپ، كافۇرنى مەسخىرە قىلىپ، ئېغىر گۈرزىسىنى قولىغا ئالدى. ئۇ گۈرزىسى بىلەن كافۇرنىڭ بېشىغا شۇنداق ئۇردىكىم ئۇستىخانلىرى چۈل ـ چۈل بولۇپ كەتتى. رۇستەم شۇ يوسۇندا كافۇر لەشكەرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، شەھەر سېپىلىغچە كەلدى. ئۇلار شەھەر قۇۋۇقىنى ئېتىپ، سېپىل تۆپىگە چىقىۋالدى. ئۇلار:

ـ بىر پالۋان بۇ شەھەرنى قورشىۋالدى. ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىشنىڭ پايدىسى يوق. تۇر ئىبنى فەرىدۇن نېمە ئۈچۈن ئىرانغا چاپتى، ـ دېيىشىپ، شەھەرنىڭ سېپىل ۋە قوۋۇقلىرىنى ياغاچ ـ تاش بىلەن توسىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار شەھەردىن چىقمىدى. رۇستەم ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ شەھەرنى ئالالمىدى. مەنچاناق ۋە باغلارمۇ كار قىلمىدى. رۇستەم لەشكەرلەرنى شەھەرنى قورشاشقا بۇيرۇدى. رۇستەم ئوقيانى قولىغا ئېلىپ قاراپ تۇردى. بۇنى كۆرۈپ ھەممە خەلق ھەيران قالدى. سېپىل تۆپىدىكىلەر بېشىنى چىقىرىشى ھامان، ئوق بىلەن ئۇنىڭ جېنىنى ئالدى. قورغان ئەھلى بۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ قورقۇپ كەتتى. سېپىل تۆپىدىكىلەر يىغلاشقا باشلىدى. سېپىلگە گۈرگۈت قويۇپ ئوت ياقتى. ئاخىرى سېپىلنىڭ يېرمى ئۆرۈلۈپ چۈشتى. رۇستەم لەشكەرلىرىگە ئوقيا ئېتىشقا پەرمان قىلدى. شەھەر خەلقى بالىلىرى ۋە مال ـ دۇنياسى ئۈچۈن جەڭ قىلاتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى ئۆلۈپ تۈگەشتى. ئىران پالۋانلىرى سۇپەرلەرنى بېشىغا تۈتۈپ قوللىرىغا ئوقيا، نەيزىلەرنى ئېلىپ، شەھەرگە بېسىپ كىردى. بۇ لەشكەرلەرنىڭ ئالدىدا بىجەن بىلەن گۈستەھەم بار ئىدى. شەھەر خەلقى شەھەرنى تاشلاپ باياۋانغا قاراپ قاچتى. رۇستەم شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئادەمخور كافۇرنىڭ قوشۇنلىرىنى قىرىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى. بەزىلىرىنى ئەسىرگە ئالدى. ئۇلار نۇرغۇن مال ـ دۇنيا، ئالتۇن ـ كۆمۈش، كېنىزەكلەرگە ئىگە بولدى. جەڭ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن رۇستە تەرەت ئېلىپ تەڭرىگە شۈكرى سەنالار ئېيتتى. ئۇ ئىرانلىقلارغا قاراپ:

ـ ئەي پالۋانلار، تەڭرىگە شۈكرى ئېيتىڭلار. بىزنىڭ بۇنداق غالىپ كېلىشىمىز تەڭرىنىڭ ياردىمىدىندۇر، ـ دېدى.

پالۋانلار تەڭرىگە ھەمدۇ ـ سانالار ئېيتقاندىن كېيىن، رۇستەمنىڭ باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئېيتىشتى.

ـئەي پالۋانلار، مېنىڭ بۇ باتۇرلۇقۇمنى تەڭرى بەرگەن، ـ دېگەندىن كېيىن گىۋغا پەرمان قىلىپ، ـ سەن ئون مىڭ سەرۋاز بىلەن خوتەن شەھرىگىچە بارغايسەن، ـ دېدى.

پالۋان گىۋ ئون مىڭ سەرۋاز بىلەن تۇرانلىقلارنى ئۈچ كۈن پاراكەندە قىلدى. تۆتىنجى

كۈنى نۇرغۇن پالۋانلارنى تۇتتى. ئاي يۇزلۈك قىزلارنى ئېلىپ، رۇستەمنىڭ ئالدىغا كەلدى. پالۋانلار رۇستەمگە:

ـ ئەي جاھان پالۋان، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن. كۆڭلۈڭ ھەمىشە خوشال تۇرسۇن. بۇنداق پالۋانلىقنى تەڭرىمىز ساڭا بەردى. بۇ تەڭرىنىڭ ساڭا ھەمراھ بولغىنى. پەلەك مەقسىتىڭ بويىچە چۆرۈلگەي. بىز ئەفراسىيابتىن قورقۇپ غەم ـ ئەندىشىدە يۈرەتتۇق. سەن مەقسىتىڭ بويىچە كېلىپ ھىزنى بۇ غەمدىن خالاس قىلدىڭ. سەن ئىرانىنىڭ تاجىسى. ھەممە پالۋانلارنىڭ بېشى سەن. تەڭرى ساڭا ساۋاب بەرسۇن. كۆڭلۈڭنى ھەمىشە خوشال تۇتقىن، ـ دېيىشتى.

ـ ئەي پالۋانلار، ـ دېدى رۇستەم، ـ بۇ جاھان سىلەر بىلەن ئاۋات بولسۇن. ئۇچ كۈن خوشاللىق بەزمىسى قىلايلى. ئاندىن ئەفراسىياب تەرەپكە يۈرۈش قىلايلى.

پالۋانلار رۇستەمنىڭ دېگىنى بويىچە ئۇچ كۈن خوشال ـ خورام مەجلىس قىلىشتى.

ئەفراسىياب «تۇران شەھرى خاراب بولدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى بىئارام بولدى. ئۇ بەگلەرنى چاقىرتىپ:

ـ مەن رۇستەمنى كۆرگەن. ئۇنىڭ بىلەن كىممۇ جەڭ قىلالىسۇن؟ مەن لەشكەر تارتىپ بارغاندا ئۇ كىچىك ئىدى. ئۇ مېنى ئىگەردىن يۇلۇپ ئالغان، ـ دېدى.

ـ ئەي شاھ، رۇستەمدىن تولا غەم قىلماڭ. سىز ئاجايىب پالۋاندۇرسىز. جەڭ كۈنى قېلىچىڭىزدىن قان ئاققۇسى. سىزنىڭ سەركەردە ـ لەشكەرلىرىڭىز كۆپ. نۇرغۇن مال ـ دۇنيالىرىڭىز بار. شۇنداق تۇرۇقلۇق جەڭ قىلىشتىن نېمە ئەندىشە. بۇ ئىش ئۇچۇن ئۇنچە غەم قىلىش كەتمەيدۇ. رۇستەمنىڭ جېنى تۆمۇردىن بولسىمۇ، بىرلا ئادەم. لەشكەر تارتىڭ. رۇستەمنىڭ بېشىنى كېسىڭ. رۇستەم ئۆلسە كەيخۇسرەۋدىن ھېچقانداق قورقۇش يوق. قارىڭ، بىزنىڭ لەشكەرلىرىمىزنىڭ ھەممىسى كۈچلۈك پالۋانلاردۇر. ھەممىمىز بالىلىرىمىز، مال ـ دۇنيايىمىز ئۇچۇن جەڭ قىلايلى. شەھەرنى دۇشمەنگە بەرگەندىن، ئۆلگىنىمىز ياخشىدۇر، ـ دېيىشتى بەگلەر.

ئەفراسىياب بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، سەركەردىلەرگە پەرمان قىلغاندىن كېيىن:

ـ مەن جەڭ قىلاي. نەۋرەم كەيخۇسرەۋ چوڭ بولۇپتۇ. ئۇ رۇستەمنى ماڭا سوغا قىلىپ ئەۋەتىپتۇ. مەيلى نەۋرەم كەيخۇسرەۋ بولسۇن، ياكى رۇستەم بولسۇن ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپ، بۇ ئاپەتتىن خالاس بولاي، ـ دېدى.

بەگلەر ئەفراسىيابقا ئاپىرىن ئېيتىشتى. ئەفراسىياب نۇرغۇن جەڭلەرنى قىلغاچقا، جەڭگە خېلى پىشىق ئىدى. ئەفراسىيابنىڭ بىر پالۋىنى بولۇپ، ناھايىتى مەككار ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى فەرغار ئىدى. ئەفراسىياب ئۇنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

ـ ئەي فەرغار، سەن ئىران لەشكەرلىرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ، رۇستەمنىڭ يېنىدىكى پالۋانلىرى بىلەن لەشكىرىنىڭ سانىنى ئۇقۇپ كەل، ـ دېدى.

فەرغار رۇستەمنىڭ پالۋانلىرى بىلەن لەشكەرلىرىنى ئۇققاندىن كېيىن، قايتىپ كېلىپ ئەفراسىيابقا ھەممە ئەھۋالنى ئېيتتى. ئەفراسىياب فەرغارنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ ناھايىتى غەمكىن بولدى. كىشىلەرگە كۆرۈنۈشمۇ قىلمىدى. ئۇ ئوغلى شىدەنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

ـ ئىراندىن نۇرغۇن لەشكەرلەر كېلىپتۇ. ئۇلارنىڭ سەركەردىسى رۇستەم ئىبنى زال ئىكەن. ئۇ كامۇس كەشانىدەك پالۋاننى، خاقانى چىن، مەنشۇر، كوھيار كەشانى، فەرتۇس

ۋە شىكگىل قاتارلىق پالۋانلارنى ئۆلتۈرىدىغىنى ئۆلتۈرۈپ، ئەسىرگە ئالىدىغىنى ئەسىرگە ئېلىپتۇ. ئۇ قىرىق كۈن جەڭ قىلىپ، نۇرغۇن مال - دۇنيانى قولغا چۈشۈرۈپ، ئىرانغا ئەۋەتىپتۇ. ئەمدى لەشكەر تارتىپ بۇ يەرگە كېلىپتۇ. مېنىڭ بەختىم يېنىپتۇ. بىز مال - دۇنيالىرىمىزنى رۇدغا ئەۋەتەيلى. بۇ يەردە قالسا، رۇستەمنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدۇ. مەن رۇستەمدىن قورقىمەن. رۇستەم گۇرزە، نەيزە ۋە قېلىچتىن قورۇقمايدۇ. ئەگەر ئاسماندىن گۇرزە ياغسىمۇ ئۇ قورقۇپ قالمايدۇ. ئۇنىڭ بەدىنى خۇددى تۆمۈرگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ تاغدەك بىر ئېتى بار. شامالدەك تېز يۈرىدۇ. مەن رۇستەم بىلەن جەڭ قىلغاندا ئۇ ئۇستىگە يولۋاس تېرىسىدىن ياسالغان بىر سەلاھ كىيىپتۇ. ئوق، قېلىچ ئاڭا كار قىلماپتۇ. بىز سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلايلى. ئەگەر خۇدا بىزگە يار بولسا، ئامىتىمىز ئوڭدىن كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. مۇبادا بۇ جەڭدە رۇستەم غالىب كەلسە، چىن دەرياسىنىڭ ئۇ تەرىپىگە كېتىمەن. بۇ شەھەر رۇستەمگە قالسۇن. ئەي ئوغلۇم، مەن قورقماتىمەن. بۇ ئالەم بىۋاپادۇر، - دېدى.

- ئەي ئەقىللىق پادىشاھ، - دېدى ئوغلى شىدە دادىسىغا، - سىز ناھايىتى كۆچلۈك پالۋانسىز. سىزگە پەندى - نەسىھەت قىلىشنىڭ لازىمى يوق. پىران، ھۇمان، گۇلباۋ، نەستىھەنلەر باتۇر پالۋانلاردىن ئىدى. ئاخىرى جەڭدە يېڭىلىپ قېچىپتۇ. شاھ ئاتا، كامۇس كەشانى بىلەن خاقانىڭ غېمىدە كۆڭلۈم ناھايىتى پەرىشان. ئەمدى گەنگى تەرىپىگە لەشكەر تارتىپ، ئۆزۈڭنى ساقلاپ قېلىشىڭ كېرەك. چىن خاقانىدىن ياردەم سورىغانىدىڭ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى جەڭدە ھالاك بولدى. - دېدى.

فەرغار ئەفراسىيابنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

- ئەي شاھ، رۇستەمنىڭ بارگاھىدا بىر يېشىل چىدىرنى كۆردىم. ئۇ يەردە ئەزىدىرھا سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بىر ئەلەمۇ بار كەن. رۇستەم مەست پىلدەك بارگاھدا ئولتۇرۇپتۇ. تاغدەك بىر ئات ئىشىك ئالدىدا باغلاقلىق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا تۇس، كۇدەرز، پەرپىز، گىۋ، شىدۇش ۋە كەركىنلەر بار ئىكەن. گۇستەھەم، بەجەن ۋە گىۋ قاتارلىق پالۋانلار قاراۋۇللۇق قىلىۋاتىپتۇ، - دېدى.

پىران ئەفراسىيابنىڭ قېشىغا كەلدى. ئەفراسىياب فەرغارنىڭ دېگەنلىرىنى ئۇنىڭغا دېدى.

پىران:

- ئەي پادىشاھ، بىزگە جەڭ قىلماي باشقا چارە يوق، - دېدى. ئەفراسىياب بۇ گەپنى ئاڭلاپ جەڭ قىلىشقا بېلىنى باغلىدى. ئۇ پىرانغا:

- سەن لەشكەر تارتىپ، رۇستەمنىڭ ئالدىغا بارغىن، - دېدى. پىران لەشكەرلىرىگە پەرمان چۈشۈردى. نۇرغۇن لەشكەر يىغىلدى. ئەفراسىياب ئوردىسىدىن چىقىپ بايا‌ۋانغا جەڭ قىلغىلى كەلدى. ئەفراسىياب بىر كاتىپنى چاقىرتىپ پالۋان فۇلادۋەندكە نامە يازدى. نامە پۈتكەندىن كېيىن ئەلچىگە:

- سەن بېرىپ فۇلادۋەندكە دېگىنكى، بىز ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا قالدۇق. تۇس بىلەن گۇدەرزدىن كۆپ بالالار يەتتى. كەيخۇسرەۋنى جېنىمدىن ئەزىز كۆرۈپ باقتىم. ئۇنىڭغا شامالمۇ تەككۈزمەي باقتىم. ئەمدى مەن بىلەن جەڭ قىلماقچى بولىۋاتىدۇ. پالۋان فۇلادۋەند بۇ يەرگە كېلىپ، ماڭا ياردەم بەرسۇن. چىن ۋە سەقلاپ شەھەرلىرىدىن نۇرغۇن لەشكەرلەر ياردەمگە

كەلگەنىدى. بىراق ھەممىسى ھالاك بولدى. ئىران لەشكەرلىرىنىڭ سەركەردىسى رۇستەمدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە گۇدەرز، تۇسلارمۇ بار. ئەگەر رۇستەم سېنىڭ قولىڭدا ھالاك بولسا، خەلق جاپا ـ مۇشەققەتتىن خالاس بولاتتى. ئەگەر رۇستەم ئۆلمىسە، بىزگە نۇرغۇن زىيان يېتىدۇ. رۇستەمنى ئۆلتۈرسەڭ پادىشاھلىق تەختىمنى ساڭا قالدۇرىمەن. سەن دەردىمىزگە يەتكەيسەن دېگىن، ـ دەپ، نامەغە مۆھۈر باستى.

كەچ بولغاندا شىدە ئىبنى ئەفراسىياب نامىنى ئېلىپ فۇلادۇەند تەرەپكە راۋان بولدى. ئۇ فۇلادۇەندنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ، نامەنى بەردى. رۇستەمنىڭ باتۇرلىقىنى باشتىن ـ ئاخىر سۆزلەپ بەردى. فۇلادۇەند چىن تېغىدا تۇرۇشلۇق ئىدى. ناھايىتى ھەيۋەتلىك پادىشاھ ئىدى. پالۋانلىقتا تەڭدىشى يوق ئىدى. ئۇنىڭ نۇرغۇن پالۋانلىرى ۋە لەشكەرلىرى بار ئىدى. ئۇ ھەممە بەگلەرنى يىغىپ، ئەفراسىياب ئەۋەتكەن نامىنى كۆرسەتتى. پەرمان چۈشۈرۈپ، ئەفراسىيابقا ياردەم بەرگىلى لەشكەر تارتتى. فۇلادۇەند شەھەرگە يېقىن كەلگەندە ئەفراسىياب ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ شەھەرگە باشلاپ كىردى. ئەفراسىياب سىياۋۇشنىڭ خۇنىنى دەۋا قىلىپ، نۇرغۇن لەشكەرلەرنى رۇستەمنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنى، خاقان، كەمۇس كەشانى ۋە مەنشۇرلارنىڭ ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن:

ـ ئەي پالۋان، بۇنداق ئاپەت بىرلە كىشىدىن كېلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ رۇستەمدۇر. ئۇنىڭ بىر سەلاھى بولۇپ، ھېچقانداق تىغ ئۆتمەيدۇ. سەن ئۇزۇن يول يۈرۈپ، كۆپ جاپا تارتتىڭ. بۇنىڭ ئامالىنى قىلغايسەن، ـ دېدى.

فۇلادۇەند بۇنى ئاڭلاپ غەمدە قالدى. بىر ئازدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ـ ئەي شاھا، رۇستەم بىلەن ئالدىراپ جەڭ قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇ مازاندەرانغا بېرىپ، گۇرزە بىلەن دېۋە سەفىدنىڭ باغرىنى يارىدى. ئەۋلادى غۇبدىنى تۇتۇپ، بويىنىغا مىندى. مەن ئۇنىڭ تەڭدىشى ئەمەس. ئەمما مەسلىھەتلىشىپ چىقمايمەن. مەن خۇددى يولۋاستەك ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلاي. سىز نۇرغۇن لەشكەرلەرنى يىغىڭ. لەشكەرلەرنىڭ كۆپلىكىدىن رۇستەمنىڭ بېشى ئايلانسۇن. شۇ چاغدا بىر ئامال قىلۇرمەن. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن ئۇنى مەغلۇپ قىلىش مۇمكىن ئەمەس، ـ دېدى.

ئەفراسىياب بۇنى ئاڭلاپ ناھايىتى خوشال بولدى. دەرھال مەجلىس تەييار قىلىپ، مەي ئىچىشتى. فۇلادۇەند مەس بولدى. ئۇ:

ـ جەمشىد پادىشاھىمۇ مەندىن قورقۇپ تەختىدە خاتىرجەم ئولتۇرغان ئەمەس. مەندىن دۈشمەنلىرىمۇ قورقىدۇ. مېنىڭ ئالدىمدا رۇستەم قانچىلىك نېمىتى، ناھايىتىكى بىر سىقىم تۇپراق. كەيخۇسرەۋ، تۇس، گىۋلار قانچىلىك نېمىتى. جەڭ كۈنى خۇددى تۇلكىنىڭ ئوينىتقاندەك، ئۇلارنى تېرە ـ پىرەڭ قىلىۋېتىمەن، ـ دەپ ۋارقىرىدى.

ئىككىنچى كۈنى ئەفراسىيابنىڭ لەشكەرلىرى ناغرا ـ كارنايلىرىنى چېلىشتى. فۇلادۇەند لەشكەرلەر ئالدىدا خۇددى مەس پىلدەك تۇراتتى. ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى سەپ تۇزۇشتى. رۇستەم ئېتىغا مىنىپ جەڭ مەيدانىغا كەلدى. فۇلادۇەند تۇس بىلەن تۇتۇشتى. ئۇ تۇسقا يېقىن كېلىپ، زەنجىر پوتىسىدىن تۇتۇپ، يەرگە تاشلىدى. پالۋان گىۋ تۇسنىڭ يېڭىلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئات چاپتۇرۇپ كەلدى ئۇ فۇلادۇەندگە خۇددى شىرغا ئوخشاش ئېتىلدى. فۇلادۇەند سالما تاشلىدى، سالما گىۋنىڭ بېشىغا چۈشتى. رۇھام بىلەن بىجەن فۇلادۇەندنىڭ باتۇرلۇقىنى

كۆرۈپ، ئىككىسى تەڭلا ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. ئۇلار تەڭلا فۇلادۇەندگە سالما تاشلىدى. فۇلادۇەند قاتتىق نەرە تارتىپ، ئىككى پالۋاننى ئىگەردىن يۇلۇپ ئېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئاندىن كېيىن ئات چاپتۇرۇپ ئىران لەشكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇ كاۋە تۇغىغا ئۇنتۇر كېلىپ قالدى. ئۇ خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، كاۋە تۇغىنى پارا ـ پارا قىلىۋەتتى. ئىران لەشكەرلىرىدىن ھېچ كىشى فۇلادۇەندگە تەڭ كېلەلمىدى. گۇدەرز ئىبنى گەشۋاد فۇلادۇەندىنىڭ پالۋانلىقىغا ھەيران قالدى. ئۇ رۇستەمنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ـ ئەي پالۋان، فۇلادۇەند پالۋانلىرىمىزنى ئىگەرلىرىدىن يۇلۇپ يەرگە تاشلىدى. پالۋانلىرىمىز ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى. پەقەت سەنلا ئۇلارنى قۇتقۇزالايسەن، مېنىڭ ناھايىتى باتۇر ئوغۇللىرىم ۋە نەۋرىلىرىم بار ئىدى. ئەمدى ئالدىمدا ئۆلدى. ئۇلار ياش تۇرۇپلا ئۆلۈپ كەتتى. مەن يالغۇز قالدىم، ـ دەپ زار ـ زار يىغلىدى.

رۇستەم بۇنى ئاڭلاپ غەمكىن بولدى. ئۇ جەڭ مەيدانىغا كېلىپ كۆردىكى، فۇلادۇەند خۇددى تاغدەك ھەيۋەت بىلەن تۇرۇپتۇ. رۇستەم تۆت پالۋاننىڭ يېڭىلگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى پەرىشان بولدى. ئۇ لەشكەرلەرنىڭ روھىنىڭ ناھايىتى چۈشكۈنلىكىنى كۆرۈپ، كۆڭلە:

ە: «بېشىمىزغا قارا ئۇغۇ كۇن چۈشۈپتۇ. بەخت مىز يانغان ئوخشايدۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدى. رۇستەم ئېتىغا قامچا ئۇرۇپ نەرە تارتتى. ئۇنىڭ نەرە ئاۋازى پەلەككە يەتتى. ئۇ تۇس قاتارلىق پالۋانلارنىڭ پىيادە يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، تەڭرىنى يات ئېتىپ: «ئەي جاھان پالۋانلىرىنى يارانقۇچى پەرۋەردىگار، سەن ھەممە ئىشتىن خەۋەردارسەن. ماڭا بۇنداق قارا ئۇغۇ كۇنلەر كەلگىنىدىن ئۆلگىنىم ياخشى» دەپ فۇلادۇەندگە ئېتىلدى. رۇستەم فۇلادۇەندگە سالما تاشلىدى. فۇلادۇەند سالمىنى پارا ـ پارا قىلىۋەتتى. ئۇ رۇستەمگە

ـ ئەي نامدار پالۋان، پىللارمۇ سەن قورقۇپ قاچاتتى. ئەمدى مېنىڭ پالۋانلىقىمنى كۆرگىن. بۇنداق ئەلەمنى چۈشىگىدىمۇ كۆرمىگەنسەن. مەن لەشكەرلىرىڭنى ئەسىر قىلىپ، ئەفراسىيابقا تاپشۇرىمەن، ـ دېدى.

ـ ھەي، سەن مېنى نېمە دەپ قورقىتىۋاتىسەن، ـ دېدى رۇستەم فۇلادۇەندگە قاراپ، ـ پالۋانلار جەڭ قىلماي تۇرۇپ لاپ ئۇرمايدۇ. سەن بىھۇدە لاپ ئۇرما.

فۇلادۇەند بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلىدە: «ھەرقانداق بىر كىشى باشقىلارغا زۇلۇم قىلىپ جەڭ قىلسا، ئاخىرى ئۇنىڭ كۆڭلى خەستە بولۇپ، چىرايى سارغىرىدۇ. دۇشمەندىن ۋە دوستىدىن يامانلىق يەتسە، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغان ئۇبداندۇر. رۇستەم مازانداەرانىنى ئېيغىر گۇرزىسى بىلەن يانچىپ، دېۋە، شىرلارنى ئۆلتۇرگەن» دېگەنلەرنى ئويلاپ:

ـ ئەي پالۋان، ھۇنىرىڭ بولسا كۆرسەتكىن، ـ دېدى.

ئىككى شىر بىر ـ بىرىگە ھەيۋە قىلدى. رۇستەم گۇرزىسىنى كۆتىرىپ، فۇلادۇەندىڭ بېشىغا شۇنداق ئۇردىكى، ئاۋازى پەلەككە يەتتى. فۇلادۇەندىڭ قولىدا ماغدۇر قالمىدى. ئۇ بۇ دەردىن ئىلانداك تولغاندى. رۇستەم فۇلادۇەندىڭ مىڭىسى چۈۋۈلۈپ كەتتى دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن ئۇ ئەجدىھادەك غاقىراپ تۇراتتى. رۇستەم تەڭرىنى ياد ئېتىپ: «خۇداۋەندە ھەممە ئالەمنى يارانقۇچى پەرۋەردىگار سەندۇرسەن. ئەگەر بۇ جەڭدە زۇلۇم مېنىڭ تەرىپىمدە بولسا، جېنىم فۇلادۇەندىڭ قولىدا چىققاي. ئەگەر زۇلۇم فۇلادۇەند تەرەپتە بولسا، مېنىڭدىكى كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ئالمىغىن. ئەگەر فۇلادۇەندىڭ قولىدا ئۆلسەم ئىرانىڭ

پالۋانلىرى تىرىك قالمايدۇ. شەھەرلىرى ۋەيران بولىدۇ» دېدى. فۇلادژەند رۇستەمگە ھەيۋە قىلدى. ئىككى پالۋان يەنە تۇتۇشتى. فۇلادژەند خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ رۇستەمگە ئۇردى. ئۇ خەنجەر ئالماستىن ياسالغانىدى. لېكىن رۇستەمنىڭ سەلاھىغا كار قىلمىدى. فۇلادژەند بۇنى كۆرۈپ ئەندىشىدە قالدى. ئۇ رۇستەمنىڭ قەددى ـ قامىتىگە قاراپ، پەرىشان بولغان ھالدا:

ـ ئەي پالۋان، بۇ سالاھىڭنى سېلىپ، باشقا سالاھ كەيگىن، مەنمۇ باشقا سەلاھ كىيەي، ـ دېدى.

ـ بولمايدۇ، ـ دېدى رۇستەم، ـ مەن بۇ سالاھنى سالمايمەن، سەنمۇ سالمىغىن.

ئىككى پالۋان يەنە جەڭگە چۈشتى، يېڭىش ـ يېڭىلىش ئايان بولمىدى. فۇلادژەند رۇستەمگە:

ـ ئىرانلىقنىڭ پالۋانلىرىنى چىلىشىشتا بىلگىلى بولىدۇ. ئىككىمىز چېلىشايلى. خۇدايى تائالا قايسىمىزنى غالىپ قىلىدىكىن، ـ دېدى.

ئىككى پالۋان چېلىشىشقا توختاشتى. ئىككىسى قەسەم قىلىشتى. ئىككىسى تەرەپ لەشكەرلىرى يارەمگە كەلمىدى. ئىككى پالۋان ئاتلىرىدىن چۈشۈپ بىر ئاز ئارام ئېلىشتى. ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرىنىڭ ئارىلىقى يېرىم فەرسەڭ كېلەتتى. ھەممە لەشكەرلەر تاماشا كۆرىشتى. رۇستەم بىلەن فۇلادژەند خۇددى شىرغا ئوخشايتتى. ئىككى ئەجدىھا بىر ـ بىرىنىڭ زەنجىر پوتىلىرىدىن تۇتىشتى. شىدە ئىبنى ئەفراسىياب رۇستەمنىڭ قەددى ـ قامىتىنى كۆرۈپ بىر ئاھ تارتتى ـ دە، ئاتىسىغا:

ـ ئەي ئاتا، رۇستەمنى پالۋان دېگەنىدىڭىز. ئۇنىڭ ھەقىقەتەن پالۋانلارغا خاس قەددى ـ قامىتى باركەن. ئۇ فۇلادژەندنى چوقۇم يەرگە ئۇرۇدۇ، ـ دېدى.

ـ ئەي ئوغلۇم، ـ دېدى ئەفراسىياب، ـ سۆزىڭدىن كۆڭلۈمگە قورقۇنۇش چۈشتى. سەن بېرىپ قاراپ باققىن. فۇلادژەند قانداق چېلىشىدىكىن.

ـ ئەي ئاتا، ـ دېدى شىدە، ـ ئۇلار قەسەم ئىچىشتى. بۇ شەرتنى سۇندۇرساڭ ئەھدىگە خىلاپلىق قىلغان بولىسەن. ژەدەڭگە خىلاپلىق قىلمىغىن. بۇ ئەيىپ ئىشتۇر.

ئەفراسىياب ئوغلىغا خاپا بولۇپ:

ـ ئەگەر فۇلادژەندگە زىيان يەتسە، لەشكەرلىرىمىزدىن بىرمۇ كىشى تىرىك قالمايدۇ، ـ دەپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئىككى پالۋاننىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ فۇلادژەندگە قاراپ:

ـ ئەي پالۋان، ئەگەر رۇستەمنى يەرگە ئۇرساڭ، خەنجىرىڭ بىلەن بەغرىنى يارغىن، ـ دېدى.

بۇ تەرەپتىن پالۋان گىۋ ئەفراسىيابنىڭ فۇلادژەندگە بىر نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئات چاپتۇرۇپ رۇستەمنىڭ يېنىغا كەلدى:

ـ ئەي جاھان پالۋان، بىزگە قانداق پەرمانىڭ بار. ئەفراسىياب فۇلادژەندگە سېنى ئۆلتۈرىشنى بۇيرۇدى، ـ دېدى.

ـ ئەي گىۋ، ـ دېدى رۇستەم، ـ جەڭ قىلىپ چېلىشقان كىشى مەن. سىلەر نېمە دەپ قورقىسىلەر؟! مەن فۇلادژەندنى يەرگە ئۇرىمەن. سىلەر كۆڭلۈمگە شىكەستە بەرمەڭلار. ئەفراسىياب ئەقىلسىز جادۇگەر. سىلەر بىزنىڭ شەرتىمىزنى بۇزمىغايسىلەر.

ئىككى پالۋان چېلىشىشقا باشلىدى. رۇستەم فۇلادژەندنى ئىگىز كۆتىرىپ يەرگە تاشلىدى.

ئىرانلىقلار رۇستەمنىڭ يەتكەنلىكىنى كۆرۈپ خوشال بولىشتى. رۇستەم فۇلادۇەندنى يىقىلغان يېرىدە تاشلاپ قويۇپ ئۆز سېپىگە قايتىپ كەلدى. فۇلادۇەند رۇستەمنىڭ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، شامالدەك يۇگرەپ ئەفراسىيابنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، يەرگە يىقىلدى. ئۇ نەچچە سائەت بىھۇش بولۇپ ياتتى. رۇستەم فۇلادۇەندنى تىرىك كۆرۈپ، غەمدە قالدى. ئۇ پالۋانلارغا پەرمان چۈشەردى. بىجەن، گىۋ، كەركىن ۋە رەھاملار تەرەپ ـ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ، ئەفراسىيابنىڭ لەشكەرلىرىنى تېرە ـ پېرەك قىلىۋەتتى. فۇلادۇەند لەشكەرلىرىگە:

ـ نېمە ئۈچۈن تەخت، مال ـ دۇنيانى دەپ بېشىمىزنى شامالغا تۇتۇپ بېرىمىز. بۇ بىھۇدە جەڭ قىلغانلىق، ـ دەپ لەشكەرلىرىنى چېكىندۇردى.

پىران ئەفراسىيابقا:

ـ ئەي پادىشاھ، ھازىر يەر يۈزى دەريادەك چايقىلىپ كەتتى. مەن سىزگە: «رۇستەم بىلەن جەڭ قىلغىلى بولمايدۇ» دېمىگەنمىدىم. سىز سىياۋۇشنى ئۆلتۈرۈپ، بىزگە بۇ ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلدىڭىز. سىز بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى. فۇلادۇەندمۇ قېچىپ كەتتى. ئىرانلىقلارنىڭ لەشكىرى يۈزمىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا رۇستەم بار. يەر يۈزى قانغا بويىلىپ، ئاسماننى ئوق قاپلىدى. ھەر تەرەپتىن بىزگە قارشى لەشكەرلەر كېلىۋاتىدۇ. ئەگەر رۇستەم ئالدىڭىزغا كەلسە، ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلەمسىز؟ بىزگە ئالدىڭىزدىن كەتمەكتىن باشقا ئامال يۇقتۇر. چىن تەرەپكە بېرىش كېرەك. سىز لەشكەرلەرنى سەپتە تۇرغۇزۇپ، خاس پالۋانلاردىن بىر نەچچىنى باشلاپ، دەريا تەرەپكا قاراپ قېچىڭ، ـ دېدى.

ئەفراسىياب بۇ مەسلىھەتنى مۇۋاپىق كۆرۈپ، ئەلەمنى تاشلاپ چىنى ماچىن تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. رۇستەم لەشكەرلىرىگە قاراپ:

ـ ئەي پالۋانلار، قولۇڭلاردىكى ئوق، نەيزىلىرىڭلارنى تاشلاپ، گۈرزەڭلارنى ئېلىڭلار، ـ دېدى. ئىران لەشكەرلىرى نەرە تارتىپ، تۇرانلىقلارغا ئېتىلدى. بۇ بایاۋان ئادەم ئۆلىكى بىلەن تولدى. تۇرانلىقلارنىڭ بىر قىسمى رۇستەمدىن ئامانلىق تىلىدى. بىر قىسمى قېچىپ كەتتى. جەڭ ئاخىرلاشقاندا رۇستەم لەشكەرلىرىگە:

ـ ئەمدى سەلاھلارنى تاشلاپ خۇداغا شۈكرى ئېيتايلى. بۇ دۇنياغا كۆڭۈل بەرمەڭلار. بۇ دۇنيا ئارىيەتتۇر. ئۇ ھەردائىم كىشىنى گوللاپ تۇرىدۇ. كىشىگە ئازار بېرىشتىن دائىم ئېھتىيات قىلىڭلار، ـ دېدى.

بۇ شەھەردە نۇرغۇن مال ـ دۇنيا بار ئىدى. رۇستەم بۇ مال ـ دۇنيانى كەيخۇسرەۋغە ئەۋەتتى. بىر قىسمىنى ئۆزى ھەم ئالدى، يەنە بىر قىسمىنى لەشكەرلەرگە ئۆلەشتۇرۇپ بەردى. ئاندىن كېيىن ئەفراسىيابنى ئىزلىگەن بولسىمۇ، ھېچيەردىن تاپالمىدى. ئۇلار تۆگە، كالا، ئاتلارغا بۇ شەھەردىكى مال ـ دۇنيانى ئارتىپ، ئىران شەھىرىگە راۋان بولدى.

«رۇستەم غەلبە بىلەن قايتىپ كەلدى» دېگەن خەۋەر ئىرانغا يەتتى. جاھان ئىچىنى خوشاللىق قاپلىدى. كەيخۇسرەۋ پادىشاھ خوشاللىقىدىن پەرمان چۈشۈرۈپ بىر پىل كەلتۇردى. پىلغا ئىپار ـ ئەنبەرلەرنى سۈرتۈپ، رۇستەمنىڭ ئالدىغا چىقتى. رۇستەم كەيخۇسرەۋ پادىشاھنى كۆرۈپ، ئاتتىن چۈشتى. ئۇ يەرتى سۆيۈپ تۇرۇپ، كەيخۇسرەۋ پادىشاھقا تازىم قىلدى. كەيخۇسرەۋ پادىشاھ سالامدىن كېيىن رۇستەمنى قۇچاقلىدى.

ـ ئەي جاھان پالۋان، ـ دېدى كەيخۇسرەۋ پادىشاھ رۇستەمگە، ـ نېمە ئۈچۈن بۇنچىلىك

كېچىكىپ كەتتىڭ؟ سېنىڭ پىراقىڭدا ئوتتا كۆيدۈم.

ئۇلار شەھەرگە قاراپ يول ئالدى. توس، فەرپىز، گۈزەرز، گىۋ، رۇھام، كەركىن، بىجەن قاتارلىق پالۋانلار كەيخۇسرەۋ پادىشاھنىڭ كەينىدىن مېڭىشتى. ئوردىغا بارغىچە ئۇلارنىڭ باشلىرىغا گۈھەرلەر چېچىلدى. كەيخۇسرەۋ تەختىگە چىقىپ ئولتۇردى. رۇستەمنى يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. قالغان پالۋانلارمۇ ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشتى. كەيخۇسرەۋ پادىشاھ جەڭ ئەسۋالىنى سورىدى.

ـ ئەي شاھىم، ـ دېدى گۈزەرز، ـ جەڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ كەلسەك گەپ بەك ئۇزۇن. ئالدى بىلەن مەي كەلتۈرۈڭ. مەي ئىچكەچ سۆزلىشەيلى.

كەيخۇسرەۋ پادىشاھ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـ ئەي جاھان پالۋان، يولدا ھېچنەرسە يېمەي كەلدىڭمۇ؟ ـ دېگەندىن كېيىن، دەستۇرخان سېلىشقا پەرمان قىلدى. دەستۇرخان سېلىپ مەي كەلتۈرۈلدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن مەي ئىچىشىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئەفراسىياب بىلەن بولغان جەڭدىن تارتىپ، فۇلادۋەند بىلەن رۇستەمنىڭ چېلىشقىنىغا قەدەر سۆزلەشتى.

ـ ئەي شاھىم، ـ دېدى گۈزەرز، ـ رۇستەمدەك پالۋان تېخى ئانىسىدىن تۇغۇلغان ئەمەس. شىر ۋە ئەجدىھامۇ رۇستەمنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ قالسا، ئۇنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالماس، دەريادىكى تىمساھ، بایاۋاندىكى پىلمۇ ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. سىزدەك ئادىل پادىشاھقا رۇستەمدەك پالۋان بولسا، باشقا نەرسە كېرەك ئەمەس. پەرمانىڭىزغا بويسۇنمىغان ھەرقانداق كىشى ياخشى نام ئالالماس. سىزدەك پادىشاھقا ۋە رۇستەمدەك پالۋانغا مىڭلارچە تەھسىن ۋە ئاپىرىنلار بولسۇن.

ـ ئەي پالۋان، ـ دېدى كەيخۇسرەۋ، ـ ھەرۋاقىت قۇۋۋەتلىك بولغايسەن. يامان كۆزلەر رۇستەمدىن يىراق بولغاي. ئۇنىڭ بۇ ئۆمرى خوشاللىق بىلەن ئۆتسۇن.

ئۇلار بىر نەچچە كۈن مەي ئىچىشىپ، رۇستەمنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى سۆزلەشتى. رۇستەم بىر ئايغىچە كەيخۇسرەۋنىڭ يېنىدا تۇردى.

بىر كۈنى كەيخۇسرەۋغا

ـ ئەي شاھىم، ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، ئاتام زالنى كۆرۈپ كەلسەم، ـ دېدى.

كەيخۇسرەۋ خەزىنىچىگە پەرمان قىلىپ، خەزىنىنى ئاچتۇردى. يۈز ئالتۇن ئىگەرلىك ئات، يۈز تۆگىگە قوماچ يۈكلەپ، تاۋاقلارغا ئىپار ـ زەپەر ئېلىپ رۇستەمگە سوۋغا قىلدى. كەيخۇسرەۋ رۇستەم بىلەن ئىككى مەنزىل يول يۈرگەندىن كېيىن، رۇستەم ئېتىدىن چۈشۈپ، پادىشاھقا تازىم قىلىپ خوشلاشتى. ئۇ ئىراندىن زابۇلىستانغا راۋان بولدى.

ئوتتۇز ئۇچىنچى داستان

رۇستەمنىڭ ئەكۋان دىۋە بىلەن جەڭ قىلغانلىقى

رىۋايەتچىلەر، نەقىل كەلتۈرگۈچىلەر، ئاجايىب ئىشلاردىن خەۋەر بەرگۈچىلەر ۋە سۆز ئېچىزىدىن باشاق تەرگۈچىلەردىن بىرى، شېرىن سۆزلۈك، مۆتىۋەر موللا مەۋلانا فىردەۋسى

تۇسى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

بىر كۈنى پادىشاھ كەيخۇسرەۋ گۈدەرز، گىۋ، گۇستەھەم بەرزىن گۈرشەسىپ، رۇھام، كەركىن، خەررات، شىدۇش، تۇس قاتارلىق پالۋانلار بىلەن مەي ئىچىپ ئولتۇراتتى. بىر يىلقىچى كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— بۇگۈن بايقۇتان تەرەپتىن بىر قولۇن پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قەددى — قامىتى خۇددى شىرغا ئوخشايدۇ. ئاتلارنى يالىدىن چىشلەپ يېقىتتى. ئۇنىڭ رەڭگى سېرىق بولۇپ، يالىدىن قۇيرىقىغىچە قارا. ئۇنىڭدىن خۇددى ئىپارەدەك خۇشبۇي پۇراق كېلىدىكەن. بۇ ھايۋان ناھايىتى چۈشۈپ، پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ دەرگاھىغا كەلدى. پادىشاھ رۇستەمنى ئۆز يېنىدا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن:

— ئەي جاھان پالۋان، كۆڭلۈڭ ھەمىشە خوشال بولسۇن، مېنىڭ بەختىم سەن بىلەن بىللە بولسۇن. مەن بىر ئىشقا دۇچ كەلدىم. بۇ ئىشقا سېنى مۇۋاپىق كۆردىم. ئەگەر ئۇ ئىشنى قىلىشقا بەل بەغلىغان بولساڭ تەلۇمنى رەت قىلمىغىن، بىر كۈنى يىلقىچى ماڭا: «يىلقىلار ئارىسىغا بىر قولۇن كىردى» دېدى. ئەي پالۋان، جاپا تارتساڭمۇ ئۇ مەخلۇق بىلەن جەڭ قىلغىن. ئۆزەڭگە پەخەس بول. ئۇ دېۋە بولىشى مۇمكىن، — دېدى.

— ئەي شاھىم، — دېدى رۇستەم كەيخۇسرەۋگە، — سىزنىڭ دۆلىتىڭىزدە خاھى دېۋە، خاھى شىر ياكى ئەجدىھا بولسۇن ئۇنىڭدىن قورۇقمايمەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەمشىرىمدىن خالاس بولماس. بۇ پەلەك سىزگە يار بولسۇن. سىز ئەقىل — پاراسەتتە ھەممە پادىشاھلاردىن ئۇستۇن تۇرىسىز. سىزدەك پادىشاھ تېخى تۇغۇلغان ئەمەس. مەن سىزنىڭ پەرمانىڭىزغا بويسۇنمەن.

رۇستەم سالمىنى قولىغا ئېلىپ، ئېتىغا مىندى — دە شامالدەك يۇرۇپ كەتتى. ئۇ يىلقىچى بار بايقۇانغا بېرىپ، قولۇننى ئىزلىدى. ئۇچ كۈن ئىزدەپمۇ قولۇننى تاپالمىدى. تۆتىنچى كۈنى يەنە ئىزدەپ يۇردى. بىر چاغدا ئۇ قولۇن پەيدا بولدى. رۇستەم ئۇنىڭ بىر ئالتۇن ئات ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئات چاپتۇردى. رۇستەم قولۇنغا يېقىن كەلگەندە كۆڭلىدە: «بۇنى زايا قىلىشقا بولماس. ئۇنى سالما بىلەن تۇتۇپ، پادىشاھ كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارای» دەپ ئويلاپ سالما تاشلىدى. قولۇن سالمىنى كۆرۈپ، رۇستەمنىڭ كۆزىدىن غايىپ بولدى. رۇستەم: «بۇ قولۇن ئەمەسكەن. ئۇنى شەمشەر بىلەن ئۆلتۇرەي» دەپ ئويلىدى. بۇ چاغدا

ئۇ قولۇن پەيدا بولدى. رۇستەم ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. قولۇنغا يېقىن كەلگەندە يانى تارتىپ، بىر تال ئوق ئاتتى. قولۇن رۇستەمنىڭ يانى تارتقانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە كۆزدىن غايىپ بولدى. رۇستەم بۇ بايقاندا قولۇننى ئوچ كۈن قوغلاپ يۈردى. ئاخىرى ئۇيقۇسى غالىپ كەلدى. رۇستەم بېشىنى ئىگەرگە قويۇپ ئۇخلىدى. بىر هازادىن كېيىن ئويغىنىپ يەنە ماڭدى. بىر چاغدا رۇستەم بىر بۇلاقنى كۆردى. ئۇ ئېتىدىن چۈشۈپ، بۇلاق سۈيىدە ئېتىنى سۇغاردى. رۇستەم يەنە بېشىنى ئىگەرگە قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئەكۆزان دېۋە رۇستەمنىڭ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، شامال چىقارغان هالدا يېتىپ كەلدى. ئۇ رۇستەمنىڭ قەددى ـ قامىتىنى كۆرۈپ، يېقىن بېرىشتىن قورقتى. ئەكۆزان دېۋە رۇستەم ئۇخلاپ قالغان يەرنى ئويۇپ ئېلىپ، بىر پارچە يەر بىلەن رۇستەمنى كۆتىرىپ ئاسمانغا چىقتى. ئۇ دېۋە رۇستەمنى شۇنداق ئېگىزگە ئېلىپ چىقتىكى، ئاسماننىڭ چېكىگە يەتكەندەك بولدى. بۇ ۋاقىتتا رۇستەم ئويغاندى. ئۇ ئۆزىنى بۇ هالدا كۆرۈپ غەمكىن بولدى. كۆڭلىدە: «ئەي دەرىخ، ئۆمرۈمنىڭ ئاپتىپى بولۇت ئارىسىغا كىرگەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. رۇستەم تەۋرەندى. ئەكۆزان دېۋە ئۇنىڭغا:

ـ ئەي پىل تەنلىك، قانداق جايغا يېقىلىشنى خالايسەن؟ مەندىن تىلىگىن، ـ دېدى.

ـ ئەي دېۋە، ـ دېدى رۇستەم، ـ مەن دانىشمەنلەردىن: «هەرقانداق كىشى دەريادا جان بەرسە، ئۇ كىشىنىڭ روهى بىهىشتە پەرىشتىلەرنىڭ يۈزىنى كۆرمەسمىش. بۇنىڭ دەردى بىلەن ئاخىرەتكە بارماي شۇ يەردە قالۇرمىش» دەپ ئاڭلىغانىدىن. مېنى دەريا‌غا تاشلىساڭ بېلىقلارنىڭ سىنەسى ماڭا كېپەن بولغۇسى. مېنى تاغقا تاشلىغىن. يولۇاس، شىرلار مېنىڭ بۇ هالىمنى كۆرسۇن.

ئەكۆزان دېۋە رۇستەمدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن، دەريا تەرەپكە قاراپ ئۇچتى.

ـ سېنى دەريا‌غا تاشلاشنى خوپ كۆردىم. سەن ئىككى دۇنيانى كۆرمىگىن، ـ دېدى دېۋە رۇستەمگە.

ئەكۆزان دېۋە رۇستەمنى دەريا‌غا تاشلىدى. دەريادىكى لەھەڭلەر رۇستەمگە قەست قىلدى. رۇستەم سول قولى بىلەن پوتىدا سۇ ئۇزۇپ، ئوڭ قولىغا شەمشىرىنى ئېلىپ لەھەڭلەرگە تىغ ئۇردى. ئۇ شۇ تەرىقىدە دەريانىڭ قىرغىقىغا يەتتى. رۇستەم تەڭرىگە شۈكرى ئېيتىپ، بىر سائەت ئارام ئالدى. رۇستەم بۇلاق بېشىغا كېلىپ، ئېتىنى ئىزلىدى، تاپالمىدى. پەرىشان بولۇپ، ئىگەر، يۈگەنلەرنى كۆتىرىپ، ئېتىنىڭ ئىزىنى بويلاپ ماڭدى. ئۇ نۇرغۇن يوللارنى يۇرۇپ، بىر گۈلزارلىققا يەتتى. ئېرىقلاردا سۇپ ـ سۇزۇك سۇلار ئېقىپ تۇراتتى. بۇلبۇل قاتارلىق جانۋارلار چىرايلىق سايرىشىپ يۈرەتتى. ئەفراسىيابنىڭ يىلقىچىسى ئۇخلاپ قالغانىدى. رۇستەمنىڭ ئېتى بۇ يايلاقتا باشقا ئاتلار بىلەن ئوتلاپ يۈرەتتى. رۇستەم ئېتىنىڭ يېنىغا بېرىپ، سالما تاشلىدى. ئاتنى تۇتۇپ، ئىگەرلىگەندىن كېيىن يايلاقتىكى يىلقىلارنىڭ هەممىسىنى هەيدەپ يولغا راۋان بولدى. يىلقىچى ئاتلارنىڭ كىشىنىگەن ئاۋازىدىن ئۇيغىنىپ ساراسىمگە چۈشتى. يىلقىچى باشقا سەركەردىلەرنى چاقاردى. ئۇلار سەلاھلىرىنى كىيىپ، رۇستەمنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەلدى. رۇستەم ئۇلارنى كۆرۈپ، نەرە تارتتى. ئاسمان گۈلدۇرلىگەندەك بولدى. رۇستەم ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى ئۆلتۈردى. بىر قىسمى قېچىپ كەتتى. يىلقىچى بۇ هالنى كۆرۈپ بەدەر قاچتى. رۇستەم ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەلدى.

بۇ چاغدا ئەفراسیاب یىلقىلىرىنى كۆرگىلى مەرغىزارغا كەلگەندى. ئۇ پالۋانلىرى بىلەن مەي ئىچىپ، كۆڭۈل ئېچىشقاندىن كېيىن، ئاتلىرىنى كۆرگىلى كەلگەندى، بىرمۇ ئات كۆرۈنمىدى. ئۇلار رۇستەمنىڭ ئېتىنىڭ ئىزىنى كۆردى. بۇ چاغدا يىلقىچىمۇ يېتىپ كەلدى.

ـ ئەي شاھىم، ـ دېدى يىلقىچى، ـ رۇستەم يالغۇز كېلىپ، يىلقىلارنى ئېلىپ كەتتى.

ئۇ نۇرغۇن ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرۈپ، تۇرانلىقلارنى پاراكەندە قىلدى. رۇستەم يالغۇز بۇ يەرگە كېلىپتۇ. بىز ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلايلى. بىر ئىرانلىقنىڭ ئالدىدا شۇنچە خورلۇقلارنى كۆردۇق. بىر ئادەم تەنها بۇ يەرگە كېلىپ، نۇرغۇن يىلقىلىرىمىزنى ئېلىپ كەتتى.

ئەفراسیاب تۆت پىل بىلەن رۇستەمنى قوغلاپ كەلدى. رۇستەم ئۇلارنى كۆرۈپ، دەرھال يانى قولىغا ئالدى. ئەفراسیابنىڭ لەشكەرلىرىگە يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى. ئۇلار ئېچىدىن ئاتمىش نەپەر نامدار پالۋاننى يىقىتتى. ئاندىن گۇرزىنى قولىغا ئېلىپ، قىرق نەپەر مەشھۇر تۇران بەگلىرىنى ئۆلتۈردى. ئەفراسیاب تاقەت قىلالماي، ئارقىسىنى قىلىپ قاچتى. رۇستەم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ، ئون تۆت ئاق پىلنى تارتىۋالدى. ئەفراسیابنىڭ ھەممە لەشكەرلىرى جانلىرىدىن ئۈمىد ئۈزۈشتى. رۇستەم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن گۇرزا ئۇرۇپ قوغلىماقتا ئىدى. ئىككى پەرسەڭ يەرگىچە قوغلاپ باردى. ئاندىن پىللىرىنى، ئاتلىرىنى، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تارتىۋالدى. ئاندىن يەنە ئۇ بۇلاقنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ يەردە ئەكۋان دېۋە يەنە رۇستەمگە ئۇچرىدى.

ئەكۋان دېۋە رۇستەمنى كۆرۈپ:

ـ ئەي پىل تەن، دەريادىن، بېلىقلارنىڭ ئاغزىدىن خالاس بولۇپ، يەنە جەڭ قىلغىلى بۇ يەرگە كەلدىڭمۇ؟ ـ دېدى.

رۇستەم دېۋىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، شىرى غەررانەڭ نەرە تارتتى ـ دە، دەرھال غانجۇغىسىدىن سالمىنى ئالدى. ئەكۋان دېۋىنىڭ بېشىغا تاشلىدى. سالما ئەكۋان دېۋىنىڭ بېشىغا چۈشتى. رۇستەم سالمىنىڭ بىر ئۇچىنى ئىگەرگە باغلىدى. ئاندىن گۇرزىنى قولىغا ئېلىپ، دېۋىنىڭ بېشىغا شۇنداق ئۇردىكى، دېۋىنىڭ بېشى يەنچىلىپ، مېڭىسى رۇستەمنىڭ بەلەكلىرىگە چاچرىدى. رۇستەم دەرھال ئېتىدىن چۈشتى. يېنىدىن خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ، دېۋىنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلدى. خۇدايى تائالاغا شۈكرىلەر ئېيتتى. بىلدىكى بۇ غالىبلىقنىڭ ھەممىسىنى خۇدا بەرگەندۇر.

رۇستەم دېۋىنىڭ بېشىنى كەسكەندىن كېيىن ئانتا مىندى. ئۇ قۇلۇن ـ يىلقىلارنى ۋە چېدىرلارنى ئېلىپ ئىرانغا راۋان بولدى. كەيخۇسرەۋ پادىشاھقا: «رۇستەم غالىبلىق بىلەن كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر يەتتى.

ـ ئەي پالۋانلار، ـ دېدى كەيخۇسرەۋ ، ـ سىلەر رۇستەمنىڭ ئىشلىرىنى شۇنداق قىياس قىلىڭلاركى، رۇستەم بۇ زورلۇقى ۋە قۇۋۋىتى بىلەن پۈتكۈل ئالەمنى ئۆز پەرمانىغا كىرگۈزەلەيدۇ. ئۇ قۇلۇنلارنى تۇنقىلى بارغان ئىدى قولىغا دېۋە ھەم پىللار كىرىپتۇ. ئۇنىڭ گۇرزا ھەم تىغىدىن دېۋە ھەم شىرلارمۇ خالاس بولالمايدۇ. ئەمدى رۇستەمنىڭ ئالدىغا چىقايلى.

كەيخۇسرەۋ ھەممە لەشكەرلىرى بىلەن ئاتلاندى. ئۇلار كەيخۇسرەۋنىڭ تۇغ ـ ئەلىمىنى كۆتۈرۈپ ماڭدى. ناغرا ـ كارنايلارنى چېلىشتى. رۇستەم كەيخۇسرەۋنىڭ تۇغىنى كۆرۈپ، ئېتىدىن چۈشتى ـ دە، كەيخۇسرەۋنىڭ ئالدىدا يەر سۆيدى. ھەممە بەگلەر رۇستەمنى كۆرۈپ

پىيادە بولدى. كەيخۇسرەۋ پادىشاھ ئىتىنى ئىلدام ھەيدەپ كېلىپ، رۇستەمگە پەرمان قىلىپ، ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ ئېتىغا مىندۈردى. ئۇلار شۇندىن كېيىن كەيخۇسرەۋ پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا يېتىپ كېلىشتى. يىلقىلارنىڭ ھەممىسى ئىرانلىقلارغا ئۇلاشتۇرۇپ بېرىلدى. پىللار كەيخۇسرەۋنىڭ پىللىرىغا قوشۇۋېتىلدى. پادىشاھ كەيخۇسرەۋ رۇستەم ۋە باشقا پالۋانلار بىلەن بىرگە بىر ھەپتىگىچە مەي ئىچىپ تاماشا قىلدى. رۇستەم بەزمە جەريانىدا پادىشاھ كەيخۇسرەۋگە ئەكۇان دېۋىنىڭ ۋەقەسىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى:

. ـ ئەي پادىشاھ، ئۇ بايا‌ۋانغا بېرىپ، ئۆمرۈم ئىچىدە كۆرۈپ باقمىغان چىرايلىق بىر قۇلۇننى كۆردۈم. ئەمما ئۇنىڭ بېشىنى كەسكەنىدىم. ئەسلىدە ئۇنىڭ بىر دېۋە ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ئۇنىڭ بېشى پىلنىڭ بېشىدەك، چېچى دەرەخنىڭ يىلتىزىدەك ئۇزۇن ئىكەن. ئاغزى غاردەك، چىشلىرى توڭغۇزنىڭ چىشىدەك ئىكەن. لەۋلىرى قارا، كۆزلىرى ئاق ئىكەن بەدىنى بىر پارچە تاغدەك ئىكەن. ئۇنى ئۆلتۈرگىنىمدە، قانلىرى گويا‌كى دەريا ئاققاندەك ئېقىپ، پۇتكۇل دەشتۇ بايا‌ۋاننى بۇلغىۋەتتى. ئۇنىڭ بېشىنى كەسكىنىدە قان ھاۋادىن خۇددى يامغۇر ياغقاندەك ياغدى.

كەيخۇسرەۋ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، رۇستەمگە تەھسىن ۋە باركاللا ئېيتتى. خۇدايى تائالانىڭ رۇستەمدەك بىر پالۋاننى يارانقانلىقى ئۈچۈن تەھسىن، ئاپىرىنلار ئېيتتى. ئۇ كۆڭلىدە: «ئەگەر خۇدايى تائالا ماڭا ئادالەت ۋە مېھرىبانلىقنى نېسىپ قىلمىغان بولسا ئىدى، بۇنداق پالۋاننى مېنىڭ پەرمانىمدا قىلمىغان بولاتتى» دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئۇلار ئىككى ھەپتىگىچە ئاشۇ يوسۇندا مەي ئىچىشتى. ئۈچىنچى ھەپتىسى رۇستەم ئۆز ماكانىغا خوشال ـ خورام ھالدا يانماقچى بولدى. ئۇ كەيخۇسرەۋگە:

ـ ئەي پادىشاھ، ئەگەر ئىجازەت بەرسەڭ ئۆز شەھرىمگە قايتىپ، يەنە پات ئاردا قايتىپ كەلسەم. چۈنكى سىياۋۇشنىڭ ئۆچىنى ئېلىشنى مۇشۇنىڭ بىلەنلا بولدى قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇلاردىن ئات، كالا ئالغانلىقىمىز بىلەنلا قانائەتلىنىپ قالمايمىز، ـ دېدى.

پادىشاھ كەيخۇسرەۋ ئۆز خەزىنىلىرىنىڭ قۇۋۇقلىرىنى ئاچتى. قىممەت باھالىق گۇھەرلەرنى، ئالتۇن، زەرباپ تونلار، شاھانە ماتالار، ئالتۇن تاجلىق ۋە ئالتۇن كەمەرلىك قۇللار، ئالتۇن تاجلىق كىنىزەكلەر، زەرباپ بىساتلار، تەخت ـ تاج ۋە ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ئەكەلدۈرۈپ، رۇستەمگە بەردى. ئاندىن كېيىن:

ـ بۇ بىر كۈن بىزنىڭ قىشىمىزدا تۇرغىن، ئەتە يولغا چىققىن، ـ دېدى.

ئەتىسى تاڭ ئاتتى. كەيخۇسرەۋ پادىشاھ ئىككى پەرسەڭ يەرگىچە رۇستەمنى ئۇزىتىپ باردى. ئاندىن رۇستەم بىلەن خوشلىشىپ، ئۇ يەردىن ياندى. پۇتكۇل ئالەم كەيخۇسرەۋنىڭ خالىغىنىدەك بولدى. بىر زامانغىچە ئالەمنىڭ ئەھۋالى شۇ يوسۇندا ئۆتتى.

فەسلى داستان

رىۋايەتچىلەر مۇنداق نەقىل كەلتۈرىدۇ

رىۋايەت قىلىنىشىچە، نەسىر ئەھمەت دەقىقى ئاتلىق بىر كىشى بار ئىدى. ئۇ ساسانى

ئەۋلادىدىن ئىدى. بىھۇدە ھاۋايى ھەۋەسلەر بىلەن كۆڭلىنى خوش قىلاتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىر قىزنقىش ۋە ئارزۇ بار ئىدى. بۇ ئارزۇ بولسا ئۆتكەن پادىشاھلار ۋە مەجازى سۇلتانلارنىڭ ۋەقەلىرىنى نەزمە ئۇسلۇبىدا يېزىپ چىقىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئاخىر بىر شائىر بۇ ئىشنى قوبۇل قىلىپ، سۆز مەيدانىغا ئات چاپتۇردى.

دەقىقىنىڭ بىر كېلىشكەن غولامى بار ئىدى. گۈزەللىكتە ئۆز دەۋرى ۋە زامانىنىڭ تەڭداشسىز يىگىتى ئىدى. بىر كۈنى دەقىقى زورلۇق - زۇمبۇلۇق بىلەن ئۇ يىگىتكە ھاياسىزلارچە مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنى بوزەك قىلدى. يىگىتنىڭ قەھرى - غەزىپى تېشىپ، دەقىقىنىڭ قورسىقىغا پىچاق ئۇرۇپ، ئۇنى ھالاق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن «شەھنامە» دىن بىر قىسمى يېزىلغان ئىدى، يەنە بىر قىسمى يېزىلماي قالدى.

ئەلقىسسە، شەبۈك تىكىن دېگەن كىشى نەسىر ئەھمەت دەقىقىنىڭ مۇلازىمى ئىدى. ئۇنىڭغا بەخت - دۆلەت يۈزلىنىپ، دەقىقىنىڭ ئورنىدا سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئىشلىرى رونىق تېپىپ بۇ دەرىجىگە يەتتىكى، خۇراسان، غەزنەين، ھىندىستان قاتارلىق دىيارلارنىڭ ھەممىسىنى سەبۈك تىكىن ئۆز تەسەررۇپىغا ئالدى.

سەبۈك تىكىندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى سۇلتان مەھمۇد سەلتەنەت تەختىدە قارار تاپتى. ئۇنىڭ پادىشاھلىقتىكى ھەيۋەت - ھەشمىتى ئاتىسىدىن يۈز ھەسسە ئېشىپ چۈشتى. ئۇ تاكى خارەزمغىچە بولغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز تەسەررۇپىغا ئېلىپ، ئۇنى بىر ئەمىرىگە تارتۇق قىلدى. خور، غورچە قاتارلىق شەھەرلەرنى بىر چاكىرىغا ئىنئام قىلدى.

سۇلتان مەھمۇد ئىلىم ھىكمەتتە تەڭداشسىز ئىدى. شائىرلارنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى. شۇڭا ئۇنىڭ يېقىن - يورۇقلىرى ۋە خاس كىشىلىرىنىڭ ھەممىسى شائىرلار ئىدى. ۋەزىرلىرى ۋە دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسى شېئىرىيەت مەيدانىنىڭ چەۋەندازلىرىدىن ئىدى. شائىرلارنىڭ ھەممىسى قەسىدىلەرنى ئېيتىپ، پەم - پاراسەتلىرىنى نامايان قىلىپ، شاھنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە رام قىلاتتى. شائىرلار كېچە - كۈندۈز سۇلتان مەھمۇدنىڭ خىزمىتىدە ھازىر ئىدى، مىڭلارچە بېيىتلارنى تۇزۇپ، پادىشاھقا ھەدىيە قىلىشاتتى. بۇ شائىرلارنىڭ ئەڭ كاتتىسى شائىر ئەنسەرى ئىدى. سۇلتان مەھمۇدنىڭ كەنجى ئىنىسى ئەمىر نەسىر شائىر ئەنسەرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئېلىپ كىرىپ سۇلتانغا تونۇشتۇرغان. سۇلتان مەھمۇدنىڭ خاسلىرىنىڭ خاسى قىلىپ بەلگىلەپ، خىزمىتىدە قويغان ئىدى. سۇلتان مەھمۇدمۇ ئەنسەرنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرغۇزدى. ئەنسەرى سۇلتاننىڭ يېنىدا مەخسۇس ئولتۇرۇپ سۆھبەتلىشەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا خالايىقلارنىڭ ھەممىسى سۇلتان مەھمۇدنىڭ ئالدىدا قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۆرە تۇراتتى. ئەنسەرى كېچىلىرى سۇلتاننى ئوخلىتىپ قويۇپ ئاندىن ئۆيىگە يانىاتتى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى سۇلتان مەھمۇدنىڭ ھۇزۇرىدا «شەھنامە» دىن سۆز ئېچىلىپ قالدى، ئەسامۇل - مۇلۇك سەلەپ ئەھۋاللىرى ۋە نىژاد ۋەقەلىرىگىچە دەقىقىنىڭ نەزمىلەشتۇرۇپ يازغانلىقى ۋە سەقىقىنىڭ كېيىنكى ئەھۋالى ھەققىدە سۇلتان مەھمۇدقا ھېكايە قىلىشتى. سۇلتان بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

- بۇنى نەزىم قىلغان بولسا، بۇ ئاجايىپ ئىش ئىكەن، - دېدى ۋە ئەنسەرىگە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، - ئەمدى سەن بۇ «شەھنامە» نى نەزىم يېيىشقا ئۆتكۈزگەيسەن.

ـ ئەي شاھىم، ـ دېدى ئەنسەرى، ـ بۇ پەرمانىڭغا جېنىم تېنىمدە بولسىلا تىرىشچانلىق كۆرسىتىمەن بىراق مەن دائىم سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولىمەن. بوش ۋاقتىم يوق. مېنىڭ بىر دوستۇم بار. ئۇنىڭدا يوقىرى ئەقىل ـ پاراسەتمۇ ۋاقىت ـ پۇرسەتمۇ ھەممىسى بار.

ـ ئۇ قەيەردە؟ ـ دېدى سۇلتان.

ئەنسەرى شۇندىن كېيىن موللا فىرداۋسنى تېپىپ، قولىدىن تۇتۇپ، سۇلتاننىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كىردى. سۇلتان موللا فىرداۋسنى كۆرۈپ ئاچچىقلانغان ھالدا:

ـ مۇشۇنچە كامالەت ئىگىسى بولغان تۇرۇقلۇق نېمىشقا ھازىرغىچە ئۆزۈڭنى ماڭا تونۇتمىدىڭ؟! ـ دېدى.

ئەنسەرى دەرھال ئارىغا چۈشۈپ:

ـ ئەي پادىشاھىم، بۇ دېھقان كىشىدۇر. شۇڭا دېھقانچىلىقىغا قانائەت قىلىپ، جانابىلىرىنىڭ ئالدىغا كەلمىگەنلىكى راست، ـ دېدى.

سۇلتان مەھمۇد موللا فىرداۋسكە ئېھسان ـ ئىنايەتلەرنى كۆرسىتىپ، «شاھنامە» نى نەزمە قىلىپ يېزىپ چىقىشنى موللا فىرداۋسقە تاپشۇردى. فىرداۋسى قوبۇل قىلىپ، ئالدى بىلەن مىڭ بەيىت ئېيتىپ، پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ بەيىتلار سۇلتان مەھمۇدقا ناھايىتى ياقتى. سۇلتان بۇنىڭ ئۈچۈن فىرداۋسكە تەھسىن ۋە ئافىرىنلارنى قىلىپ، مىڭ دىنار ئالتۇن ئىنئام قىلدى. فىرداۋسمۇ سۇلتاننىڭ بولغا ئۇلارنى بەجا كەلتۈرۈپ، قەدىمدە ئۆتكەن پادىشاھلارنىڭ ھەقە، قىسسىلىرىنى نەزمە يېتىپغا ئۆتكۈزۈپ دەپتەرگە ئالدى. فىرداۋسى بۇ ئىشنى ئوتتۇز يىل ئۆتكەندە ئاندىن تاماملىدى ـ دە، سۇلتان مەھمۇدنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلدى. «شاھنامە» نىڭ مۇقەددىمىسىدە باشقا شائىرلارنىڭ رىئايە قىلىپ كەلگەن ئەنئەنىسى بويىچە ئەدەب شەرتلىرىنى ساقلىدى. شۇڭا «شاھنامە» نىڭ باش قىسمىدا مۇنداق بەيىتلەر بار ئىدى. نەزمە:

بۇ ئىشغە تۇغۇلدۇم بۇ ئىشدا ئۆتەي،
پەيغەمبەر ئەلىغە سەنا دەپ كىتەي.
ۋەگەر كۆز يۇمۇپ يۇرسە باقى ساراي،
نە ئىلتۇر ابۇ دۇنيدىنى نە جويۇ جاي.
ئەگەر بىلسە ھەركىم گۇناھىم مېنىڭ،
بۇ يەڭلىغدۇرۇر رەسمى راھىم مېنىڭ.

ئەلقىسسە بۇ بەيىتلەر سۇلتان مەھمۇدنىڭ كۆڭلىگە ناخۇش كەلدى. بۇڭا دەرھال پەرمان چۈشۈرۈپ:

ـ فىرداۋسنى پىللارنىڭ ئايىغىغا تاشلاڭلار، شۇ يەردە ھالاك بولسۇن! ـ دېدى.

بۇ ئىشقا ئەنسەرى باشلىق ئەمىر ـ ئۇمىرالار ئارىغا چۈشۈپ، سۇلتاندىن فىرداۋسنىڭ گۇناھىنى تىلىدى. سۇلتان ئۇنى كەچۈرۈم قىلدى. «شاھنامە» نىڭ ھەر مىڭ بەيىتى ئۈچۈن مىڭ دىنار ئالتۇن بېرىش تەيىنلەنگەن ئىدى. ھېسابلاپ كۆرگەندى جەمئى ئاتمىش مىڭ دىنار ئالتۇن بېرىشكە تېگىشلىك بولۇپ چىقتى. سۇلتاننىڭ ئۇمىرالىرىدىن ئەمىر مەنسۇر، ۋەزىر

سۇھەيل ھەمەدانى قاتارلىقلار بۇ ئىشقا ھەسەت قىلىپ:

ـ بىر ياغلىما سۆز شائىرغا ئاتىمىش مىڭ دىنار ئالتۇننى بېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ ئاتىمىش مىڭ دەرەم مىس پۇل بەرسىمۇ يېتەرلىك. مۇشۇ تاپتا توپ ـ توپ سىپاھلار، گوروھ ـ گوروھ لەشكەرلەرگە ئىنئام يەتمەي تۇرىۋاتىدۇ، ـ دېيىشتى.

ئاخىر سۇلتاننىڭ رايى شۇ سۆزگە قارار تاپتىكى، فىردەۋسىگە ئاتىمىش مىڭ دىنار ئالتۇن ئورنىغا ئاتىمىش مىڭ دەرەم كۈمۈش بېرىشنى بۇيرۇدى.

خادىملار بۇ كۈمۈشنى موللا فىردەۋسىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ باردى. فىردەۋسى بۇ ۋاقىتتا ھاممامغا كەتكەن ئىدى. ئۇلارمۇ كۈمۈشنى ھاممامنىڭ ئىشىكىگە ئېلىپ كەلدى. فىردەۋسى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئەھۋالنى ئۇقتى ـ دە، قىرىق مىڭ دەرەم كۈمۈشنى ھاممامچىغا، يىگىرمە مىڭ دەرەم كۈمۈشنى شەرۋەتچىگە بېرىۋەتتى.

خادىملار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، ئۆتۈلگەن ۋەقەنى سۇلتان مەھمۇدقا بايان قىلدى. سۇلتان مەھمۇد بۇنى ئاڭلاپ، غەزەپ ئوتى يالقۇنغا ئايلاندى. فىردەۋسىگە ئىككىنچى قېتىم سىياسەت قىلماقچى بولدى. لېكىن ئەمىر ـ ئۇمىرالار ئۇنىڭ گۇناھىنى تىلەپ تۇرۇۋالدى.

شۇندىن كېيىن موللا فىردەۋسىنىڭ تەبىئىتى تۇلۇپ، سۇلتان مەھمۇد توغرىسىدا بىر نەچچىلىگەن بېيىتلارنى تۇزۇپ، ھەجۋى يېزىپ چىقتى. فىردەۋسى بۇ ھەجۋىنى ئايازغا بېرىپ:

ـ سەن بۇنى سۇلتانغا ئۇنىڭ خۇشال ۋاقتىدا تۇتۇپ بەرگىن، ئوقۇپ بىلسۇن، ـ دېدى ـ دە، غەزىنىدىن رەنجىپ چىقىپ، خۇراسان تەرەپكە بەدەر كەتتى. ئۇ تاكى تۇس ۋىلايىتىگە بارغاندىن كېيىن توختىدى.

ئايباز نەچچە مۇددەت ئۆتكەندىن كېيىن بۇ شېئىرنى سۇلتانغا تۇتۇپ بەردى. سۇلتان بۇ شېئىرنى مۇلاھىزە قىلىپ ئىنتايىن ئازابلاندى.

ـ كىمكى فىردەۋسىنى تۇتۇپ مىنىڭ ئالدىمغا كەلتۇرسە، ئۇنىڭغا ئەللىك دەرەم بېرىمەن، ـ دېدى سۇلتان پەرمان چۈشۈرۈپ.

كىشىلەر ھەممىسى ئىزدەشتى. لېكىن فىردەۋسىنى تاپالمىدى. ئاخىر سۇلتان مەھمۇت ئۆزىنىڭ ۋەزىر ۋە ئەمىرلىرىگە غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ:

ـ ھەي خەقلەر، سىلەر مېنى تاكى قىيامەت قايىم بولغىچە يامان ئاتاققا قويدۇڭلار! ـ دېدى. ھەسەدخور ۋەزىر بىلەن ئەمىرنى ئۆز يېنىدىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئۇلاردىن ئاتىمىش مىڭ دىنار ئالتۇن جەريمانە ئالدى.

سۇلتان مەھمۇد موللا فىردەۋسىنى كۆپ ئىزدىگەن بولسىمۇ تاپالمايى ناھايىتى كۆپ ئەپسۇس ۋە پۇشايمانلارنى قىلدى. لېكىن پايدا بەرمىدى. بۇ شېئىر «شەھنامە» بىلەن بىللە جاھان ئەھلىگە يادىگار بولۇپ قالدى.

يەنە بەزى كىشىلەر بۇ ھەقتە مۇنداق نەقىل قىلىدۇ:

موللا فىردەۋسىنىڭ ئاتىسى دېھقان كىشى ئىدى. ئۇ كىشى ئۆلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىدى. چوڭ ئوغلىنىپ ئېتى ئەبۇلقاسىم مەنسۇرى، كىچىك ئوغلىنىڭ بولسا موللا فىردەۋس ئىدى. تۇس شەھىرىدە بىر ئەلەمدار كىشى بار ئىدى. ئىسمى بەدئ ئىدى. بۇ كىشى بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكىغا ھەمىشە زەخمەت ۋە ئەلەم يەتكۈزەتتى. دېھقانچىلىقىغا زىيان سالاتتى.

بۇ سەۋەبتىن قىزدەۋسى باشقا جايدا تۇرۇشنى ئىختىيار قىلىپ، غەزنەين شەھىرىگە كەلگەن ئىدى. ئاكىسى بولسا ئۆز جايىدا قېلىپ قالدى.

بىر كۈنى ئەنسەرى، ئەسجەدى ۋە فەرروخى قاتارلىق ئوچ شائىر بىر چاھار باغدا بەزمە تۇزۇپ، شاراپ ئىچىپ ئولتۇراتتى. قىزدەۋسىمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. بۇ ئوچ شائىر قىزدەۋسىنى كۆرۈپ، بىر - بىرىگە مۇنداق دېيىشتى:

- ئەگەر ئۇ كىشى بەزمىمىزگە كەلسە، ئەيىش - پاراغىتىمىزگە نوقسان يەتكۈزىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى بەزمىمىزگە كەلسە، ئۇنىڭغا دەككە دەشنامىلار قىلىپ قوغلۇۋېتەيلى.

ياخشىسى بىز مەس بولغان بولۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا دەككە دەشنامىلار قىلىپ قوغلۇۋېتەيلى.

- كىشىگە سەۋەبسىز دەشنام قىلىش بىزگە مۇناسىپ ئىش ئەمەس، - دېدى ئۇلاردىن بەنە بىرى، - ئۇنىڭغا ئازار بەرمەيلا ئۆزلۈكىدىن كېتىدىغان قىلىشىمىز كېرەك. بىز ھەر بىرىمىز بىر مىسرادىن شېئىر ئېيتايلى. ئېيتقان شېئىرىمىزنىڭ تۆتىنچى مىسراسىغا قاپىيە تېپىلمايدىغان بولسۇن. ئۇ كىشى چوقۇم قاپىيەسىنى ئېيتالمايدۇ. شۇندىن كېيىن ئۇنىڭغا قايتىشقا ئىجازەت بەرسەك بولىدۇ.

ئۇلار شۇندا سۆزلىشىپ تۇرغىنىدا موللا قىزدەۋسى يېتىپ كېلىپ سالام قىلدى. بۇلار جاۋابەن سالام قىلغاندىن كېيىن.

- ئەي بۇرادەر، قەيەردىن كەلدىڭ؟ - دەپ سورىدى.

- تۇس شەھىرىدىن كەلدىم، - دېدى قىزدەۋسى.

شائىرلار يەنە سۆز ئېلىپ:

- بۇ مەشرەبتە ھەرقايسىمىز بىر مىسرادىن شېئىر ئېيتىمىز. سىزمۇ بىر مىسرا شېئىر ئېيتىسىڭىز بىز بىلەن ئۇلپەت بولۇڭ. بولمىسا ئۆز جايىڭىزغا قايتىڭ، - دېدى.

ئالدى بىلەن ئەنسەرى بۇ مىسرانى ئېيتتى. **نەزمە:**

چۇ ئارەزىڭ كەبى ئاي ھەرگىز ئولماغاي رەۋشەن،

ئاندىن كېيىن ئەسجەدى ئىككىنچى مىسرانى ئېيتتى. **نەزمە:**

يۇزۇڭ مىسالىدا گۈل كۆرگۈزۈر قاچان گۈلشەن.

ئۇچۇنچى مىسرانى فەررۇخى ئېيتتى. **نەزمە:**

شىكاف قىلغۇسى كىرفىڭ ئوقۇڭ توقۇز جەۋشەن،

تۆتىنچى مىسرانى ھەكىم قىزدەۋسى دەرھاللا ئېيتىپ بەردى، **نەزمە:**

چۇگۇ نەيزەسى مىژگانىڭ ئىدى جەڭگى فەشەن.

ئەلقىسسە، بۇ شائىرلار كۆڭلىدە: «بىر مىسرا شېئىرنىڭ ئاخىرى نۇن (ن) بىلەن شىن (ش) نىڭ قوشۇلۇشىدىن قاپىيەلەنگەن بولسا، بۇنداق شېئىرغا قاپىيە ناھايىتى كەم تېپىلىدۇ. شۇڭا ئاخىرقى مىسراغا چوقۇم قاپىيە تاپالمايدۇ» دەپ ئويلىغان ئىدى. موللا قىزدەۋسى شېئىرىيەت مەيدانىدا ئات چاپتۇرۇپ، ئاخىرقى مىسرانى ناھايىتى تېزلا ئېيتىپ بەردى. شائىرلار ھەيرانلىق بارمىقىنى تەئەججۇپ چىشلىرى بىلەن چىشلەپ قېلىشتى.

- ئەي قىزدەۋسى، - دېدى ئۇلار، - گۇۋ بىلەن فەشەننىڭ جېڭى قانداق ئىدى؟

قىزدەۋسى گۇۋ بىلەن فەشەننىڭ جەڭلىرىنى باشتىن ئاخىرغىچە بايان قىلىپ بەردى. بۇ قىسسە شائىرلارغا خوشيېقىپ قىزدەۋسىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلدى. ئۇلار كۆڭلىدە: «بۇنداق ئۆتكۈر تىللىق شائىر ئەگەر سۇلتان مەھمۇدنىڭ ھۇزۇرىدا بولسا، «شەھنامە» نى

نەزمە قىلىشنىڭ ھۆددىسىدىن چوقۇم چىقالايىتتى» دېگەنلەرنى ئويلىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە: «مۇبادا بۇ شائىر سۇلتاننىڭ ھۇزۇرىدا بولسا، بىزنىڭ ئابرويىمىز قالمىغۇدەك» دېگەن ئەندىشىلىك پىكىرمۇ چۈشتى.

شۇندىن كېيىن فىردەۋسى بۇ ئۈچ شائىرنىڭ يېنىغا پات - پات كېلىپ تۇراتتى. لېكىن بۇ شائىرلار ئۇنىڭغا ئانچە مېھرىبانلىق ۋە ئىلتىپات كۆرسەتمىدى. بەلكى ئۇلار ھاجىبقا: «مۇنداق سۇرەتلىك ئادەم دەرۋازا ئالدىغا كەلسە، سۇلتان ھۇزۇرىغا كىرىشكە يول بەرمەكلار» دەپ جىكىلەپ قويدى.

فىردەۋسىمۇ بوش ئادەم ئەمەس ئىدى. ئۇ سۇلتان مەھمۇدنىڭ خاس ياساۋۇللىرىدىن بىرى بىلەن ئۇلپەتدارلىق رىشتىسىنى ئۇلاپ، دوست بولدى. ياساۋۇلمۇ فىردەۋسى بىلەن ئۇلپەتلىشىمەن دەپ، ئىككى كۈنگىچە سۇلتاننىڭ قېشىغا كەلمىدى. سۇلتان ئۇنىڭدىن نېمىشقا كەلمىگەنلىكىنى سورىغاندا، ياساۋۇل موللا فىردەۋسنىڭ ئەھۋالى ھەم ۋەقەلىرىنى بايان قىلدى. فىردەۋسنى كۆپ ماختاپ، تەرىپلىرىنى قىلدى. سۇلتان مەھمۇد ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، فىردەۋسنى شۇ سائەت ئىچىدىلا قېشىغا ھازىر قىلدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىشقا باشلىدى. موللا فىردەۋسمۇ نەچچىلىگەن قەسىدە، مەدھىيەلەرنى ئوقۇپ، يەر سۆيۈپ، قۇللۇق بەجا كەلتۈرۈپ، دۇئا قىلىپ تۇردى. فىردەۋسنىڭ قەسىدىلىرى سۇلتانغا ناھايىتى خۇشياقتى. سۇلتان دەرھال تەھسىن - ئافىرىنغا تىل ئېچىپ، فىردەۋسنى شاھانە ئىلتىپات ۋە خۇسرەۋانە مۇكاپاتلار بىلەن ئەزىز قىلدى. ئاندىن كېيىن:

- مېنىڭ «شەھنامە» نى نەزمە قىلدۇرۇش ئارزۇيۇم بار ئىدى. سەن بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟ - دېدى.

فىردەۋسى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ:

- ئەگەر پەرمانلىرى مەن كەمىنە تەرەپكە مەرھەمەت قىلسا، جان - دىلىم بىلەن بەجا كەلتۈرىمەن، - دېدى.

فىردەۋسى قەلبىنى ھىممەت قولىغا ئېلىپ، سۆز مەيدانىغا قورقماستىن كىرىپ، سۆزمەنلىك ئاچقۇچىنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈپ، تىل خەزىنىسىنى ئېچىشقا باشلىدى. ئەنسىرىمۇ «شاھنامە» دىن بىر قانچە بېيىتلارنى ئېيتقان ئىدى، فىردەۋسنىڭ جۇرئەت ۋە قۇۋۋىتىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ يازغانلىرىنى ھەسەد ۋە نادامەت ئۇتىدا كۆيدۈرۈپ تاشلىدى.

شۇندىن كېيىن سۇلتان مەھمۇد فىردەۋسنىڭ ئىززىتى ۋە مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئالاھىدە ئورۇن تەينىلەپ بەردى. دۆلەت ئەركانلىرى فىردەۋسنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئىززىتى - ئىكرام قىلىپ تۇراتتى. لېكىن خاجە ھەسەن مەيمۇندى ۋە خاجە كامال قاتارلىقلار فىردەۋسىگە ھەسەت قىلىپ، ئۆچمەنلىك قىلاتتى.

فىردەۋسى «شەھنامە» نى تامام قىلىپ، سۇلتاننىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەلدى. سۇلتان ئاپىرىن ۋە باركاللا ئېيتىپ، فىردەۋسىگە خەزىنىدىن ئاتمىش مىڭ دىنار ئالتۇن بېرىشنى بۇيرۇدى. ۋەزىر ۋە ئەمىرلەر بۇ ئىش توغرىسىدا پادىشاھقا مەسلىھەت كۆرسەتىپ:

- تۇستىن كەلگەن بۇ شائىرغا ئاتمىش مىڭ دىنار كۈمۈش بېرىلسىلا كۇپايە، ئالتۇن بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، - دېيىشتى.

- ئانداق بولسا، ئۆزۈڭلار بىلىڭلار، - دېدى سۇلتان.

ئەلقىسسە، ۋەزىرلەر ئاتمىش مىڭ دىنار كۈمۈشنى فىردەۋسىنىڭ ئالدىغا قويدى. فىردەۋسى بۇنى قوبۇل قىلمىدى. ئۇلار بۇ ۋەقەنى سۇلتانغا يەتكۈزدى. بۇنى ئاڭلاپ سۇلتاننىڭ كۆڭلى فىردەۋسىدىن رەنجىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەسەن مەيمۇندى فىردەۋسىنى سۇلتان مەھمۇدنىڭ كۆڭلىگە سوغۇق كۆرسىتىشكە باشلىدى:

ـ ئەي پادىشاھىم، ـ دېدى بۇ سۇلتان مەھمۇدقا، ـ جانابلىرى ھېلىغۇ ئاتمىش مىڭ دىنار كۈمۈش بېرىپلا، ئەگەر ئاتىنىش مىڭ دەرەم مىس پۇل بەرگەن بولسىلىمۇ، ئۇنى كۆز قارچۇقىدا قويۇپ، جان ـ دىلى بىلەن مىننەتدار بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇ ناھايىتى ئەدەبسىزلىك قىلدى. قەرامەتى مەزھىپىدىكىلەر مۇشۇنداق بۇزۇق بولىدۇ.

قەرامەتى مەزھىپى دەپ شىئېرلەرنى ئېيتىدۇ. شۇ سەۋەپتىن فىردەۋسىنىڭ ئەھۋالى يامانلىققا قاراپ يۈزلەندى. فىردەۋسى بۇ ۋەقەدىن كېچە ـ كۈندۈز ئەندىشە قىلاتتى. بىر كۈنى فىردەۋسى بامدات ۋاقتى بولغاندا سۇلتاننىڭ يېنىغا كەلدى. سۇلتان تاھارەت ئېلىپ ئولتۇراتتى. فىردەۋسى سۇلتاننىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ، ھەسەتخورلارنىڭ قىلمىشىنى سۇلتاننىڭ سەمىگە سالدى:

ـ ئەي ئالىي مەرتىۋىلىك پادىشاھ، كەمىنە قۇللىرى قەرامەتى ئەمەسمەن. بۇ ماڭا دۇشمەنلەرنىڭ چاپلىغان بوھتاندۇر، ـ دېدى.

ـ گۇناھىمدىن ئۆتتۈم، ـ دېدى سۇلتان، ـ لېكىن مېنىڭ قېشىمغا ئەمدى كەلمىگىن.

فىردەۋسى بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دوستلىرى بىلەن بىللە ھىندىستان تەرەپكە راۋان بولدى. لېكىن سۇلتان مەھمۇد توغرىسىدا بىر قانچە بېيىت ھەجۋى يېزىپ، ئايارغا تاپشۇرۇپ قويدى.

ئەلقىسسە، فىردەۋسى دېھلى شەھىرىگە باردى. فىردەۋسىنىڭ ئەھۋالى دېھلى پادىشاھىغا مەلۇم بولدى. دېھلى شاھى فىردەۋسىنىڭ ئىززەت ـ ئىكرامىنى زىيادە قىلدى.

ئايار ھەجۋىنى بىر ئايدىن كېيىن سۇلتانغا تاپشۇردى. سۇلتان بۇنى كۆرۈپ، ناھايىتى غەمكىن ۋە بىقارار بولدى. پىردەۋسىنى قايتۇرۇپ كېلىپ، ئۆزرە ئېيتىپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئالتۇن ۋە قىممەت باھالىق گۇھەرلەرنى ئىنئام قىلماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۆس ۋە خۇراسانغا كىشى ئەۋەتتى. لېكىن ئۇلار تاپالمايى قايتىپ كېلىشتى. سۇلتان خاپىلىقتىن جىلە بولۇپ، ھەسەن مەيمۇندىنىڭ پۈت قوللىرىغا ئېغىر كويزا ـ كىشەنلەرنى سالدۇردى. ئۇنىڭغا:

ـ ھەي ئەدەبسىز، مېنى مەڭگۈلۈك پامان ئاتاققا قويدۇڭ. بۇ ھەجۋى تاكى قىيامەت بولغىچە ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ ئالەم مەۋجۇد بولسىلا، خالايىق ئۇنى ئوقۇيدۇ ۋە كۆچۈرۈپ يېزىشىدۇ، ـ دەپ كۆپ ئازاپ ـ ئوقۇبەتلەرنى قىلىپ، زىندانغا تاشلىدى. سۇلتان مەھمۇد فىردەۋسى توغرىسىدا كۆپ ئەپسۇس ـ ندامەتلەرنى قىلدى. لېكىن پايدىسى بولمىدى.

فىردەۋسى نەچچە ۋاقىت دىھلىدە تۇرۇپ، ئاندىن كېيىن پادىشاھتىن رۇخسەت ئېلىپ، تۇسقا ياندى. فىردەۋسىنىڭ تۇسقا كەلگەنلىكى سۇلتان مەھمۇدقا ئاڭلاندى. سۇلتان شۇ سائەتتىلا موللا فىردەۋسىگە بىر پارچە مەكتۇپ تەييار قىلىپ، ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراپ، قىممەت باھالىق كىيىم ـ كېچەكلەر ۋە جاۋاھىرلارنى يۈكلىتىپ، تۇسقا ئەۋەتتى. ئەۋەتكەن ئەلچى تۇس شەھىرىگە يەتكەن ئىدى، تۇس دەرۋازىسىدىن غەلۋە ـ غۇۋغا بىلەن بىر جىنازىنى ئېلىپ چىقىشتى.

ـ بۇ كىمنىڭ جىنازىسى؟ ـ دەپ سورىدى ئەلچى.

كىشىلەر:

ـ بۇ فىردەۋسىنىڭ جىنازىسى. ھەكىم فىردەۋسى پانى ئالەمدىن باقى ئالەمگە سەپەر قىلدى، ـ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ئەلچى بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھەيران بولدى. ئۇ تەپەككۇر قىلىپ، ئاخىر سۇلتان مەھمۇدنىڭ قېشىغا بىر كىشىنى ياندۇردى. سۇلتان بۇ ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇپ، ھەسرەت ـ ندامەت ياشلىرىنى تۆكۈپ يىغلىغان ھالدا:

ـ ئېلىپ بارغان مال ـ مۇلۇكلەرنى موللا فىردەۋسىنىڭ ئەھلى ئايالىغا بەرگەيسىلەر. ئۇلارغا مەندىن ئۆزرە ئېيتقايسىلەر، ـ دېدى.

فىردەۋسىنىڭ بىر قىزى بار ئىدى. ھىممەت ۋە مەردلىكتە ئەرلەردىن ئۈستۈن ئىدى. ئەلچى مال ـ مۇلۇكلەرنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. قىز:

ـ ئاتامغا ۋاپا قىلمىغان بۇ نەرسىلەرنى مەن نېمە دەپ ئالغۇدەكمەن؟ ـ دەپ، ئالتۇن ۋە جاۋاھىراتلارغا كۆز قىرىنمۇ سالمىدى.

ئەلچى ئامالسىز مال ـ مۇلۇكلەرنى ئېلىپ، غەزنەينىگە قايتىپ كەلدى. سۇلتان مەھمۇد ئۇ قىزنىڭ ھىممەت ۋە سالاپىتىگە ھەيران قالدى. ھەكىم فىردەۋسىنىڭ ئوچۇن نۇرغۇن ئەپسۇسلاندى. كۆپ ندامەتلەرنى چەكتى، لېكىن پايدىسى بولمىدى. سۇلتان ئىنساپ يۈزىسىدىن ئۆزى توغرىسىدا فىردەۋسىنىڭ ئېيتقان ھەجۋى بېيىتلىرىنى «شاھنامە» نىڭ بىرىنچى تومىغا قوشۇپ بۇ فارسچە ھەجۋىنى كەمىنە خامۇش كۆرۈپ، ئۇنى تۈركى تىل بىلەن نەزىم يېپىغا تىزدىم. خالايىقلارغا ئۇنىڭ مەنىسى روشەن ۋە ئوچۇق قىلدىم. نەزمە:

چۇ ئول شاھلارنى بۇ دەم روزگار،
كى بىر دانەكىش مۇرنى قىلمە زار،
قاچان قويدى بۇ دەھر ئارا فايدار.
ئانىڭ ئاھى ھەم خانمانىڭ بۇزار.
خۇدا تەرس ئولۇپ، بولما ئازار جوي،
بەسا نامداران شاھى كامىياب،
بىلۇر ئاقىبەت ياخشىلىق مەرد بەروي.
. . . . . ①

① قۇل يازمىنىڭ ئاخىرى مۇشۇ جايدىن باشلاپ پەرسۇدە بولغان.

«ئىسكەندە زامە» دىن

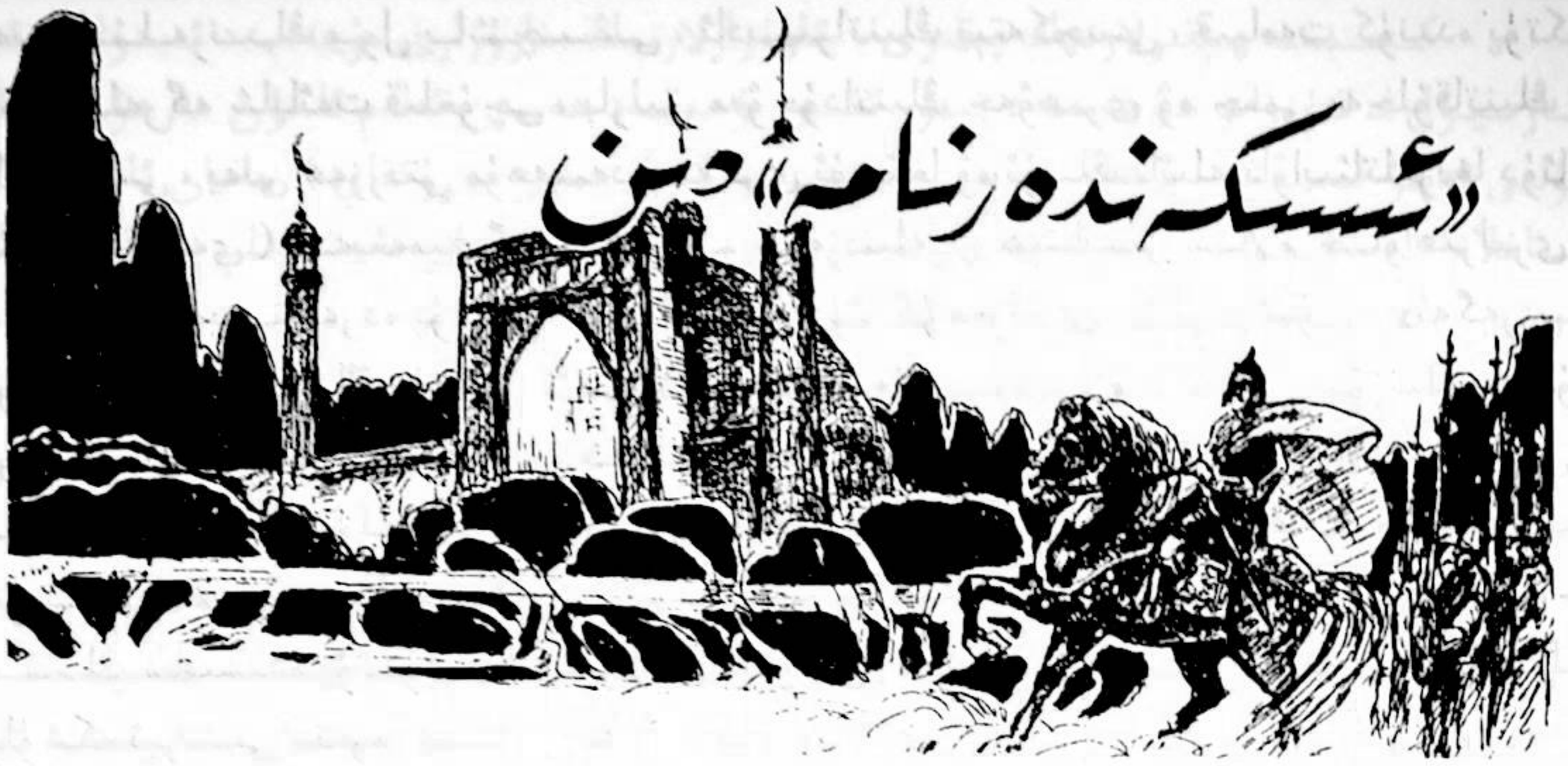

مەۋلانا مەنۇ چېھرە ھەكسم (مۇھەممەد ئابدۇللا ئىبنى مۇھەممەد تۆمۇر تەرجىمىسى)

نەشر گە تەييارلىغۇچى : ئىسراپىل يۇسۇپ

ئەبەدىي بەرھايات ۋە مەڭگۈ سالامەت بولغان تەڭرىگە ھەددۇ ھېسابسىز ھەمدۇ سانا ۋە چەكسىز رەھمەت ـ تەشەككۇرلار بولسۇن ، تەڭرى ئۆزىنىڭ يېتۈك قۇدرىتى ھەممىگە ئورتاق بولغان ھېكمىتى بىلەن ئۆزئارا قارىمۇ قارشى بولغان تۆت ئۇنسۇر① نى بىر ـ بىرىگە مۇجەسسەم قىلىپ باغلاپ ، يۈكسەكلىك ئاتىسىنى تۆۋەنلىك ئانىسىغا جۈپ قىلىپ ، ئىجاد گۈلىستاندا ئالەم ـ ئالەم نەتىجىلەرنى جىلۋىگەر قىلدى . قىياستىن ئارتۇق مىننەتدارلىق ۋە ماختاشلار ئۇ بۈيۈك ياراتقۇچىغا بەخشەندە بولسۇنكى ، ئۇ بىر ئوچۇم تۇپراقتىن ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋۇجۇدىنى يارىتىپ ، ئۇنىڭ شەرەپلىك نەسلىدىن نەچچىلىگەن ئىقتىدارلىق ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنى ، ئەجدىھالارغا مىنگۈچى پادىشاھلارنى ۋە غەيۇر پالۋانلارنى يوقلۇق بايقاۋاندىن مەۋجۇدلۇق شەھرىستانىغا يەتكۈزدى . نەزمە :

كى نامى خۇدا بىرلە جانۇ خىرەد ، خۇداۋەندى خۇرشىدى جان ئافەرىن .
بۇ ئەندىشەدىن غەيرىنى قىلدى رەد . گۇمانۇ نىشاندىن مۇبەررادۇرۇر ،
ئېرۇر مالىكى مۇلكى ئىككى سەراي ، چىۋۇ چۇنۇ شەكدىن مۇئەررادۇرۇر .
ئېرۇر رازىقۇ ھەممەگە رەھنەماي . ئاڭا تاپماغاي ھېچ ئەندىشە يول ،
ياراتىپ توقۇز چەرخۇ يەتتە زەمىن ، جەھان ئافەرىنۇ جەھاندار ئول .

ئەۋلىيالار گۇرۇھىنىڭ رەھبىرى ، ئەنبىيالار جامائەسىنىڭ سەردارى ، تەڭرىنىڭ پۈتكۈل ئىنسۇجىنلارغا ئەۋەتكەن ئەلچىسى ، ئىككى ھەرەمنىڭ پەيغەمبىرى ، پۈتكۈل

---

① سۇ ، ئوت ، ھاۋا، تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت خىل ماددا ، تۆت زات .

قەبىلىلەرنىڭ يول باشچىسى ، ئادەمزاتنىڭ يېتەكچىسى ، قيامەت كۈنىدە پۈتكۈل ئۇممەتلەرگە شاپائەت قىلغۇچى ، بارلىق مەۋجۇداتنىڭ جەۋھىرى ۋە جىسمى مەخلۇقاتنىڭ تاۋانچىسى ، يەنى ھەزرىتى مۇھەممەد (تەڭرى ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا دۇئا ۋە سالام ئەۋەتكەي) پەيغەمبەرگە خەزىنە ـ خەزىنىلەردە ھېسابسىز سالام جاۋاھىرلىرى ۋە دەپىنە ـ دەپىنىلەردە پۈتمەس ـ تۈگىمەس دۇئا گۆھەرلىرى نىسار بولسۇن . «ئەگەر سەن بولمىغان بولساڭ پۈتكۈل ئاسمانلارنى ياراتمىغان بولاتتىم » ① دېگەن سۆزنىڭ مەزمۇنى بويىچە جىمى مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىگە ئۇنىڭ شەرەپلىك ۋۇجۇدى بائىس ۋە تۈپكى سەۋەب بولدى . «بىز سېنى پۈتكۈل جاھان ئەھلى ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق » ② دېگەن ئايەتنىڭ ئىشارىتىدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى ، ئۇنىڭ شاراپەتلىك ۋۇجۇدىنىڭ سايىسىدە پۈتكۈل ئادەم ئەۋلادى ئومۇمىي رەھمەتتىن بەھرىمەن بولدى ۋە تېگىشلىك ئۈلۈشكە ئېرىشتى ، نەزمە :

پەيغەمبەر سۆزى بىرلە بول رەھنەۋەرد ،
بۇ يەڭلىغ چېكىپ تىز پايى قەلەم ،
كۆڭۈلدىن بۇ سۆزۇ بىرلە پاك ئەيلە گەرد .
شەھانى ئەجەم ۋەسفىدىن ئۇردى دەم .
ئەبۇ بەكرى ئىدى جا نىشىنى رەسۇل ،
كى بۇ قىسسە مەزمۇنىدىن گەر دېسەڭ ،
خۇداۋۇ پەيغەمبەر قاتىدە قەبۇل .
بىرىسى بىرىسى بىلە قىلدى جەڭ .
ئۇممەرى قىلدى ئىسلامنى ئاشكار ،
غەرەز بۇ ھېكايانى پۇر پېچىدىن ،
ياسادى دىن ئۈيىن چۇ باغۇ بەھار .
نە ئاسايىشۇ كۈندۈزۇ كېچەدىن .
بۇ ئىككىسىدىن ئىبردى ئۇسمان كېيىن ،
غەرەز ئولكى ئەھۋالى ئۆتكەنلەرىن ،
خۇداۋەندى شەرمۇ خۇداۋەندى دىن .
ساڭا زاھىر ئەيلەي نە رەڭ ئۆتكەنىن .
ئەلى ئىبردى تۆرتىنچى جۇفتى پەتۇل ،
ئەگەر پاك پەرھىزكار ئىبردىلەر ،
ئانى ياخشى ياد ئەيلەر ئىبردى رەسۇل .
ئوقۇپ ئافەرىن ھەر دەمى بەھرۇ بەر .
بۇلارىدىن كېيىن ھەزرىتى نۇرى ئەين ،
ئەگەر ئىشلارى ئىبردى ئازارى خەلق ،
ئىمامى ھەسەن ھەم ئىمامى ھۇسەين .
قالىپ تا قيامەت گىرىپتارى خەلق .
رەسۇلى جەھاندىن قالىپ يادىگار ،
بۇ سۆزدىن غەرەز بارچەغە پەنددۇر ،
بۇلار نەسلىدىن زىينەتى روزگار .
ئەگەر زائىقە قىلسەلەر قەنددۇر .
دەپ ئەۋۋەل رەسۇلى زەمىنۇ زەمان ،
قالىپ بۇ شەھەنشەھلەر ئاندىن نىشان .
* *
تۈگەنمەس قيامەتكە تەگرۇ بۇلەر ،
كەل ، ئەي راۋى ، رىۋايەت ئەيلە داستان ،
رەسۇلى خۇدا بەرگەن ئۇيلە خەبەر .
بۇ داستان ئاخىرىنى ئەيلە بوستان .
سۇخەندان ھەكىمى ھېكايەت گۇزار ،
بۇ بوستانده ھەمىشە گۇل ئاچىلسۇن ،
كى ئىنشا قىلىپ قىسسەئى روزگار .
ئوقۇسە ئورتاده گۇللار ساچىلسۇن .

---

① ھەدىسى قۇدسى .

② «قۇرئانى كەرىم» مىللەتلەر نەشرىياتى 1989 ـ يىل نەشرى 332 ـ بەت ، سۈرە ئەنبىيا ، 107 ـ ئايەت .

كەمسىنە پەقىرلارنىڭ پەقىرى، خارۇزارلارنىڭ خارۇزارى مۇھەممەد ئەبدۇللاھ ئىبنى قازىيۇل ـ قۇززات مۇھەممەد تىمۇر ئىبنى مۇھەممەد ھەسەن ئەلەم ئاخۇن مەرھۇم (تەڭرى ئۇنى ئەپۇ قىلسۇن، ياتقان يېرىنى جەننەت نۇرلىرى بىلەن يورۇتقاي) جاھان ئاقىللىرىنىڭ ساغلام تەپەككۇرى، ئوچۇق زېھنى، ئۆتكۈر نەزەرلىرى ۋە دەۋران دانىشمەنلىرىنىڭ قۇياشتەك روشەن زېھنلىرىگە مۇنۇلارنى بايان قىلىدۇ:

بۇ ئېسىل كىتاب «ئىسكەندەرنامە» بولسا ئاجايىپ ھېكايەتلەر ۋە غارايىپ رىۋايەتلەر-دىن ئىبارەت. بۇ كىتابنى ئۆز دەۋرىنىڭ تەڭداشسىز ئالىمى مەۋلانا مەنۇچېھرە ھېكىم يېزىپ چىققان بولۇپ، يۇنان تىلى بىلەن جەملىگەن ئىكەن. بىر نەچچە زامانلار غىچە ئەجەم پادىشاھلىرى بۇ كىتابنىڭ قىسسىلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ، مۇشۇ دەستۇر بويىچە ئىش تۇتۇپ يۈرۈپتۇ. ئەبباسىيە خەلىپىلىرىدىن ھارۇن رەشىدنىڭ زامانىسىغا كەلگەندە، خەلىپىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن بۇ كىتاب ئەرەب تىلىغا ئاغدۇرۇلغان ئىكەن. ئاندىن مۇغۇل خانلىرىدىن ئەمىر تىمۇر كوراگانىنىڭ دەۋرىگە كەلگەندە بۇ كىتاب ئەرەب تىلىدىن پارس تىلىغا كەلتۈرۈلۈپتۇ. بۇ يېقىنقى كىتاب «ئىسكەندەرنامە» نىڭ پارسچە نۇسخىسىنىڭ تىلى شۇ قەدەر زىبا ۋە چىرايلىق ئىبارىلەر بىلەن كەلتۈرۈلگەن ئىدىكى، ئۇنىڭ ئاجايىپ ھېكايىلىرى ۋە ئەقىلنى لال قىلغۇچى تەسۋىرلىرىدىن كۆرگەنلەرنىڭ جىسمىغا يېڭى جان ۋە كۆڭۈللىرىگە شادلىق ۋە ھاياجان ھاسىل بولاتتى. نەزمە:

ھۇرۇفى ئىدى مىسلى زۇلفى نىگار،	تولۇپ مەئنىسى ھەرفى ئىچرە سەبات؛
كى جانۇ كۆڭۈل ئاندا تاپىپ قەرار.	قاراڭغۇلۇق ئىچرە چۇ ئابى ھەيات.

مەزكۇر كىتابنىڭ ھېكايەتلىرى شېرىن، رىۋايەتلىرى رەڭدار بولغانلىقى ئۈچۈن بوۋام (ئۇنىڭغا رەھمەت ۋە مەغپىرەتلەر بولسۇن) «ئۇنى فارِسي تىلدىن تۈركي تىلغا كەلتۈرسەم، چۈنكى تۈركىستان ئەھلىنىڭ تىلى تۈركىيدۇر، كۆپچىلىك ئوقۇپ بەھرىمەن بولسا» دېگەن ئۈمىد بىلەن تارىخنىڭ بىر مىڭ ئىككى يۈز توقسان ئالتىسىدە ① ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى مەدرىسەئى ئەبىيەز (ئاق مەدرىسە) دە ئۇزاق مۇددەت ۋە كۆپ ۋاقىتلار تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، بۇ كەم كۆرۈلىدىغان نادىر كىتابنى تۈركي تىلغا كەلتۈرگەن ئىكەن. زامانە كىشىلىرىنىڭ بوۇلۇمسىزلىقى تۈپەيلىدىن، ھېكايەتلىرى گويا ئاجايىپ زىننەتلەر بىلەن بېزەلگەن نادىر ئۇنچە ـ جاۋاھىرلار تىزمىسىغا ئوخشايدىغان بۇ ئېسىل كىتابنىڭ قەدرىگە يەتمەي، بۇ كىتاب ئۆز بىساتىمىزدا گويا كى بىر يىرىك گۆھەرگە ئوخشاش مەخپي ھالدا ساقلىنىپ كەلگەنىدى.

خاقان ئەمىرلىرىنىڭ تايانچى، دەۋران ۋەزىرلىرىنىڭ كۆركى، بۇيۇك سۇلتان، شاھلار شاھى، ئەمىرلەر ئەمىرى، پەقىرلەر ۋە غەرىبلەرنىڭ پەرۋىشچىسى، ئادالەت ئاسمىنىنىڭ پارلاق قۇياشى، ھاكىمىيەت دەرياسىنىڭ نادىر گۆھىرى، دۆلەت ۋە پۇقرالارنىڭ تەرتىپ ۋە نىزامى، ئىززەت ـ ھۆرمەتلىك ۋە قەدىر قىممەتلىك كۇچاچىنۋاڭ مۇھەممەد ئىمىن بېگىم ئىبنى سۇلتان مەھمۇد چۇنۋاڭ بېگىم ئىبنى مىرزا ھامىد چۇنۋاڭ بېگىم ئىبنى مىرزا ئەھمەد ۋاڭ

① بۇ ھىجرىيە يىلى بولۇپ، مىلادى 1878 ـــ 1879 ـ يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

بېگىم ئىبنى مىرزا ئىسھاق ۋاڭ بېگىم (تەڭرى ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىپ، ئەيىبلىرىنى ياپقاي)، نەزمە:

ئۆتۈپ بۇ جەھاندىن بۇ ئالىي سىفات،
بۇ يەڭلىغ دۇنيا ئەيلەگىل، ئەي فەلان،

بولۇپ يادىكار قالدىيۇ نىكۇ زات.
ئاڭا ئۇمرى دەۋلەتنى قىل جاۋىدان.

ئانىڭ مەدھىغە سۇر قەلەم، ئەي رەقىم،
ئەتا ئەيلەگىل خىزرى ئۇمرىن ئاڭا،

كى زېھنىڭنى مەدھىغە قىل مۇستەقىم.
مەدەد ئەيلەگەي ھەم ۋەللەر ساڭا.

دۇنيا ئەيلەگىل شاھى ئالىيغە ھەم،
بۇ ئۇمرىگە ھېچ يەتمەسۇنلەر مەلال،

يەنە ئەھلى ئەۋلاد، ئايالىغە ھەم،
داغى يەتمەسۇن دەۋلەتىگە زەۋال.

دېمەك، يۇقىرىقى مەدھىيىلەرنىڭ ئىگىسى بولغان مۇھەممەد ئىمىن چىنۋاڭ بېگىم ئۇچتۇرپانىنىڭ شەتەيلىك مەنسىپىدە ھۆكۈمرانلىق تەختىدە ئورۇن تۇتۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ زاتىتىن مەن كەمىنە ئاجىز ناتىۋان بىچارىگە: «بۇ ئېسىل كىتابنىڭ ئاجايىپ ھېكايەتلىرى ۋە گۈزەل ئىبارىلىرىنى ئوچۇق سۆز ۋە ئېنىق قەلەم بىلەن پۈتۈپ، باشقىدىن مۇقاۋىلانسا، ھايات سەھىپىسىدە جاھان ئەھلىگە بۇ ھۇنەردىن يادىكار قالسا» دەپ ئىلتىپات قىلىپ، بۇيرۇق بەردى. شۇڭا بۇ كەمىنە ئىلاجسىز «بۇيرۇلغۇچى ئۆزرىلىكتۇر» دېگەن ھۆكۈمگە تايىنىپ، ئىتائەت كەمىرىنى جۇرئەت بىلىگە باغلاپ، بۇ ئۇلۇغ ئىشقا كىرىشتى. قىتئە:

مەنفەئەتنى خاس تۇتماق سىفلىلەرنىڭ رەسمىدۇر،
مەردى ئالىي ئاقىل ئولكىم، ئام نەفئىن كۆزلەگەي.

بۇ ئىشقا بۇيرۇلغان ۋاقىت ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام (تەڭرى ئۇنىڭغا دۇئا ۋە سالام ئەۋەتكەي) ھىجرەتنىڭ بىرمىڭ ئۇچيۈز قىرىق بىرىنچى يىلى ① مۇھەررەم ئېيىنىڭ بېشى ئىدى، كىتابنىڭ تەرجىمىسىگە قەلەم تەۋرىتىلدى. كەمىنە پات پۇرسەت ئىچىدە بۇ كىتابنى ئاخىرىغا يەتكۈزىدۇ. بۇ گۈزەل سۆزەتلەرنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە بايان سەھىپىسىدە ھەرىكەتكە كەلتۈرىدۇ. بۇ ئىشىم ئۇ ئالىي مەنسەپ ئىگىسى بولغان پادىشاھنىڭ نەزەرلىرىدە قوبۇل ۋە ئالىي تەبىئەتلىرىگە مەقبۇل بولسا ئەجەب ئەمەس. رۇبائى:

ئەدالەتدە نۇشىرىۋان كەمتەرىن، ئىنايەت بىلە ئىلتىفات ئەيلەسە،
سەخا ئىچرە ھاتەم كېلەلمەس يەقىن، مۇھەممەد ئىمىن ۋاڭ خاقانى چىن.

كۆزى ئۆتكۈر دانىشمەنلەر ۋە ئىقتىدارلىق، ھۇشيار ھۇنەرۋەنلەردىن كۆتىدىغان ئۈمىد شۇكى، يەڭگىللىكىمىز ۋە ياكى نوقسانلىرىمىز تۈپەيلىدىن بۇ قىممەتلىك كىتابنىڭ سۆز تەرتىپلىرىدە كىتابلاشتۇرۇلۇشىدا ھەرقانداق سەۋەنلىك ۋە خاتالىقلار سادىر بولغان بولسا، ئەپۇ قەلەمتۇراچىنى قولىغا ئېلىپ قىرىپ، خاتالىق سۇرئىتىنى سەھىپە يۈزىدىن يوق قىلغاي؛

① مىلادى 1922 ــ 1923 ـ يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

شۇنداقلا يۇقىرىدا ئىسمى زىكىر قىلىنغان مەرھۇم تەرجىمانىنى ۋە كەمىنە خەتتات موللا تاھىرنى خەيىرلىك دۇئالىرىدا ئەسكە ئالغايلار .

* * *

مەنە بازىرىنىڭ جاۋاھىرپۇرۇشى ۋە سۆز ئۇستىخانىسىنىڭ سەررايى ، غارايىب ھېكا-يەتلەرنىڭ چېھرىنى ئاچقۇچى ، ئاجايىب رىۋايەتلەرنىڭ سۇرىتىنى سىزغۇچى ، يەنى بۇ داستاننى رىۋايەت قىلغۇچى ۋە كونا سۆزلەرنى تىرىلدۇرگۈچىلەر مۇنداق رىۋايەت قىلىپتۇر :

ئىسكەندەرنىڭ نەسەب ۋە ھەسەبى شۇنداق ئىدىكى ، ئۇنىڭ ئاتا ـ بوۋا ئەجدادلىرى ئاينىغان ۋە ئازغۇن كىشىلەر ئىدى . تارىخلارنىڭ ھەممىسىدە قائىدىگە مۇۋاپىق ھالدا ئۇنى توغرا يولغا ئېرىشىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان داراب بەھمەننىڭ ئوغلى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ . دارابنىڭ ئانىسىنى ئىلگىرىكىلەر جۇمھۇر دېسە ، كېيىنكىلەر ھۇماي دېيىشىدۇ . ھۇماي بەھمەنىڭ قىزىدۇر . بۇ ھەقتىكى ئەھۋاللار ھەقىقىتى بىلەن مەزكۇر كىتابتا بايان قىلىنىدۇ .

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، رۇستەمى پىلتەن سىمۇرغدىن تەلىم ئېلىپ ، ئىسفەندىيارى رۇيىنتەننى ئوق بىلەن ھالاك قىلدى . بۇ ۋاقىتلاردا ئىرانىنىڭ شاھەنشاھى گۇشتاسىب ئىدى . گۇشتاسىب ئۆلگەندىن كېيىن ئىرانلىقلارنىڭ مەدەد بېرىشى نەتىجىسىدە ئىسفەندىيارنىڭ ئوغلى بەھمەن ئىرانىنىڭ سەلتەنەت تەختىدە ئورۇنلاشتى . بۇ ۋاقىتتا زال دۇنيانىڭ ياخشى ـ يامان ئىشلىرىدىن ئالاقىسىنى ئۈزۈپ ، تەكرى تەئالارنىڭ ئىبادىتى بىلەن مەشغۇل بولماقتا ئىدى . سىيستان زېمىنىنىڭ ھەممىسى زالنىڭ ئەمر ـ پەرمانىدا ئىدى . سىيستان ئۇلۇغلىرى-نىڭ ھەممىسى زالنىڭ ھۇزۇرىغا كەلدى . ئۇلار بەھمەننىڭ پۇتۇن ھەربىي قۇۋۋەتىنى ئىگىلەپ ، ئىرانغا پادىشاھ بولغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېدى :

ـــ رۇستەم ئىسفەندىيارەك غەيۇر پالۋاننى يوقلۇق ماكانىغا ئۇزاتتى . بۇ كاتتا خاتالىق رۇستەمدىن سادىر بولدى . مانا ئەمدى بەھمەن ئىران تەختىدە ئولتۇرۇپ ، پۇتكۇل ئىران پالۋانلىرى ۋە سەركەدە ـ سپاھلىرىنى ئۆزىگە بەيئەت قىلدۇرۇپتۇ . ئەي زال ، سەن مۇنداق بىر بۇلۇڭغا كىرىپ ئولتۇرۇۋەرمىگىن . مۇبادا بەھمەن قۇدرەت تاپسا ، رۇستەمنىڭ ئەۋلادىنى بىخ ۋە يىلتىزلىرى بىلەن قوشۇپ كېسىپ تاشلايدۇ . بىرىنمۇ ساق قويمايدۇ . ئىسفەندىيارنىڭ ئىنتىقامىنى تەلەپ قىلىپ ، بىزنى ۋە زابۇلستاننى ، بەلكى سىيستان ۋە كابۇلستانىنمۇ ئامان قويمايدۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، بەھمەننىڭ پادىشاھلىقى پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ ، ـــ دېدى زال ئۇلارغا ، ـــ مېنىڭ ئۆمرۈم ئۇچ مىڭ يىلدىن ئاشتى . مەندە ھازىر ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى تۇتقۇدەك قۇۋۋەت ۋە ماجال يوق .

بەھمەن شاھلىق تەختىگە چىقىپ ئىككى يىلنى ئۆتكۈزدى . ئۇ ھۆكۈمەت ئىشلىرىدا زالىملىق ۋە ئۆز بېشىمچىلىق قىلىشقا باشلىدى . ئاخىرى بۇ تۇراقسىز جاھاندىن ئىسفەندىيارغا ئوخشاشلا رۇستەممۇ كەتتى . بەھمەن بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ ، رۇستەمنىڭ ئەۋلادىنى بىخ ۋە يىلتىزى بىلەن قوشۇپ يۇلۇپ تاشلاشقا بەل باغلىدى . لېكىن بەھمەننىڭ پادىشاھلىقى رونىق تېپىپ كەم ـ كۈتسىز دەرىجىگە يەتتى . نەزمە :

قىلىپ ئەنجۇمەندىن كېتىپ بەخىردان ، ئىدى ، زال ھەرنە ئەفسانەلەر قىلىپ .
بۇزۇرگانى كار ئازمۇردە رەۋان . قانى دېدى ، ئىسفەندىيار نەۋجەۋان ،
كى بەھمەن دېدى : كارى ئىسفەندىيار ، ئىدى تازە ئاندىن جەمىشي جەھان .
ئىدى ھەر بىرى گەردىشى روزگار . ئىكى جەمگە نۇشادەرى مىھر نۇش ،
بىلۇرلار ئانى بارچە پىرۇ جەۋان ، دىلاۋۇرلادىن يەتتى كۆككە خۇرۇش .
ئەگەر ئول كىشى ئېرسە رەۋشەن رەۋان . بۇلار زابۇل ئىچرە بولۇپ سەر بەسەر ،
تەھمتەن تىرىكلىكدە نەلەر قىلىپ ، ئۇلار ماتەمدە بىز ئېردۇك جىگەر .

ـــ ۋە يەنە ھەممىگلارغا مەلۇمدۇركى ، ـــ دېدى بەھمەن ، ـــ جەمشىدنىڭ بېشىنى زەھھاك ماران ھەردەپ ئىككى پارە قىلدى . ئاخىر شاھ فەرىدۇن جەمشىدنىڭ قىساسى ئۈچۈن زەھھاكنى بابىل قۇدۇقىغا بېشى تۆۋەن ھالەتتە ئاستى . مەنۇچېھرە ئىككى تاغىسىدىن ئىرەجنىڭ ئىنتىقامىنى ئالدى . كەيخۇسرەۋمۇ ئاتىسى سىياۋۇشنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن تۇران زېمىنىدە قالدىن جەيھۇن ① ئاققۇزدى ، ئاخىر ئەفراسىيابنى ھالاك قىلدى . بوۋام لۇھراسىبنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئاتام بېرىپ ، ئەرجاسىبنى تەختتىن تاۋۇتقا ئاتتى . ئاشۇ سەگزادە فەرامۇزمۇ رۇستەمنىڭ ئەسى ئۈچۈن كابۇل پادىشاھىنى خارلىق زىندانىدا زارلىق بىلەن ئۆلتۈردى ، يېقىن ـ يورۇق ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ئوتتا كۆيدۈردى . مېنىڭ ئاتام ۋە قېرىنداشلىرىمۇ يۇقىرىقى شاھلاردىن كەم ئەمەس . مەنمۇ ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىدىن تۆۋەن ئەمەسمەن . شۇنداق ئىكەن مەن نېمە ئۈچۈن ئاتامنىڭ قىساسىنى زالىم قۇشچى زالى زەردىن تەلەپ قىلمايمەن ؟ ! نېمە ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ روھىنى ئۆزۈمدىن مەمنۇن قىلمايمەن ؟ ! مەندىن كېيىن قالسا ، ئۇلارنىڭ قىساسىنى كىم تەلەپ قىلىدۇ ؟ !

بۇ ۋاقىتتا بەھمەننىڭ لەشكەر باشلىقلىرى بۇ سۆزنى ئىشتىپ ھېچ بىرى شاھىنىڭ راۋىنى رەد قىلالمىدى .

ـــ سەن پادىشاھسەن ، ـــ دېدى ئۇلار ئىلاجسىز ، ـــ نېمە قىلساڭ بىزلەرگە ئىتائەت قىلىشتىن باشقا چارە يوق .

بەھمەن سىپاھلىرى بىلەن كېڭىشىپ بولغاندىن كېيىن لەشكەرگە جار سالدۇردى . ئىرانىنىڭ ھەرقايسى دىيارلىرىغا مەكتۇپلارنى ئەۋەتىپ ، ئالتە ئاي ئىچىدە ئالەم ـ ئالەم لەشكەر ۋە دەريا ـ دەريا سىپاھلارنى يىغدى . يالغۇز شەمشەرۋازلاردىنلا يۈزمىڭ پالۋان بەھمەنىڭ بارگاھىنى چۆرىدەپ يىغىلدى .

بۇ خەۋەر زالى زەرگە يەتتى . ئۇ جاننى ئۆرتەيدىغان بۇ شۇم خەۋەر تۇپەيلىدىن كېچە ـ كۈندۈز يىغلايتتى : زال بۇ ئىش توغرىسىدا داراب زەررىن كەمەرگە بىر پارچە مەكتۇپ يېزىپ ، مەغرىپ زېمىنىغا ئەۋەتتى ؛ رۇستەم مېنىڭ ئوغلى جەھانبەخشكە خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن جۇرجان زېمىنىغا چاپار ئەۋەتتى ؛ بەرزۇنى خەۋەرلەندۇرۇش ئۈچۈن بادپايى زابۇلنى پادىشاھلار قەبرىگاھىغا ئەۋەتتى ؛ ئۆزى يىغلامسىرىغان ھالدا جەڭ تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈش

① جەيھۇن ـــ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئامۇ دەرياسىنىڭ نامى .

ئىشىنى فەرامۇزغا تاپشۇردى . رۇستەمنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرى ھەققىدە تارىخ كىتابلىرىدا ۋە «شەھنامەئى ئىبرانىي» دا مۇپەسسەل بايانلار بار .

بەھەمەن لەشكىرىنى ھەربىكەتلەندۇرۇپ ، شىكار قىلغان قىياپەتتە زابۇلىستانغا قاراپ ئاتلاندى . ھەرمىن دەريا سى بويىغا كېلىپ ئارام ئېلىشقا چۈشتى . زالغا ئەلچى ئەۋەتىپ ، مۇنداق مەكتۇپ يوللىدى : « ھەي قۇش باقار ، ئاتامنى رۇستەم ھالاك قىلدى . مانا رۇستەم ئۆزىمۇ بۇ دۇنيادىن كەتتى . فەرامۇز گويا كى يۇمران كۆچەتتەك ئىككى قېرىندىشىمنى بىخ ۋە يىلتىزلىرى بىلەن قوشۇپ قىرىپ تاشلىدى . ئەمدى ئۇلارنىڭ قىساسىنى سەندىن ئالىمەن . زابۇللۇقلارنىڭ قېنىنى تۆپراققا ئىلەشتۇرىمەن ! »

ئەلچى مەكتۇپنى زالغا يەتكۈزدى . زال ئەلچىگە ھېسابسىز سوۋغا ـ سالاملارنى قىلىپ ، چەكسىز ئۆزۈرخاھلىقلار بىلەن كەچۈرۈم سوراپ بىر پارچە خەت يېزىپ ، ئەلچىنى ئۇزىتىپ قويدى . زالنىڭ مەكتۇپى بەھەمەنگە يەتتى .

ـــ چېدىر ـ بارگاھلارنى شەھەر تەرەپكە ئېلىپ بېرىپ تىكىڭلار ! ـــ دېدى بەھمەن دەرغەزەپ بولغان ھالدا .

زال ئەلچى قايتىپ كەتكەندىن كېيىن ، ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان ئىران ۋە زابۇل ئۇ-لۇغلىرىنى يىغىپ ، شاھلارغا لايىق بولغانلىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى سوۋغا ـ سالام قىلىپ ئېلىپ ، بەھمەننىڭ ئالدىغا باردى . زال پىيادە ھالەتتە يۈردى . بىر نەچچە يەردە يەر سۆيۈپ قۇللۇق بەجا كەلتۈردى . بەھمەننى ماختاپ ـ ھەدھىيلەپ ، ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ گۇناھىنى تىلىدى . نەزمە :

دېدى : كارى بەخشايىشىگدۇر ماڭا ، نېھالى جەۋانلىغنى مەن ئاسرادىم .
يوق ئەتمەكلىكنىڭ رايىشگدۇر ماڭا . مەئاق ئەيلە ، ئۆتكەننى ياد ئەيلەمە ،
كى ئول بەندەلىك مەن ساڭا ئەيلەدىم ، ھۇنەرمەند ئۆزۈڭ ، گىنەۋەرد ئەيلەمە .

زال سۆزىنى شۇ يەرگە يەتكۈزدى . بەھمەن دەرغەزەپ بولۇپ ، زالنى جىمى سەردارلىرى بىلەن قوشۇپ ، قاماشقا پەرمان قىلدى . لېكىن بەشۇتەن زالنىڭ ئەھۋالىغا ئىچ ئاغرىتىپ ، بەھمەننى بۇلارنى قاماشتىن توستى . بۇنىڭ پايدىسى بولمىدى . بەھمەن زالنىڭ ئەمىر ـ ئۇمەرالىرىنىڭ ھەممىسىنى زىندانغا تاشلاتقۇزدى . ئاندىن زابۇل شەھىرىنى تالان ـ تاراج قىلىشقا بۇيرۇدى . زالنىڭ يىغقان خەزىنە ، دەپى ـ دۇنيالىرىنى مىڭ تۆگىگە يۈكلىدى . يۈزمىڭ ئات ۋە ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ئالتۇندىن ياسالغان ئىگەر ـ يۈگەنلىرىنى قولغا چۈشۈردى . يۈزمىڭ تىغ ۋە داۋۇدنىڭ ساۋۇتىنى ئولجا ئالدى . ھەددۇ ھېسابسىز ئىپار ـ ئەنبەر ۋە كاپۇرلارنى ، شۇنداقلا خامان ـ خامان مال ـ دۇنيالارنى سىپاھلىرىغا تەقسىم قىلىپ بەردى .

بەھمەن شۇندىن كېيىن زابۇلدىن قول يىغىپ ، لەشكەرلىرىنى باشلاپ سىيستان تەرەپكە يۈرۈش قىلدى . بۇ خەۋەر سىيستانغا يەتتى . فەرامۇز بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ دەرھال لەشكەرلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ . بەھمەننىڭ ئالدىغا چىقتى . ھەر ئىككى تەرەپ لەشكىرى جەڭگاھتىن ئورۇن ئالدى . ئىككى تەرەپ لەشكەرلەر سەپ تارتتى ، جەڭگىۋار پالۋانلار

مەيدانغا ئات چاپتۇرۇپ كىرىپ ، قانلىق جەڭلەرنى قىلدى . بەھەمەننىڭ سىپاھلىرى فەرامۇز قوشۇننىڭ قولىدا يەر بىلەن يەكسان بولۇشقا يېقىنلاشقانىدى ، دەل شۇ مەزگىلدە فەرامۇزنىڭ ئالدىدىن بىر بوران چىقىپ هەممە لەشكىرنىڭ كۆزلىرىگە توپا كىرىپ كەتتى . بۇ ۋاقىتنى غەنىمەت بىلگەن بەھەمەن دەرهال تۇغ تۇۋدىن ئايرىلىپ ، يۇزمىڭ شەمشەرۋاز بىلەن بىراقلا هۇجۇمغا ئۆتتى . ئۇنىڭ قول ئاستىدا هىندى ، سىندى ۋە نىمرۇز قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن نەچچىلىگەن پالۋانلىرى بار ئىدى . فەرامۇز مۇلازىملىرى بىلەن بىللە ئۆزىنى بەھەمەنگە يەتكۈزۈپ ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشۇشقا بىر قانچە قېتىم ئۇرۇنغان بولسىمۇ ، لېكىن لەشكەرنىڭ تولىلىقى تۇپەيلىدىن مۇيەسسەر بولالمىدى . بىر كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلدى . فەرامۇزنىڭ ئېتى كۆپ زەخمە يېگەنلىكى ئۈچۈن يىقىلدى . فەرامۇز جېنىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ ، پىيادە هالدا جەڭ قىلدى . ئاخىرى ، ئەردەشىر ناملىق بىر پالۋان فەرامۇزنىڭ بوينىغا سالما تاشلاپ تۇتتى . ئۇنى باغلاپ بەھەمەننىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى . بەھەمەن فەرامۇزغا قانچە قاتتىق گەپلەرنى قىلغان بولسىمۇ ، فەرامۇز جاۋاب بەرمەي ، بېشىنى سېلىپ تۇردى . چارىسىز قالغان فەرامۇز ئاخىر مۇنداق دېدى :

ـــ هەي بەھمەن ، نەزمە :

يېتىپ ساڭا نەۋبەت ، ئاڭا قىلمە ناز ،
ئۆتۈپ سەن كەبى يۈز تۈمەن سەرفەراز .

بۇ سۆزدىن دەرغەزەپ بولغان بەھمەن فەرامۇزنى دارغا ئاستۇردى . ئۇنىڭ بەدىنى ئوق زەربىسىدىن بۇركۈتنىڭ پەيلىرىدەك چېچىلىپ كەتتى . بەھمەن فەرامۇزنىڭ ئىشىدىن قولىنى بوشاتقاندىن كېيىن ، سىيستاننى تالان ـ تاراج قىلىشقا پەرمان قىلدى . پۈتكۈل گۇرشاسىب ئوردىسىنى ۋەيران قىلىپ ، ئورنىغا ئارپا تېرىدى . ئوردىنىڭ ياغاچ ـ تاش ۋە تۇۋرۇكلىرىنى هەرمىن دەريياسىغا تاشلاپ غەرق قىلدى . رۇستەم ۋە فەرامۇزنىڭ هەربىدىكى ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ئايالىلار ۋە ئائىلە تاۋابئاتلارنى يالىڭاچلاپ ، ئوتقا تاشلاشقا تەييارلىدى . مەزلۇم بىچارىلەر ناله ـ پەريات قىلىشقا باشلىدى . بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، بەشۇتەن باشلىق پالۋانلار :

ـــ ئەگەر بەھمەن بۇ پەيلىدىن يانمايدىغان بولسا ، بىز ئۇنىڭدىن بىزار بولىمىز ! ـــ دېيىشتى .

بەھمەن بەشۇتەننىڭ سۆزىدىن خىجىل بولۇپ ، بۇ بىچارىلەرنى ئۆلتۈرۈشتىن ياندى . لېكىن زالنى قىيناق ئاستىغا ئېلىپ ، هەر كۈنى ئازابلىدى . بۇ ۋاقىتتا زالنىڭ ئۆمرى ئۇچ مىڭ يىلدىن ئاشقانىدى .

ئاشۇ مەيداندا قان تۆكۈلگەن كۈندىن باشلاپ بەھمەننىڭ كۆڭلى قارىيىپ كەتتى . ئۇ لەشكەرلىرى بىلەن ئىرانغا ياندى . بىر كۈنى ئۇ هەرەمگە كىرىپ ، بىر گۈزەل قىزغا كۆزى چۈشۈپ قالدى . ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا هاياجانلىنىپ كەتتى . بۇ قىز ئۇنىڭ ئۆز قىزى هۇماي ئىدى . بەھمەن نەچچە كۈنگىچە سەۋر ـ تاقەت قىلىپ باقتى . ئاخىرى بىتاب بولۇپ يېتىپ قالدى . شۇ دەۋرىنىڭ بىر ئەۋلىيا كىشىسى بار ئىدى . بەھمەن ئۇنىڭغا ئۆز ئەھۋالىنى ئېيتتى :

ـــ مەن ئۆز قولۇم بىلەن كۆچەت تىككەنىدىم . كۆچەت مانا ئەمدى قۇرامىغا يېتىپ ، ئۇنىڭ مېۋىسى ناهايىتى چىرايلىق پەرۋىش قىلىنىپ ، پىشىپتۇ . ئۇ مېۋىنى ئۆزۈم ئىستېمال

قىلسام مەنئى قىلنامدۇ ـ يوق ؟

ئۇ ئەۋلىيا مۇنداق تەلىم بەردى :

ـــ سىز تىككەن ئۇ دەرەخ جانسىز دەرەخ بولسا ، مەنئى قىلنمايدۇ . ئۇنىڭ مېۋىسىنى ئىستېمال قىلسىڭىز بولىدۇ . ئۇ دەرەخ قاچانكى جانسىز دەرەخ بولمىسا ، ئۇ ئەلۋەتتە تىرىك نەرسە دېگەن گەپ ، ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېيىش سىزگە ھارامدۇر .

ـــ مەن بۇلارنى بىلمەيمەن ، ـــ دېدى بەھمەن ، ـــ ئېنىق دەلىلى بىلەن ئىپادىلەڭ .

ـــ دەلىل شۇكى ، ـــ دېدى ئۇ ئەۋلىيا ، ـــ ئەگەر ئۇ دەرەخنى ھەرە بىلەن كەسسەك ، ئۇنىڭدىن قان چىقمىسا ، ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېيىش ساقا راۋا بولىدۇ ، ئەگەر ئۇنىڭدىن قان چىقسا ، ئۇنىڭ مېۋىسى ساقا ھارامدۇر . بولمىسا ئۇ دەرەخنى ئاراق مىقدارىدا كەسكىن ، ئەھۋالغا قاراپ ، مەن ئېيتقان كۆرسەتمە بويىچە ئىش تۇتقىن .

بەھمەن ئەۋلىيانىڭ يېنىدىن قايتىپ چىقتى . ئۇ بىر مەزگىلگىچە نېمە قىلىشنى بىلەلمەي بېشى قېتىپ يۇردى . بەھمەن خىيالغا چۆكۈپ يۇرگەن كۇنلىرىنىڭ بىرىدە بىر قېرى ئادەم بەھمەننىڭ يېنىغا كېلىپ قالدى . بەھمەن ئۇنى خىلۋەت سارىيىغا باشلاپ كىرىپ ، ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ۋە سىرلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتتى ۋە بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى ئۇ قېرى كىشىدىن سورىدى .

ـــ بۇنىڭغا ھېچ توسقۇنلۇق يوق ، ـــ دېدى ئۇ تۇتروقسىز قېرى ، ـــ ساقا ھازىرلا بۇنىڭ چارىسى ھەققىدە تەلىم بېرەي .

ـــ چاپسان ئېيتقىن ، نېمە قىلىش كېرەك ؟ ـــ دېدى بەھمەن . ئۇ قېرى مۇنداق دېدى:

ـــ سەن بۇيرۇتۇپ بىر كېپىش تىككۈزگىن . ئۇ كېپىشنىڭ تېگى ۋە پاشنىسى بىر غېرىچ ئېگىزلىكتە بولسۇن . ئۇ كېپىشنى ئۇ مەشۇقنىڭ پۇتىغا كىيدۈرگىن ـ دە ، ئاندىن ئۇ كېپىشنى پۇتىنىڭ ئاستىدىن ھەرىدىگىن . ئەگەر ئۇنىڭدىن قان چىقمىسلا ئۇ قىزنى ئۆزۈڭگە ھالال دەپ بىلگەيسەن .

بەھمەن ئۇ مەسئۇلىيەتسىز قېزىنىڭ كۆرسەتكەن رەزىل كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش كۆرۈپ ، ئۆز قىزى ھۇمايدىن ئازرۇسىنى قاندۇردى . ھۇماي بۇ زالىمدىن ھامىلدار بولدى . بەزىلەر : «بەھمەن فەھلەۋى دىنىغا كىرىپ ، بۇ ئىپلاس ئىشنى قىلدى » دېيىشىدۇ . بۇ خۇنۇك ئىشنى قىلغاندىن كېيىن ، بەھمەننىڭ يۈرىكىدە كېسەل پەيدا بولدى . كۇندىن كۇنگە سارغىيىپ زەئىپلەشتى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلىدىغانلىقىنى جەزملەشتۇردى . بىر كۇنى ئۇ بارگاھىدا ئولتۇرۇپ ، ئىرانىنىڭ ئۇلۇغلىرىنى چاقىرتتۇرۇپ ، مۇنداق دېدى :

ـــ مەن سىلەردىن شۇنى ۋەسىيەت قىلىمەنكى ، مەندىن كېيىن ، قىزىم ھۇمايىنى ئورنۇمغا ۋارىس بىلىپ ، ئۆزۈڭلەرگە پادىشاھ قىلىڭلار .

بۇ سۆزنى ئىرانىنىڭ بارلىق ئەمىرلىرى ، ۋەزىرلىرى پۇتۇنلەي قوبۇل قىلدى . بەھمەن بىر نەچچە كۇندىن كېيىن بۇ ئالەمدىن ئۇ دۇنياغا قاراپ سەپەر قىلدى . ئۇ ئەبەدىي زۇلمەتكە چۆمۈپ ، جەھەننەمگە داخىل بولدى . بەھمەننىڭ تاۋۇتىنى ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ قەبرىگاھىغا ئېلىپ بېرىپ دەپنە قىلدى . ھۇمايىنى بەھمەننىڭ ئورنىغا پادىشاھ قىلىپ ، كەيانىلار تەختىگە

ئولتۇرغۇزدى. خۇسرەۋ تاجنى ئۇنىڭ بېشىنىڭ سول تەرىپىگە قوندۇردى.

ۋاقتىكى، ھاملىنىڭ قەرەلى توشۇپ، ئۇنىڭدىن نۇرلۇق قۇياشتەك ۋە ياكى بالقىپ تۇرغان تولۇن ئايدەك بىر ئوغۇل ۋۇجۇدقا كەلدى. ھۇماي ئۆز ئۆزى بىلەن كېڭىشىپ: «ھاملىنى ئاشكارا قىلسام رەسۋا بولىمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە ئەگ ياخشىسى بالىنى دەريا‌غا تاشلاي» دېگەن قارارغا كەلدى. ئۇ مۇلازىملارغا بۇيرۇپ بىر ساندۇق تەييارلىدى. ساندۇقنىڭ ئىچىگە ناھايىتى يۇمشاق رەختلەر بىلەن ئورۇن راستلىدى. ئاندىن بالىنى سان‌دۇققا سالدى. بالىنىڭ بېلىگە قىممەتلىك جاۋاھىرلارنى تېڭىپ قويدى. ئاندىن ساندۇقنىڭ ئاغزىنى بېكىتىپ، ئۇنى قارا مۇم بىلەن سۇۋىدى ـ دە، ئېلىپ بېرىپ دەريا‌غا تاشلىدى. ئېككى كىشىنى چاقىرىپ:

ـــ بۇ ساندۇق قەيەرگە باردۇ، ئۇنى كىم سۇزۇۋالىدۇ، بۇنى ئېنىق كۆرۈپ، ماڭا جاۋابىنى بەرگىن، ـــ دەپ بۇيرۇدى.

ساندۇق دەريادا ئاقا ـ ئاقا، بىر يەرگە يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر مۇنچە ئۇشتىگەرلەر دەريا لېۋىدە ئۇشتە قىلىۋاتاتتى. ئۇلار ساندۇقنى كۆرۈپ تۇتىۋالدى. ئۇلاردىن بىرى بالىنى كۆرۈپ: «مېنىڭ بالام يوق ئىدى، بۇنى مەن بېقىۋالىمەن» دەپ كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەتتى. ساندۇق بىلەن بىللە كەلگەن كىشىلەر بۇنى ئېنىق كۆردى. ئاندىن بالىنى ئېلىپ كەتكەن ئۇشتىگەرنىڭ ئۆيىنىمۇ كۆرۈۋېلىپ، بېرىپ ھۇمايغا خەۋەر قىلدى. بۇ داستانغا خۇدايى تائالا خالىسا يەنە كېلىمىز. نەزمە:

بۆلەك داستانغە سۈرەي خامەئى،
سۇخەنساز ئولاي تۇرفە ھەڭگامەئى.
كى ئىسكەندەر ئەھۋالىدىن بەر خەبەر،
داغى فەيلەقۇس دۇختەردىن ئەسەر.

بۇ داستاندا ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ ئاتىسى فەيلەقۇس ھەكىمنىڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ بايانى

رىۋايەتچىلەر شۇنداق نەقىل كەلتۈردۇ:

ـــ مىسىر شەھىرىدە بىر دانىشمەن بار ئىدى، ھەممە ئىلىم ۋە ھۇنەرلەردە كامىل ئىدى. كىشىلەر ئۇنى پەيلاسوپ ھېكىم دەپ ئاتىشاتتى. پەيلاسوپ ھېكىم خالايىقتىن ئالاقە سىنى ئۈزۈپ، تاغدىكى بىر غارغا ئورۇنلاشقانىدى. ھەر ئايدا بىر نۆۋەت تاغدىن چۈشۈپ، تىرىكچىلىك ئىشلىرىنى بېجىرىۋالاتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ تاغدىن چۈشۈپ، كەنتكە قاراپ ماڭدى. ئۇ بىر قەبرىستانغا يېتىپ كەلدى. ھېكىم قەبرە ئاستىدا ياتقان خالايىق ئۇچۇن دۇئا قىلىپ، يولغا چۈشتى. يولدا كېتىۋاتاتتى، بىر ئادەمنىڭ قورۇق كاللىسى ئۇچرىدى. ھېكىم قورۇق كاللىغا ئىبرەت كۆزلىرى بىلەن قارىدى. ئۇ كاللىنىڭ پىشانىسىدە خېتى بار ئىدى. پەيلاسوپ ھېكىم خەتنى ئوقۇدى. ئۇنىڭغا: «بۇ قورۇق كاللىنىڭ ئىگىسى قىرىق مۇسۇلمانىنىڭ ناھەق قېنىنى تۆككەن، يەنە تۆت كىشىنى ئۆلتۈردۇ. بۇ ئالەمدە يۈز يىگىرمە يىل پادىشاھلىق

قـلغان ، يەنە يۈز يىگىرمە يىل پادىشاھلىق قىلىدۇ » دېگەن سۆزلەر يېزىلغانىكەن . پەيلاسوپ قۇرۇق كاللىدىكى بۇ خەتنى ئوقۇپ ھەيران قالدى . دەرھال شۇ يەردە سەجدە قىلىپ تەكرىگە شۈكۈر قىلدى ، ئاندىن ئۇ كاللىنى ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ ، ھاۋانچىغا سېلىپ يۇمشاق سوقۇپ ، بىر ششىگە قاچىلىدى . ششىنى ئېلىپ كېلىپ غارنىڭ تۈرۈسىغا ئېسىپ قويدى . ششە بىر نەچچە مۇددەتكىچە شۇ يەرگە ئېسىلغان ھالەتتە تۇردى .

رىۋايەتچىلەر شۇنداق ئېيتىدۇكى ، پەيلاسوپ ھېكمىنىڭ ناھايىتى چىرايلىق بىر قىزى بار ئىدى . بۇ قىز ئۆيىدە ئانىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ دىلىغا بىر دەرد پەيدا بولدى . ئۇ پەيلاسوپنى ئىزدەپ غارغا كەلدى . پەيلاسوپ غاردا يوق ئىدى . قىز غاردا ئېسىقلىق تۇرغان ششىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا قىزىقىپ قالدى . ششىنى ئېلىپ ئاغزىنى ئېچىپ ، ئىچىگە قاچىلانغان نەرسىدىن ئازراق يەپ باقتى . ئاندىن ششىنىڭ ئېغىزىنى مەھكەم ئېتىپ ، ئۆز جايىغا ئېسىپ قويدى . شۇنداق كېيىن تۆت ئاي ۋاقىت ئۆتكەندە قىزنىڭ ھامىلىدار بولۇپ قالغانلىقى مەلۇم بولدى . پەيلاسوپ بۇنى سەزگەندىن كېيىن ، قىزىنى سوراق قىلىپ ، بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سۈرۈشتۈردى .

ـــ ھېچ بىر نامەھرەمنىڭ قولى ماڭا تەگكىنى يوق ، ـــ دېدى قىز قەسەم قىلىپ ، ـــ سىز ئىستىقامەت قىلىدىغان غاردا بىر ششە ئېسىپ قويۇلغانىكەن ، مەن تۆت ئاي ئىلگىرى ئۇ يەرگە بارغىنىمدا ششە ئىچىدىكى توپىدەك يۇمشاق ۋە ئاق نەرسىدىن ئازراق يەپ باققانىدىم . شۇ كۈنىدىن باشلاپ ، مەندە ھامىلدارلىق ئالامەتلىرى ئاشكارا بولدى .

پەيلاسوپ ھېكىم قىزنىڭ سۆزلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى . بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن قىزنىڭ ئاي ـ كۈنى توشۇپ ، ئۇنىڭدىن بىر ئوغۇل تۇغۇلدى . پەيلاسوپ ھېكىم بۇ ئوغۇلغا فەيلەقۇس دەپ ئات قويدى . ئۇنىڭغا كىچىكىدىن باشلاپ ياخشى پەرۋىش قىلدى . پەيلاسوپ ئۇنى تەربىيىلىدى . ئۇزۇن ئۆتمەي فەيلەقۇس ھەر خىل ئىلىملەردە ماھىر بولۇپ يېتىشىپ چىقتى . شۇندىن كېيىن پەيلاسوپ ھېكىم پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلدى . فەيلەقۇس ئانىسى بىلەن بىللە شەھەرگە كىرىپ ئورۇنلاشتى . فەيلەقۇس ھەر كۈنى تۆت كوچا دوقمۇشىغا كېلىپ ، خالايىقلارغا پال ئېچىپ بېرەتتى ، ئاجايىپ ـ غارايىپ سۆزلەرنى ئېيتاتتى . كېيىنچە خالايىق ئۇنىڭ ئۆيىگىمۇ يىغىلىدىغان بولدى . فەيلەقۇس ھېكىم كىشىلەرنىڭ ھەممە سوئاللىرىغا مۇناسىپ ۋە توغرا جاۋابلارنى بېرىپ يولغا سالاتتى .

سەھرالىق بىر ئايالنىڭ فەيلەقۇس ھېكىم قېشىغا كەلگەنلىكى ۋە باشقا ئەھۋاللارنىڭ بايانى

بىر كۈنى فەيلەقۇس ھېكىم تۆت كوچا دوقمۇشىدا ئولتۇرۇپ ، كىشىلەرگە بولۇپ ئۆتكەن ۋە بولۇپ ئۆتكۈسى ئىشلاردىن خەۋەر بېرىۋاتاتتى . ئۇنىڭ ئالدىغا سەھرالىق بىر ئايال يېتىپ كەلدى . بۇ ئايال چۈش كۆرگەنىدى ، شۇ چۈشىنىڭ تەبىرىنى سوراپ بىلمەكچى ئىدى . ئايال فەيلەقۇس ھېكىمنى كۆرگەندىن كېيىن كۆڭلىدە : «بۇ بىر كىچىك بالا ئىكەن ، چۈشۈمنىڭ تەبىرىنى نەدىن بىلسۇن » دەپ ئويلاپ ، ئۆتۈپ كەتتى . فەيلەقۇس ھېكىم

ئۇستۇرلاب ① قا قاراپ ، ئايالنىڭ كۆڭلىدىكى نىيىتىنى تولۇق بىلىۋالدى . ئاندىن ئايالغا :

ــ ھەي مەزلۇمە ، مەن سېنىڭ نەگە باردىغانلىقىڭنى بىلىمەن ، سەن ۋەزىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، چۈشۈڭنىڭ تەبىرىنى سورايسەن . سېنىڭدىن ئىلتىماسىم شۇكى ، مەن ساڭا بىر پارچە خەت بەرسەم ، سەن ۋەزىرگە خېتىمنى ئالغاچ بارساڭ ، ــ دېدى .

ئايال ماقۇل بولدى . فەيلەقۇس بىر پارچە خەت يېزىپ ئايالغا بەردى . ئايال ۋەزىرنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كەلدى .

ــ ئەي ۋەزىر ، ــ دېدى ئايال ، ــ مەن بىر چۈش كۆردۈم : چۈشۈمدە ئۆيۈمنىڭ تۆت بۇلۇڭىدا ئوت كۆيۈۋاتقۇدەكمىش ، تۆت بۇلۇڭدىن تۆت ئەجدىھا چىقىپانمىش .

بۇ ئايال تۇرۇۋاتقان كەنت مۇشۇ ۋەزىرگە تەئەللۇق كەنت ئىدى . ۋەزىر ئايالنىڭ چۈشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دەرھاللا مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈپ :

ــ ئۇنداقتا ئۆيۈڭ ساڭا قۇتاتمىغۇدەك . بۇ ئۆيدىن ساڭا زەرەر يېتىشى مۇمكىن ، ئۆيۈڭنى ماڭا ساتقىن ، ــ دېدى .

ئايال ئۆيىنى ۋەزىرگە ساتتى . سودا پۈتكەندىن كېيىن ئايال فەيلەقۇس ھېكمىنىڭ خېتىنى ۋەزىرگە بەردى . ۋەزىر خەتنى ئوقۇدى . خەتتە : «بۇ ئايالنىڭ كۆرگەن چۈشىدىن مەلۇمكى ، ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ تۆت بۇلۇڭىدا تۇغەتكۈسىز كۆپ خەزىنە بار . شۇ خەزىنىدىن ماڭىمۇ بېرىڭ ، ئەگەر بەرمىسىڭىز ، مەن سىزنى رەسۋا قىلىمەن » دەپ يېزىلغانىدى . ۋەزىر خەتنى كۆرۈپ ، ئادەم ئەۋەتىپ فەيلەقۇسنى چاقىرتىپ كەلدى . فەيلەقۇسنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ ، ئۇ ئايالنىڭ ئۆيىگە باردى . خەزىنىلەرنى ئاچقۇزدى . ۋەزىر خەزىنىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن ، بۇ خەزىنىلەردىن ئارزاق مىقدارىدا فەيلەقۇسقا بېرىشكە ئۇنىڭ كۆزى قىيمىدى ، نەپسى يول قويمىدى . ۋەزىر كۆڭلىدە : «فەيلەقۇسنى ئۆلتۈرۈش كېرەككەن . چۈنكى ئۆلگەن كىشى ئۇن چىقارمايدۇ . بۇ سىرمۇ پاش بولمايدۇ » دەپ ئويلىدى .

بۇ كەنتتە بىر قاسساپ بار ئىدى ، ۋەزىر ئۇنى چاقىرىپ :

ــ ئەگەرسەن فەيلەقۇسنى ئۆلتۈرسەڭ مەن ساڭا يۈز تۈمەن دىنار بېرىمەن ، ــ دەپ ۋەدە قىلدى .

ــ قاسساپ فەيلەقۇسنى بىر باھانە بىلەن تاغنىڭ جىلغىسىغا ئېلىپ كەلدى . ئاندىن ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى .

ــ ۋەزىر ساڭا فەيلەقۇسنى ئۆلتۈرسەڭ يۈز تۈمەن دىنار بېرىمەن دەپ ۋەدە قىلدى ، ــ دېدى فەيلەقۇس قاسساپقا ، ــ ئەگەر سەن مېنى ئۆلتۈرسەڭ ، ساڭا پۇل بەرمەكتە يوق ، ئۇ سېنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ .

بۇ گەپنى ئاڭلىغان قاسساپ ھەيران بولۇپ :

ــ بۇلارنى سەن قانداق بىلىسەن ؟ ــ دېدى .

ــ مەن ئاخشام سېنىڭ بىر قوي ئۆلتۈرگەنلىكىڭنىمۇ بىلىمەن . بۇگۈن ۋەزىر سېنى ئۆلتۈرىدۇ . شۇڭا سەن ھازىرلا ۋەزىرگە فەيلەقۇسنى ئۆلتۈردۇم دېگىن ، مەن كۆپ ئۆتمەي ۋەزىرنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىمەن ، شۇ چاغدا سېنى بۇ كەنتكە رەئىس قىلىمەن .

---

① ئىلمىي نۇجۇمدا ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب ؛ يۇلتۇزلارنى كۆرسىتىپ پال ئېچىشتا ئىشلىتىلىدىغان سايمان .

قاسساپ شۇندىن كېيىن ۋەزىرنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى.

ـــ فەيلەقۇس رەممالىنى ئۆلتۈردۇم، ـــ دەپ يالغاندىن مالۇم قىلدى. ۋەزىر كۆپ خۇرسەن بولدىيۇ، لېكىن قاسساپقا ۋەدە قىلغان ھەقنى بەرمىدى.

فەيلەقۇسنىڭ پادىشاھ جاۋاھىرلىرىنى ئوغرىلىغانلىقى ھەم ئۆزىنىڭ ئوغرىلىقىغا ئىقرار قىلغانلىقى ۋە باشقا ئەھۋاللارنىڭ بايانى

فەيلەقۇس شەھەرگە كىرىپ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا ئۇچ كۈن قاتارىدى، لېكىن پادىشاھ بىلەن كۆرىشەلمىدى، ئۆزىنىڭ ئەرزىنى ئېيتىش پۇرسىتىگىمۇ ئېرىشەلمىدى، تۆتىنچى كۈنى پادىشاھنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭ جاۋاھىرلىرىنى ئوغرىلىدى. جاۋاھىرلارنى بىر جايغا يۇشۇرۇپ قويدى. جاۋاھىرلارنىڭ يوتكەنلىكى پادىشاھقا مەلۇم بولدى. پادىشاھ مىرشەپنى چاقىرىپ:

ـــ جاۋاھىرلارنى ئوغرىلىغان ئوغرىنى تاپ، ـــ دەپ پەرمان قىلدى. مىرشەپ سوراق ۋە تەپتىش قىلىپ كىشىلەرگە ئازاب سېلىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا فەيلەقۇس ئالدىغا چىقىپ:

ـــ ئوغرى مانا مەن، بۇ خالايىققا بىھۇدە ئازار بەرمىگىن، ـــ دېدى.

مىرشەپ فەيلەقۇسنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

ـــ بۇ كىشى پادىشاھنىڭ جاۋاھىرلىرىنى مەن ئوغرىلىدىم دەۋاتىدۇ، ـــ دېدى مىرشەپ.

فەيلەقۇس شاھ ئالدىغا كىرگەندىن كېيىن پادىشاھقا دۇئا ۋە مەدھىيىلەر ئېيتىپ ئوقۇدى.

ـــ تىلى بۇنچىۋالا پاساھەتلىك كىشى ئوغرىلىق قىلماس، ـــ دېدى پادىشاھ فەيلەقۇسقا قاراپ. فەيلەقۇس ئېيتتىكى:

ـــ مەن پادىشاھنىڭ نەزەرىگە يېتىپ ئۆزۈمنىڭ ئەرزىنى ئېيتىشنى كۆزلەپ بۇ ئوغرىلىقنى ئەتەي قىلغانىدىم.

ـــ نېمە ئەرزىڭ بار؟ ـــ دېدى پادىشاھ. فەيلەقۇس:

ـــ پادىشاھنىڭ ۋەزىرى ھازىر قەيەردە؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئۆز كەنتىگە كەتتى، ـــ دېدى پادىشاھ. فەيلەقۇس ئېيتتىكى:

ـــ ۋەزىر پادىشاھقا خىيانەت قىلدى. ئەگەر شاھ ئالىيلىرى مەن بىلەن بىللە ۋەزىر تۇرۇشلۇق كەنتكە بارسا، مەن ۋەزىرنىڭ خىيانىتىنى ئاشكارا قىلغان بولاتتىم.

پادىشاھ فەيلەقۇس بىلەن بىرگە ئاتلىنىپ، ۋەزىرنىڭ كەنتىگە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ۋەزىر خەزىنە ـ جاۋاھىرلارنى جەملەپ تۇرغانىكەن. فەيلەقۇس پادىشاھنى ھەممە ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلدى. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ خىيانىتىنى بىلىپ، ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. فەيلەقۇس خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ، ۋەزىرنىڭ قورسىقىغا ئۇردى ـ دە، ۋەزىرنىڭ جېنىنى دوزاخ مالائىكىسىگە تاپشۇردى.

پادىشاھ فەيلەقۇسقا مال ـ دۇنيا ۋە قىممەت باھالىق تونلارنى ئىنئام قىلدى. ئاندىن

خەزىنىلەرنى ئات ـ ئۇلاغلارغا يۈكلەتتۈرۈپ ، شەھەرگە كەلتۈردى . ۋەزىرنىڭ ئورنىغا فەيلەقۇسنى ۋەزىر قىلىپ تەينىلىدى . بىرنەچچە مۇددەتتىن كېيىن مىسىر شاھى بۇ پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا سەپەر قىلدى . شاھنىڭ ماتەم ۋە تەزىيىلىرى تۈگىگەندىن كېيىن پۇقرالار ۋە لەشكەرلەرنىڭ كېڭىشىپ بىر پىكىرگە كېلىشى نەتىجىسىدە فەيلەقۇسنى پادىشاھ قىلىپ تىكلەشتى .

فەيلەقۇس تەختكە ئولتۇرۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا قەيسەرى رۇم (رۇم پادىشاھى) دىن ئەلچى كەلدى . ئەلچى قەيسەرنىڭ خېتىنى فەيلەقۇسقا بەردى . خەتتە : «مىسىر پادىشاھى ھەر يىلى بىزنىڭ خىراجىتىمىزگە مىڭ ئالتۇن تۇخۇم بېرىپ تۇراتتى . بۇ مەبلەغنى سەنمۇ بېرىپ تۇرۇشۇڭ كېرەك » دەپ يېزىلغانىدى . فەيلەقۇس خەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئەلچىگە :

ــ سەن بېرىپ قەيسەرگە ئېيتقىن ، ھازىر مېكىياننىڭ ئورنىنى خوراز ئىگىلىدى . خوراز تۇخۇم تۇغمايدۇ ، ــ دېدى .

ئەلچى شۇ سۆز بىلەن يولغا سېلىپ قويۇلدى . ئەلچى فەيلەقۇسنىڭ سۆزىنى قەيسەرگە يەتكۈزدى . قەيسەر بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن پۈتكۈل لەشكىرىنى جەملەپ ، كاتتا ھەشمەت بىلەن مىسىرغا قاراپ يۈرۈش قىلدى .

فەيلەقۇسنىڭ قەيسەر بىلەن جەڭ قىلىش ئۈچۈن سەپ تۈزگەنلىكى ۋە قەيسەرنى ھالاك قىلىپ ، رۇم مەملىكىتىنى ئۆز ئىلكىگە كىرگۈزگەنلىكى

بۇ داستاننى نەقىل كەلتۈرگۈچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ :

ــ فەيلەقۇس قەيسەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى . خەزىنىلەرنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ ، مال ـ مۈلۈكلەرنى ۋە ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى خەزىنىدىن چىقىرىپ جەڭنىڭ تەييارلىقلىرىنى پۈتتۈردى . ئاندىن لەشكەرنى باشلاپ ، ياخشى سائەتتە مىسىردىن چىقىپ ، رۇم تەرەپكە قاراپ يۈرۈش قىلدى . ئۇلار بىر پايانسىز چۆلگە كەلگەندە قەيسەرنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن دوقۇرۇشتى . شۇ يەرگە چېدىر ـ بارگاھلارنى تىكىپ ئورۇنلاشتى . شۇ ھامان سەپ تۈزۈلدى . ھەر ئىككى تەرەپتىن جەڭ دۇمباقلىرى ياڭرىدى . رۇم لەشكەرلىرى تەرەپتىن ھەسەن ھەلەبى ناملىق بىر پالۋان مەيدانغا كىرىپ مەرد تەلەپ قىلدى . مىسىر قوشۇنىدىن جەمشىد مىسرى ناملىق پالۋان مەيدانغا چۈشتى . نۇرغۇن جەڭگى ـ جېدەللەردىن كېيىن ھەسەن ھەلەبى جەمشىدنىڭ قولىدا ئۆلدى . قەيسەر بۇنى كۆرۈپ قولىنى بىر شىلتىغا نىدى ئومۇمىي ھۇجۇم باشلىنىپ كەتتى . دەھشەتلىك ئېلىشىشلار كەچكىچە داۋام قىلدى . قەيسەرنىڭ قوشۇنى يېڭىلىشكە ئاز قالغانىدى . قەيسەر چېكىنىش ناغرىسىنى چالدۇرۇپ ، لەشكەرلىرىنى جەڭدىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى . ھەر ئىككى لەشكەر ئۆز ئارامگاھلىرىغا قايتىشتى . قەيسەر ئۆز بارگاھىدا ئەمرلىرى بىلەن كېڭەشتى :

ــ نېمە قىلىش كېرەك ، ــ دېدى ئۇ ئەمرلىرىگە ، ــ دۇشمەن بىزدىن ئۈستۈن چىقىۋاتىدۇ .

ــ بىز سەن نېمە دېسەڭ شۇ بويىچە ئىش تۇتىمىز ، ــ دېدى ئەمرلەر . قەيسەر

ئۇلارغا :

ــ بـۇ جەڭ سىلەر ئېيتقاندەك ئۇنداق ئاددىي بولمىدى ، ــ دېدى . ئاندىن ئەتراپتىكى ئەللـەرگـە مـەكـتۇپ يازدۇرۇپ ، ئۇلاردىن مەدەت بېرىشنى تەلەپ قىلدى . ئەتىسى فەيلەقۇس سـەپ تـۈرۈپ جەڭگە چاقىردى . قەيسەر ئۆزىنىڭ بىر ئادىمىنى فەيلەقۇسنىڭ يېنىغا ئەۋەتتى . ئۇ كىشى فەيلەقۇسقا قەيسەرنىڭ «يەتتە كۈنگىچە جەڭنى توختاتساق ، سەككىزىنچى كۈنىدىن باشلاپ جەڭ قىلساق » دېگەن سۆزىنى يەتكۈزدى .

ــ ھېچقىسى يوق ، شۇنداق قىلايلى ، ــ دېدى فەيلەقۇس . ئۇ ئادەم قايتتى . شۇندىن كېيىن جابىر قاسساپ يېتىپ كەلدى . ئۇ فەيلەقۇسقا :

ــ سـەن مـاڭـا ۋەدە قـىلغانىدىڭ ، ئەمدى شۇ ۋەدەڭگە ئەمەل قىلغايسەن ، ــ دېدى . فەيلەقۇس جابىر قاسساپقا :

ــ راسـت ئېيتـسـەن ، ــ دېدى ، ئۇنىڭغا ئېسىل كىيىملەرنى سوۋغا قىلدى . جابىر قـاسـساپنى شۇندىن كېيىن بازار دورغىسى قىلىپ بەلگىلىدى . جابىر قاسساپ ئۆز ئىشىغا مەشـغۇل بولدى . ھەممە ئەتراپتىن خەۋەر توپلاش ئۈچۈن مەخسۇس كىشىلەرنى ئەۋەتتى .

بىر كۈنى ئوردا بازىرىنىڭ جامائىتىدىن بىر كىشى جابىر قاسساپقا خەۋەر يەتكۈزۈپ :

ــ بـۇ يـەردىـن بـىـر پـەرسـەڭ يـىراقلىقتا قەيسەرنىڭ توققۇزمىڭ ئۇلاغ مال ـ مۈلكى كېلىۋاتىدۇ ، ــ دېدى .

جـابـىـر قـاسساپ بۇنى ئاڭلاپلا قوشۇن بېگى جەمشىدنىڭ بارگاھىغا كېلىپ ئەھۋالنى مـەلـۇم قـىـلـدى . جـەمـشـىـد دەرھال ئون ئـىـككى مىڭ ئاتلىق ۋە ئالتە مىڭ پىيادە لەشكەرنى تـۆگىلەر بىلەن بىللە ئېلىپ يولغا چىقتى . ئۇ جايغا يېتىپ بېرىپ ، قەيسەرنىڭ توققۇزمىڭ ئە-مـەس ، بـەلـكـى ئون ئـىـككى مىڭ ئۇلاغ مال ـ دۇنياسىنى قولغا چۈشۈرۈپ ياندى . قەيسەر بۇ ئەھۋالـنـى بـىـلـگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن ئەللىك مىڭ لەشكەرنى ئە-ۋەتـتـى . ئۇلار جەمشىدنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن ئۇچراشتى . جەڭنىڭ بازىرى قىزىپ كەتتى . بـۇ خـەۋەر فەيلەقۇسقا يەتتى . ئۇ دەرھال ئەللىك مىڭ ئاتلىق لەشكەرنى جەمشىدكە ياردەم بە-رىشكە ئەۋەتتى . بېيىت :

سەۋارە ـ پىيادە بولۇپ روبەرو ،
بۇ لەشكەر چىقاردى زىيادە غەرۇ .
ئۇرۇشۇپ ، تالاشىپ ، قىلىچ جەڭگۇ جوي ،
تەنى بولدى غەلتا ، باشى گوي ـ گوي .

ئاخـىـر يـەنە قەيسەرنىڭ قوشۇنى ئاجىز كەلدى . فەيلەقۇسنىڭ لەشكەرلىرى نۇسرەت قـازىـنـىپ ، ئۆز بارگاھلىرىغا قايتىپ كەلدى . فەيلەقۇس بۇ ئەھۋالدىن بەكمۇ خۇشال بولدى . دەرھال جەڭ دۇمبىقى چېلىشقا پەرمان قىلدى . ئەتىسى سەپ تۈزۈپ ، جەڭگە تەييارلاندى .

بـۇ چـاغـدا ھەلـەب پـادىـشـاھى ئەللىك مىڭ لەشكەر بىلەن قەيسەرگە مەدەت بېرىش ئۈچۈن يـېـتـىـپ كەلدى . رۇمنىڭ ئۇلۇغلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى . قەيسەر ئۇلاردىن :

ــ كـەركـۇت ، مـەۋسـىل ۋە شامنىڭ پـادىشاھلىرى قـاچان يېتىـپ كېلىـدۇ ؟ ــ

دەپ سوردى .

ــ يەنە تۆت كۈندىن كېيىن يېتىپ كېلىدۇ ، ــ دەپ مەلۇم قىلدى ھەلەب پادىشاھى .

بۇ خەۋەر فەيلەقۇسنىڭ قۇلىقىغا يەتتى .

ــ شام ۋە كەركۈتنىڭ پادىشاھلىرىغا پالۋان ئەۋەتىپ زەربە بەرسەك بولاتتى ، ــ دېدى فەيلەقۇس ، ــ كىم لەشكەر باشلاپ بېرىپ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسىدۇ ؟

جەمشىد مىسرى بىلەن خۇرشىد مىسرى بۇ ئىشقا تەلەپكار بولدى . ئۇلار ھەر بىرى ئەللىك مىڭ لەشكەر ، مىڭدىن پالۋاننى ئېلىپ يولغا چىقتى .

جەمشىد بىلەن خۇرشىدنىڭ شام پادىشاھىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلگەنلىكى

كەچتە ئۇ تەرەپتىن قەيسەر جەڭ دۇمبىقىنى چالدى . ئەتىسى ئىككى تەرەپ لەشكىرى سەپ تۈزدى . بۇ كۈنى فەيلەقۇس شەمشىرىنى تارتىپ ، رۇم قوشۇنىنىڭ مەركىزىگە ئۆزىنى ئۇردى . بۇ كۈنى جەڭلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كاتتا جەڭ بولۇپ ئۆتتى . بۇ شىددەتلىك جەڭ تاكى كۈن ئولتۇرغىچە داۋام قىلدى . قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن چېكىنىش ناغرىسى چېلىندى . ھەر ئىككى تەرەپ لەشكىرى ئۆزىنىڭ ئارامگاھلىرىغا قايتىشتى . ئەتىسى يەنە سەپ تۈزۈشتى .

بۇ كۈنى جەمشىد بىلەن خۇرشىد قەيسەرگە يارەمگە كېلىۋاتقان ئىككى پادىشاھقا يېقىنلاپ كەلدى . ئۇلار سەۋر قىلىپ كۈتۈپ تۇردى . تۈن تەڭدىن ئۆتكەندە ئۇلار شام لەشكەرلىرىگە شەبىخۇن ئۇردى . يارەمگە كەلگەنلەرنى شۇ ئارقىلىق مەغلۇپ قىلىپ ، پادىشاھلىرىنى ئەسىر ئالدى . بۇ خەۋەر فەيلەقۇسقا يەتتى . فەيلەقۇس بۇنىڭدىن كۆپ خۇرسەن بولدى .

بۇ تەرەپتىن قەيسەر جەڭ دۇمبىقىنى چالدۇردى . تاڭ يورۇش بىلەنلا ئىككى تەرەپ لەشكىرى سەپراس بولۇشتى . فەيلەقۇسنىڭ بىر ھەربىكەت قىلىشى بىلەن پۈتكۈل لەشكەر تەۋرەپ كەتتى . بۇ شىددەتلىك جەڭدە فەيلەقۇس ئۆزىنى قەيسەرگە يەتكۈزدى ـ دە ، بىر زەربە بىلەنلا قەيسەرنى ھالاك قىلدى . رۇم لەشكەرلىرى مەغلۇپ بولدى . فەيلەقۇس زور شانۇ شەۋكەت بىلەن رۇمغا يېتىپ بېرىپ ، رۇم تەختىدە ئورۇنلاشتى . مىسرنىڭ ھاكىمىيىتىنى يەئقۇبخانغا ، كەنئاننىڭ ھاكىمىيىتىنى جابىر قاسساپقا بەردى ، ئۇلار ھەربىرى ئادالەت بىلەن مەملىكەت سوراشقا باشلىدى ، بۇلارنىڭ قىسمىلىرىغا كېيىن يەنە كېلىمىز .

رەببۇ ئۇشتىگەرنىڭ سۇغا كىرىپ ، دارانىي سالغان سانداۋقنى سۇدىن سۇزۇۋالغانلىقى

بىز ئالدىنقى داستاندا بەھمەننىڭ قىزى ھۇمايىنىڭ سانداۋق ياسىتىپ ، ئۆز ئوغلىنى سانداۋقا سېلىپ ، سۇغا تاشلىغانلىقىنى بايان قىلغانىدۇق . ئۇ سانداۋقنى سۇ ئېقىتىپ بىر جايغا كەلگەندە سانداۋق بىر دەرەخكە ئېلىنىپ قېلىپ توختاپ قالدى . بۇ يەردە رەببۇ نامىلىق بىر ئۇشتىگەر بار ئىدى . ئۇ ماتالىرىنى دائىم مۇشۇ سۇ بويىغا ئېلىپ چىقىپ يۇياتتى . ئۇنىڭ كۆزى توساتتىن سانداۋقا چۈشۈپ قالدى . ئۇ دەرھال سۇغا كىرىپ سانداۋقنى سۇزۇۋالدى ـ

ده ، قىرغاققا ئېلىپ چىقتى . ئاغزىنى ئېچىپ قارىسا ، ساندۇق ئىچىده بىر بوۋاق ياتقان ، ئۇنىڭ يېشىدا بىر پارچه قەغەزگه خەت يېزىپ قويۇلغانىدى . ئۇ شتىگەر ئۇ خەتنى ئېلىپ ئوقۇدى . خەتتە : «بۇ بالا ئىران شاهى بەهمەننىڭ ئوغلىدۇر» دەپ يېزىلغانىدى . ئۇشتىگەر بالىنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپ ، تەربىيەلەشكە باشلىدى . ساندۇقنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كەلگەنلەر بالىنى رەببۇ ئۇشتىگەرنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارغانلىقىنى كۆرۈۋېلىپ قايتىپ كەتتى ۋە ئەھۋالنى ھۈمايۇنغا مەلۇم قىلدى .

رەببۇ ئۇشتىگەر بۇ ئوغۇلغا داراب دەپ ئات قويدى . ئۇنى پەرۋىش قىلىپ ، ياخشى تەربىيىلىدى . داراب ئون تۆت ياشقا كىردى . ئۇ هەر كۈنى شىكارغا چىقاتتى . نام ـ شۆھرەت قازىنىپ داڭقىنى چىقىرىش ئۈچۈن هەرىكەت قىلاتتى .

رۇم تەختىگه ئولتۇرغان فەيلەقۇسنىڭ بېشىغا ئىران مەملىكىتىنىڭ زوق ـ هەۋىسى كىرىۋالدى . شۇڭا ئۇ سان ـ ساناقسىز لەشكەر بىلەن ئىرانغا قاراپ يۈزلەندى . ئۇلار پارس زېمىنىغا يېتىپ كەلدى ۋە ئىران پايتەختى تەرەپكە قاراپ ماڭدى .

ئىران شاهى هۈماي فەيلەقۇسنىڭ لەشكەر باشلاپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى . هۇماي پۈتكۈل سەردارلىرىنى چاقىرىپ كېڭەش ئۆتكۈزدى . پارس زېمىنىغا بېسىپ كىرىۋاتقان دۈشمەنگه چارە كۆرۈش هەققىده بۈيرۇق چۈشۈردى .

ئىران سەركەردىلىرىدىن بەهرام بىلەن كەيۋان هۈمايۇنىڭ ئالدىدا يەر سۆيۈپ ، پەرمانى تاپشۇرۇپ ئالدى ـ ده ، جەڭگه راۋان بولدى . ئىران سپاهلىرى رۇم لەشكەرلىرىگه قارشى جەڭگه ئاتلىنىپتۇ ، دېگەن خەۋەر هەممه يەرگه تارقالدى .

داراب بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئاتىسىغا مۇنداق ئىلتىماس قىلدى :

ـــ ئەي ئاتا ، مەن مۇشۇ لەشكەرگه قوشۇلۇپ ، رۇم قوشۇنىغا قارشى جەڭگه بارسام ، بۇنىڭغا بەكمۇ قىزىقىۋاتىمەن .

ـــ ئەي ئوغلۇم ، ـــ دېدى رەببۇ ئۇشتىگەر ، ـــ سەن بىر ئادەتتىكى پۇقرانىڭ پەرزەنتى . بۇ ئىشلار بىلەن سېنىڭ نېمه كارىڭ ، رۇم لەشكەرلىرىگه تاقابىل تۇرغىلى بولمايدۇ .

داراب قاتتىق تۇرىۋالدى . هەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئاخىر ئاتىسىنى بۇ ئىشقا رازى قىلدى . رەببۇ سەپەر جابدۇقلىرىنى تەييار قىلىپ ، دارابنى ئىران لەشكەرلىرى بىلەن قوشۇپ يولغا سالدى .

ئىككى لەشكەر بىر جايغا يېتىپ كەلگەنده بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ، جەڭ سەپلىرىنى تۈزۈشتى . شۇندىن كېيىن رۇم قوشۇنى تەرىپىدىن بىر ئاتلىق پالۋان مەيدانغا چۈشتى :

ـــ ئەي ئىران باتۇرلىرى ، ـــ دېدى ئۇ نەره تارتىپ ، ـــ سىلەر بىر ئايال كىشىنى ئۆزۈڭلەرگه پادىشاھ قىلىپ ، ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇپ ، خىزمىتىنى قىلىشقا نومۇس قىلمامسىلەر ؟ سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا توپا قويۇلسۇن !

ئىران پالۋانلىرى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلەندى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر باتۇر مەيدانغا چۈشۈپ ، رۇملۇق پالۋان بىلەن ئېلىشتى . بىراق ئۇزۇن ئۆتمەيلا رۇملۇق پالۋان ئۇنى

هالاك قىلدى . يەنە بىر پالۋان مەيدانغا كىرىپ رۇملۇققا ھەملە قىلغانىدى ، ئۇمۇ هالاك بولدى . ئاندىن يەنە بىر ئىران پالۋىنى ئېتىنىى قامچىلاپ مەيدانغا چۇشكەنىدى ، رۇملۇق پالۋان ئۇنىمۇ هالاك قىلدى . داراب بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئۆز ئېتىنىى قامچىلاپ ، جەڭ مەيدانىغا كىردى . رۇملۇق پالۋانغا ھۇجۇم قىلىپ ئات سالدى . داراب ئۇزەڭگىگە مەھكەم دەسسەپ تۇرۇپ ، رۇملۇق پالۋانىڭ بېشىغا شەمشەر ئۇردى . رۇملۇق پالۋان بېشىغا سۇپەر تۇتۇپ ، شەمشەرنى توسماقچى بولدى . بىراق شەمشەر سۇپەرنى كېسىپ ، دۇبۇلغىدىنمۇ ئۆتۈپ توختاپ قالدى . داراب شەمشىرىنى يەنە ئازراقلا بېسىۋىدى ، رۇملۇق پالۋاننى ئىككى پارە قىلىپ تاشلىدى . ھەر ئىككىلا تەرەپ لەشكىرىدىن «ھەزەر ئەيلەڭلار! ئېھتىيات قىلىڭلار!» دېگەن سادالار كۆتۈرۈلدى . ئون مىڭ ئاتلىق لەشكەر بىراقلا باستۇرۇپ كېلىپ ، رۇملۇق پالۋاننىڭ قىسا-سىنى ئالماقچى بولدى . داراب ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى . بۇ ۋاقىتتا ئىران قوشۇنىنىڭ سەركەردىلىرى بەھرام ۋە كەيۋانلارمۇ ئۆز لەشكەرلىرىنى باشلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى . فەيلەقۇس بۇنى كۆرۈپ ، جەڭ مەيدانىغا قاراپ ئات سالدى . ئىككى تەرەپ لەشكىرى بىر ـ بىرىگە دەھشەتلىك ئۇرۇلدى . «تۇتقىن! ئۇرغىن!» دېگەن ئاۋازلار پەلەككە يەتتى . داراب گويا كى قويلارغا چاپقان بۆرىدەك ھەر تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ جەڭ قىلىپ ، رۇملۇقلارنىڭ جەسەتلىرىدىن دۆۋىلەرنى ياسىدى . كۈن كەچ بولدى . ئىككى تەرەپ لەشكىرى چېكىنىش ناغرىسىنى چالدى . پالۋانلار جەڭدىن قوللىرىنى يىغىپ ، بارگاھلىرىغا قايتىشتى . كەيۋان بىلەن بەھرام قاراڭغۇدا دارابنى قانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ تاپالمىدى . ئاخىر ئۇلار چېدىرلىرىدا جەڭ تەشۋىشى بىلەن تۇنىنى تاڭغا ئۇلىدى . ئەتىسى ھەر ئىككى تەرەپ جەڭ قىلىشنى خالىمىدى . بۇ كۈن جەڭسىز ئۆتتى . بەھرام بىلەن كەيۋان دارابنى يەنە ئىزدەشكە باشلىدى .

بۇ كۈنى جەڭ بولمىغانلىقى ئۈچۈن داراب شىكارغا چىقىپ كەتتى . لېكىن بۇ كۈنى هاۋانى بۇلۇت قاپلاپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى . داراب پاناھلانغۇدەك جاي ئىزدەپ ئەتراپقا نەزەر سالدى . ئۇ يىراقتا بىر ئېگىز گۈمبەزنى كۆرۈپ ئېتىنىى شۇ تەرەپكە قارىتىپ ھەيدىدى . ئۇ يەرگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئاتتىن چۈشۈپ گۈمبەز ئىچىگە كىردى . داراب گۈمبەز ئىچىدە ئېتىنىڭ تىزگىنىنى بىر قولىدا تۇتۇپ ، يەنە بىر قولىنى بېشىغا ياستۇق قىلىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى . شۇ پەيتتە قاتتىق بىر زىلزىلە پەيدا بولۇپ ، گۈمبەز ئۆرۈلۈشكە ئاز قالدى . دەل شۇ چاغدا غايىپتىن : «ئەي داراب ، هوشيار بول ، سەن ئىران زېمىنلىرىگە پادىشاھ بولىسەن ، جاھان ئەھلىنى ئىلكىڭدە تۇتسەن» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى . شۇندىن كېيىن زىلزىلە توختاپ گۈمبەز ئۆز ئورنىدا ساق قالدى . بەھرام بىلەن كەيۋان دارابنى ئىزدەپ بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنىدى . ئۇلار غايىپتىن ئاڭلانغان بۇ ئاۋازغا ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا ، داراب ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ ، گۈمبەزدىن چىقتى . بەھرام بىلەن كەيۋان ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەھۋال سورىدى . ئاندىن ئۇنى ئىززەت ـ ئېكراملار بىلەن ئاتقا مىندۈرۈپ ، بارگاھقا ئېلىپ كەلدى . ئۇلار دارابنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ بەجا كەلتۈردى .

ـــ ماڭا لايىق جەڭ قورالى بولسا تەييار قىلىڭلار ، ـــ دېدى داراب ، ـــ ئەتە جەڭ بولىدۇ . مەن رۇملۇقلارنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىرىۋېتەي .

بەھرامدا بىر دەستىلىك قورال بار ئىدى . بۇنداق قورال پادىشاھلاردىن باشقا كىشىگە

مۇيەسسەر بولمىغاندى . بەھرام بۇ قورالنى دارابقا تاپشۇردى . داراب بۇ جەڭ ئەسۋابىنىڭ قولغا كەلگەنلىكىدىن تولىمۇ خۇشال بولدى .

ئۇ تەرەپتە فەيلەقۇس رۇم سەردالىرى بىلەن بىللە ئىرانىي قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھىممەت كەمەرلىرىنى بېلىگە باغلىدى . ئۇ ئۆز قوشۇنىنىڭ كۆپ ، قورال ـ ياراغلىرىنىڭ سەرخىللىقىدىن مەغرۇرلىنىپ ، جەڭ ناغرىسىنى چېلىشقا پەرمان قىلدى . جەڭ ناغرىسىنىڭ ئاۋازى ئىران لەشكەلىرىگە ئاڭلاندى :

ـــ ئەي سەردارلار ، ـــ دېدى داراب ، ـــ بۇ جەڭدە ھەممىڭلار مېنىڭ سۆزۈمگە ئەمەل قىلساڭلار غەلىبىگە ئېرىشسىلەر . ئەگەر ئۆز ئىختىيارىڭلار بويىچە ئىش قىلساڭلار ، سىلەرگە شىكەست يېتىپ پاراكەندە بولۇشۇڭلار مۇقەررەر . ھال بۇكى ئىران مەملىكىتى جەمشىد ۋە زەھھاكتىن كېيىن مۇشۇ بىر جەمەتنىڭ قولىدا ئۇچ مىڭ يىلدىن بىرى مۇقىم تۇرۇپ كەلگەن ...

پۇتۇن سەردارلار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ :

ـــ ھەممىمىز سېنىڭ پەرمانىڭدىن تاشقىرىغا چىقمايمىز ، ـــ دەپ قەسەم قىلىشتى .

جەڭ ناغرىسى چېلىندى . بۇ كېچە ئۇرۇش تەييارلىقلىرى بىلەن ئۆتتى . ئەتىسى پارلاق قۇياش ئۆز قەسرىدىن باش چىقاردى . دارابنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پۇتكۈل ئىران لەشكەرلىرى بىراقلا ئاتلىنىپ ، سەپ تۈزۈشتى . قارشى تەرەپتە رۇم قوشۇنىمۇ ئىران لەشكەرلىرىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ سەپ تۈزدى . فەيلەقۇس لەشكەرلىرىنىڭ ئوڭ ۋە سول قول تەرەپتىكى لەشكەرلىرىنى بىراقلا ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە ئىشارەت قىلدى . رۇم لەشكەرلىرى خۇددى قارا قاغىلاردەك تۆت تەرەپتىن بېسىپ كېلىشكە باشلىدى . بۇ تەرەپتە داراب شەمشىرىنى قولىغا ئالدى . يەنە بىرقولىغا سۈپەرنى ئالدى :

ـــ ئەي باتۇرلار ، ـــ دېدى ئۇ ئىران لەشكەرلىرىگە ، ـــ كىمىكى ئەركەك بولىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ كارامىتى بۇگۈن ئاشكارا بولىدۇ ، ھەممىڭلار مېنىڭ ئارقامدىن ئەگىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتۈڭلار!

داراب شۇنداق دەپلا ئېتىنى قامچىلاپ ، گويا كى زور ئەجدىھادەك ھەيۋەت بىلەن رۇمىلۇقلارغا قاراپ ھۇجۇم باشلىدى . ئۇ شەمشىرىنى ئويناتقىنىچە جەڭ ئوتلىرىنى ھەممە تەرەپتە يالقۇنلىتىۋەتتى . ئىككى تەرەپتىن بەھرام بىلەن كەيۋان ئۇنىڭغا ماسلاشتى . ئۇلار خۇددى ئېشەك يېكى قۇلۇنلارغا تاشلانغان يولۋاستەك شىددەت بىلەن جەڭ قىلىپ ، رۇمىلۇقلارنىڭ ئۆلۈكلىرىدىن ئېگىز ۋە زور دۆۋىلەرنى ياسىدى . ئىران پالۋانلىرى رۇم لەشكەلىرىنى خۇددى ئۆسۈملۈكلەرنى چەيلىگەندەك ، ئوت ـ چۆپلەرنى ئورىغاندەك قىرىپ ، پاراكەندە قىلىۋەتتى . داراب رۇم پالۋانلىرىنىڭ سېپىنى غايەت زور جاسارەت بىلەن يېرىپ ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ ئەلەمدارىنى تۇغ ـ ئەلەملىرى بىلەن قوشۇپ پارە ـ پارە قىلىۋەتتى . فەيلەقۇس بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تىترەپ كەتتى . ئۇ ئۆزىنى ئەجەل گىردابىدىن ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن قېچىشقا يۈزلەندى . دەل شۇ چاغدا قەھرىمانلىق دەريا سىنىڭ لەھىگى بولغان داراب سالمىنى قولىغا ئېلىپ ، فەيلەقۇسقا قارىتىپ تاشلىدى . سالما فەيلەقۇسنىڭ بوينىغا چۈشۈپ ، باغلىنىپ قالدى . داراب سالمىنىڭ ئۇچىنى تارتىپ فەيلەقۇسنى ئاتتىن يىقىتتى . ئۇنى جەڭ مەيدانىنىڭ ئوتتۇ-

رىسىغا سۆرەپ كەلدى . دارابنىڭ پىيادە لەشكەرلىرى شۇ ھامان فەيلەقۇسنى باغلىۋالدى ۋە مەيدانىدىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى . ئىران لەشكەرلىرى قىرغىنچىلىق ۋە بۇلاڭ ـ تالاندىن ئېشىپ قالغان رۇم لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىران لەشكەرلىرىگە تەقسىم قىلىپ قوشۇۋەتتى .

ئۇلار يەتتە كۈنگىچە شۇ يەردە تۇرۇپ ئارام ئالدى ۋە جەڭ غەنىمەتلىرىنى يىغىشتۇردى . ئاندىن غەلبە ۋە نۇسرەت بىلەن ھۇمايىنىڭ ھۇزۇرىغا يەنى پارسنىڭ پايتەختىگە قاراپ راۋان بولدى . ئۆز سەردارلىرىنىڭ غەلبە قىلغانلىقى ھەققىدىكى مەكتۇپ ھۇمايۇنغا ئاللىبۇرۇن يەتكۈزۈلگەنىدى . شۇڭا ئۇ پۈتكۈل ساراي كاتتىلىرىنى سەردارلارنىڭ ئىستىقبالىغا چىقارتتى .

سەردارلار نۇرغۇن ئولجا ـ غەنىمەتلەر بىلەن يېتىپ كەلدى . بەھرام بىلەن كەيۋان گۈمبەزدىن ئاڭلىغان ئاۋازنى ھۇمايۇنغا يەتكۈزدى ۋە بۇ جەڭدە زور خىزمەت كۆرسەتكەن ياش يىگىت دارابنى تونۇشتۇردى . داراب يېتىپ كېلىش بىلەنلا ھۇمايىنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا تىكىلدى ۋە ئىختىيارسىز ھالدا كۆز ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلدى . ئۇنى ئۆز يېنىغا تەكلىپ قىلىپ ئولتۇرغۇزدى . ئاندىن فەيلەقۇسنى ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇدى . فەيلەقۇس دەرھال ئېلىپ كىرىلدى .

ـــ ئەي فەيلەقۇس ، ـــ دېدى ھۇماي ئۇنىڭغا تىكىلىپ ، ـــ سەن بىر دانىشمەن ھېكىم ئىدىڭ . سەن ئەسلى رۇم مەملىكىتىدىمۇ ئەمەس ئىدىڭ . بىراق تەقدىر ـ تەلىيىڭنىڭ ئۇستۇن كەلگەنلىكى تۈپەيلىدىن پادىشاھ بولدۇڭ . پادىشاھلىقنىڭ قانۇن ـ دەستەكلىرى ۋە ئادەت ـ قائىدىلىرى قولۇڭغا تەگكەندۇر ياكى قۇلىقىڭغا يەتكەندۇر . سەن رۇم شاھى ئىران مەملىكىتىنى قولغا ئېلىشقا قەستلىگەنلىكىنى قەيەردىن ئاڭلىغان ؟ شۇنى بىلگىنىكى بۇ جاھان مەۋجۇتلا بولىدىكەن رۇم ئىرانغا باج ـ خىراج بېرىدىغان بولۇپ يارىتىلغان . سەن نېمە خىيال بىلەن ئىراننىڭ قەستىگە چۈشتۈڭ !

ھۇماي شۇ سۆزلەردىن كېيىن فەيلەقۇسنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى . داراب ئارىغا چۈشۈپ ئۇنىڭ گۇناھىنى تىلەپ ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋالدى . ئاندىن ئۇنى بىر ئىشەنچىلىك كىشىنىڭ قولىغا تاپشۇردى .

ھۇماي دارابنىڭ ئەھۋالىغا قىزىقىپ قالدى . ئۇنىڭ قايسى دىيارىدىن ، كىمنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى سورىدى . داراب ئۆز دىيارىنى ئېيتتى ۋە :

ـــ رەبئۇ ئۇشتىگەرنىڭ ئوغلى بولىمەن ، ئىسمىم داراب ، ـــ دېدى .

ھۇماي مۇلازىملىرىغا رەبئۇ ئۇشتىگەرنى ئېلىپ كېلىش ھەققىدە پەرمان قىلدى . مۇلازىملار ئۇشتىگەرنى تېپىپ ھۇمايىنىڭ پەرمانىنى يەتكۈزدى . رەبئۇ ئۇشتىگەر ئۆزىدىن دارابنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرىدىغانلىقىنى پەرەز قىلدى . بوۋاقنىڭ بېلىكىگە چېگىپ قويۇلغان جاۋاھىرلارنى ۋە خەتنى ساندۇققا سېلىپ ساقلىغانىدى . رەبئۇ ئۇشتىگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ ماڭدى . مۇلازىملار رەبئىنى پايتەختە ئۇستەرخەكە ئېلىپ كەلدى ۋە ھۇمايىنىڭ ھۇزۇرىغا باشلاپ كىردى .

ھۇماي ئۇنى كۆپ ئىلتىپاتلار بىلەن خۇرسەن قىلدى . ئاندىن دارابنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى .

ــ ئەي ئىران مەلىكىسى ، ــ دېدى رەببۇ جاۋاب بېرىپ ، ــ مەن بىر ئۇشتىنگەر ئادەم ئىدىم . دائىم دەريانىڭ لېۋىدە ماتالىرىمنى يۇيۇپ ، ئۇشتە قىلىشقا تەييارلايتتىم . بىر كۈنى دەريادا بىر ساندۇقنى كۆردۈم . ساندۇقنى دەريادىن ئېلىپ چىقىپ ، ئۆيۈمگە ئېلىپ كەلدىم . ساندۇقنى ئاچقانىدىم ، دارابنى كۆردۈم . ئۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە خەت جاۋاھىر ۋە بەزى پا- دىشاھلارغا خاس نەرسىلەر بار ئىكەن . ئۇلارنى ئېلىپ قويدۇم . بالىنى ئۆز پەرزەنتىم قاتارىدا بېقىشقا كىرىشتىم .

ئەھۋال ئايان بولدى . ھۇماي ئۇشتىنگەردىن بالا بىلەن بىرگە ساندۇققا سېلىنغان نە- شانىلەرنى كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلدى . ئۇشتىنگەر بارلىق نىشانىلەرنى ھۇمايغا بەردى . ھۇماي ئۆزىنىڭ پەرزەنتى دارابنىڭ تېپىلغانلىقى ئۈچۈن كۆپ خۇرسەن بولدى . شادلىق ناغرىلىرىنى چالدۇرۇشنى ۋە بارلىق ئوردا كاتتىلىرىنى چاقىرىشنى بۇيرۇدى . ھۇمايىنىڭ سەركەردىلىرىمۇ دارابنىڭ جەڭ ماھارىتى ۋە قەيسەرلىكىنى يەتكۈچە ماختىدى ۋە غايىپتىن ئاڭلىغان ئاۋاز ھەقىقىدە كۆپ سۆزلەشتى . ھۇماي شۇندىن كېيىن بارلىق ئوردا ئەمەلدارلىرى ۋە سەركەردە- لەرگە مۇنداق دەپ جاكارلىدى :

ــ مەن سىلەرنىڭ پادىشاھىڭلار ئىدىم ، ئەمدى بۇ ئوغۇلنى سىلەرگە پادىشاھ قىلىپ تەيىنلىدىم . ھەممىڭلار بۇ ئوغۇلغا ئىتائەت قىلغايسىلەر ، ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن تولغىمغاي- سىلەر .

ئوردا ئەھلى ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ تەزىم بەجا كەلتۈردى . ھۇماي بېشىدىكى تاجنى ئېلىپ ئۆز قولى بىلەن دارابنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈپ قويدى . ئاندىن ئۆزى ھەرەمگە كىرىپ ئارام ئالدى .

بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئۇلار فەيلەقۇسنى ئىرانغا رۇمدىن باج ـ خىراج يوللاپ تۇ- رۇش شەرتى بىلەن قويۇۋېتىش قارارىغا كەلدى . فەيلەقۇس بۇ شەرتنى قوبۇل قىلدى . «ھەر يىلى رۇمدىن سوۋغا ـ سالام قائىدىسى بويىچە مىڭ ئالتۇن تىللانى يەنە باشقا لايىقىدا پىش- كەشلەر بىلەن بىللە ئىرانغا يولغا سالسۇن . ھەر بىر تىللانىڭ ۋەزنى تۇخۇمنىڭ ۋەزنىگە باراۋەر بولسۇن .» فەيلەقۇسنى بۇ شەرتكە كۆندۈرۈپ ۋەدە ئېلىشتى . ئۇندىن كېيىن دارابنىڭ قۇلىقىغا يەنە بىر خەۋەر يەتتىكى ، «فەيلەقۇسنىڭ ھەرىمىدە پاكلىق پەردىسى ئېچىلمىغان بىر قىزى بارمىش . ئۇنىڭ شېرىن لېۋىنى يادىغا كەلتۈرگەن ھەر بىر شاھ ياكى جاھاندار ئۇ- نىڭغا جان تاپشۇرۇشقا ھازىر بولىدىكەن . ئۇ قىزنىڭ ئىشقى تۇپەيلىدىن جاھان پادىشاھلىرىنىڭ ھەممىسى بىستۇن تېغى ئاستىدا قالغان پەرھادتەك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان- مىش» . داراب ياشلىقى ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىت ئىدى . ئۇ قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاش بىلەن ئۆزىنىڭ ئىختىيار تىزگىنىنى قولىدىن بېرىپ قويدى .

ــ فەيلەقۇسقا ئېيتىڭلار ، ــ دېدى ئۇ دۆلەت كاتتىلىرىنى چاقىرىپ ، ــ ئەگەر مېنى كۈيئوغۇللۇققا لايىق كۆرسە ، رۇمغا بارغان ھامان ئاشۇ قىزنى ئىرانغا يولغا سالسۇن . شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ ئەقىدە ۋە ئالاقىسى تېخىمۇ كۈچەيگەي .

بۇ سۆز فەيلەقۇسقا يەتكۈزۈلدى . ئۇ دانىشمەن ھېكىم بۇ تەكلىپنى ئۆز رازىلىقى بىلەن قوبۇل قىلدى . داراب بۇ ئىشتىن كۆپ خۇرسەن بولدى . فەيلەقوسنى پادىشاھانە سەرەمجانلار

بىلەن نۇرغۇن مۇلازىمنى قوشۇپ، ھۇماينىڭ خەزىنىسىدە ساقلانغان قىممەت باھالىق سوۋغىلانى يوللۇق تۇتۇپ رۇمغا ئۇزاتتى.

فەيلەقۇس رۇمغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇ تەڭداشسىز گۆھەردەك پاك قىزنى ئالـ تۇن ھەل بېرىلگەن مەپىگە ئولتۇرغۇزۇپ، مۇناسىپ سوۋۇغا ـ سالاملار بىلەن بىللە دارابنىڭ خىزمىتىگە يولغا سالدى. نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ، قىز ئاخىرى ئۇستەرخ شەھرىگە ئېلىپ كېلىندى. ئۇلارنىڭ كەلگەنلىك خەۋىرى دارابغا يەتتى. كاتتىلارنى ئالدىغا چىقىرىپ، قىزنى نۇرغۇن ئالقىش ۋە ئىززەت ـ ئېكراملار بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىردى. داراب بۇ كېلىنىنىڭ زوق ـ شوق بىلەن مەست بولۇپ، كېچە ـ كۈندۈز ھەرەمدىن چىقمايدىغان بولدى. ھەرەم قىزلىرى گويا كى مەست توزدەك ياسىنىشىپ، دارابنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى. داراب ئۇ قىزنىڭ ۋىسالىغا يەتتى. ئەمما ۋىسال زوقى بىلەن قىزنىڭ چىرايىغا ۋە باشقا تەرەپلىرىگە تازا زېھىن قويۇپ كېتەلمىدى. بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن داراب ئازراق دەم ئېلىپ، ئۇ گۈزەللىكنى يېنىغا كىردى. ئۇنىڭ بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويۇپ سۆھبەتلىشۈاتاتتى، تو- ساتتىن قىزنىڭ ئاغزىدىن بىر بەتبۇي پۇراق چىقىپ داراب شاھنىڭ دېمىقىغا كىرىپ كەتتى. پادىشاھ بۇ پۇراقتىن سەسكىنىپ كەتتى. پادىشاھ شۇندىن كېيىن ئۇ قىزدىن نەپرەتلىنىدىـ غان، ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا كىرمەيدىغان بولدى. داراب يول تەييارلىقلىرىنى تەقلەپ ئۇ قىزنى رۇم مەملىكىتىگە ئەۋەتىۋەتمەكچى بولدى. ھۇماي دارابتىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىدى.

ـــ بۇ قىزنىڭ يامان ئەيىبى بار ئىكەن، ـــ دېدى داراب جاۋاب بېرىپ، ـــ ئۇنىڭ ئېغىزى بىلەن قولتۇقىدىن سېسىق پۇراق چىقىپ تۇرىدىكەن.

ھۇماي ئوغلىغا:

ـــ بۇنىڭ چارىسى ئاسان، داۋالاتساق بولمىدىمۇ؟ ـــ دېدى. داراب ئېيتتىكى:

ـــ ئۇنى داۋالاپ ساقايتىشنىڭ ئامالى يوق. ئەگەر چارە قىلغىلى بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئاتىسى ناھايىتى دانىشمەن ھېكىم، ماھىر تېۋىپ تۇرۇپ نېمىشقا ئۆز قىزىنىڭ شىپا تې- پىشىغا ئامال قىلمايدۇ؟

ھۇماي شۇندىن كېيىن باشقا گەپ قىلمىدى. قىزنىڭ تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈپ، فەيلەقۇسنىڭ قېشىغا يولغا سېلىپ قويدى.

قىز فەيلەقۇسنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى. بۇ ئىشتىن فەيلەقۇسنىڭ كۆڭلى بەكمۇ رەنجىدى. لېكىن فەيلەقۇسنىڭ قىزى خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن ھامىلدار بولغانىدى. بۇ ھامىلىدىن ھېچكىم خەۋەردار ئەمەس ئىدى. فەيلەقۇس بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، كۆپ خۇرسەن بولدى.

بىر كۈنى فەيلەقۇس ئۆز خانىسىدە ئولتۇرۇپ، قىزنىڭ قورسىقىدىكى بالا ھەققىدە ئويلاپ قالدى. ئىران پادىشاھىدىن قىزنىڭ قورسىقىغا ئاپىرىدە بولغان بۇ بالىنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەكچى بولۇپ، قۇرئى بىلەن ئۇستۇرلابقا نەزەر سالدى. بۇ بالىنىڭ پۈتكۈل ئالەمگە پادىشاھ بولىدىغانلىقىنى بىلدى. چۈنكى پالدا ئايان بولغان ئاشۇ ۋاقىت، ئاشۇ سائەتتە تۇغۇلغان بوۋاق چوقۇم جاھانغا خوجايىن بولاتتى.

ئىران شاھى داراب شۇندىن كېيىن تەخت ـ سەلتەنەتتە ئۇزۇنغىچە بەرقارار بولدى، لېكىن خېلى ۋاقىتلار غىچە پەرزەنتلىك بولمىدى. ھەربىرىدىكى نازىنىنلارنىڭ ھېچبىرى ھامىلدار بولمىدى. ئاخىرى ھەرەم ئاغىچىلىرىدىن بىرى ھامىلدار بولغانىدى، داراب شاھ شۇ يىللا پانىي ئالەمدىن باقي ئالەمگە سەپەر قىلدى. دارابنىڭ دەپنە ئىشلىرى تامام بولۇش بىلەنلا ئۇنىڭ ئوغلى تۇغۇلدى. بۇ ئوغۇلغا داراب ئىبنى دارا دەپ ئات قويدى. بۇ پەرزەنتنىڭ تەربىيىسى ۋە پەرۋىشى ئۇچۇن مەخسۇس ئادەم بەلگىلەندى. بۇ ئوغۇلنى ئىران ئۇلۇغلىرى ئۆزلىرىگە پادىشاھ قىلىپ تىكلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ بوۋاق پادىشاھنى سۇتتىن ئايرىدى. ئۇردا ئۇلۇغلىرىدىن مەخسۇس كىشى مەسئۇل بولۇپ ئۇنى تەربىيىلەشكە باشلىدى.

رۇم پادىشاھى فەيلەقۇس قارار قىلىنغان باج ـ خىراجىنى ھەر يىلى ئىرانغا ئەۋەتىپ بېرەتتى. نەچچە زامانلار شۇ تەرىزدە ئۆتتى.

بىر كۇنى فەيلەقۇسنىڭ قىزى بىر ئوغۇل تۇغدى. ئۇنىڭغا ئىسكەندەر دەپ ئات قويۇلدى. فەيلەقۇس ئۇنىڭغا مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ پەرۋىش قىلدۇردى. ئىسكەندەرنىڭ دارابنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ھېچ كىشگە بىلدۇرمىدى. ھەممە كىشى ئۇنى فەيلەقۇسنىڭ ئوغلى دەپ بىلەتتى. فەيلەقۇس ئۆز ۋاقتىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىسكەندەرنىڭ تەربىيىسگە سەرپ قىلاتتى. ئىسكەندەر يەتتە ياشقا كىرگەندە كۇچ ـ قۇۋۋەت ۋە ئەقىل ـ پاراسەتتە ھېچ كىشى ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغان بولدى. ئۇنى پۇتۇن تىرىشچانلىق بىلەن تەربىيىلىدى. ئۇنىڭغا بىر نەپەر كامىل ئەييارنى مەسئۇل قىلىپ، لەشكىرىي ئىشلارنى ۋە شۇنىڭغا دائىر ھەر خىل ئىلىم، ھەر خىل پەنلەرنى ئۆگەتتى، سىپاگەرچىلىك، ئات مىنىش، جەڭ قىلىش، قوشۇن تارتىشنىڭ تۇرلۇك تۇمەن دەستۇرلىرىدىن تەلىم بەردى. ئۆز دەۋرىنىڭ دانىشمەنلىرى ئەسىرنىڭ ئالىملىرى ئۇنىڭغا دۆلەت باشقۇرۇش، ئادالەت ۋە ئەرز سوراشنىڭ تۇرلۇك يوسۇنلىرىنى ئۆگەتتى. شۇنداق قىلىپ ئىسكەندەر تۇرلۇك ئىلىملەرگە ۋە لەشكىرىي ئىشلارغا ماھىر بولدى. ئۇنىڭ ئىچى ۋە تېشى جىمى ھۇنەر ـ كەسىپ ۋە كامالەت ـ پەزىلەتلەر بىلەن بېزەندى.

فەيلەقۇس شۇندىن كېيىن ئىسكەندەرنى ھەر ھەپتىدە بىر كۇن ئوردىغا ھازىر بولۇپ، پادىشاھلار دەرگاھىدىكى ئولتۇرۇپ ـ قوپۇس، قائىدە ـ يوسۇن ۋە ئوردا تەرتىپلىرىنى ئىگىلەشكە ئورۇنلاشتۇردى. ئىسكەندەر فەيلەقۇسنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بىنائەن ھەر ھەپتىدە بىر كۇن ئوردىغا ھازىر بولۇپ، فەيلەقۇسنىڭ مەجلىسگە ھۆسۇن قوشتى. بىر مەزگىل شۇ تەقلىتتە ئۆتتى. فەيلەقۇس ئىسكەندەرنىڭ ئوردا ئىشلىرىغا تېخىمۇ كۆپرەك ئارىلىشىنى بەلگىلىدى. ئۇنىڭ ھەر كۇنى ئوردىغا كېلىشى قارار قىلىندى. دۆلەتنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا بىلدۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىندى. ئاخىرى ئىسكەندەر فەيلەقۇس پادىشاھقا نايىپ بولۇپ ئوردىدا دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا پەرمان چۇشۇرىدىغان بولدى.

بىر كۇنى ئىسكەندەر ئوردا ئىشكى يېنىدىكى ئۆزىگە مەخسۇس راستلانغان ئورۇندا ئولتۇراتتى. بىرنەچچە ئاتلىق كىشى پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك ۋە سەرەمجانلىرى رۇملۇقلارنىڭكىگە ئوخشمايتتى. ئۇلار ھېچكىمگە قارىماي قويماي ئۇدۇل كەلگىنىچە ئوردىنىڭ ئىشكىگە كېلىپ ئاتلىرىدىن چۇشۇشتى. ئاندىن ئىسكەندەرنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى

هېچ ئېتىبارغا ئالماستىن ، بىئەدەبلىك بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ ، فەيلەقۇسنىڭ قېشىغا كېرىپ كەتتى . هېچكىمگە سالاممۇ قىلمىدى . بۇ بىر توپ كىشىنىڭ ئەدەبسىزلىكى ئىسكەنەدەرنىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ ئېغىر كەلدى .

ــ بۇ ئەدەبسىز جامائەت كىملەرنىڭ ئادەملىرى ؟ ــ دەپ سوردى ئىسكەندەر ئۆزۈمۇلازىملىرىدىن ، ــ مېنىڭچە بۇلار ئىنسان جۇملىسىدىن ئەمەس ، ئۇلارنى هايۋانلار تائىپىسىدىن دەپ قارىسىڭىز ، هايۋانغىمۇ هار كېلىدۇ ، چۈنكى هايۋاننىڭمۇ ئۆزىنگە يارىشا هوش ـ كالىلىسى بار . هايۋان چېغىدا كىشىگە ۋە بىر ـ بىرىگە سەۋەبسىز ئازار بېرىشمەيدۇ . بۇلار قەسىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى . قەسىر ئالدىدا تۇرۇۋاتقانلارنىڭ هېچقايسىسىنى قىلچە ئىتتىبارغا ئالماي ، سالام قىلىپمۇ قويماي ، گەپ ـ سۆز قىلماستىنلا ئوردىغا ئۇسسۇپ كىرىپ كەتتى .

ئەسلىدە بۇ كەلگەن كىشىلەر دارا ئىبنى دارابنىڭ خادىملىرى ئىدى . رۇمغا بەلگىلەنگەن باج ـ خىراجنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەنىدى . فەيلەقۇس بۇ ئەلچىلەرنى كۆپ ئىززەت ـ ئېكرامىلار بىلەن كۈتۈۋالدى . ئەلچىلەر فەيلەقۇسقا ئىران پادىشاهىنىڭ پەرمانىنى يەتكۈزدى . فەيلەقۇس بۇ مەكتۇپنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، ئۇنلۇك ئوقۇشقا بۇيرۇدى . مەكتۇپ ئوقۇلدى . هەممەيلەن ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپتى .

ــ هەر قايسىلىرى بىرنەچچە كۈن ئارام ئېلىشسىلا ، ــ دېدى فەيلەقۇس ئەلچىلەرگە ، ــ مەن دەرهال خىراجىنىڭ تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈپ ، هەممىنى تەق قىلىپ ، هەر بىرلىرىنىڭ كۆڭۈللىرىنى خۇشال قىلىمەن . هەممىلىرىنى تېز ۋاقىت ئىچىدە ئىران شاهىنىڭ هۇزۇرىغا رازىمەنلىك بىلەن يانداۇرىمەن .

ئىسكەندەر بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئالدىغا چىقتى . فەيلەقۇسنىڭ ئالدىغا بېرىپلا دارابنىڭ مەكتۇپىنى ئېلىپ يىرتىپ تاشلىدى . ئاندىن ئەلچىلەرگە مۇنداق خىتاپ قىلدى :

ــ ئىران شاهىنىڭ بۇنداق ئىشلارنى قىلىدىغان ، ئاتامغا بۇنداق مەكتۇپنى يازىدىغان نېمە هوقۇقى بار ؟ بۇنداق خەتكە جاۋاب بېرىشنىڭ هاجىتى يوق . قايسى يولدىن كەلگەن بولساڭلار شۇ يول بىلەن كېتىڭلار . ئىران شاهىغا شۇنى ئېيتىپ قويۇڭلاركى ، رۇمدىكى ئالتۇن تۇخۇم تۇغىدىغان تۇخۇلار هازىر قالمىدى . ئىرانغا خىراجەت بېرىدىغان ئالتۇن تۇخۇمۇ يوق . چۈنكى مېكىيانلار كۆرۈك بولۇپ ، چۆجە چىقاردى . چۆجىلىرى ساپلا خوراز چىقتى . بۇ خورازلاردىن تۇخۇم كۈتكىلى بولمايدۇ . شۇ تۇخۇم ئورنىغا لەشكىرىمنى ئېلىپ ، ئىرانغا بارىمەن . ئىران شاهى ئىلگىرى ئاتامدىن نېمە ئالغان بولسا ، شۇنىڭغا ئىككى هەسسە قوشۇپ ، قايتۇرۇۋالىمەن . هازىرغىچە ئىران شاهىنىڭ خەزىنىسىگە يىغىلغانلىرىنىڭ هەممىسى ماڭا تەۋە بايلىقلاردۇر . شۇنداقتىمۇ مەن دوستلۇقنى كۆزدە تۇتۇپ ، ئۇ مال ـ مۈلۈكلەرگە كۆز قىزارتمىدىم . ئۇمۇ ئۆز هەددىنى بىلسۇن هەددىدىن تاشقىرى ئىشلارغا قول ئۇزارتمىسۇن .

ئىسكەندەر ئەلچىلەرگە بىرمۇنچە سۆزلەرنى تاپىلىغاندىن كېيىن ئۇلارنى رۇم چېگرىسىدىن چىقىرىۋېتىشنى بۇيرۇدى .

ــ ئەلچىلەرگە ئازار بېرىش پادىشاهلارنىڭ شەنىگە مۇۋاپىق ئىش ئەمەس ، ئۇنداق بولمىغاندا مەن سىلەرگە سىياسەتنىڭ تەمىنى تېتىتىپ قويغان بولاتتىم ، ــ دېدى ئىسكەندەر ئىرانلىقلارغا ــ خەير ، بوپتۇ ، سىلەر قايتىڭلار ، ئىران شاهىغا بۇ يەردە كۆرگەن ۋە

ئاڭلىغىنىڭلارنى تولۇق يەتكۈزۈڭلار.

ئەلچىلەر ئىسكەندەرنىڭ سۆزلەت ـ سالاپىتىدىن ئەيمىنىپ تىترەپ كەتتى. ئۇلار ئالمان ـ تالمان قەسىردىن چىقىپ ئاتلىرىغا مىنىشتى ـ دە، ئىرانغا قاراپ يۈزلەندى.

ئەلچىلەر كېچە ـ كۈندۈز يۈرۈپ، تېز ۋاقىت ئىچىدە ئىران شاھىنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كېلىشتى. كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى بىر ـ بىر بايان قىلىشتى. ئىراننىڭ ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئەمىر ئۇمرالىرى:

ـــ فەيلەقۇسنىڭ بىزگە مۇنداق جاۋابىنى بېرىشى بىزگە نېمە ئات، نېمە نومۇس! جېنىمىز تېنىمىزدە بولسىلا رۇم قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلىمىز! ـــ دېيىشتى.

رۇمدىن ئەلچىلەر قايتقان كۈنى ئىسكەندەر بارلىق قوشۇن بەگلىرىگە پەرمان قىلىپ:

ـــ ئۇرۇش تەييارلىقىغا تۇتۇش قىلىڭلار! ئىران قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلىشقا بارىمىز، ـــ دېدى.

شۇ كۈنى كەچتە ئىسكەندەر ھەرەمگە كىردى. ئانىسى ئۇنىڭغا:

ـــ ئەي ئوغلۇم، مېنىڭ ساڭا ئېيتىدىغان بىر نەسىھىتىم بار، شۇنى ئۆز رازىلىقىڭ بىلەن قوبۇل قىلغايسەن، ـــ دېدى.

ئەي ئانا، سەن نېمە دېسەڭ جان ـ دىلىم بىلەن قوبۇل قىلىمەن، ـــ دېدى ئىسكەندەر. ئانىسى ئېيتتىكى:

ـــ ئەي ئوغلۇم، سەن دارابنىڭ ئوغلى، داراب بەھمەننىڭ ئوغلى، بەھمەن بولسا ئىسپەندىيارنىڭ ئوغلىدۇر. ھازىر ئىرانغا پادىشاھلىق قىلىۋاتقان دارامۇ دارابنىڭ ئوغلى. ئۇ سېنىڭ ئانا باشقا، ئاتا بىر قېرىنىشىڭ. سەن ياشتا دارادىن چوڭ. ئىران مەملىكىتى سېنىڭ مىراسىڭ بولۇشى كېرەك. سەن ئىران كاتتىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆزۈڭنىڭ دارابنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتقىن. ئىنىڭ داراغمۇ قانداشلىق مېھرىگىنى ئىزھار قىلغىن. ئىران ئۇلۇغلىرى سېنىڭ دارابنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئۇلار پەرمانىڭدىن چىقمايدۇ. ئۇ چاغدا سېنىڭ ئىشىڭ ناھايىتى ئوبدان بولىدۇ. ئىران مەملىكىتى مىراس سۈپىتىدە قولۇڭغا كىرىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن باشقا ئىشنى قىلساڭ يا ئۆزۈڭنىڭ قېرىنداشلىڭ دارانىڭ جېنىغا خەتەر يېتىدۇ. ئۇ چاغدا بۇنىڭغا ھېچ ئامال قالمايدۇ.

ئىسكەندەر ئانىسىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆپ ئويلاندى. بىر پەس جىمىپ كەتتى، ئۆزى بىلەن ئۆزى پىكىرلىشىپ، كېڭىشىپ كۆردى. ئاندىن ئېيتتىكى:

ـــ ئەي ئانا، ئەھۋال شۇنداق بولغاندىن كېيىن بۇنى ماڭا نېمىشقا ئىلگىرى خەۋەر قىلمىدىڭ؟ بۇ گەپنى ئەمدى مىراس تەلەپ قىلدىغان چاغدا ئېيتىۋاتسەن. ھازىر دارا پۇتكۈل ئىران ئەھلىنى ئۆزىگە قارىتىپ بولغان تۇرسا، مەملىكەت ئۇنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ بولغان تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ ئۆز رازىلىقى بىلەن پادىشاھلىقنى ماڭا ئۆتۈنۈپ بېرىسۇن. مەن دارابنىڭ ئوغلى دېسەم خالايىق قانداق ئىشىنىدۇ. مېنى ھازىر رۇم، ھىندىستان، ئىران، فەرەڭ قاتارلىق جايلارنىڭ ھەممىسىدە فەيلەقۇسنىڭ ئوغلى دەپ تونۇيدۇ. تاكى زامانە ئاخىرىغىچە تارىخ كىتابلىرىدا مېنىڭ ئىسمىم فەيلەقۇس ئوغلى ئىسكەندەر دەپ ئېيتىلىدۇ. بۇنىڭغا باشقا چارە يوق. شۇڭا بۇ سىرنى مەخپىي تۇتۇشۇم كېرەك، مېنىڭ دارابنىڭ ئوغلى

ئىكەنلىكىمنى ھېچكىم بىلمىسۇن . ئەگەر مۇشۇ تاپتا «مەن دارابنىڭ ئوغلى» دېسەم ، ئالەم خەلقى مېنى مازاق قىلىدۇ . «ئىسكەندەر بىچارىلىكى تۇپەيلىدىن يالغان سۆزلەپ ، ئۆز نەسەبىنى دارابقا چېتىۋالىدۇ ، دارانىڭ قولىدىن جېنىنى سالامەت قۇتقۇزۇپ قىلىش ئۈچۈن شۇنداق دەۋاتقان گەپ» دەپ مېنى مەسخىرە قىلىدۇ . مەن بۇنداق ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن . دارابنىڭ نامى ـ ئاتىقىنىمۇ ئۇنچە پىسەنت قىلمايمەن . مېنىڭ ھازىرقى نام ـ نەسەبىم قانداق تارقالغان بولسا ، شۇ پېتىچە كېتىۋەرسۇن . شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە . ماڭا قېرىندىشىمنى تونۇتۇپ قويغىنىڭ ئوبدان بولدى . ئەگەر تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ ، ئىران مەملىكىتىنى قولغا كىرگۈزسەم ، داراغا چوقۇم تۇغقانلىق مېھرىنى يەتكۈزىمەن .

ـــ ساڭا ئانا ـ بالىلىق مۇھەببىتى يۈزىسىدىن بۇ ئىشلارنى سۆزلەپ بەردىم ، ئەسلى نەسەبىڭنى بىلدۈردۈم . قالغان ئىشلارنى ئۆزۈڭ بىل ، ـــ دېدى ئانىسى ئىسكەندەرگە .

ئىسكەندەر ئانىسىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ناھايىتى خۇشال بولدى . ئۇنىڭ سالاپىتى ۋە ئۇلۇغۋارلىقى كۈندىن كۈنگە زىيادە بولدى . ئۇنىڭغا ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلار دۇچ كېلىشكە باشلىدى . ئۇ كېچە ـ كۈندۈز جەڭ تەييارلىقىنى كۆرمەكتە ئىدى . فەيلەقۇس ئىسكەندەرنىڭ لەشكەرلەرنى تەييارلاش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئىشلىرىدىكى تىرىشچانلىقلىرىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ مەملىكەت ئىگىلەش ئارزۇسىدا ئىكەنلىكىنى پەملىدى . ئۇنىڭ پات پۇرسەت ئىچىدە جاھانىنى قولغا كىرگۈزىدىغانلىقىنى جەزىملەشتۈردى .

ـــ ئەي ئوغلۇم ، ـــ دېدى فەيلەقۇس ئۇنىڭغا ، ـــ پۈتكۈل خەزىنىلىرىم سېنىڭ قولۇڭدا بولسۇن . كۆڭلۈڭدە ئويلىغان ئىشلىرىڭنى بىمالال قىلىۋەرگىن . سېنىڭدىن ھېچ نەرسىنى ئايىمايمەن .

ئىسكەندەر ئۆز قوشۇنىنىڭ سانىنى ئېنىقلىدى . ئاندىن خەزىنىلەرنىڭ ئىشكىلىرىنى ئاچتۇرۇپ ، لەشكەرلەرگە كۆپلەپ ئىنئام ۋە ئېھسانلارنى قىلدى . «ھەممە قوشۇن تەييارلىق قىلسۇن ، ئىرانغا يۈرۈش قىلىمىز . ھەربىر لەشكەر ئۆزلىرىنىڭ تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزسۇن» دەپ جاكارلىدى . شۇندىن كېيىن فەيلەقۇس پادىشاھلىقىنى ئىسكەندەرگە ئۆتكۈزۈپ بەردى . بۇنداق ھەيۋەت ـ ھەشمەت دۇنيادا ھېچقانداق پادىشاھقا نېسىپ بولمىغانىدى .

ئىراندا دارا ئىبنى داراب رۇمغا لەشكەر ماڭدۇرۇش قارارىغا كەلدى . ئىران ئۇلۇغلىرى بۇ ئىشنى مۇڭاپىق كۆرمەي ، ئۇنىڭغا مۇنداق مەسلىھەت بەردى :

ـــ مۇنەججىملەر بۇ قېتىمقى يۈرۈشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئېنىقلاپ چىقتى . ئىران تەرەپتىن رۇمنى ئىستىلا قىلىشقا قوشۇن ماڭدۇرۇلسا ، مەغلۇبىيەت ئىران قوشۇنىغا يۈزلىنىدىكەن . ئەگەر رۇم قوشۇنى ئىرانىنى ئىستىلاھ قىلىشنى كۆزلەپ بۇ يەرگە لەشكەر تارتسا ، مەغلۇبىيەت رۇم قوشۇنىغا يۈزلىنىدىكەن .

دارا ساراي ئەھلىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن :

ـــ بۇ ماڭا نومۇس ئەمەسمۇ ، رۇملۇقلار ئاتامنىڭ ۋاقتىدا بىزگە باج ـ خىراج بېرىپ تۇراتتى . ئەمدى شاھلىق نۆۋىتى ماڭا كەلگەندە ئۇلار بويۇن تولغاشقا باشلىدى . بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرسام ، بۇ مېنىڭ ئاجىزلىقىم بولۇپ قالمامدۇ ؟ ـــ دېدى .

ـــ فەيلەقۇس ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىدىن ئەلۋەتتە پۇشايمان قىلغاندۇ . ئېھتىمال بۇ

بولمىغۇر سۆزلەرنى ئۇنىڭ ئوغلى ئىسكەندەر ئېيتقان گەپ. فەيلەقۇس بىزگە ئەزەلدىن رازىلىق بىلەن باج تاپشۇرۇپ كەلگەن. ئىسكەندەر تېخى كىچىك، ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ نېمە ئېتىبارى بولسۇن. چوڭلارنىڭ سۆزلىرى ھۆججەتلىك بولىدۇ. سىز يەنە بىر نۆۋەت دانىشمەن ۋە سۆزمەن ئادەملەردىن بىر نەچچىنى فەيلەقۇسنىڭ ھۇزۇرىغا ئەۋەتىڭ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ قېتىمقى بويىنتاۋلىقىدىن پېنىپ، ئىلگىرىكى توختام بويىچە باج ـ خىراجنى بۇ تەرەپكە يوللايدۇ، ـــ دېدى دارانىڭ ۋەزىرلىرى.

ۋەزىرلەرنىڭ سۆزىگە بىنائەن، دارا بىرنەچچە دانىشمەن ۋە ياراملىق كىشىلەرنى ھاۋازىرلاشنى بۇيرۇدى. بۇ ئىشقا يارىغۇدەك بىرنەچچە ئادەم تاللىنىپ، دارانىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈلدى. دارا ئۇلارغا:

ـــ سىلەر ۇرمغا بېرىپ، فەيلەقۇسقا يۇمشاقلىق ۋە سىلىقلىق بىلەن چۈشەندۈرۈڭلار. ئىتائەتسىزلىكىدىن يانسۇن. بۇ سەۋەبتىن جەڭ بولۇپ، لەشكەر ۋە پۇقرالارغا ۋەيرانلىق يۈزلەنمىسۇن، ـــ دەپ بىرمۇنچە سۆزلەرنى تاپىلىدى. ئەلچىلەر يولغا چىقىدىغان كۈنى دارا ئۇلارغا بىر دانە گوي (توپ) ① نى ۋە بىر خالتا تېرىقنى بەردى:

ـــ ئەگەر ئىسكەندەر گە دۇچ كەلسەڭلار، ئۇنىڭغا مېنىڭ مەكتۇپىمنى يەتكۈزۈڭلار ۋە بۇ گوي بىلەن بىر خالتا تېرىقنى ئۇنىڭغا مېنىڭدىن ئېلىپ بارغان سوۋغات سۈپىتىدە بېرىڭلار. ئۇ تېخى كىچىك بولغاچقا چەۋگان ئويىنسۇن. ئەگەر مېنىڭ لەشكىرىمنىڭ سانىنى بىلمەكچى بولسا، ھۇشۇ بىر خالتا تېرىقنىڭ سانىدىن قىياس قىلىپ بىلۈۋالسۇن، ـــ دېدى دارا ئۇلارغا تاپىلاپ.

ئەلچىلەر بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ رۇمغا قاراپ يولغا چىقتى، ئۇلار ناھايىتى تېزلىكتە يۈرۈپ رۇم دۆلىتىنىڭ پايتەختىگە يېتىپ كەلدى. ئىراندىن ئەلچى كەلگەنلىك خەۋىرى فەيلەقۇسقا يەتتى. فەيلەقۇس ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىغا دۆلەت كاتتىلىرىنى چىقارتتى. ئەمرلەر ۋە سەردالارلار ئەلچىلەرنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇلارنى ئىززەت ۋە ئېكرام بىلەن ئوردىغا باشلاپ كىردى. ئالىي قونالغۇلارغا ئورۇنلاشتۇردى. ئەتىسى ئۇلارنى مېھمان قىلىش ئۈچۈن سورۇن تۈزدى. بۇ رەسمىيەتلەر ئادا قىلىنغاندىن كېيىن ئەلچىلەر شاھ سارىيىغا ھازىر قىلىندى. ئەلچىلەر فەيلەقۇسنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ سالام ۋە تەزىم بەجا كەلتۈردى. دۇئا ۋە ماختاشلارنى ۋە باشقا كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئورۇن كۆرسەتتى. فەيلەقۇس ئۇلاردىن ئىرانىنىڭ ۋە دارانىڭ ئەھۋالىنى سوردى. ئەلچىلەر شېرىن ۋە يېقىملىق سۆزلەر بىلەن دارانىڭ ۋە پۈتكۈل ئىران مەملىكىتىنىڭ لەشكەر ـ پۇقرالىرىنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي بايان قىلدى. ئاندىن دارانىڭ فەيلەقۇسقا ئېيتقان سۆزلىرىنى يەتكۈزدى.

ـــ مېنىڭچە بۇ ئازغىنا باج ـ خىراجنى ھەر يىلى ئىرانغا ئەۋەتىپ تۇرسام بولاتتى، ـــ دېدى فەيلەقۇس ئەلچىلەرگە، ـــ بىراق ئوغلۇم ئىسكەندەر بۇنىڭغا قوشۇلمايۋاتىدۇ. ئۇ تېخى تۇرمۇشنىڭ ۋە ھاياتنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزمىگەن. سىلەرگىمۇ مەلۇم، مېنىڭ ئىسكەندەردىن بۆلەك پەرزەنتىم يوق. شۇڭا ئۇنىڭ رايىغا باقمىسام بولمايدۇ. بۇ ئەھۋاللار ھەققىدە سىلەرگە نېمە دېيىشنى بىلەلمەيۋاتىمەن. ئەگەر باج ـ خىراج بەرسەم ھەر

① گوي ـــ چەۋگان ئويۇندا ياغاچ بىلەن ئۇرۇپ ئويناىدىغان ياغاچ توپ.

ئىككىلا مەملىكەت پۇقرالىرى تىنچ ـ ئامان ، مەملىكەت بىخەتەر بولغان بولاتتى . ئەگەر باجنى بەزمىسەم پۈتكۈل ئاۋام ۋە لەشكەرلەر جەڭگە جېدەل ۋە يوقلۇق قاينىمىغا غەرق بولۇشى مۇمكىن . بۇلارنى ئويلىغىنىمدا پىكىرلىرىم تولىمۇ چېگىشلىشىپ كېتىۋاتىدۇ .

شۇ سۆز بولۇۋاتقاندا ئىسكەندەر كىرىپ كەلدى . پۈتكۈل ئوردا ئەھلى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا سالام بەردى . ئاندىن ھەممىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا قارار تېپىشتى . ئەلچىلەر دارا ئەۋەتكەن چەۋگان توپ ۋە بىر خالتا تېرىقنى مەكتۇپ بىلەن بىللە ئىسكەندەرگە بەردى . ئىسكەندەر مەكتۇپنى ئوقۇدى . ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەنىدى : «ئەي ئىسكەندەر ، ئاتىڭنىز تۇرغان يەردە سىزنىڭ مەملىكەت ئىشلىرىغا قول تىقىشىڭنىز ۋە ئارىلىشىۋېلىشىڭنىز توغرا ئەمەس . شۇڭا سىزگە بىر چەۋگان توپ (گوي) نى ئەۋەتتىم . گۈدەك بالىلار دۆلەت ئىشىغا ئارىلىشىۋالماي ، چەۋگان توپ ئوينىغىنى تۈزۈك . سىزنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭنىز ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقتا ئېغىز نۇقسان يەتكۈزىدۇ . ئارىمىزدىكى دوستلۇقنى نادانلىق بىلەن بەربات قىلىسىڭنىز ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆچ ـ ئاداۋەت پەيدا بولغۇسىدۇر . ئەگەر سىز ئۆز لەشكەرلىرىڭنىز بىلەن مەغرۇرلانسىڭنىز تامامەن بىھۇدە ئىش قىلغان بولىسىز . چۈنكى سىز ئىران زېمىنىنىڭ لەشكەر ۋە سىپاھلىرىنى تېخى كۆرمەپسىز . ئەگەر مېنىڭ لەشكەرلىرىمنىڭ سانىنى بىلمەكچى بولسىڭنىز بۇ بىر خالتا تېرىقنى ساناپ كۆرۈڭ . ئۇنىڭ سانى نەچچە بولسا ، مېنىڭ قوشۇنۇمدىمۇ شۇنچىلىك كۆپ لەشكەر بار . » ئىسكەندەر بۇ مەكتۇپنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى ۋە مۇنداق دېدى :

ــ ماڭا ئەۋەتىلگەن بۇ چەۋگان توپ ئىران شاھىنىڭ بېشىغا ئوخشايدۇ . بۇ مېنىڭ ئىران شاھىنىڭ بېشىنى توپ قىلىپ ئۇرۇپ ، مەيداندىن چىقىرىپ تاشلايدىغانلىقىمنىڭ بىشارىتى . ئىران لەشكەرلىرى بۇ تېرىقتەك كۆپ بولسا ، مېنىڭ لەشكەرلىرىم قۇشلاردەك ئىشتىھالىق . لەشكەرلىرىم ئىران لەشكەرلىرىنى شەمشەر ، قىلىچلارغا يەم قىلىپ ، بىر دەمدىلا ئىشنى پۈتكۈزىدۇ . قېنى بىرنەچچە خوراز ئېلىپ كېلىڭلار !

ئىسكەندەرنىڭ پەرمانىنى ئاڭلىغان مۇلازىملار بىرنەچچە خورازنى ئېلىپ كەلدى . ئىسكەندەر ئۇ تېرىقنى خورازلارنىڭ ئالدىغا تۆكتى . خورازلار تېرىقنى تېرىپ يەپ بىر دەمدىلا تۈگەتتى . ئىران ئەلچىلىرى ئىسكەندەردىكى بۇ ئەقىل ـ پاراسەتنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ سۆلىتىدىن ئەيمەندى . ئىسكەندەر شۇ قەدەر سۆلەت ۋە سالاپەتكە ئىگە ئىدىكى ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئۇدۇل تىكىلىپ قاراشقا جۈرئەت قىلالمايتتى . ئەلچىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ــ دارا بىزنى ئارىمىزدىكى تالاش تارتىش تۈگىسۇن ، سۈلھى قىلايلى ، شۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككى دۆلەت پۇقرالىرى ۋە لەشكەرلىرىنى زىيان ـ زەخمەتتىن ساقلاپ قالايلى ، دېگەن نىيەتتە بۇ يەرگە ئەلچىلىككە ئەۋەتكەنىدى . لېكىن بىزنىڭ كەلگىنىمىزنىڭ ھېچ پايدىسى بولمىدى . ئەمدى شاھىمىزنىڭ ھۇزۇرىغا قايتىپ، بۇ ئىشلارنى مەلۇم قىلايلى .

ــ مەن ئېيتقان سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى داراغا تولۇق يەتكۈزۈڭلار ، ــ دېدى ئىسكەندەر . ئەلچىلەر ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ، فەيلەقۇس ۋە باشقىلار بىلەن خەيرلىشىپ تاشقىرىغا ماڭدى . ئىسكەندەر ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ :

ـــ بۇگۈن كېچە بۇ ئەلچىلەر ماڭا مېھمان بولسۇن ، ئۇلاردىن دارانىڭ بىرمۇنچە ئەھۋاللىرىنى سوراپ بىلىۋالىمەن ، ـــ دېدى فەيلەقۇس ئۇنىڭغا :

ـــ ئىختىيار ئۆزۈڭدە ، ـــ دېدى .

ئىسكەندەر فەيلەقۇستىن رۇخسەت ئېلىپ تاشقىرىغا چىقتى . مۇلازىملارنى چاقىرىپ مۇنداق پەرمان قىلدى :

ـــ بۇگۈن كېچە ئىران ئەلچىلىرىنى مېھمان قىلىمەن ، زىياپەت سورۇنى تەييارلاڭلار . شاھزادە ئىسكەندەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان مۇلازىملار ھەممىسى ئۆز ئىشلىرىغا مەشغۇل بولدى . كۈن كەچ بولدى . ئىسكەندەر ئەلچىلەرنىڭ تۇرالغۇسىغا ئادەم ئەۋەتىپ ، ئۇلارنى زىياپەتكە تەكلىپ قىلدى .

ئەلچىلەر شاھزادە ئىسكەندەرنىڭ زىياپىتىگە يېتىپ كېلىپ ، تەزىم بەجا كەلتۈردى . ئاندىن ھەممىسى ئۆزلىرىگە مۇناسىپ ئورۇندا ئولتۇردى . ئىسكەندەر بۇ زىياپەتنى شۇنداق ئالاھىدە راستلاتقۇزغانلىقى ، بۇنىڭدىن كۆڭۈللەر سۆيۈنۈپ كېتەتتى . خۇش ئاۋازلىق ناخشىچىلار ، ماھىر سازەندىلەر ئۆز ھۈنەرلىرىنى كۆرسىتىشتى . ئاي يۈزلۈك ساقىيلار گۈل رەڭلىك شارابلارنى ئالتۇن جاملارغا قۇيدى . يېمەك ـ ئىچمەك ، نازۇ ـ نېمەتلەر ھەددىدىن زىيادە ئىدى . شاراب ئىچىش بىرقانچە نۆۋەت ئايلانغاندىن كېيىن ھەممەيلەننىڭ مېڭىسى قىزىپ سۆزلەشكە باشلىدى .

ـــ راستنى ئېيتىڭلار ، ـــ دېدى ئىسكەندەر ئەلچىلەرگە قاراپ ، ـــ دارا نېمىشقا مەن بىلەن جەڭ قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولىدۇ ؟ ماڭا غايىپتىن شۇنىسى ئايان بولدىكى ، دارا ماڭا تەڭ كېلەلمەيدۇ ، ئۇنىڭ قوشۇنى مېنىڭ قوشۇنۇمغا تەڭ كېلەلمەيدۇ . شۇنداق تۇرۇپ ئۇنىڭ مەن بىلەن جېدەل قىلىشتىن مەقسىتى نېمە ؟

ئەلچىلەر ئېيتتىكى :

ـــ ئەي شاھزادە ، تەڭرى بۇ جەھەتتە ھەممىنى بىلگۈچىدۇر . سىلەرنىڭ لەشكىرىڭلار ۋە شەمشەر ـ قىلىچىڭلار ، غەيرەت ـ شىجائىتىڭلارنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، پەلەك بەخت ـ تەلەي تاجىنى كىمنىڭ بېشىغا قوندۇرسا ، غەلىبە ـ نۇسرەت شۇ تەرەپتە بولىدۇ . سىز : «ئىران قوشۇنى رۇم قوشۇنىغا تەڭ كېلەلمەيدۇ » دېدىڭىز . بۇنداق دېيىش ئەقىلدىن كۆپ يىراقتۇر . بىز بۇ جەھەتتە سىزدەك ئالىي مەرتىۋىلىك شاھزادىگە بويۇنتاۋلىق قىلىپ ، تالاش تارتىش قىلمايمىز . بىراق پۈتكۈل جاھان ئىران پالۋانلىرىنىڭ شەمشىرىنىڭ زەربىسىنى ياخشى بىلىدۇ .

ـــ سىلەر راست ئېيتىسىلەر ، ـــ دېدى ئىسكەندەر ، ـــ ئىراننىڭ لەشكەرلىرى ۋە پالۋانلىرى كۆپ ، لېكىن ئۇلاردا بىرلىك يوق ، پادىشاھنىڭ پەرمانىغا سادىق ئەمەس . بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۇلار جەڭدە قانچە قەھرىمانلىق كۆرسەتسىمۇ كۈچى بىكارغا كېتىدۇ . قوشۇن پەرمانىغا سادىق بولۇشى ھەممە پالۋانلار ۋە سەركەردىلەر بىر نىيەت ، بىر مەقسەتتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك . لېكىن سىلەردە ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس . ئەگەر مېنىڭ

لەشكەرلىرىم ئىران قوشۇنى بىلەن رەسمىي تۇتۇشۇشقا باشلىسا ، ئاندىن سىلەرگە ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ ئەھۋالىنىڭ قانداقلىقى مەلۇم بولىدۇ . شۇنى بىلىڭلار كى ، بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاشلا ئويلايمىز . جەڭ بولمىسا ، لەشكەرلەر ۋە پۇقرالارغا زىيان ـ زەخمەت يەتمىسە ، دەپ ئارزۇ قىلىمىز . ئەمما دارا بۇ جەھەتتە ئۆزىگە يارىشا ئىش قىلمايۋاتىدۇ . ئۇنىڭ بېشىدا چوڭچىلىق ۋە غۇرۇر ئورۇنلىشۋاپتۇ . بۇنداق خىيالنى ئۇنىڭ بېشىدىن شەمشەردىن باشقا نەرسە چىقىرىۋەتەلمەيدۇ . ئۇ خىيالىدا مەن ئىسپەندىيارنىڭ نەسلىمەن دەپ ، شۇ تەكەببۇرلۇق بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ .

ـــ دارا جەڭ قىلىشنى ئىختىيار قىلىۋاتقىنى يوق ، ـــ دېدى ئەلچىلەر ئىسكەندەرگە ، ـــ دەل جانابىڭىز بۇ ئۇرۇشنى پەيدا قىلماقچى بولۇۋاتىسىز . ئۇنداق بولمىغىنىدا ئارىمىزدا ھېچقانداق تالاش ـ تارتىش بولمىغان بولاتتى . ھازىرمۇ بىز داراغا ۋەكالىتەن شۇ-نىڭغا كاپەتلىك قىلىمىزكى ، ئەگەر سىلەر بۇندىن ئىلگىرى جارى قىلىنىپ كەلگەن قائىدىگە ئەمەل قىلساڭلارلا ، دارا جەڭ قىلىشنى ئىختىيار قىلمايدۇ .

ئىسكەندەر ئەلچىلەرگە :

ـــ مەن ئويلايمەنكى ، دارانىڭ مېڭىسىدە شەيتان ئورۇنلىشۋاپتۇ . شۇڭا ئۇنىڭ پۈتكۈل ئەمەلدار ، بەگلىرى ، لەشكەر ۋە پۇقرالىرى ئەقلىدىن ئادىشىپتۇ . ئەگەر ئۇنداق بولمىغىنىدا ئىدى ئۇلار ئاتەشپەرەس بولمىغان بولاتتى . مەندە دارا ماڭا بىرەر نەرسە بىرەرمەكىن ۋە ياكى مەندىن بىرەر نەرسە ئالارمىكىن دېگەن غەرەز يوق . مېنىڭ غەرىزىم شۇكى ، دارانى بۇ خاتا يولدىن قايتۇرسام ، ئاتەشپەرەسلىكنى پارسالا يۇرتى بولغان ئىراندىن ھەتتا پۈتكۈل ئالەمدىن يوق قىلسام دەيمەن ، ـــ دېدى .

بۇ كېچە ئەلچىلەر بىلەن ئەنە شۇنداق سۆھبەتلەر ئېلىپ بېرىلدى . زىياپەتتىن كېيىن ھەممەيلەن ئۆز قونالغۇلىرىغا قايتىپ ئارام ئېلىشتى .

ئەتىسى قۇياش ئۆزىنىڭ شەرق تەختىگاھىدا ئورۇن ئالدى . ئىسكەندەر ئىران ئەلچىلىرىگە ۋە پالۋانلىرىغا شاھانە مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتلارنى كۆرسىتىپ ، ئۇلارنى خۇشال ـ خۇرام قىلدى . داراغا يېزىلغان جاۋاب مەكتۇپىنى بەردى . شۇندىن كېيىن ئۇلارنى ئىرانغا يولغا سېلىپ قويدى .

ئىسكەندەر ئىران ئەلچىلىرىنى يولغا سالغاندىن كېيىن ، مۇلازىملارنى ئېلىپ شىكارغا چىقتى . شىكار قىلىنىدىغان جاڭگالغا يېتىپ كەلدى . مۇلازىملار ئووۋ ھايۋانلىرىنى قورشاپ ، تۆت تەرەپتىن مۇھاسىرە ھاسىل قىلدى . بۇ جايدا ئىسكەندەرنىڭ بىر كېيىككە كۆزى چۈ-شۈپ قالدى . ئىسكەندەر كۆڭلىدە : «بۇ كېيىكنى سالما تاشلاپ تۇتالىسام ، بۇ قېتىمقى جەڭدە غەلىبە ماڭا مەنسۇپ بولىدۇ . ئەگەر كېيىك ئالدىمدىن ساق ـ سالامەت قېچىپ كەتسە ، ماڭا مەغلۇبىيەت يۈزلىنىدۇ » دەپ نىيەت قىلدى . شۇندىن كېيىن ئىسكەندەر ئاتقا مىنىپ ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتتى . ئات كېيىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى . كېيىك ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەنلا بايقاۋان تەرەپكە قاراپ قاچتى . ئىسكەندەر ئېتىنى چاپتۇرۇپ ، كېيىككە يې-

تىشۇالدى ـ دە ، ئارغامچىنى ھالقا قىلىپ ، كېيىككە سالما تاشلىدى . كېيىك سالمىغا باغلىنىپ قالدى . ئىسكەندەر ئېتىدىن چۈشۈپ كېيىكنى سالمىدىن ئاجرىتىۋېلىپ ئۇنى ئاتنىڭ غانجۇغىسىغا باغلاپ ئېتىغا مىندى ۋە كەلگەن يولى بىلەن ئارقىسىغا ياندى .

ئىسكەندەر كېيىكنى قوغلاپ بايا‌ۋان تەرەپكە كەتكەندىن كېيىن مۇلازىملار ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئىزىدىن ئەگىشىپ ، ئات چاپتۇرۇپ كەلگەندى . بىرمۇنچە يول يۈرگەندىن كېيىن يىراقتا ئىسكەندەرنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى . مۇلازىملار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ئىسكەندەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، خىزمەتكارلىق رەسمىيەتلىرىنى ئادا قىلدى .

ئىسكەندەر بۇ قېتىمقى شكاردىن خۇشال ـ خۇرام ھالدا قايتىپ كەلدى . شەھەرگە كىرىپ ، شاھانە قەسىردە ئارام ئالدى . شۇندىن كېيىن ئۇ دارا بىلەن جەڭ قىلىش ئىشىنى رەسمىي جەزىملەشتۈردى .

ئىران تەرەپتە ئەلچىلەر ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ، دارانىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كەلدى . مەكتۇپنى يەتكۈزدى . ئاڭلىغان ، كۆرگەنلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىلدى . ئەلچىلەر ئىپلىپ كەلگەن سۆزلەر دارا‌غا تولىمۇ ياماق تەسىر بەردى .

ـــ ئۆز ۋاقتىدا بىز بىخۇدلۇق قىلىپ ، رۇمغا ئىككىنچى قېتىم ئەلچى ئەۋەتىپتىمىز ، ـــ دېدى دارا غەزەپ بىلەن ، ـــ ئەمما قائىدە ـ يوسۇنلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ھېلىمۇ كۈچ ـ قۇۋۋىتىمىز يېتىدۇ . ئىسكەندەر شۇ تاپتا ئىران مەملىكىتىگە ئىگە بولۇشنى خىيال قىلىۋېتىپتۇ . بىراق ئىران ئۇ دەرىجىدە ئىگە ـ چاقسىز قالغىنى يوق . بىر تېۋىپنىڭ ياكى بىر پالچىنىڭ ئوغلى ئىرانغا ئىگە بولۇشنى خىيال قىلىۋاتقىنىنى قاراڭلار . ئىش ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ .

ئەلچىلەر ئېيتتىكى :

ـــ ئەي پادىشاھىم ، ئىسكەندەرنىڭ غەرىزى ئىران مەملىكىتىلار ئەمەس ، بەلكى ئۇ پۈتۈن جاھاننى ئۆز قولىغا كىرگۈزۈشنى پىلانلاۋاتىدۇ .

ـــ ئىسكەندەرنىڭ خىيالى سىلەر ئېيتقاندەك بولىدىغان بولسا ، ئۇ پۈتۈن جاھاننى قولغا ئالغاندىن كېيىن خۇدالىق داۋاسىمۇ قىلسا كېرەك ، ـــ دېدى دارا كۈلۈپ .

رۇم تەرەپتە ئىسكەندەر ئۆز غەلىبىسىگە ئىشەنچ باغلاپ ، لەشكىرىي تەييارلىقلارغا جىددىي تۈتۈش قىلدى . لەشكەرلەرگە تۈرلۈك ئىنئام ـ ئېھسانلارنى قىلىپ ، ئىرانغا يۈرۈش قىلىشنىڭ تەييارلىقلىرىنى تېزلەتتى .

دارا ئەتراپتىكى شەھەرلەرنىڭ ھەممىسگە مەكتۇپ ئەۋەتىپ ، ئۆزىگە تەئەللۇق ھەممە مەملىكەت ۋە شەھەرنىڭ ئۇلۇغلىرىغا ئۆز لەشكەرلىرىنى ئېلىپ ، پايتەختكە يېتىپ كېلىشنى بۇيرۇدى . ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئىران پايتەختىگە سان ـ سانا‌قسىز لەشكەرلەر يىغىلدى . دارا ھەر تەرەپتىن كەلگەن شەھەرىيارلار ۋە سىپاھلارغا شاھانە ئىنئام ، ئىلتىپاتلارنى قىلدى . ھەممەيلەن جەڭ تەييارلىقىغا مەشغۇل بولدى .

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

غەزەللەر

مەۋلانا ئۇبەيدۇللا لۇتفى

نەشر گە تەييارلىغۇچى : ئابدۇۋەلى خەلپەتوۋ

ئەي ئىككى جەھان بىرلىكىڭ ئىسباتىنە گويا ،
زەرراتى جەھان مەزھەرىدە كۇن كەبى پەيدا .
ھەم ئەۋۋەلۇ ئاخىر سەنۇھەم زاھىرۇ باتىن ،
ھەم مەبدەئى ئەشياسەنۇ ھەم ھەيىى تەۋانا .
باش بىرلە مۇئەللەقتۇرۇر ئەمرىگنى ئىشتىپ ،
پەرى تەبەقاتىكىم ئىرۇر خىرقەسى خۇزرا .
بەھرۇ بەر ئىرۇر غەرقى نەئىمىڭ ئانىڭ ئۇچۇن ،
دەرياغە تېگەر مەۋجى تونۇ خارەغە خارا .
ئەنۋائى مەزاھىر كى ئىرۇر ھۇسنۇگە مىرئات ،
ئىسمىدۇرۇ يوق سەنسىز ئاڭا ھېچ مۇسەمما .
تەڭ ھۇسن ئىلىنىڭ ئاغزىدە تۇشمەيدۇر ئانىڭكىم ،
ھەر زەررە ئىرۇر ۋەھدەتىڭ ئىزھارىنە گويا .
ئەھمەد دەمى لائۇھسا ئۇرۇر چۇن سىفەتىگدە ،
نې ھەد بىلە لۇتفى سەنا ئەيلەسۇن ئىنشا .

فىنىئتۇن نەبىيۇن ئىلىيەھىس ـ سەلاتە ۋە سەللەم

ئاسىي ئۇممەتىنىڭ پەناھى ، يا شەفىئۇل ـ مۇزنەبىن ،
جەھل چاھىندىن چىقارغە سۇننەتىڭ ھەبلۇل ـ مەتىن .
يولغا كىرگەنلەرگە خۇلقۇگدۇر يەقىن سەرمايەئى ،
يول ياگىلغانلارغە شەرئىڭ شاھى راھىدۇر مەتىن .
كۇن چىقىپ يۇلدۇز قامۇق مەنسۇخ بولغانتەك رەۋان ،
چىقتى ئىرسە مىللەتىڭ ، مەنسۇخ بولدى ئۆزگە دىن.
سەن مەلەكسەن تا بەشەر ھەيران بەشەردە ئەقلى كۇل ،

زەررەغە بولماس بەلى خۇرشىد كۆھەنىدىن يەقىن .
ئادەم ئوغلىسەن ۋەلىي ھەق گەرچە ئادەم تىينەتىن ،
قىلدى رەھمەت سۈۋۈ قاتىپ قۇدرەت يىدى بىرلە غەمىن .
نۇربەھرىدىن ئارىق زاتىڭ ئېرۇر دۇررى يەتىم ،
مەن نې تەپ ئايتاي ئانىڭتەك گەۋھەر ئەسلىن ماۋەتىن .
بولسە ھەم ئارەز ئېرۇر زاتىڭغە بۇ جىسمى بەشەر ،
بولدى نې ، بولدى نەچە كۈن دۇر سەدەف ئىچرە مەكىن .
ئول دەم ئادەمغە ۋەدىئەت قىلدى نۇرۇڭنى ئوغان ،
ئۇشبۇ سىرنى بىلمەگەنلەر بولدى مەردۇدۇ لەئىن .
چۈنكى سىرغە ئاشنا بولدى قامۇق كەررۇبىلەر ،
« ئىسجەدۇ » ئەمرىن ئىشىتىپ يەرگە قويدىلا جەبىن .
« كۇنتۇ كەنزەن » مەخزەنىنىڭ خازەنى زاتىڭ ئېرۇر ،
ئارى ، ئارى ، ئول ئەمانەتغە كېرەك سەندەك ئەمىن .
« لى مەئەللاھ » ھۇجرەسىغە سەندىن ئۆزگە سىغمادى ،
مەھرەم ئېرمەس سىر سەرايىندە ساڭا رۇھۇل ـ ئەمىن .
ئەنبىياۋۇ مۇرسەلىن ھەلقە تۇزۇپ ئولتۇرسەلەر ،
بارچە بىر ئەنگۇشتەرىنۇ سەن ئالار ئۈزرە نىگىن .
نې بەشەر تاپتى بۇ جاھۇ مەنزىلەتنى نې مەلەك ،
ئۆز قۇلىغە خاجەدىن ئىززەت ھەمىن بولغاي ھەمىن .
ئەي مۇھەممەد ئاتىڭۇ مەھمۇد زاتىڭغە مەقام ،
قۇللارىڭگە كەمتەرىن نەزلى ئېرۇر خۇلدى بەرىن .
بېلى باغلىق بەندەدۇر شىرىن سۆزۈڭە نەيشەكەر ،
ھەلقە دەر گۇشدۇرۇر ئەلفازىڭە دۇررى سەمى .
ئەي جەۋاد ئىلكىڭ كەفىندىن كانۇ دەرياغە يەسار ،
باسقان ئىزىڭ تۇپراغىندىن ئەرشۇ كۇرسىغە يەمىن .
بارماغىڭ قىلسە ئىشارەت كۆكتە بولۇر ئاي ئىكى ،
بىر ئاۋۇچ تۇپراقنى سالساڭ تارتار ئول ئەئدا كۆزىن .
دوستلارىڭ ئالىندە يەر تەك پەست خەيبەر قەلئەسى ،
دۇشمەنىڭ دەفئىغە ئۇرمەكچى ئەۋى ھىسنى مەسىن .
ئىككى دۇنيانى سېنىڭ ھەققىدە پەيدا قىلدى ھەق ،
خۇد نې بولغاي خىدمەتىڭدە تۇركۇ ھىندۇ رۇمۇ چىن .
بارچە ئالەم ئاسىي ، سەن قولساڭ ، باغىشلار ھەق ساڭا ،
چۈن تەفەيلىڭدۇر بۇ خەلق ئەۋۋەلىنۇ ئاخىرىن .
رەھم قىل مېھنەت كۆنىندە لۇتفى ئاسىي جانىغە ،
ياشەفئۇل ـ مۇزنەبىنۇ رەھمەتەن لىلئالەمىن .

فىر ـ رەدىفلۇل ـ غەلىق

ئاي يۈزۈڭ ئالىدە خىجىل ھۇسن ئېلى رۇمۇ چىن ئارا،
ۋەلۋەلە سالدى يۈزلەرىڭ كافىرۇ ئەھلى دىن ئارا.
سەنتەك ئوغۇلنى تەگرىدىن ئادەمى خاكى يالبارىپ،
سىدق ئىلە ئەربەئىن چېكىپ ئىستەدى ماۋەتىن ئارا.
چۈن مېنى ئۆلتۈرۈر بۇ كۈن ئول رۇخۇ ئارەز ئارزۇسى،
رەۋزەدە تاپقامەن ئورۇن لالەۋۇ ياسەمىن ئارا.
ياڭى ئىكەندە كۆرمەدى ھېچكىم ئاي تۈتۈلغانىن،
چىن نې ئۈچۈن تۈتار قاشىڭ، يا رەب، ئوشۇل جەبىن ئارا.
زۇلفىڭ ئىلە چۇ نافەدىن ئۇردى دەم ئاھۇيى خوتەن،
غەمزەڭ ئاتىمچىسى ئوقى نافىنى ئويدى چىن ئارا.
ئەقل دېدىكى: « زەررەئى مېھر يوق ئاندا ئاغزىتەك. »
قىلدى تەبەسسۇم ئۇيلەكىم چۈشتى گۇمان يەقىن ئارا.
قىلما ھەۋالە ھەجر ئىلە لۇتفىنى ئۆلتۈرۈر ئۇچۈن،
تىز قىلىچنى ئەلگە ئال، تۈتماغىل ئانى قىن ئارا.

* *

ئول ئايكى فىتنە بولدى كۆڭۈل قاشۇ كۆزىگە،
جان بەردىمۇ ياۋۇتمادى مېھرىمنى ئۆزىگە.
پەرۋانە ئىشى مەندىن ئېرۇر ياخشىراقكىم،
ئۆرتەنسە بارى ئول قاۋۇشۇر دىلفۇرۇزىگە.
گۈلتەك كۈلەر چىرايىنە بىر كۈن يولۇقمادىم،
ئايلاردە ھەم بىر ئۇچرامادىم ياخشى كۆزىگە.
مەھشەردە، غالىباكىم، ئۇ كۈن كۆرمەگەي ئەزاب،
ئولكىم، يولۇقسە ھەجر ئوتىنىڭ داغۇ سوزىگە.
تۈتقاي جەھاننى لۇتفى سۆزى ھۇسنى چاۋىدەك،
گەر ئىلتىفات قىلسە بۇ بىچارە سۆزىگە.

* *

ئەي ئەزەلدىن جانۇمە زۇلفۇڭ قەزا بولغان بەلا،
قاشۇ كۆزۈڭ بىر ـ بىرىنىڭ ئۇستىدە كەلگەن بەلا.
چۈن كەمەند ئاتسە ساچىندىن قايدا كىم بولسام يېتەر،
قاچسە بولماسكىم مۇقەددەر ئەتسە چۈن يەزدان بەلا.

كۆڭلۈم ئالغان زۇلفى ھەر سائەت ئاياغىدە تۇشەر ،
غافىل ئولمەكتىم ، ئاياق ئاستىنىدۇر ، ئەي جان ، بەلا .
ئۇيقۇچى بەختتىم قارا چىننىنى دائىم تۇش كۆرەر ،
ۋەھكى ، تەئبىر ئىچرە باردۇر تۇشتە ساچ كۆرگەن بەلا .
زۇلفۇڭىز يۇز ھەلقە ، ھەر بىر ھەلقەدە مىلك دامى غەم ،
ئاشكارا فىتنەدۇر ، لېكىن قىلۇر پىنھان بەلا .
لۇتفىغە بولدى بەلا ئول ساچى ئەنبەر فۇرقەتى ،
ئارى ، ئارىكتىم ، ئېرۇر ئاشقلەر ، ھىجران بەلا .

* *

جان نېتكەي ئەردى دەردىگە ھەمراھ بولماسا ،
دۇنيىدە مۇنىسى غەمۇ دىلخاھ بولماسا .
زۇلفۇ يۇزۇڭ فىراقىدە ئاشىق نېتەر ھەيات ،
ئانسىز كېرەككى سال ، داغى ماھ بولماسا .
كۆڭلۈم يارىلغاي ئەردى تارىلغاپ فىراقىدىن ،
ئەي ۋاي ، ئەگەر بۇ كۆز ياشىيۇ ئاھ بولماسا .
دىلبەر ئىتابۇ جەۋرۇ جەفا قىلسە ئىشىدۇر ،
بىزدىن كېرەك ۋەفادەكى بىر ئاھ بولماسا .
ئايتىلمايىن كۆڭۈل غەمى جان يەتتى ئەرنىمە ،
فەرياد ئەگەر بۇ ھالدىن ئاگاھ بولماسا .
كۆيگەن كۆڭۈلنى خام تەمەئ قىلماس ئېردى يار ،
كۆز ئۇچىدىن كەرەشمەسى گەھ ـ گاھ بولماسا .
ئۆلتۇرگەي ئېردى لۇتفىنى غەم يالغۇزۇن كۆرۈپ ،
بىللاھ ، خەيالى ھازىرۇ ۋەللاھ بولماسا .

* *

جەمالۇ ھۇسنىگە سۆز يوق ۋەفا كېرەك بولسا ،
مېنى خۇد ئۆلتۇرەدۇرسەن رەۋا كېرەك بولسا .
كۆڭۈل چۇ بىلمەيىن ئۆز ھەددىنى سېنى سەۋدى ،
بەلاۋۇ غۇسسە بىلە مۇبتەلا كېرەك بولسا .
جەفانى جانىمە ئاز قىلكى ، ناگەھان بىر كۈن ،
جەفا تۇگەنسە نېتەرسەن جەفا كېرەك بولسا .
كۆڭۈلنى ئۆزگەگە بەرگىل ، دېمەككى مۇشكىلدۇر ،
جەھاندە سىز كەبى بىر دىلرەبا كېرەك بولسا .
كىشكىم ئۆز جانىغە قەسد ئېتەر ، سېنى سەۋسۇن ،

داغى ئىشكىگە كەلسۇن ، بەلا كېرەك بولسا .
جەمالۇ جاھ ئېلىدىن يۇز فەراغەتىن باردۇر ،
ئۇرامۇڭ ئىنتى ماڭا ئاشنا كېرەك بولسا .
ئوقۇ بۇ لۇتفىنى مۇڭلۇق نىياز نامەسىنى ،
سەۋابۇ ئالقىشۇ يۇزمىڭ دۇئا كېرەك بولسا .

* *

سەنسەن سېۋەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما ،
قاندۇر جىگەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .
ھىجران كېچەسى چەرخى فەلەككە يېتەر ، ئەي ماھ ،
ئاھى سەھەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .
ھەققاكى ، قىلىچ كەلسە باشىمغە ئىشكىگدىن ،
يوقتۇر گۇزەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .
ئۆسرۈك كۆزۈڭ ئەشكالىنى ھەرگەھ نەزەر ئەتسەم ،
قالماس خەبەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .
يەئقۇب بىكىن كۆپ يىغادىن قالمادى سەنسىز ،
نۇرى بەسەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .
ئاي يۈزۈڭە كۆز سالغالى ئۆزگە كىشى بىرلە ،
يوقتۇر نەزەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .
ئىشق ئوتىدە لۇتفى يۈزى ئالتۇننى ياشۇردى ،
ئەي سىيمبەرىم ، خاھى ئىنان ، خاھى ئىنانما .

* *

قۇرقاۋكى ، رەھم كەلسە كۆزۈمنۈڭكى ياشىنە ،
ياشتەك سۈرەر مېنى بارۇر ئولسام چۇ قاشىنە .
تاش ئىچرە سىيم مۇزمەر ئېرۇر ، يوقكى تاشە سىيم ،
ھەيرەتتە قالمىشەممەن ئانىڭ ئىچۇ تاشىنە .
كۆڭلۈمگە ئوت تۇتاشتى بۇيلە باردى ئابرۇي ،
تۇپراق كەلسۇن ئۇشبۇ كۆڭلۈنۈڭكى باشىنە .
ھەلۋام ئۇچۇن دۇداغى فىراقىندە ، ئەي رەقىب ،
ئاشقماغىلكى ، سەبر كېرەك كىشى ئاشىنە .
ئول جادۇلاركى باغلار ئاقار سۇۋنى سېھر ئىلە ،
ھەيراندۇرۇر بۇ لۇتفى گەدا كۆزى ياشىنە .

* *

نې بەلا ھۇسنۇ مەلاھەت بەردى سۇبھان يۇزىگە ،
كىم ئېرۇر ئىنسۇ مەلەك جان بىرلە ھەيران يۇزىگە .
ھەلقە دەر گۇش ئۇلدىيۇ يۇزىن تۇتار ئول رۇخ سارى ،
گويىيا ئاشىق بولۇپدۇر دۇررى غەلتان يۇزىگە .
ئول پەرى يۇزىن كۆرۈپ جان يۇز ھۇنەر ئىخلاس ئىلە ،
پىشكەش قىلدىم كۆڭۈل ھەم قويدۇم ئول جان يۇزىگە .
يۇز خەتاسىز قانىنى گەر تۆكسە كۆزى ھەشردە ،
ھېچ كىمەرسە كەلمەگەي ئول نامۇسۇلمان يۇزىگە .
لۇتفى گەر ئاشىق بولۇپ قىلدى فىدا جان ، نې ئەجەب ،
كۆرسە گەر كافىر ئانى كەلتۇرگەي ئىمان يۇزىگە .

* *

[يۇزۇڭنىڭ ئارزۇسىيۇ تۇررەڭ ئىنتىزارى بىلە ،
باشىم ئاقاردى ، ۋەلې كۆڭلۇم ئول قەرارى بىلە .
مۇدام سۇۋ تىلەگەندەك بىئەينىھېي مەخمۇر ،
قانىمغا تەشنە بولۇپسەن كۆزۇڭ خۇمارى بىلە .
جامال مۇلكىگە سەن پادىشاھ بولغالى ، گۇل ،
تىكەن تاشىپ كەچۇرۇر كۇن ھەزار خارى بىلە .
ئىشكىڭ ئىتىدىن ئايرىلغانىمنى تۇت مەئزۇر ،
ھەمىشە كىمنى فەلەك قويدى ئېئتىبارى بىلە .
مەلامەت ئەھلىدىن ، ئەي پارسا ، ھەزەر قىلە كۆر ،
كى ھۇسن ئەقلىنى قويماس ئۆز ئىختىيارى بىلە .]
چۇ ۋەسل رەۋزەسىدىن كۆرمەدىم گۇلى ھەرگىز ،
نېچە تۇتار مېنى بۇلبۇلدەك ئاھۇ زارى بىلە .
كۆڭۇلنى ئالما ياڭاقىڭدىن ئۇزمەدى ئاشىق ،
ئەگەرچە تاپمادى بېھبۇد ھەجر ناری بىلە .
ئەگەرچە ئۇمر ئەساسىنى بۇزدى سېلى فىراق ،
كۆڭۇل تۇرۇپتۇ ئوشۇل ئەھدى ئۇستۇۋارى بىلە .
ۋىسال ۋەئدەسى ئېرمەس ۋەفا ئۇچۇن بىلدىم ،
كېرەككى لۇتفىنى ئۆلتۇرسە ئىنتىزارى بىلە .

* *

ياز بولدى ، كېرەك ئول بۇتى ئەييار تاپىلسا ،
بارچە تاپىلۇر ، بىزگە كېرەك يار تاپىلسا .
گۇل دەۋرىدە ئىچ بادەنىكسم ، ئاقىل ئەمەستۇر ،
ھەركىمكى بۇ كۇن دۇنيىدا ھۇشيار تاپىلسا .
مەن كەزگۈچى قۇلنۇڭ تۇرۇرىن سىز نې سورارسىز ،
ئىستەڭ مېنى ئول يەردەكى دىلدار تاپىلسا .
سەۋدايى بولۇپمەن چۇ كۆڭۈل زۇلفىغە بەردىم ،
سەۋدا بولۇر ئانداكى خەرىدار تاپىلسا .
جەۋرۇ ئىنى مەنى خەستەگە قىل ئۆزگەگە قىلمە ،
مەرھەمنى ياق ئول يەرگەكى ئەفگار تاپىلسا .
ھەقدىن ، ئەي كۆڭۈل ، ئۆزگە نېمە قىلە تەمەننا ،
سەن خەستەگە ئول يەردەكى دىيدار تاپىلسا .
لۇتفىنى ئەگەر ناز ئىلە ئۆلتۇرسە ، ئەجەب يوق
دىلبەر كۆپ ئېتەر ناز ھەۋادار تاپىلسا .

* *

قاچانكى غەمزەسى كۆز قانىمەن قارا قىلسا ،
خەتاسىز ئوقنى ئۇرار جانىمە خەتا قىلسا .
جەفا كۆرۈپ ئانىڭ ئۈچۈن چىقار مېنىڭ جانىم ،
مېنى خۇد ئۆلتۇرۇر ئول غەمزە گەر ۋەفا قىلسا .
كۆڭۈلسىز ئەتتى كۆزى ، ۋەھ ، نې بولدى ، تەڭرى ئۈچۈن ،
دۇداغىدىن مېنى بىر سۇۋ ئۇرۇپ دەۋا قىلسا .
يۈزىگە ساچىدىن ئۆگۈن تەگماسۇن پەرىشانلىق ،
كۆڭۈلنى ئول تۇنۇ كۇن كېچە مۇبتەلا قىلسا .
شەكەردەڭ ئاغزى ماڭا قۇبلە ئامەدى خۇفيە ،
نېدۇر سۆزى ئانى ، شىرىن كېرەڭ ئەدا قىلسا .
قاچان خىرام ئەتسە گۇلگۇن قەبا كىيىپ ئول سەرۇ ،
تىلەر بۇ غۇنچە كۆڭۈل كۇرتەنى قەبا قىلسا .
قايۇ ئىنايەتىگە لۇتفى ئۇزر قولسۇنكىم ،
سۆكۈنچى ئۇھدەسىندىن چىقماغاي دۇئا قىلسا .

* *

سۇرەتىڭنى كىمكى كۆردى، قىلدى، جانا، جان فىدا،
سيرەتىڭنغە خۇد قىلۇر ئالىپ فەرىشتە ئىقتىدا.
نېچەكىم زۇلفۇڭدە بار كۇفرۇ زەلالەت زۇلمەتى،
رەۋشەن ئول ئايدەك يۈزۈڭدە باردۇر ئول نۇرى خۇدا.
ئىنتىها يۇقمۇ دېسەم ھۇسنۇڭگە، ئايتۇر كۆزلەرىك:
« قايداسەن، مەن خۇد بەلانى قىلدىم ئەمدى ئىبتىدا. »
سېھر ئىشىن كەشمىر ئېلى غەمزەڭدىن ئۆرگەنسە كېرەك،
كىم جەھان ئىچرە بولۇپتۇر ئول بۇ فەندە مۇقتەدا.
تا دېدىك لەئلىڭ زەكاتى مەن فەقىرغە بولسە سەرف،
شۇكرىنىڭ ئەھدى ئانى شىرىن كېرەك قىلسام ئەدا.
سەنسىزىن قىلماي تەھەممۇل ناله قىلسام، قىلمە ئەيب،
گەر بۇ يۈك يۈكلەنسە تاغقە، كەلگەي ئاندىن يۈز سەدا.
ئىنتىلارىڭنىڭ مەنسەبىن لۇتفىغە تەئىين ئەيلەكىم،
دەۋلەتىڭدە قىلسا سۇلتانلىق نې بولغاي بىر گەدا.

* *

قانى بۇ شەكلۇ شەمايىل فەلەكىنىڭ ئايىندا، *
داغى بۇ ھۇسنۇ مەلاھەت كۇنەش چىرايىندا.
كىم ئاي كۆردى سېپىڭدەك باشىدە مۇشكىن تاج،
ۋە ياكى سەرۇ قەدىڭدەك قىرىم تۇمايىندا.
ئۇلۇس ئىچىندە دۇرۇر ئۇز بېگىم قىيا كۆزلۇك،
خايالى توختامىش ئاندىن كۆڭۇل سەرايىندا.
سېپىنىڭ قەدىڭغە پىچىلمىشتۇرۇر جەفا تونى،
سېپنى زەمانە مۇسەللەم تۇتار بۇ ئايىندا.
يۈزۈڭ سىفاتىنى گۇيەندەدىن سەماڭ ئەتسە،
كىشى تۇرۇپمۇ بولۇر ئەلنىڭ ئاھۇ ۋايىندا؟
ئىشكىڭ ئىتلەرى كۆپ لۇتفىدىن قىلار فەرياد،
كىم ئۇيقۇ بولدى ھەرام ئانىڭ ئۇشبۇ جايىندا.

فىر ـ رادىئول ـ باغ

ئەي يۇزۇڭ لەۋھىندە مەھفۇز ئايەتنى ئۇممۇل ـ كىتاب ،
توغمادى بارلاس ئۇلۇسىندىن سېنىڭتەك ئافتاب .
سۇبھ دەۋلەت مەشرىقى نۇرى تەجەللى مەتلەئى ،
تەلئەتىڭدۇر كىم ھەياسىندىن بولۇر ھەردەم گۇلاب .
قوپتى ھۇسنۇڭدىن قىيامەت يەتتى كىشۋەردە بۇ كۇن ،
ئۇشتە قاشۇ كۆزۇ كىرپۈك دەفتەرى يەۋمۇل ـ ھىساب .
زۇلمەتئابادى جەھاندا ئارەزىڭدۇر شەمئى نۇر ،
كىم قىلۇر ھەرلەمئەسىن كەشفۇ تۇمەن تۇرلۇك ھىجاب .
ماھى كەنئانىكى مىسر ئېلى كۆرۈپ ئەل كەستىلەر ،
تۇشتە ھەرگىز كۆرمەدى ، بىللاھ ، بۇ ھۇسنۇ ئاتۇ باب .
ئەين ئېرۇر مۇسھەف يۇزۇڭدىن ئۇشرى ئاياتى جامال ،
ۋەقف لازىم مىم ئاغىز ، ۋەللاھۇ ئەئلەم بىس ـ سەۋاب .
بىر ياشىڭغە تەگرى مىلك ياش بەرسۇن ، ئايتۇر لۇتفى قۇل :
« يا ئىلاھا ، بۇ دۇئا ھەزرەتتە بولسۇن مۇستەجاب . »

* *

ئاھكىم ، باغرىم فىراق ئوتى ئۇزە بولدى كەباب ،
مەجلىسىم نۇقلى غەمۇ ئەندۇھۇ كۆز ياشىم شەراب .
گۇل يۇزۇڭ ھەجرىندە ئۆزدىن كەتكەي ئېردىم دەم بەدەم ،
گەر بۇ سارىخ يۇز ئۇزە كۆز ئۇرماسە ھەردەم گۇلاب .
فۇرقەتىڭ چۆلىندە ھەر بىر يول ئۇزە ئوتروپ كۇزۇم ،
ئايتتى تاجىكلار تىلىنچە ، كىمنى كۆرسە : « خاجە ، ئاب ! »
كىم سېنىڭ ھەجرىڭغە تۇشسە ناگەھ ، ئەي جان مۇنىسى ،
ئۆز جانىنىدىن ئېرىكسىپ تاپماس ئۆلۇمنى ئارزۇلاب .
غەمزە تا بولدى ، ئاتىپ قۇرچىداغى ھاجىب قاشىڭ ،
لۇتفى كۆڭلى مۇلكىنى قىلدىڭ جەفا بەرلە خەراب .

* *

نېتىپ ئۆلمەيىنكى ، چىقسە يۇزى بۇرقەئىن كۆتەرىپ ،
قاشى باشلاغاي جەفانى ، كۆزى فىتنەلەر قوپارىپ .
كۆزۇڭ ئول قارا كۆز ئېلىنكىم ئېرۇر يۇزۇمدە مۇنكىر ،
نېچەكىم يۇرەك قانىندىن دۇداغى تۇرۇر قىزارىپ .

قەلەم ئۈيله باردى ئەلدىن قارا كۆزى ۋەسفىدەكسم،
قارادىن قاراغه ئۈچ ئاي ئانى ئىلىنتىلەر كۆتەرىپ.
كۆز ئاقاردىيۇ يۈزىن بىر تويه كۆرمەدىم، رەقىبا،
نېچه زۈلفىتەك قەفاگىر ئولاسەن يۈزۈڭ قارارىپ.
مەنكى ھەسرەتىندە لۈتفى ئۆلەر ئولسه غەمزە بىرله،
بارى داغى ئىشتق تاپقاي يۈرەكنه باقسه يارىپ.

فىر ـ رەسۇلۈت ـ تاۋ

ئەي غەمزە بىله كۆڭلۈم ئېلىن قىلغۇچى غارەت،
ئەسرۇ داغى بۈزما، چۇ سېنىڭدۇر بۇ ئىمارەت.
ئىنتەك چۇ مېنى جان تارتۇرار تۇرغۇنچه مۇنۇڭدەك،
كۆز قاق بىرۇ كىرپۈك ئوقنه قىلغىل ئىشارەت.
سەن ھۇسن ئىله بايسەن، چۇن فەرزدۇرۇر ھەج،
قىل تەڭرى ئۈچۈن، كەئبەئى كۆڭلۈمنى زىيارەت.
يۈز سۈرمەدىن ئارتۇق تۇتار ئەرنىڭ توزىنى كۆز،
تارتىپ بىلەيىن بولماسه ئاندا بۇ بەسەرەت.
يەر ئۈررە ئېتەك سۆدرەپ ئۆتۈپسىز ئانىڭ ئۈچۈن،
تۇپراق ئىله ھەر يەردە رەۋا بولدى تەھارەت.
[ھەجرىگه كۆزۈمنىڭ سەدەفىدىن تۆكۈلۈپ دۇر،
ھەردەمكى كېلۈر يادنمه ئول لەفزۇ ئىبارەت.]
بۇ لۈتفىنىڭ ئاھى ئوتىدىن كۆيمەدى كۆڭلۈڭ،
كۆيدۈردى فەلەك باغرىنى، لېكىن بۇ ھەرارەت.

* *

خەت قىلدى يۈزۈڭ مۇسەھەفىدىن ھۇسن رىۋايەت،
ئول مۇسەھەف ئۈزە خەتتىڭ ئېرۇر ھۇسنۇڭە ئايەت.
مېھرىڭدىن، ئايا، ئايۇ فەلەككە يېتەر ئاھىم،
قىلماس نېتەيىن، كۆڭلۈڭە بىر زەردە سىرايەت.
جان تاپتى ئىمارەت قەدىڭىز تۈزلۈكى بىرله،
مەئمۇر بولۇپ ئەدل ئىله ھەر قايدە ۋىلايەت.
گەر مېھرۇ ۋەفا بولماسه، يوقتۇر تەمەئىم كۆپ،
ئول كۆزدىن ئېرۇر بىر نەزەرى بىزگە كىفايەت.
ئول يۈز بىله مېھرىمنىڭ ئەمەس غايەتى پەيدا،
ئانداقكى سېنىڭ ھۇسنۇڭە يوق ھېچ نىھايەت.

ھەيرەتكە قالىپ پىستە ئاغىز ئاچتىيۇ قالدى ،
مەجلىسدە چۇ ئاغزىڭ ساردىن كەچتى ھىكايەت .
ھەق بىرلە نىيازىڭ ئەگەر ، ئەيا شاھ ، بار ئىرسە ،
قىل لۇتفىئى مىسكىنگە جەفا بىرلە رىئايەت .

* *

زۇلفۇڭنى كۆرۈپ قىلدى كۆڭۈل مەيلى زىيارەت ،
ئول سىلسىلەغە بەردى رەۋان دەستى ئىرادەت .
ھەر كىمكى شەھىد ئولمادى دىلبەر قىلىچىندىن ،
بىچارە بارىپ تاپمادى ئول شەھدى شەھادەت .
ساچىڭنى كۆرۈپ ، ھەلقە بەگۆش ئولدى قاشىڭدە ،
ھەر كىمكى ئۇرار ئىپردى بۇرۇن لافى سىيادەت .
ئاشىققە ئۆزىن ساتسە رەقىبىڭ ، نېگە مەگزەر ،
ئارسلان بىلەن تۈلكۈگەكى لاق ئۇرسا جەلادەت .
خورشىد تۇغار ھەر كۈن ئوشۇل ئاي ياقاسىندىن ،
ئاي كۆڭلەكىگە ھەق نې بەلا بەردى سەئادەت .
قۇتلۇق ئاياغىڭ يەرگە تېگىپدۇر ، ئانىڭ ئۈچۈن ،
ئەل يەرگە قويۇپ باش ، قىلۇر بارچە ئىبادەت .
نې بولغاي ئەگەر لۇتفىئى بىچارەنى كۆرسەڭ ،
كىم خەير ئىشىدۇر خەستەگە كىم قىلسە ئىبادەت .

* *

لەبىڭ لەتافەتىدىن بەسكى فەھم قىلدى ئۇيات ،
ئۆلۈم ، قارا زۇلۇمەت ئىچرە كىردى ئابى ھەيات .
فەلاھ ① ئەھلىنى ئازغۇردى يولدىن ئول قامەت ،
نې قەد بولۇر بۇ ، نې قامەت ، نې فىتنەلىك ھەركات .
نەبات نەرخىنى سىندۇرمەسە شەكەر ئەرنىڭ ،
نې ئىشكە تەڭ ساتتىلۇر تال يىغاچى بىرلە نەبات .
يوق ئاغزىڭىز كەبى شىرىن كەلام مەنتىقدە ،
كى قىلدى جەۋھەرى فەرد ئۆز ۋۇجۇدىدىن ئىسبات .
جامال بايلىغىنە لۇتفى ساڭى باق ، سەدەقەڭ ،
كى فەرزى ئەين ئىرۇر ئەلبەتتە مۇستەھىققە زەكات .

---

① بۇ سۆز تاشكەنت نەشرىدە « سەلام » دېيىلگەن .

فىر ـ رەدىفلىق ـ جىم

بىر يانە كۆرگەيمۇ مەن ئول كۆزلەرى كافەرنى ھېچ ،
ئەرنىدىن سورغايمۇ مەنكىم ، قىلدى ئول شەككەرنى ھېچ .
رەھم پەيدا بولدىمۇ بولغاي ئانىڭ تاش كۆڭلىدە ،
زۇلفى ئۆكسۈتتىمۇ ئىركىن مۇنچە شورۇ شەرنى ھېچ .
قىلغالى ئايتەك يۈزىنىڭ مۇسھەفىنە بىر نەزەر ،
كۆرمەدىم دەرسۇ ۋەزايىق نۇسخەۋۇ دەفتەرنى ھېچ .
زۇلفى سەۋداسى كىمنىڭ باشىنە تۇشتى بىر كېچە ،
ئول پەرىشان بولدىيۇ ، تاپمادى پاۋۇ سەرنى ھېچ .
نېچەكىم سەيدىگدۇرۇر بۇ لۇتفى ، ئۆلتۈرمە ئانى ،
رەھم ئېتىپ سەييادلار ئۆلتۈرمەدى لاغەرنى ھېچ .

[فىر ـ رەدىفلىر ـ راء]

ئەي ، كۆزىگە باقۇ داغى نۇرى سافانى كۆر ،
لەئلى لەبىدە خەستە كۆڭۈلگە شىفانى كۆر .
جانىنىڭ ۋىدائىدۇر كۆز ئۇچى مەرھەباسىدە ،
جاندىن ئىلىكنى يۇۋ داغى ئول مەرھابانى كۆر .
كۆڭلۈم ئىشكى ئىتلەرىنىڭ مەسەبىن تىلەر ،
خانلىق تىلەر ، بۇ ھىممەتى ئالىي گەدانى كۆر .
كۆز ياشى قەترەدىن سەنەم ئارتىنچە تىنمادى ،
جان بەرمەدى ، بۇ كۆڭلى قاتىق مۇبتەلانى كۆر .
زۇلفى ئەگەرچە كۇفرۇ زەلالەتكە دال ئېرۇر ،
ئايدەك يۈزىگە باققىلۇ نۇرى ھۇدانى كۆر .
مەجنۇن كەبى يولۇڭدا مېنى ئىمتىھان ئۇچۇن ،
تۇرغۇز ئەبەدغە تەگرۇ ، مەندىن ۋەفانى كۆر .
سىمتەك ساقاقىنىڭ مېڭىكى كۆيدۇردى لۇتفىنى ،
دەۋرى قەمەرىنىڭ ئاخىرىدا بۇ بەلانى كۆر .

* *

ئولكىم ياڭاقى كۆزۈمە گۈلزارى كۆرۈنۇر ،
خۇبلار كۆزىمە ئاندىن ئۆگۈن خارى كۆرۈنۇر .
كەتتى خىرەدىم باشتە چۇ ئول قاشىنى كۆردۇم ،
ئاي باشىدە پەيۋەستە ھىلال ئارى كۆرۈنۇر .
نازۇكلىكىدىن بادەئى لەئل ئەرىنىنە قۇيسە ،

ئول يەرگە تەگۈنچەكى بارۇر بارى كۆرۈنۈر .
مەن فەخر قىلۇرمەن ماڭا دۇشنام بېرۇردە ،
بىلمەس كىشىلەرگە ئەگەر ئول ئارى كۆرۈنۈر .
مەنئ ئەتكەن ئۇچۇن لۇتفىغە ئىشقى يولى ئىچرە ،
ھەرقايدەكى بىر يارىدۇرۇر ، ئەغيارى كۆرۈنۈر .

* *

ئوتلۇق كۆزۈڭنى كۆرگەلى باغرىم كەباب ئېرۇر ،
سىزدىن نې ياشۇراي ، كۆڭۈل ئىشى خەراب ئېرۇر .
يىغلارمەن ئىشكىدە ، ئاچىلماس نې بابدىن ،
يامغۇر ياغاردا قائىدە چۇن فەتھى باب ئېرۇر .
ئول يۈزۇ زۇلف ئۇچۇن ئۆلەيىن مەنكى ئالىدا ،
جەننەت گۈلى بىنەفشەسى بىئابۇ تاب ئېرۇر .
[قوۋلاماغىل مېنى ئىشكىدىنكى دەم بەدەم ،
شەۋق ئۆلتۈرۈر ، نې ھاجەتى مۇنچە شىتاب ئېرۇر .]
مەنشۇر ئاستى يۈز ساری دەئۋئى ھۇسن ئۇچۇن ،
كۈن گەردىشىندە زۇلفىكى ، مالىك رىقاب ئېرۇر .
باشىڭدىن ئەۋرۈلۈر سەدقە بولغالى قەمەر ،
بەندەڭدۇرۇر ئەگەر مەھۇ گەر ئافتاب ئېرۇر .
سۇۋۇ ئىلىنتتى بارسە مەن كۆزى گىريانغە باقماغاي ،
كۈن چاشتگەھد كۆزىكنم مەستى خاب ئېرۇر .
لۇتفى ، خەيالى بىرلە يىراقتىن سەبۇر بول ،
ئول پاك ئېتەكلىك ئەسرۇ چۇ ئالىي جەناب ئېرۇر .

* *

ئېتەك يىغنې يۈرسە ، جىلۋەسى بەلا قىلادۇر ،
ئۆتەردە يەك سالىشى ئەلنى مۇبتەلا قىلادۇر .
بىلۇرمۇ ، يا رەب ، ئوشۇل ئايكى زۇلفى سەۋداسى ،
جەھاننى كېچە ماڭا دار ئىبتىلا قىلادۇر .
چى جايى زۇھدكى ، مەيخانە گۇشەسى ساری ،
سالاھ ئەھلىنى ئۆسرۈك كۆزى سالا قىلادۇر .
ئېرۇر جەھان كۆزىدىن غۇنچە ئاغزىتەك مەخفى ،
دۇداغى جانىمە ئولكىم ، كۇلا ـ كۇلا قىلادۇر .
بەلاۋۇ فىتنەگە لۇتفى قالىپتۇر ئاندىنكىم ،
نىگاھى فىتنەۋۇ باقماسلىغى بەلا قىلادۇر .

* *

بولدی باھارۇ جان قۇشی ئول یان ھاۋا قىلۇر ،
ھەر نېچە ئول نىگارى سۇمەنبەر جەفا قىلۇر .
گەر قىلماسە ۋەفا ماڭا دىلبەر ، ئەجەب دەگۇل ،
ئۇمرى ئەزىز كىمگە قەھاندا ۋەفا قىلۇر ؟
باشىڭغە مەن سەفا بېرەيىن دەر قېلىچ بىلە ،
جەۋر ئەتمەس ئەردى مىھر ئۇچۇن ، ئەمدى سەفا قىلۇر .
كۆر بويىندا دۇرۇر مەنى بىچارەنىڭ قانى ،
خۇبلار بىلە مېنى چۇ ئوشۇل ئاشنا قىلۇر .
يۇزۇڭ سىفاتى لۇتفى سۆزىن نازۇك ئەيلەدى ،
گۇل سەدقەسى دۇرۇر ، نېكى بۇلبۇل نەۋا قىلۇر .

* *

بۇ كۆڭۇل بۇلبۇل بىكىن گۇلتەك ياڭاقىن ئارزۇلار ،
بۇلدى يۇز ئالتۇنۇ كۆز سىيمتەك ساقاقىن ئارزۇلار .
نېچەكىم ئوتلۇغ كۆزى باغرىمنى بىريان ئەيلەدى ،
جان ئۆزىن قۇربان ئېتىپ ، جادۇ قاراقىن ئارزۇلار .
بولمىش ئول شاھنىڭ ياساقى كەسكۇ دەپ ئاشىق باشىن ،
بۇ مېنىڭ يارلى باشىم ئول بەگ ياساقىن ئارزۇلار .
قۇش تۇزاق كۆرسە قاچار ، بۇ تۇرفە كۆڭلۇمنىڭ قۇشى ،
بويىنىنى سۇنۇپ ئانىڭ زۇلفى تۇزاقىن ئارزۇلار .
غەمزەسىنىڭ زەخمى چۇن جانىمە مەرھەمتەك ياقار ،
بولدى باغرىم قان داغى ئول ئوق باشاقىن ئارزۇلار .
ۋەسل ئۇچۇن مىڭ باش بېرەيىن جان ئۇزە مىننەت بىلە ،
ئۆلتۇر ئول ئاشقىنكىم ، دىلبەر فىراقىن ئارزۇلار .
خەستە لۇتفىنىڭ جانى ھەردەم يارۇر ئاغزى سارى ،
ئاڭلاسام جاندىن سۇچۇڭ شىرىن دۇداقىن ئارزۇلار .

* *

بولماسا گەر ئول سەنەمى گۇلئۇزار ، تا ماڭا قىلغاي گۇزەر ئول شەھسەۋار .
بىزگە خەزانتەك ئولا بۇ نەۋبەھار . قاشى ئۇچۇن جان بېرۇرەم ، دۇستلار !
ياردىن ئەگەر كەلسە قېلىچ باشىمە ، تاق قوپارىڭىز ياساغاندا مەزار .
زەررە فىراق ئەتمەگەمەن ئىختىيار . يالغۇز ئەمەس ، لۇتفىكىم ، ئول گۇل ئۇچۇن ،
يولدا تۇپراق ئولايىن ئات ئۇچۇن ، نەلەۋۇ فەرياد قىلۇر سەد ھەزار .

* *

بوز ئاتلىق ئول سەنەمگە جەھاننىڭ سەفاسىدۇر،
ئاشىق كىشىنىڭ ئاتلىقۇ چاۋلىق بەلاسىدۇر.
ئىشقى يولىدە گەرچە خەتەرلەر ئۆكۈشتۈرۈر،
ھەر بىر نىگاھى ئەھلى نەزەر خۇنبەرھاسىدۇر.
ئۆز ھەددىغە ياراشۇ چۇ يار ئەتمەس ئىختىيار،
ئىشق ئوتى ھەر نې قىلسە، كۆڭۈلنىڭ سەزاسىدۇر.
يۈزگە كېلىپ چاقار مېنى ئالەمغە كۆز ياشى،
يۈز دەردى سەرغە قويغان ئانىڭ ماجەراسىدۇر.
مېھرابدەك قاشىنە نەزەر قىلغالى بېرى،
پەيۋەستە ۋېردى لۇتفى ئول ئاينىڭ دۇئاسىدۇر.

* *

جامالىڭكىم تەجەللى كۆزگۈسىدۇر، ھەلاك ئەتكەن بۇ ھىجران قايغۇسىدۇر.
قارا تامغالىق ئاي بىر ھىندۇسىدۇر. [ماڭا كۆز ھەققى ھەم تەگمەس مەگەركىم،
كۆزۈڭگە قاش ئېرۇر پەيۋەستە مايىل، دۇداغىڭ شەربەتى جان ئارزۇسىدۇر.]
مەگەر باشىن ئەۋۈرگەن جادۇسىدۇر. مېنى ئىتتەك يۈگۈرتكەن يازىلاردا،
خەيالىڭ ھەم بىرەر تۇشۇمگە كىرمەس، ئوشۇل جادۇ قاراقلار ئاھۇسىدۇر.
بەلا بولغاي ماڭا بەخت ئۇيغۇسىدۇر. تۇگەندى ئۇمرۇ كۆرمەس سىزنى لۇتفى،
ئەجەلگە قىلماڭىز تۇھمەتكى بىزنى، بۇ ھەسرەت بىرلە ئاخىر ئۆلگۈسىدۇر.

* *

جادۇلۇقتىن ھەردەم ئول ئوتلۇق كۆزۈڭ قان كۆيدۈرۈر،
نار مەڭزىلىڭ ئىككى ئەرنىڭ لەئلۇ مەرجان كۆيدۈرۈر.
بۇرقەئ ئالغاندا يۈزۈڭنى شەمئ كۆرمىش تۇن كېچە،
ئول سەۋەب باشتىن ـ ئاياققە رىشتەئى قان كۆيدۈرۈر.
كۇن مەڭزلىڭ يۈزۈڭە ئۆزىن دەرىجەڭدىن سالىپ،
سىينە ھەسرەت داغى بىرلە ماھى تابان كۆيدۈرۈر.
ھەرنەفەس كۆككە يېتەر باغرىم كەبابىدىن تۇتۇن،
نېتەيىن، جانىمنى ھەر دەم ئاھى سوزان كۆيدۈرۈر.
لۇتفىڭ كۆكسىن ھەدەف قىلسە ئوقوڭ بىر سەھمى بار،
كىم، ئانىڭ باغرى ئوتى، ئەلبەتتە، پەيگان كۆيدۈرۈر.

* *

جادۇ كۆرزۈك كەرەشمەدە ساھىب كەمال ئېرۇر،
زۇلفۇك تاتارى مۇشكىنە خۇش ئۇشمال ئېرۇر .
يۈزۈڭنى بىر دەرىجە ئاچىپ كۆرمىش ئافتاب،
ئاندىن خوجەستە تالئى فەرخۇندە فال ئېرۇر .
ئابى ھەيات دۇنيادا بار ئولسە ، لەئلىك ئول ،
يوق ئېرسە ، بىر قۇرۇق سۆزتەك ئېھتىمال ئېرۇر .
ھەققا ، ئۆلەرمەن ، ئۆزگەگە سەن قىلساڭ ئىلتىفات،
ناھەق قانىمنى تۆكمەگىل ، ئاخىر ۋەبال ئېرۇر .
ئول شاھنىڭ ئاياقىنى سۆيمەك تىلەر كۆڭۈل ،
بۇ سەلتەنەت مېنىڭ كەبى قۇلغە مەھال ئېرۇر .
تۇشۇمدە تۇتتۇم ئىلكىمە كۆڭلەكى يېڭىنى ،
تەھقىق قىلدىم ئاخىر ئول ھەم خەيال ئىرۇر .
كافىر تامۇقدا كۆرمەگەي ئانداق ئەزابكىم ،
لۇتفى فىراقىڭ ئىچرە كۆرەر ، بۇ نې ھال ئېرۇر ؟ !

* *

دۇنيىنى كەزدىمۇ زىيبا سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس ،
بۇ مەلاھەت بىلە ، ھەققا ، سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .
راست چۇن بولدى ئەزەلنىڭ كۇنى سەف ـ سەف ئەرۋاھ ،
بارچەدىن ھۇسن ئىلە يەكتا سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .
دىلرە بالىق قانىكىم ، قىلدىن ئېرۇر نازۇكراق .
مەن ئوشۇل ئىلمىدا دانا سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .
ئانداكىم بولدى يېغىن ھۇسن ئېلىنىڭ مەجمەئىدە ،
شەمئىتەك ئەنجۇمەن ئارا سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .
يەتتى ئىقلىم ئىچىدە دەر بەدەرۇ شەھر بەشەھر ،
ھۇسن ئۇچۇن كەزدىمۇ رەئنا سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .
قالدى قىل ئۇچى ئەدەم بولغالى جان ئاغزىڭ ئۇچۇن ،
ئولكى بىلگەي بۇ مۇئەمما ، سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .
لۇتفىنى تىرگۈزەدۇر ھەر نەفەس ئول لەئلى لەبىڭ ،
ئۇشبۇ دەم ئىچرە مەسىھا سېنى ـ ئوق كۆردۇم بەس .

* *

سېنىڭ شىرىن لەبىڭ جاندىن قالىشماس ،
ساچىڭنىڭ كۈفرى ئىماندىن قالىشماس .
خىتا تۈركى ئانىڭكىم نېچە بولسا ،
كۆزۈڭنىڭ شىيۋەسى ئاندىن قالىشماس .
رەۋامۇكىم مېنى ئۆلتۈرسە تەشنە ،
لەبىڭكىم ئابى ھەيۋاندىن قالىشماس .
ئىشكىڭ ئىتىنەكىم بولسە قولداش ،
ئانىڭ ئىقبالى سۈلتاندىن قالىشماس .
كۆزۈمنىڭ ياشىدىن ئىيمەنگىل ئاخىر ،
كى ھەر بىر مەۋخى تۈفاندىن قالىشماس .
يازۇقتۇر ، تۆكمەسۇن ياشىمنى لەئلىڭ ،
كىم ئۇشبۇ ئال ياشىم قاندىن قالىشماس .
قىلىڭ تەھسىن بىلە لۇتفىنى دىلشاد ،
كى رەڭگىن شېئرى سەلماندىن قالىشماس .

فش ـ شىن

مەن خەستە قانىنە كەمەر ساھىب جەمالى باغلامىش ،
قەسدى غەربى ئەيلەمىش ، نازۇك خەيالى باغلامىش .
ئىلمى نەزەر ئىچرە كۆزۈم دەريا ئەگەر بولمايدۇرۇر ،
كىرپۈكلەر ئۈزرە قاندىن ئول مەنشۇرى ئالى باغلامىش .
چەۋگانى زۇلفى دال ئېرۇر ، مەن گويتەك سەرگەشتەمەن ،
سۇفى ئۆزۈنگە زەرق ئىلە گەر ۋەجدۇ ھالى باغلامىش .
دىۋانە بولسام نې ئەجەب مۇنداقكى قاشىڭ تاقىدىن ،
قودرەت ئىلە خۇرشىد ئۈزە مۇشكىن ھىلالى باغلامىش .
گۈلكىم سىغىنمىش غۇنچەغە ، سەندىندۇرۇر ئەندىشەسى ،
يۈزپەردە ، يەئنى ۋەجھ ئۈزە بىئىنفئالى باغلامىش .
ئول ئاي خەيالى كەچكەلى سېلى سىرىشكىم مەۋجىنە ،
كىرپۈك قامىشىندىن كۆزۈم ھەر ساری سالى باغلامىش .
مۇشكىن ساچۇ تار ئاغزىدىن لۇتفى كۇشاد ئىستەر ، ۋەلې ،
فىكرى خەتادۇر ئاڭلادىم ، نەقشى خەيالى باغلامىش .

* *

دىلبەر ساغىنماغان جىھەتى بۇ فىراق ئىمىش ،
« كۆزدىن يىراق بولسە كۆڭۈلدىن يىراق » ئىمىش .
تىنماس خەيالى كېيىنچە كۆز ياشى قەترەدىن ،
يۈز سارىنە يۈگۈرگۈچى گۈلگۈن بۇراق ئىمىش .
بولماس ۋىسال بىرلە كۆڭۈل دەردۇ داغى كەم ،

ئول تويماغۇردا ، ۋاھ ، نې بەلا ئىشتىياقى ئىمىش .
قان باغلادى جىگەرلەرى ئول غەمزە سەھمىدىن ،
چىنۇ خىتاده نېچەكىم ئاھۇ قاراق ئىمىش .
يايدەك بويۇمنى ئەگدى قاشلىڭ بارى غەم بىلە ،
كىم ئەگرىلىكدە دەۋرى قەمەر ئىچرە تاق ئىمىش .
بۇزدى قارا چەرىك بىلە كۆڭلۇم ۋىلايەتىن ،
ئول كۆزكى ، تۇركلەردەك ئىشى تالاماق ئىمىش .
لۇتفى ھىرىيده قالمادى شېئىرىڭگە مۇشتەرى ،
ئەزمى ھىجاز قىلكى ، مەقامىڭ ئىراق ئىمىش .

فىل ـ قاف

ئەي سېنىڭ جەۋرۇ جەفاڭ مېھرۇ ۋەفادىن ياخشىراق ،
ئول سېنىڭ ئايدەك يۈزۈڭ بولسۇن يامان كۆردىن يىراق .
ھۇسن ئېلىندىن تاق ئېرۇر مېھرابتەك ئىككى قاشلىڭ ،
كۆرمەدى يەر يۈزىنى كەزگەن مۇنىڭدەك جۇفتۇ تاق .
[كەچتى ئۇمرۇ كىرمەدى تۇشكە خەيالىڭ بىر كېچە ،
قويىنىمىزده ، قايدەدۇر ئول بەختكىم ، كىرگەي قوناق .]
ھەر يامان سۆزى بىلە ئۆلتۈرمە بىزنى خارۇ زار ،
رەسىم ئېرۇر شەھلەر ۋەفالىق قۇلنى ياخشى ئاسراماق .
ھەر سەھەر « يا رەب » دىن ئىلكىمنى كۆتەرسەم يىغلايۇ ،
ئۆرتەنۇر ئاھىم ئوتىندىن يەتتى فىرۇزى رەۋاق .
لۇتفى كۆڭلى بەھرىدىن ۋەسفىڭ دۇرىن دەرج ئەيلەدى ،
بىر زەمان نېچە ئاغىر كەلسە ، ئاڭا تۇتقىن قۇلاق .

* *

ئاھۇ كۆزۇڭكىم ئۆزىدە بىر دەم قەرارى يوق ،
بىر گۇشە يوق دۇنيىدە يۈز مىلىڭ شىكارى يوق .
يا رەبكى ، ئۇمر خۇشلۇغىدىن نې كۆرۈپ تۇرۇر ،
بىچارەئىكى سەنتەك ئانىڭ غەمگۇزارى يوق .
مەيدانغە گويى ھۇسن فەلەك سالغالى بېرى ،
كۇن گەردنىشىندە سەن كەبى چابۇك سەۋارى يوق .
كۆزۈڭ غەزالەسى كىزەر ئول لالەزار ئارا ،
كىم رەۋزەنىڭ ئانىڭ كەبى خۇش لالەزارى يوق .
خانى ۋىسالىدىن ماڭا تەگمەس نەۋالەئى ،

كىم مەۋتى ئەھمەر ئاتلىق ئانىڭ ئىنتىزارى يوق.
كۆز ئويناتىپ كۆڭۈلنى قىلۇر ئىختىيارسىز،
ھېچ كىمنىڭ ئانچە ئۆز كۆزىنە ئىختىيارى يوق.
ئېچ بولغالى رەقىب، تۇرۇر لۇتفى ئورنى تاش،
ئاشىقنىڭ ئىنچە ھەم قاشىدە ئىئتىبارى يوق.

* *

ئۆلتۇرۇر ھىجران مېنى ئول راھەتى جاندىن يىراق،
تۇشمەسۇن گۇل مەۋسۇمى ھېچ كىمسە جاناندىن يىراق.
ياز فەسلىكىم ئېرۇر ئەيشۇ تەرەبنىڭ مەۋسۇمى،
سالدى بۇلبۇلتەك مېنى گەردۇن گۇلستاندىن يىراق.
لالەتەك باغرىمدە داغ ئېردى، ئەجەبكىم قالمىشەم،
بىر سۇمەنبەر يۈزى گۇل سەرۋى خىراماندىن يىراق.
دوستلارنىڭ كۆڭلى گۇلتەك ئاچىلىپ گۇلگەشت ئارا،
مەن مۇنۇڭدەك يازىدە ئول ئەيشۇ جەۋلاندىن يىراق.
ئەي كۆڭۈل، ھەسرەتتە جان بەرگىل، داغى ۋەسل ئىستەمە،
كىم ئېرۇر مېھرۇ ۋەفا ئول شاھى خۇباندىن يىراق.
كۆركىنىڭ باغىندا يىغمىش مەھۇەشىم گۇل خىرمەنى،
بىر نەفەس ئول ۋەجھ ئىلە ئېرمەسمەن ئەفغاندىن يىراق.
لۇتفى زۇلفۇ يۈزىدىن ھەيرەت مەقامىندە تۇشۇپ،
بىر ئەجەب ئالەمدە قالمىش كۇفرۇ ئىماندىن يىراق.

* *

ئول سىيم تەنكى، رۇخ ئانىڭتەك لەتىف يوق،
گەر ھۇللە بولماسە ئاڭا كۆڭلەك زەرىف يوق.
ئايتەك يۈزىنى كۆردى شەرەف ئىچرە ئافتاب،
سەنتەك جەھاندا دىدىكى، زاتى شەرىف يوق.
ئاشىققە جان باغىشلار ئوشۇل كۆز باقىش بىلە،
ئۆسرۇكلەر ئىچرە كۆزۇڭگە ھېچكىم ھەرىف يوق.
گەر مۇستەھىق تىلەرسەن، ئايا شاھ، زەكات ئۇچۇن،
مەنتەك جەھاندا ھېچ گەدايى زەئىف يوق.
قىلغاي نې تىل بىلە سېنىڭ ئاغزىڭنى لۇتفى ۋەسىف،
چۇن تار ئېرۇر قەۋافىيۇ بولدى رەدىف يوق.

* * *

ئىلىككە كۈننى كىۋەرسە بولۇر ، ۋەلې سېنى يوق ،
يىراقدىن ئاينى كۆرسە بولۇر ، ۋەلې سېنى يوق .
زېھنى مىزاجكى ھەر نېچەكىم شەكەر لەب بار ،
كىشىنىڭ ئاتىنى سورسە بولۇر ، ۋەلې سېنى يوق .
نې سۇد ، ئۇد كەبى كۆيگەنىمكى ئەنبەر ئىلە ،
رەۋان پەرىنى كەتۈرسە بولۇر ، ۋەلې سېنى يوق .
نې باك ئېتەك بولۇر ئۇشبۇكى ، زۇھرەنى كۆكتىن ،
ئەزايىم ئىلە تۇشۇرسە بولۇر ، ۋەلې سېنى يوق .
بۇ لۇتفى تىنماسە تا يانماسە ، ئەجەب يوقكىم ،
جەھاننى كۆرمەي ئوتۇرسە بولۇر ، ۋەلې سېنى يوق .

* *

بىزگە نېدىن ئول ئاھۇ قاراقىنىڭ نەزەرى يوق ،
شىشلانسە باغىر ، كۆيسە يۈرەك ھەم خەبەرى .
ھەرگىز قەدىدىن تاپمادى جان مۇژگى مەقسۇد ،
ئول سەرۋدۇرۇر ، سەرۋنىڭ ئارى ، سەمەرى يوق .
ھەيفىم كېلۇر ئول ئاينىكى ئاھ ئوتىنە ياقسام ،
سىز ئۇيلە ساغىنماڭكىم ، ئاھىمنىڭ ئەسەرى يوق .
ۋەسلىڭنى دۇئا بىرلە سەھەر ئىستەگەي ئېردىم ،
ئەي ۋايكى ، ھىجران كېچەسىنىڭ سەھەرى يوق .
لۇتفىنى سېۋەر دەپ مېنى كۆپ قاۋلاماغىلكىم ،
جاندىن گۇزەرى باردۇرۇر ، سىزدىن گۇزەرى يوق .

* * *

تا جەمالىڭدىن تۇشۇپتۇرمەن يامان كۆزدەك يىراق ،
بۇ تىرىكلىكتىن كۆرەرمەن كۆپ ئەجەلنى ياخشىراق .
ياش فەرزەندىن يۇگۇرتۇپ يۈز ساری ھەردەم كۆزۈم ،
چۇن سېنىڭ ئىزىڭنى تاپماي چاپتۇرۇر گۇلگۇن بۇراق .
قاشلارىڭ يادىندا كۆپ مىھرابقە قارشۇ تۇرۇپ ،
فال تۇتتۇم ، كەلدى فالىم گاھ جۇپتۇ گاھى تاق .
ئاھۇ ۋاۋەيلاۋۇ ئۆرتەنمەكۇ ئۆلمەك ئاتى ــ ھەجر ،
ھەسرەتۇ رەنجۇ ئاناۋۇ دەردۇ غەم ئاتى ــ فىراق .

يەرگە كىرسەم كاشكى، چۈن يەتمەس ئول ئايغە ئىلىك،
مۇشكىل ئەھۋالى تۇشۇپتۇر «يەر قاتىقۇ كۆك يىراق.»
فۇرقەتىگدە تۆكتى، شاھىم، كۆزلەرىم دۇررى يەتىم،
ئول ئاداقىگغە تۇشۇپ ھالىنى ئايتسە، تۇت قۇلاق.
سالدى تۇركستان ئېلىغە لۇتفىنى كافىر كۆزۈك،
نې مەجالى بار كى قىلسە راست ئاھەگگى ئىراق.

* *

ئىشق تۇشسە ھەر كۆگۈلگە، دەردۇ غەمدىن چارە يوق،
يەتسە چۈن نەشتەر جەراھەتقە ئەلەمدىن چارە يوق.
ئەي ۋۇجۇد، ئول تار ئاغىزدىن ھېچ بولساك نې ئەجەب،
ئۇشبۇ يولدە يۈرۈگەنلەرگە ئەدەمدىن چارە يوق.
بىر تۇتۇپ زۇلفۇگنى يۈزمىك زەھر تاپتىم زۇلمىدىن،
ئارى ـ ئارىكىم، يىلان تۇتقانغە سەمدىن چارە يوق.
يۈزۈگە باقسام كۆزۈم ياشىن كۆرۈپ ئەيب ئەتمەگىل،
ياز بولۇتى بولسە پەيدا، گۈلگە نەمدىن چارە يوق.
مەن بۇ سەۋداده نەدامەتتىن ئۆگۈن سۇد كۆرمەدىم،
كىم تىجارەتتە زىيان قىلسە نەدەمدىن چارە يوق.
ئاي يۈزۈگگە زۇلف ئۆزىن سالسە نې تاك بولغاي، بەلې،
تۈن ئۇزۇن بولسە نېچەكىم، سۇبھى دەمدىن چارە يوق.
ئىشكىگدىن قاۋلامە، بۇ لۇتفىنىك جۇرمىن كۆرۈپ،
كىم بۇ باب ئىچرە كەرىملەرگە كەرەمدىن چارە يوق.

* *

قاراقچى كۆزىنىك ئول ئالى كۆپ قاراسىنە باق،
كۈمش سېپايەنىك ئۇستىندە ئىككى ياسىنە باق.
ئەگەر دەلبل تىلەرسەن مەسىھنىك دەمىنە،
تەبەسسۇم ئىچرە ئانىك لەئلى جانغەزاسىنە باق.
ساقاقى خالى مېنى ئەسرۇ مۇبتەلا قىلدى،
قەمەرىنىك ئاخىرى دەۋرىندەگى بەلاسىنە باق.
ناغۇ بارۇرسەن ئىلىكتىن دېمە، گۈناھىم يوق،
كۆز ئۇچى بىرلە ئۆتەر چاغدا مەرھەباسىنە باق.
كەل ئىن مۇقابىلە بىتكەن مۇۋەججەھۇ رەۋشەن،
يۈز ئۈزرە ئىككى كۆزۈم ياشى ماجەراسىنە باق.
يۈزۈگدە نۇرى تەجەللې، لەبىگدە جەۋھەرى رۇھ،

مۇئاينه كۆرەدۇرمەن ، كۆڭۈل سەفاسنه باق .
ساچمك ، يۇزۇك هەۋەسى ئىچره لۇتفى ساری كېلىپ ،
قاراڭغۇ كېچەكى ياشۇ سەھەر دۇئاسنه باق .

* *

كۆڭۈل تا ئارەزىڭغه بولدى مۇشتاق ، قارا كۈنلەر ئۇچۇندۇر ئاق يارماق .
كۆزۈمده گەھ قىزىل گۈلدۇر ، گەھى ئاق . ئەقىقنى سورايىن دېسەم ، ئايتۇر :
مېنى كۆيدۇرگەلى ئول كۆزى ئوتلۇق ، « يامان ئەندىشەلىكنىك فىكرىنه باق . »
كۆڭۈلنى تاش ئېتەر ، غەمزەنى چاقماق . تىلەپ كۆڭلۈم سېنىك ئاغزىڭنى تاپماس ،
شەكەردۇر ئول ئاغىز يا پىستە بىلمەن ، كىچىك ئۇچۇن مەگەر ئوينار ياشۇنماق .
دۇداغىڭدىن ئەمەستۇر ئەيب سورماق . سېنىك ئىشقىك كۇچىدىن لۇتفى سۆزى ،
فىراقىڭدا تۆكەيىن ياش نەقدىن ، جەمالىك چاۋى ياڭلىق تۇتتى ئەۋراق .

* *

نارتەك ياڭاقلارىك كەبى شەمئ ئەنجۇمەنده يوق ،
سەرۋى قەدىك مەڭزلى سەنەۋبەر چەمەنده يوق .
سەنسىز چەمەنده ياز ئاچىلماس كۆڭۈل لەبى ،
نازۇ كەرەشمه سەرۋۇ گۈلۇ ياسۇمەنده يوق .
ھەردەم جەمالىك ئارتارۇ ھۇسنۇڭه يوق نەزىر ،
مېھرۇ ۋەفا دەرىغكى ، ئەي ئۇمر ، سەنده يوق .
يۇزۇڭنى گۈل چۇ تاپمادى كۆڭلەكنى قىلدى چاك ،
يۇسۇفۇك ئىدى ، ئارىكى ، ھەر پىرەھەنده يوق .
جانىم چىقار جەمالىڭه قىلغانده بىر نەزەر ،
دەرداكى ، باققالى يانا بىر جان بەدەنده يوق .
قويغىل خىتا يولىن داغى مۇشك ئىزدەمه ، سەبا ،
چىن ساچىدەك چۇ مۇشك خىتاۋۇ خۇتەنده يوق .
تىشىك دۇرىنى لۇتفى سفەت قىلغالى بېرى ،
بىر دۇررى قىيمەتى سۆزى ياڭلىق ئەدەنده يوق .

فىر ـ رەدىفۇل ـ كاف

ئەي پەرى رۇخسارلار ، بىزگه نىگاھ ئەيلەپ ئۆتۈك ،
بىر نەزەر بىرله گەدانى پادىشاھ ئەيلەپ ئۆتۈك .
گەرچه ئۆتكەنده كىرەرسىز كۆپ كىشىنىك قانىنه ،
بۇ گەدا كۆڭلى ئۇچۇن مۇنچه گۇناھ ئەيلەپ ئۆتۈك .

خارلىق ھەددىن ئاشۇرمائكەن ، چۈنكى ئىززەت يولدادۇر ،
ئاتىگىز نەئىلىنده بىزنى خاكى راھ ئەيلەپ ئۆتۈڭ .
ھەر قاچان جان بەرسەم ئول قەددۇ ئاغىز يادى بىلە ،
ئەي مۇھىبلار ، تۇربەتىم ئۇستۈندە « ئاھ ئەيلەپ ئۆتۈڭ .
ھەر نېچەكىم ، سىزگە زەھمەتتۇر ، زەكاتى ھۇسن ئۈچۈن ،
ئىلتىفاتى لۇتفى ساری گاھ ـ گاھ ئەيلەپ ئۆتۈڭ .

* *

جان مەملەكەتىڭ ياقتى يانار ئوتقه فىراقىڭ ،
جان تەندە قاچان قويدى خۇد ئول جادۇ قاراقىڭ .
سەن ساقلا كۆڭۈل ھۇجرەسىن ، ئەي يار خەيالى ،
بۇ ئوتتا يانار ـ يانماسۇن ئول پاك ۋىساقىڭ .
ئاخىر ، ئەي فەلەك ، نالەۋۇ فەريادىم ئىشىتكىل ،
ھەر نېچە مېنىڭ ئاھىم ئاغىر قىلدى قۇلاقىڭ .
ئەي كۆز ، يىغادىن تىنماغىلۇ بىر دەم ئۇيىمە ،
غەفلەتتىن ئېيرۇر بەھرى غەم ئىچرە ئۇيىماتىڭ .
بىر جۇرئەنى بۇ خەستە قۇلۇڭ يادىنە قىل نۇش ،
ئول دەمكى ئېيرۇر رۇھرەۋۇ گۈل مۇتربۇ ساقىڭ .
ھىجران غەمىدىن تۇتتى كۆڭۈلنى تەبى مۇھرىق ،
بەرمەدى ئاڭا شەربەتى ئۇننىاب دۇداقىڭ .
بۇ لۇتفىنى ئۆلتۈرگەلى غەمزەڭگە بۇيۇرمە ،
تەقسىر قاچان قىلدى ئول ئىش ئىچرە قارافىڭ .

* *

جانىم چىقادۇر دەرد ئىلە ، جانانىمە ئايتىڭ ،
مەن خەستە گەدا ھالىنى سۇلتانىمە ئايتىڭ .
ئۆرتەنمەكۇ كۆز ياشىيۇ ئۆلمەڭ تۇرۇر ئىشىم ،
بۇ قىسسەنى ئول شەمئى شەبىستانىمە ئايتىڭ .
قات ـ قات يۈرەكىم باغلادى قان غۇنچە مەڭزلىڭ ،
بۇ دەردى دىلىمنى گۈلى خەندانىمە ئايتىڭ .
قان ياشىم ئېرۇر يۈز ئۈزە يۇلتۇز كەبى سانسىز ،
ئول كۆزلەرى چولپان مەھى تابانىمە ئايتىڭ .
لۇتفىئى دىل ئەفگار تىلەر ھەجر ئېلىدىن داد ،
ئەھۋالىنى ئول بېگىمەۋۇ خانىمە ئايتىڭ .

* *

خۇش ياراشۇر يۈزى بىرله زۇلفى پۈرتابى ئانىڭ ،
ئەي خۇش ئول تۈنكىن ، تەجەللى بولسه مەھتابى ئانىڭ .
كۆڭلۈمىز ۋەيرانۇ قاشۇ كۆزده چىندۇر بۇ مەسەل ،
كىم « قالۇر مەسجد ئەگەر بۇزۇلسه ، مىهرابى ئانىڭ . »
جان ئەدەم ساری قىلۇر پەرۋاز شىرىنلىك بىله ،
قىلسه سۆزلەردە تەبەسسۇم شەككەری نابى ئانىڭ .
نې بەلالىق كۆزى بار كىم ، ئەقلۇ دىن يەغماسىنه ،
ئۇيغاتۇر هەر گۈشەدىن يۈز فىتنەنى خابى ئانىڭ .
خالى ئىرمەستۇر مەڭنىڭ ئەكسىدىن دەريا كۆزۈم ،
تۇرفه دەريايىكى ئەنبەر بولسه گىردابى ئانىڭ .
گەر ئىشىكىڭ شەۋقىنى شەرھ ئەيلەسەم ، بۇ فەسلده ،
يۈز رىساله چىققاي ئارتۇق ، بەلكى هەر بابى ئانىڭ .
ئىشق لۇتفىنى ئانىڭدەك هالغه يەتكۈزدىكىم ،
يوقتۇر ئول ئاينى كۆرمەگه تاقەتۇ تابى ئانىڭ .
خۇبلاردا سېنىڭتەك بىر مەهبۇب قەنى نازۇك ،
باشتىن ئاياقى زىبىا ، بەلۇ بەدەنى نازۇك .
نازۇكلۇق ئىله ئالدىڭ كۆڭلۈمنى باقىپ ئوغرىسىن ،
نازۇك كىشىلەرنىڭكى ، هەر نې ...
ئالما ياڭاقىڭ كۆرگەچ ، مەن يىگده نېچۈك ئۆلمەي !
بادام كۆزى فىتنه ، پىسته دەهەنى نازۇك .
يەرگه تۆكۈلۈر ئۆلگەن قانىنى يەره هېچ تۆكمەي ،
بىر غەمزه بىله ئول شوخ ئۆلتۈردى مەنى نازۇك .
غەمزەڭ ئوقىغه قارشۇ جان لۇتفى هەدەف قىلدى ،
ناموس ئۇچۇن گەهـ گەهـ سەن ئاتقىن ئەنى نازۇك .

* *

كەرەشمه بىرله نېچه جانۇمه جەفا قىلغۇڭ ،
نېچه گه تەگرۇ مېنى زارۇ مۇبتەلا قىلغۇڭ .
ياۋۇشتى چىققالى جان ئىنتىزار دەردى بىله ،
نې كۈن ، نې ۋەقت ، نې سائەتقه بىر دەۋا قىلغۇڭ .
كۆزۈڭ جەفاداۋۇ دىۋانەلىقتىن ئۇشبۇ كۆڭۈل ،
تەمەئ تۇتاركى ، مەگەر ئاقىبەت ۋەفا قىلغۇڭ .
هەيات كەچتىيۇ ، بىگانەمەن ۋىسالىڭدىن ،

قاچان ئۆزۈڭ بىلە بۇ قۇلنى ئاشنا قىلغۇڭ ؟
بۇ ئال بىرلەكى لەئىلىڭ تەبەسسۇمىن كۆردۈم ،
ياشىم ئەقىقۇ چىرايىمنى كەھرەبا قىلغۇڭ .
ئىتابۇ جەۋرۇ جەفاغە داغى كېرەك ئىنساف ،
ئايتكى ، نېچە مېنىڭ جانىمە جەفا قىلغۇڭ ؟
فىراق ئەمگەكتىن لۇتفى قۇلنى ئۆلدى ساغىن ،
ئانىڭ قىزىل قانىغە نېچە كۆز قارا قىلغۇڭ .

* *

زىھى سەرۋ ئۇستىدە يۈزۈڭ قەمەردەك ،
قانى بىر شاخى گۈل سەن سىيمبەردەك .
سېنىڭ بىرلە جەھاننى خۇش كۆرەرمەن ،
كېرەكلىكسەن ماڭا نۇرى بەسەردەك .
قىلۇر چۈلپان كۆزۈڭ ھەردەم قىرانلار ،
ئانى كىم ئاڭلاسۇن ساھىبنەزەردەك .
خىرامان قورى يادىن چىقمادىڭ ، ئاھ !
ياشۇنمىشسەن قامىش ئىچرە شەكەردەك .
دەمىم چىقماس مېنى ئۆلتۈرسە غەمزەڭ ،
كۆزۈڭ دەۋرىندە يوق مەن بىخەبەردەك .
مېنى بۇ ناتەۋانلىق بىرلە زۇلفۇڭ ،
جەھاندە كەزدۈرۈر پەيكى سەھەردەك .
كۆرەر ھەق نۇرىنى يۈزۈڭدە لۇتفى ،
خەيالى باتىل ئېرمەس ئۆز گەلەردەك .

* *

نېچە قويغاي باغرىمە داغ ئول يۈزى ماھىم مېنىڭ ؟
نېچە ياندۇرغاي فەلەكنىڭ شەمئىنى ئاھىم مېنىڭ .
يولدىن ئازدى ناگەھان زۇلفىن كۆرۈپ مىسكىن كۆڭۈل ،
يوللار ئەگرى ، تۈن ئۇزۇن ، نېتكەي بۇ گۇمراھىم مېنىڭ ؟
خۇش يارىشۇر سەرۋتەك قەددى ئۇزە سىيم ئالمەسى ،
ئاھكىم ، يەتمەس ئاڭا بۇ دەستى كوتاھىم مېنىڭ .
ئەمدىكىم ، تۈپراق بولمىشدۇر ئىشىكىندە تەنىم ،
قايدادۇر ھاسىدكى ، كۆرگەي دەۋلەتۇ جاھىم مېنىڭ .
چەرخ ئۇرار خۇزرا سۇرادىقتە فەلەك شاھىدلارى ،
خەيمەدىن بىر تۈنلە چىقسە ماھى خىرگاھىم مېنىڭ .
نالىشىم بەردى ئىشكى ئىتتلەرىگە دەردى سەر ،
ئەفۇ قىلغايلار كەرەم بىرلە بۇ بىراھىم مېنىڭ ،
بولدى يەكتا دۇر تىشى ۋەسفىندە لۇتفىڭ سۆزى ،
نې ئەجەب ، تۇتسە قۇلاقنى ئاڭا شاھىم مېنىڭ .

* *

قارا قىنغە مېنى سالدى قاراقىلىق،
نې ھاجەت قىيناسە ئەمدى قاراقىلىق.
تەكەببۇردىن بىلۇرمەن، تەكەمگەي ھېچ،
مەزارىم باشىغە قۇتلۇق ئاياقىلىق.
ۋەلي مۇنچە ئۇمىدىم بار كى، بىلسەڭ،
كىم ئۆلتۈردى بۇ قۇلنى ئىشتىياقىلىق.
بولۇر جانىم سۇئال ئوتتەك تۇتاشۇر،
چۇ يادىمغە كېلۇر شىرىن دۇداقىلىق.
نە دەب ھەجر ئىلكىدىن سەندىن تىلەي داد،
كى ھىجران بىرلە بىردۇر ئىتتىفاقىلىق.
غەمۇ ھەسرەت بىلە باشىم ئاقاردى،
چۇ بىر دەم كۆرمەدىم سىيمتەك ساقاقىلىق.
ھەم ئول دەم كۆيدى لۇتفى شەمئ ياڭلىق،
كى كۆردى ناگەھان نارتەك ياڭاقىلىق.

* *

نېچە كۆيگەي بۇ يانار ئوتقە زەئىق جانىم مېنىلىق،
قالمادى سەبر ئەتكەلى بىر زەررە ئىمكانىم مېنىلىق.
كەس باشىمنى گۇيتەك، خەيلىلىق ئاداقى ئىچرە سال،
قويمە سەرگەدان مېنى، ئەي زۇلفى چەۋگانىم مېنىلىق.
چۇن كىشىنىلىق قانىن ئايتۇرلار كى، ياتماس، ئەي ئەجەب،
لەئلىگىزدە نې ئۇچۇن مۇنداق ياتۇر قانىم مېنىلىق؟
مەقدەمىگدە ساچقالى يۇزدىن ئۆگۈن يوق ئالتۇنۇم،
بار ۋەلي كۆز بەھرىدە كۆپ دۇررى غەلتانىم مېنىلىق.
مەن گەدانى ناتەۋانلىق بىرلە ئۆلتۈردى كۆزۈڭ،
كىمگە بولغاي ئاخىر، ئەي سۇلتان، بۇ تاۋانىم مېنىلىق؟
ئايۇ كۈن يۇلتۇز كەبى يەرگە ئۆزىن سالماق تىلەر،
چىقسە خىرگەھتىن بىرەر ئول ماھى تابانىم مېنىلىق.
جان بارىنچە قىلماغاي لۇتفى فىغان بىدادىدىن،
داد كىم بەرسۇن، قىلۇر چۇن جەۋر سۇلتانىم مېنىلىق.

* *

نې نازۇئۇ نې شىيۋەدۇر، ئەي جادۇ كۆزلۈك شوخ ـ شەڭ؟
كەبكى دەرىي، تاۋۇستە يوق، ئەلبەتتە، بۇ رەفتارۇ رەڭ.
ئال ئەگدە مەگنى قوندۇرۇپ، زۇلفۇگنى كۆز بازى بىلە،
كۆگلۇم ھۇمامى بوينىغە تويغۇنچە نې سالدى غەرەڭ؟
ئول راست قەددىڭ سەرۋتەڭ ئىگراتتى نەينى ھەر نەفەس،
شىرىن لەبىڭ ئاغزىڭ بىكىن قىلدى شەكەر ئەيشىنى تەڭ.
كۆرسە بۇ باغرىمدا مېنىڭ ئول كىرپۇكۇڭ تىلگەنلەرىن،
ھېچ بولدى دەپ ئالماسىنى دەرياغە تاشلاغاي فەرەڭ.

گەرچە سەنەملەر ئاغزىنى ئوخشاتتى ساغەر پىستەگە ،
ئول پۇچ ئېرۇر ھېچ مەغزى يوق ئاغزىڭغە ئۆزىن تۇتسە تەڭ .
قان يىغلاماغىم دەم بەدەم جانۇ جىگەرنى كۆيدۈرۈر ،
ئوت تۇشكەي ئىككى كۆزنىنى بىر لەھزە ھەم قىلماس دەرەڭ .
گەر لۇتفىغە ئىت ئاتاسام ھېچ كۆڭلى قالغايمۇ دېدىڭ ؟ !
ئې كۆڭلى قالىپتۇر ئانىڭكىم ، ئىستەگەي ناموسۇ تەڭ .

* *

باشىمغە سايە سال ، ئەي سەرۋى چالاك ،
كى گۈلدەكتۇر ياقام ھەجر ئىلكىدىن چاك .
قەدەم باس كۆز ئۈزە كىرپۈككە باقماي ،
تىكەن پاتماس ئاياققا ، بولسە نەمناك .
ئې شىرىن جەۋھەرى فەردىدۇر ئاغزىڭ ،
كى قىلماس ئەقل ئانى بىر زەررە ئىدراك .
جەفاۋۇ ئىشۋەۋۇ فەن ئىلمى ئىچرە ،
كۆزۈڭ شاگىردىدۇر دەۋرانۇ ئەفلاك .
جەھاندە نازەنىن كۆپتۇر ۋە لېكىن ،
سېنىڭدەك كىمدە باردۇر دامەنى پاك .
نەزەر مەندىن ئايار غەمزەڭ ، ئەجەبتۇر ،
كىم ئۆسرۈكلەردە بولماس رەسمى ئىمساك .
يىراق سالغۇنچە ئۆلتۇر لۇتفى قۇلنى ،
مەسەل باردۇر كى: «ئۆلمەكتىن تىرىلماق .»

* *

ئەي ئەزەلدىن تا ئەبەد كۆڭلۈم گىرىفتارىڭ سېنىڭ * ،
چارە قىلكىم ، بولدى جانىم ئەسرۇ ئەفگارىڭ سېنىڭ .
دىلبەرىمنىڭ مەزھەبىندە يوقتۇرۇر رەسمي ۋەفا ،
ئەي كۆڭۈل ، ئې يەرگە يەتگەي نالەئى زارىڭ سېنىڭ .
جان بېرەر چاغدە قاشىمغا ، تەگرى ئۈچۈن كەل ، بېگىم ،
بارى كۆرمىش بولغامەن بىر لەھزە دىدارىڭ سېنىڭ .
شەرئ ئىچىندە بولسە ئۆسرۈك ، سۆزىگە يوق ئېتىبار ،
قانىمە بەرگەي تانۇقلىق ، ئىككى ئەييارىڭ سېنىڭ .
ھەر قاچان لۇتفىنى ئۆلتۇرسەڭ جەفا تىغى بىلە ،
ئاندە ھەم بولغاي مېنىڭ رۇھىم مەددىكارىڭ سېنىڭ .

فىر ـ رەدىفۇل ـ لام

ئەي ئايەتى رەھمەت يۈزۈگۈز شەئنىدە نازىل ،
بولغاي قاچارىڭ بىرلە قاچان مېھر مۇقابىل .
سىزدىن كېرەك ئۆگرەنسە پەرى ئادەمىلىقنى ،
يۇسۇف داغى تەئلىم كېرەك ئالسە شەمايىل .
ھاروت كۆزۈڭ سېھرىنى كۆردى ، خىجىل ئولدى ،

ئاندىن ياشۇنۇپ ئىختىيار ئەتتى چەھى بابىل .
يالغۇز مەن ئەمەسمەن ھەۋەسلىك بىرلە گىرىفتار ؟
ھۇسنۇ ئىشقە تۇرۇر ھۇرۇ مەلەك جەن بىلە مايىل .
ئول ساچمۇدۇرۇر سۇبھە يەقىن يا خۇد ئۇزۇن تۇن ،
يا غالىيەدىن دىلۇ كۇڭۇللەرگە سەلاسىل .
[جان] مۇسھەفسى پارە بولۇر قايغۇدە ھەر دەم ،
يەڭگىل ئىلىكى بۇيىنىنە تا بولدى ھەمايىل .
ھەجرىگدە تىلەر ھەر دەم ئەجەل لۇتفىنى مىسكىن ،
سەنسىز كەچۇرەن ئۇمىدىن ، ئەي دوست ، نې ھاسىل ؟

* *

ئەي سەرۇى سىھى قامەتىگە جان بىلە مايىل ،
نې خۇش ياراشۇر قەددىگە ئول شەكلۇ شەمايىل .
زۇلفۇڭدۇرۇر ئول يا مېنىڭ ئاھىم تۇتۇنىمۇ ،
يا ئەنبەرى سارامۇدۇر ئىگنىگدە ھەمايىل ؟
گەر كۆرسە ئىدى يۈزۈڭ ئۇزە زۇلفى مۇسەلسەل ،
لەيلى دېمەس ئېردى ئەرەبى شاھى قەبايىل .
مەنئ ئەتمە كۆزۈم ياشى ئىشكىگدە ساچىلسۇن ،
مەھرۇم كەرىم ئىشكىدىن يانمادى سايىل .
فازىل ئېرۇر ئول زۇلفۇ يۈزۈڭ سۇنبۇلۇ گۇلدىن ،
بەرمىش ساڭا ھەق فەزلى بىلەن بارچە فەزايىل .
لۇتفى كۆرەر ئېردى خۇد ئول ئاي يۈزىنى بىر كۇن ،
بەختى بەدۇ تالىئ ئارادە بولماسە ھايىل .

* *

ئەي جەمالىڭ لايەزالۇ بىبەدەل ھۇسنۇڭ جەمىل ،
ئاي يۈزۇڭدۇر ئەھسەنى تەقۋىم ئۇچۇن رەۋشەن دەلىل .
زۇلفۇڭ ھەيرانىمەنكىم ، يىلدا بىر يەلدا بولۇر ،
ئايدەكىم كۆرمىش ئىكى يەلدا تۇنى مۇنداق تەۋىل ؟
ئاغزىڭۇ بىلىڭنىڭ ئەسرارىن كەماھى بىلمەيىن ،
مو شىكافۇ خۇردەبىنلەر ئىچرە تۇشتى قالۇ قىل .
چۇن قارا بادام تابۇت ئۇزرە رەسمىدۇر قەدىم ،
كۆز جەنازەم ساری سالكىم ، سەنسىزىن بولدۇم قەتىل .
ئىشق مەھۇ ئەتتى مېنى ، سەن ئورتادىن كەت ، ئەي سەبا ،
كى مەئەللاھنىڭ مەقامىندا نې ھاجەت جىبرەئىل .

سۇنبۇلۇڭدۇر ئۇقدەئى رەئسۇ يۈزۈڭ ماھى تەمام ،
ئارەزىڭ فىردەۋسۇ قەد تۇبىيۇ لەئلىڭ سەلسەبىل .
جان بېرۇر لۇتفىيۇ قىلماس بىر نەزەر كافىر كۆزى ،
تالىئىمغە ، ئاھكىم ، ئۆسرۈڭ ئىكەچ بولدى بەخىل .

* *

ئەي سىمى قەد ، بەندەنى ھەجر ئىلكىدىن ئازاد قىل ،
قايغۇلۇق كۆڭلۈمنى ۋەسلىڭ بىرلە بىر دەم شاد قىل .
جانىمە ھەردەم كېلىپ ئايتۇر فىراقىڭ ئەلچىسى ،
كىم : « رەۋان تەن مۇلكىدىن چىقماقتا ئىستىئداد قىل . »
تاغدەك ئاشقنى كۆيدۈردۈڭ بۇ شىرىنلىك بىلە ،
مۇندىن ئارتۇقراق مېنى بىر يولى سەن فەرھاد قىل .
قامەتىڭنىڭ قۇللۇغىندە ياش ئىدى ، ئۇلغايدى سەرۋ ،
باشى تىترەر ئەمدى خىجلەتتىن ئانى ئازاد قىل .
ھالىكىم جاندىن ئەسەر باردۇر ، ساغىنغىل بەندەنى ،
مەن چۇ ئۆلسەم خاھ ئۇنۇتقىل ، ئاندا خاھى ياد قىل .
گۇل يۈزۈڭ قىلدى چۇ بۇلبۇلتەك كۆڭلۈنى بىقەرار ،
ئاسىغ ئەتمەس نېچەكىم ئايتۇرلار : « ئاز فەرياد قىل » .
نېچەكىم ، ھۇكمۇڭ ئېرۇر ، شاھىم ، رەۋان لۇتفى ئۈزە ،
چۇن ھەر ئىش سورۇلغۇسى ، ئەلبەتتە ، ئەدلۇ داد قىل !

* *

ئەي سەنەۋبەر بويلى دىلبەر ، فىكرى ھىجران قىلماغىل ،
شەۋق ئوتىنىدە مەن گەدانى ئەسرۇ بىريان قىلماغىل .
ئەلگە كۆپ ئىنئام ئېتەرسەن دەم بەدەم دۇشنامنى ،
قەدر بىلمەسلەرگە ئاخىر ، مۇنچە ئىھسان قىلماغىل .
شەرت قىلدىڭكىم : « سېنى مەن ئۆلتۈرەي ! » ، ئۆلتۈرمەدىڭ ،
چۇنكى يەتمەسسەن سۆزۈڭگە ، ئەھدۇ پەيمان قىلماغىل .
ئانداكىم ، بولدۇم خەبەرسىز ، داغ قويدۇڭ جانىمە ،
ئەمدى بىلمەسمەن دېمە ، ئۆزۈڭنى نادان قىلماغىل .
ئۆزگەلەر ساری باقىپ غەمزە ئوقىنى ئاتماغىل ،
يۈرەكىمنى دەم بەدەم ھەسرەت بىلە قان قىلماغىل .
« سەن مېنى سەۋدۇڭ » دەبان نې يازغۇرۇرسەن بەندەنى ،
گەر كېرەكمەس ئاشىق ، ئەۋۈەل ئەلنى ھەيران قىلماغىل .
لۇتفىئى مىسكىنگە كۆرگۈز سائىدىڭنى لۇتف ئىلە ،

بۇ گەدادىن نۇقرەنى يېڭىگە پىنھان قىلماغىل .

* *

دەۋرۇڭىزدە ئالىمۇ ئابىد قويۇپ ئىلمۇ ئەمەل ،
بولدى فىكرۇ زىكر ئالارغە دائىما سەۋتۇ غەزەل .
قاشۇ كۆزۈڭ ئىشۋەسى ئەلنى بارىن زار ئۆلتۈرۈر ،
بىر بەھانە بىش ئەمەستۇر ئادەم ئوغلىغە ئەجەل .
ئىشق ئىچىندە چارە ئايتۇرلار بەدەلدۇر يا سەفەر ،
نې بارۇرغە بىزگە باردۇر يولۇ نې سىزگە بەدەل .
ئول ئاغىزدۇر يا ئەسەلنىڭ ئەرىسى گۈلبەرگ ئۈزە ،
نىش ئىلە نازۇك نىشان قىلدىيۇ ، تولدۇردى ئەسەل .
گەر مۇسۇلمانسەن بۇ لۇتفى كۆڭلىن ئالغىل جەھد ئىلە ،
« كاھلىيۇ كافرى » دەپ باردۇرۇر ، ئارى ، مەسەل .

* *

ئاي يۈزۈڭدىن يەتتى كىشۋەر خۇبلارىغە ئىنفئال ،
دىلرەبالىق فەنى ھۇسنۇڭ دەۋرىدە تاپتى كەمال .
ئول ئاغىز مىھرىندىن ئۆزگە كەلمەگەي مەندىن جەۋاب ،
ئانداكىم ، مەھشەر كۈنى ھەر زەررەدىن بولغاي سۇئال .
گەر ئىلىندىم زۇلفۇڭە ، كۆرمەڭ مەنى ئاشۇفتەدىن ،
دانەخۇر ئەتتى تۇزاققا بىزنى ئول لەئىل ئۈزرە خال .
ئەي مۇنەججىم ، يار ئاتى بىرلە مېنى تەكبىر قىل ،
ئاتىم ئاتى بىرلە يانداشسۇن ، ماڭا خۇد يوق ۋىسال .
كۈن يۈزۈڭ دەۋرىندە ئۇفتانماي چىقار ، نې ۋەجھ ئىلە ،
ئاڭلادىمكىن ، تىزلىكىندىن تاپقۇسى ئاخىر زەۋال .
غەفلەت ئەھلىندىن مۇسەللەم يوقتۇرۇر دەئۇنى مىھر ،
بارماغىل ئۇيقۇغە ، ئەي كۆز ، [سەن] خەيالىندىن ئۇيال !
لۇتفى كۆرمەس ئول يۈزۈڭ ، كۆرسە داغى بىخۇد بولۇر ،
دۈشمەنىڭغە تۇشمەسۇن ، ئەي دوست ، يا رەب ، ئۇشبۇ ھال .

* *

خۇبلار جەفاسى ئىلگىدىن ھەر نېچە بىرياندۇر كۆڭۈل ،
يانماس ئالارنىڭ مىھرىدىن ، ۋەھ ، نې ئەجەب جاندۇر كۆڭۈل ؟!
ھەددىگنى بىلمەيىن مېنى سەۋدۇڭ دەبان يازغۇرماغىل ،
سەن ھەم بىلۈرسەن ، ئەي بېگىم ، بىر ئەركلى سۇلتاندۇر كۆڭۈل .

ئولكىم كۆڭۈل قىلدى ماڭا سەن تاش باغىرلىق يار ئۇچۈن ،
مۇئمىنغە كافىر قىلماغاي ، يەئنى مۇسۇلماندۇر كۆڭۈل .
سەنتەك ۋەفاسىز ئايدىن ئۆز تالىئىن يىللار كۆرۈپ ،
مىھرۇ مۇھەببەت كۆز تۇتار ، كۆركىم نې ئاداندۇر كۆڭۈل .
بىرلەھزە سەنسىز سەبر يوق ، ئايلاردا بىر دىيدار ھەم ،
ئارتاردە ما دەم شەۋق ئىشى ئىشمدە ھەيراندۇر كۆڭۈل .
كۆڭلۈم قارا يەركە نېچە ئولتۇرسۇن ئول زۇلف ئىلكىدىن ،
جەمئ ئەيلە نازۇك ۋەجھ ئەلەكىم ، بەس پەرىشاندۇر كۆڭۈل ،
لەئلى لەبىڭ سورماسلىغى يەتكۈردى جانغە لۇتفىنى ،
سۆز بىرلە كۆرگۈز لۇتفىكىم ، يوق قايغۇدىن قاندۇر كۆڭۈل .

* *

مېنى شەيدا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل ،
خارۇ رەسۋا قىلادۇرغان ، بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .
ئوق بىكىن قامەتىمزنى قارا قاشلىق يار ئۇچۈن ،
مۇتتەسىل يا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .
مېنى يازغۇرمە « سېۋەر » دەپكى ، مېنىڭ ھەددىم ئەمەس ،
ئول تەمەننا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .
بارمە ، دەرلەر ، ئىشكى ساری دەما دەم ، نېتەيىن ،
كۆپ تەقازا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .
[تارى مويىن ھەۋەسى بىرلە قاراڭغۇ كېچەدە ،
جاننى سەۋدا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .]
دۇشمەنۇ دوست ئاراسىندە مەنى غافىلنى مۇدام ،
بىسەرۇ پا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .
ئوزگەدىن كۆرمەكى كۆزۈڭ ياشىنى ، ئەي لۇتفىكىم ،
ئەينى دەريا قىلادۇرغان بۇ كۆڭۈلدۇر ، بۇ كۆڭۈل .

* *

نىگارا ، سەنسىزىن مەندىن نې ھاسىل ؟ مۇنىڭتەك ئىشۋەۋۇ فەندىن نې ھاسىل ؟
ئەگەر جان بولماسە ، تەندىن نې ھاسىل ؟ كىشىكىم ، يوقتۇرۇر مىھرۇ ۋەفاسى ،
چۇ گۈلدىن رەڭ ئەمەس ، بۇلبۇلغە بۇيى ، ئەگەر خۇرشىدتۇر ، ئەندىن نې ھاسىل ؟
بەھارۇ باغۇ گۈلشەندىن نې ھاسىل ؟ بۇ تۇرلۇك ھۇسىن ئىلە لۇتفى قۇلۇڭغە ،
جەفاۋۇ ئىشۋەلەرنى فەن تۇتۇپسەن ، ئىنايەت قىلماسالڭ ، سەندىن نې ھاسىل ؟

فىر ـ رەدىفلۇل ـ مىم

ئەي لەتافەت بوستانى ئىچرە سەرۇى خۇشخىرام،
تاپتى رۇخسارىڭ گۈلىندىن ھۇسن باغى ئىھتىرام،
ئاي يۈزۈڭنى كۈنگە ئوخشاتسام مۇۋەججەھدۇر دەلىل،
ئابى ھەيۋان دېسەم ئاغزىڭنى ئېرۇر مالاكەلام.
زەر ۋەرەقتەك بولمىشەم سىيمىن ساقاقىڭ شەۋقىدىن،
كۆركى، نې زەردۇ نىزار ئەتتى مېنى سەۋدايى خام.
قامەتىڭ تۇبى نىھالىدۇر، لەبىڭ كەۋسەر سۇۋۇى،
يۈزۈڭ ئول ھۇرى بىھىشتى، تۇتتى بۇ ئالىي مەقام.
بولسە دەۋزەختە خەيالىڭ، تەنگە كۆيمەكلىك ھەلال،
بولماسە جەننەتتە يادىڭ، قانغە ئاسايىش ھەرام.
گەرچە مەھرەمدۇر رەقىبىڭ، ھەقتىن ئۇزمەسمەن ئۇمىد،
بەردى كافىرنىڭ مۇرادىن، بەرمەكەيمۇ بىزگە كام؟
« ۋەز ـ زۇھا »، « ۋەل ـ لەيل » ئوقۇرمەن زۇلفۇ يۈزۈڭنى كۆرۈپ،
كەچتى لۇتفى ئۇمرىيۇ ۋىردى ئېرۇر بۇ سۇبھۇ شام.

* *

ئەدگۇ تۇرۇر ئەرتە يۈزۈڭە باققالى فالىم،
بىھراق ئېرۇر ئالمە ساقاقىڭ كۆرگەلى ھالىم.
زۇلفۇڭغە مەگەر تاڭ يەلى ھالىمنى ئايىتقاي،
چۇن ۋاقىف ئېرۇر، يوق مېنىڭ ئانچە مەجالىم.
يىڭنەڭ ئۇچىنى بىر كۆزۈمە سۇرمەگە ئىستەپ،
مەن يىڭنە كەبى بولدۇمۇ مۇشكىل بۇ خەيالىم.
كۆزدىن تۆكۈلۈر يەرگە كۆرۈپ ئەرنىڭۇ تىشىڭ،
باغرىم قان ئېتىپ تاپقانىم ئول لەئلى زۇلالىم.
لۇتفى يۈزىدە ئولتۇرۇبان كۆز ياشى ئايتۇر:
« ياپشۇنغۇم ئېتەكىگە، ئەي قان تۆككۈچى زالىم. »

* *

ئاينى يۈزۈڭگە نىسبەت ئېتەر ۋەجھ ئىلە ھەكىم،
بىر قۇرس ئېرۇر كى قۇدرەت ئەلى ئەيلەمىش دو نىم.
جاندۇر نەھىفۇ كۆڭلۇم ئېرۇر ئەسرۇ ناتەۋان،
ھەمدەرد دەپ ئالارنى سورار ھەر سەھەر نەسىم.
بىمار ئېرۇر كۆزۈڭكى بولۇر رەنجە غەمزەدە،

نازۇك كىشى ئۆكۈش ھەرەكەتتىن بولۇر سەقىم.
ئايتەك يۈزىندە ئاغزى مۇۋەججەھ تۈشۈپ تۇرۇر،
ھەر قايداكىم قەمەر ئولار تۈشكەي ئارادە «مىم».
ھەر نېچەكىم قۇلاقىڭا ياقماسە، ھەجر ئىلە،
ئۆلتۈرمە لۇتفىنىكى بولۇر سۆزى دۇررى يەتىم.

* *

ئەلمىننەتۇ لىللاھكى، يانا يارە ساتاشتىم،
ئول قامەتى تۇبى، يۈزى گۈلنارە ساتاشتىم.
باشتىن يانا ئىقبالى چەمەنلەرى كۆكەردى،
مەن بۇلبۇلى ئاشۇفتە چۇ گۈلزارە ساتاشتىم.
ئانداقكى، دۇئا بىرلە مەسىھ ئاشتى فەلەككە،
دىلبەر ئىشىكىگە مەنى بىچارە ساتاشتىم.
يۈز شۇكرىكى، ئۇمر ئانچە ۋەفا قىلدى، ئەزىزىم،
كىم سەن-كەبى دىلدارى ۋەفادارە ساتاشتىم.
لۇتفى دىلۇ دىن نەقدىدىن ئاندا تەمەئ ئۈزدى،
كىم كۆزى قارا سەن كەبى ئەييارە ساتاشتىم.

* *

ئايا، جەفادا بىر ئالتۇن نىگار سىيمتەنىم،
ئىنايەتىڭ يوقى ئەسرۇ جانىمغە تەگدى مەنىم.
جەفاغە يوق ھەدۇ ھەسرەت ئوتىنە چۇن پايان،
نېچەگە تەگرۇ كۆيەر جانۇ ئۆرتەنۇر بەدەنىم.
مەزارىم ئۈزرە خىرامان قىيا باقىپ ئۆتسەڭ،
لەھەدە لالە مەكىزلىك ئولا مېنىڭ كەفەنىم.
يۇزۇڭنىڭ ئايى ھەۋاسىدا ئاھ ئىلە ھەمراھ،
فەلەككە يەتكۈسى بىر كۈن بۇ جانى مۇمتەھەنىم.
بۇ لۇتفى قانىنى تۆكسە، قويۇڭ ئىشىكىندە،
كى ھەشر چاغى غەلەت بولماسۇن مېنىڭ ۋەتەنىم.

* *

ئەي جان چەمەنى ئىچرە بويى سەرۋى رەۋانىم،
ۋالە ئېرۇر ئول سۇرەتىگە رۇھى رەۋانىم.
[تۈن كېچە سىزىڭ كۈن يۈزۈڭىز يادى ئىچىندە،
كۆيدۇردى فەلەك گۈنبەزىنى ئاھۇ فىغانىم.

يۇز فىتنه بىله كۆزلەرىڭ ، ئەي دىلبەرى رەئنا ،
بىر دەمدە كىشى كۆرمەدىكىن ، تۆكمەدى قانىم .]
تولا ئېتەكىم لەئلۇ گۇھەر بارچە بەھاسىز ،
سەررافمەنۇ ئىككى يۇزۇم بولدى دۇكانىم .
باغرىم قانىدىن لاله بىتىپ تۇپراغىم ئۇزرە ،
بىر ـ بىر ئوقۇغاي قالماسه هېچ نامۇ نىشانىم .
سەن بار ئەي رەقىب جانىم ئېرۇر ئۇشبۇ ئەۋ ئىچرە ،
مەن كەتمەن ئىشكىنده ئەگەر چىقماسه جانىم .
لۇتفى جانى هەر نېچەكى هەسرەت بىله باردى ،
سەن تازەۋۇ خۇش ئالغىن ، ئايا سەرۋى رەۋانىم .

* *

ئەي بۇتى خىرگاهى ، ئايدۇر بەندەئى هۇسنۇڭ تەمام ،
كۇن قىلۇر هەر سۇبهى دەم يۇزۇڭگه تۇڭلۇڭدىن سەلام .
قاشۇ كۆزۇڭگه قىلۇر گۇشەنىشىنلەر ئىقتىدا ،
تۇرفه مېهرابىكى بولغاي ئاندا ئۆسرۇكلەر مۇدام .
تاپمان ئاغزىڭدىن نىشان قىلسام نېچه يۇز ئېهتىيات ،
خۇردەبىنلەرغه مەگەر يوقتۇر قەمەر دەۋرىنده كام .
ئەشهب ئىگنىڭگه هەمايىل قىلدى گۇستاخانه ئەل ،
زۇلف تەقلىدىن قىلۇر ، كۆر باشىده سەۋداي خام .
خۇبلاردا سىز كەبى كانى مەلاهەت كۆرمەدىم ،
ئۆزگەنى گەر كۆزگه ئىلسام ، تۇزۇڭۇز بولسۇن هەرام .
بىر نەفەس ناز ئۇيقۇسىندىن باش كۆتەرمەس نەرگىنىڭ ،
گويىيا قىلمىش قارا بەختىمدىن ئول ئۇيخۇنى ۋام .
لۇتفىنى تىرگۇز مەسىھ ئەنفاسىدەك بىر دەم بىله ،
ئەي لەبىڭ شەئىنده نازىل ئايەتى يۇهىيل ئىزام .

* *

تا ئول ئاينىڭ ۋادىئى ئىشقىنده تۇشتى مەنزىلىم ،
دەم بەدەم هۇسنى كەبى ئارتار مېنىڭ دەردى دىلىم .
مەن هەۋاسىندا يىراقتىن زەررەتەك ئاشۇفته مەن ،
ئول قۇياش يۇزلۇك ۋەلې بىر زەررە بولماس مايىلىم .
ماتەمىمده بارچه كۆك ئەهلى قارا كىيگۇسىدۇر ،
چۇن سېنىڭ قان تۆككۇچى كافىر كۆزۇڭدۇر قاتىلىم .
ئارەزىڭ شەئىنه ئاشىق بولغالى پەرۋانەتەك ،

كۆيمەكۇ سەرگەشتەلىكدىن ئۆزگە يوقتۇر ھاسىلىم.
كەچتى ئۇمرۇم لۇتفى ياڭلىق كۆرمەيىن شادىئى ۋەسىل،
گويىيا قايغۇ بىلە تەخمىر قىلمىشلار گىلىم.

* *

[ھۇسنۇڭە باققان سايىن ئارتار ھېنىڭ ھەيرانلىغىم،
تويماق ئىستەرمەن جەمالىڭدىن، زىھى نادانلىغىم.]
سۇنبۇلۇڭنى گۇل ئۆزە تارغىتما ئاشۇب ئەتكەلى،
تابەكەي بولغاي مۇنىڭدەك بىسەرۇ سامانلىغىم.
لەئلىڭ ئۆلتۇردى مېنى ئال بىرلە، ئەي سۇلتانى ھۇسن،
قويكى دادىمنى ئالاي ئاندىنكىم ئولدۇر قانلىغىم.
[يەر يۈزىندە كەزدۇرۇر ئول زۇلفى سەۋداسى مېنى،
كۆر پەرىشان روز ئۇچۇن سەن مۇنچە سەرگەردانلىغىم.
بەرمەن ئىككى دۇنيىنغە مۇشكىن ساچىڭ ھەر تارىنى،
چىنلىغىمگە ئانت ئىچەيكى، يوق تۇرۇر يالغانلىغىم.]
قوللۇغۇڭغا بەخت يارىسى بىلە تۇشسەم قەبۇل،
چەرخ ئەيۋانىدىن ئۆتكەي نەۋبەتى سۇلتانلىغىم.
كەئىبەئى ۋەسلىڭغە يەتكۇر لۇتفىئى گۇمراھنى،
ھەسبەتەن لىللاھكى، ھەدتىن ئاشتى سەرگەردانلىغىم.

* *

زۇلفتىن قەتئـ قىلىپ يۈزۈڭە ھەيران بولدۇم،
مەن ئەگەر كافىر ئىدىم، ئەمدى مۇسۇلمان بولدۇم.
لەئلىڭنز سۆزىدىن ئول رەمزكى مەن فەھم ئەتتىم،
بارلىغىمدىن بۇ جەھان ئىچرە پۇشەيمان بولدۇم.
باش كۆتەردى ساچىڭ ئوغرىسى قەمەر دەۋرىندە،
ئول تەتاۋۇلنى كۆرۈپ ئەسرۇ پەرىشان بولدۇم.
مىڭ ياشاپ نۇھ ئەگەر بىر يولى تۇفان كۆردى،
كۇندە بۇ ياش بىلە مەن غەرقەئى تۇفان بولدۇم.
مەلەكۇل ـ مەۋت ئەگەر بولسا رەقىبىڭ نې زىيان،
چۇن لەبىڭ ئىشۋەسىدىن باشتىن ئاياق جان بولدۇم.
مەن كۆڭۇل بەرمەس ئىدىم ھۇسن ئېلىگە، زالىم دەپ،
غەمزەڭ ئۇستادلىغىنى كۆردۇمۇ نادان بولدۇم.
بىر ئاغىز لۇتفى كۆڭۇل تارلىغىن سورمادى ھېچ،
گەرچە ئول پىستە ئاغىز فىكرىدە بىريان بولدۇم.

* *

شەكەردەك ئاغزىنى پىستە دېدىم، يەمەن قىلدىم،
ئىسىز، ئاغزىنى قۇرۇق تۇھمەتىگە، مەن قىلدىم.
يۇزۇڭ گۈلى ھەۋەسى ئىچرە كۆز يېتەر يەرنى،
نەززارە قىلكى، يۈرەك قانىدىن چەمەن قىلدىم.
چۇ مەجلىسىگدە ئۆزىن شەمئ دەر مىيان كۆردى،
تىلىن كېسىپ ئانى رەسۋايى ئەنجۇمەن قىلدىم.
كۆرۈپ نىقابكىم، ئۇچماقدەك ئىشكىگدە،
نىيازلار بىرلە دىدار ئۈچۈن ۋەتەن قىلدىم.
كۆڭۈل بەلا ئىدى، سەن زالىم ئىلىگە سالدىم،
مەن ئول يامان ھەقىدە كۆر، نې ياخشى فەن قىلدىم.
قۇلاقىگە قانى يەتكۈرگۈچكى، ھەر سۆزدە،
كۆزۈم ياشى قەتەراتىن دۇررى ئەدەن قىلدىم.
ئەدەمگە چۇن مېنى تەككۈردى ئول ئاغىز، لۇتفى،
ۋۇجۇددىن كېچىبان، تەركى ماۋۇ مەن قىلدىم.

* *

كەلگىنكى، فىراقىڭ ئوتىدا قالمادى ھالىم،
بۇ ئوتنى ئۆچۈر ۋەسل ئىلە، ئەي ئابى زۇلالىم.
جان ئەرنىمە يەتتىيۇ، رەقىبلەر ئىلكىدىن،
سۆزلەشكەلى يوقتۇر، نېتەيىن، ھېچ مەجالىم.
بىر كۈنكى، يىراق تۇشتۇم ئوشۇل ئاي يۈزۈڭدىن،
ھىجران تۇنى جان سۇھبەتىدىن تۇتتى مەلالىم.
ياردىن، ئەي رەقىب، بىزنى نېچە باشقا تۇتارسەن،
جان بەرسەم ئىراغلىق بىلە بوينۇڭدا ۋەبالىم.
يار ئۆلتۈرەدۇر لۇتفىنيۇ چارەسى يوقتۇر،
كۆركلۈك كىشى دەرمانسىز ئېرۇر تۇشتىسە زالىم.

* *

مەقسۇدقە تېگۈرمەي ئول گۈل ئەندام، سىيمتەك ياڭاقلىڭ دېدىم: «ئۆپەرمەن»،
ئاشقنى قىلۇر جەھاندا بەدنام. ئايتۇر: «تەمەئلىڭ ئېرۇر بارى خام».
يۈز كۆرگۈزۈبان تىلەكنى بەرمەس، جان قەسدى ئۇچۈن كېلۇر دەما دەم،
چۇن دانەسى يوق، نېتەر قويۇپ دام؟ كەلمەس ماڭا رەھم ئۇچۈن دىلئارام.

كىم زۇلفۇ يۈزىنى كۆردى ، ئايدى :
« بىر ـ بىر گە قاتىلدى كۇفرۇ ئىسلام » .
جەيرەن نې دەپ ئايتايىن كۆزۈڭنى ،
ئىنسان ئىلە چۈن مۇدام ئېرۇر رام .
جاندىن كۆڭۈل ئۈزگىن ئەمدى ، لۇتفى ،
چۈن ھاسىلى يوق تۇرۇر سەرەنجام .

* *

نېچە نارتەك ياڭاقىڭدىن قىزىل ئوتقە يانار جانىم ،
ئاق ئالماتەك ساقاقىڭدىن سۇرارغە يوق ھېچ ئىمكانىم .
سەن ئايتۇرسەن : « نېچۈك بولۇر قۇل ئۆز سۈلتانىغە ئاشىق ؟ »
كۆڭۈل پەندىم ئىشتىمەس ھېچ ، نېتەيىن ، ئەي بېگىم جانىم .
كۆزۈم چۈن قىلدى كۆركلۈكلەر يۈزى بىرلە ئۆزىن سىغماس ،
تۆكۈلگەي ئاخىرى ئاندىن يەر ئۈزرە سۇۋ بىكىن قانىم .
دۇداغىڭ ھەسرەتى دەردى جانىم ئەرنىمگە يەتكۈردى ،
ئايىت قىلسۇن كۆزۈڭ ، ئاخىر ئۆگۈن قالمادى دەرمانىم .
ئۇزۇن ئۇمرۇم ئىدى زۇلفۇڭ پەرىشان ئەيلەدى ئانى ،
بەلا جانىمغە جەمئ ئەتتى ئوشۇل ئۇمرى پەرىشانىم .
كۆزۈم ياشىغە ئايتۇرمەن : « ساربغ يۈز ئۈزرە ئاز يۈرى ،
ئەي ئالتۇن ئۈزرە ئاسىغسىز يۈگەرگەن دۇررى غەلتانىم » .
كۆڭۈل لۇتفى كەبى زۇلفۇڭ كۆرۈپ تۇشتى بۇ سەۋداغە ،
ئانىڭ ئول ئىشىدۇر ھالى قارا قايغۇغە قالغانىم .

* *

بىھەمدىللاھكى ، كەلدى دىلرەبايىم * ،
ئەزىز ئان كۆزى چولپان ، تولۇن ئايىم .
سېۋەر جانىم ، پەرى پەيكەر ھەببىم ،
ۋىسالى ـ راھەتىم ، ھەجرى ـ بەلايىم .
يۈزى گۈل ، ساچى سۇنبۇل ، باغرى تاشىم ،
مۇھىبلارنى ئۇنۇتقان بىۋەفايىم .
مۇرادىم دەۋلەتى ، بەختىم لەتىفى ،
سۆزى شىرىن نىگارى جانفەزايىم .
يەنە تەن سارى بارغان رۇھ ياندى ،
بۇيان كەلگەچ سەفەردىن مەھلىقايىم .
قانىمنى ھەجر ئىلە تۆكتى يازۇقسىز ،
دۇداغىڭدىن تىلەرمەن خۇنبەھايىم .
فەرھ قىل ، لۇتفىكىم ، دىلدار كەلدى ،
ئىجابەت بولدى ھەزرەتتە دۇئايىم .

* *

نىقاب ئالكى ، يۈزۈڭدىن سەفا تىلەي كەلدىم * ،
كۆڭۈل ئېلىغە لەبىڭدىن شىفا تىلەي كەلدىم .
ئەدەمدە باغلاپ ئىدىم ئول ئاغىز خەيالىنى مەن ،
كى مۇندا خىزردەك ئابى بەقا تىلەي كەلدىم .

غۇبار تۇتتى فىراقىڭدا كۆزنى كۆپ يىغدىن ،
بىرەر ئىزىڭ توزىدىن تۇتىيا تىلەي كەلدىم .
قانىمغە خەت چىقارىپ كىردى ئال بىلە دۇداغىڭ ،
بۇ يەرگە سورا ـ سورا خۇنبەھا تىلەي كەلدىم .
ئەزەلدە بىر ساچىنغە جاننى ئەيلەدىم سەۋدا ،
يۇزۇڭدىن ئەمدى ئاڭا ئاشنا تىلەي كەلدىم .
ۋەفاۋۇ مىھر ماڭاكىم بولۇر بۇ تالىڭ ئىلە ،
نې ياشۇراي ، ئېشىگىڭدىن جەفا تىلەي كەلدىم .
جامالۇ ھۇسن ئىلە سەن بايۇ لۇتفى ئەسرۇ فەقىر ،
زەكات ئۇچۇن سەدەقەڭدىن نەۋا تىلەي كەلدىم .

* *

دىدىڭكى : « باقايىم ساڭا » ، لۇتف ئىلە باق ، ئايىم * ،
ئول ۋەئدە ۋەفاسىغە بېگىم ، نېچە باقايىم .
چولپان كۆزۈڭ ئول دەمكى قىيا باقسە ئۆلەرمەن ،
ئىنانماساڭ ، ئۆز قىتنە كۆزۈڭ بىرلە باق ، ئايىم .
لەئلىڭ غەمىدىن ئىككى كۆزۈم قان بىلە تولدى ،
ئاغزىڭ ھەۋاسى بىرلە فەنا بولدى بەقايىم .
شەترەنجى جەمال ئايكى خۇبلاردىن ئۇتۇپتۇر ،
رازى دۇرۇر ئول ئىككى كۆزۈڭ بىلە بەقايىن .
تا لۇتفى قىلۇر جادۇ كۆزۈڭ ۋەسىفىنى تەقرىر ،
ئاندىن ئالادۇر ساھىرى بابۇل سەبەق ، ئايىم .

فىر ـ رەدىفۇن ـ نۇن

ئەي ھۇسنۇ جەمال ئەھلى خادىملارۇ سۇلتانسەن ،
ئىنسان سىفەتى بىرلە سەن سۇرەتى رەھمانسەن .
گۇلبەرگى تۇرۇر تونۇڭ بىلمەي ئانى تەن دەرلەر ،
تەن نې تىلەسۇن سەندىن ، سەن باشتىن ئاياق جانسەن .
ھۇسن ئىچرە شەرىكىڭ يوق ، يۇز ھۇججەتى رەۋشەندۇر ،
ئول دەئۋىنى ۋەھدەتقە ، بۇ ۋەجھ ئىلە بۇرھانسەن .
قانمان نېچە كىم باقسام ھۇسنۇڭغە سېنىڭ ، بىللاھ ،
سۇۋتەك ئىچەيىن دەرمەنكىم چەشمەئى ھەيۋانسەن .
بۇرقەئنى كۆتەر ، لۇتفى يۇزۇڭنى كۆرۈپ ئۆلسۇن ،
ھەسرەت بىلە ئۆرتەندى ، قىل ئىشنى بىر يان سەن .

* *

ئەي كۆڭۈل مەملەكەتىن ئىشۇڭە بىلە ئالغان سەن ،
ئەقلۇ جان ئالەمغە ئىشق ئوتىنى سالغان سەن .
جان بىلە بارچە جەھاندۇر تىرىك ، ئەي جانى جەھان ،
ئۆلتۈرۈر سەن مېنى ھەردەن ، نې ئەجايىب جانسەن .
دەمى ئىيسا بېرۇر ئېردى شىفا خەستەلەردە ،
بۇ دەم ئەرنىكدەدۇرۇر ، دەردىمە قىل دەرمان سەن .
غەمزەغە ۋەئدە قىلىپ ، قىلمادىڭ ، ئەي شوخ ۋەفا ،
چىن سېنى ۋەسق ئېتەيىن ، باشتىن ئاياق يالغانسەن .
ئىتتىڭ ئۇيغاندى ئاھىمدىن ، باشىدىن ئەۋرۇلدۇم ،
ئەفۇ ئېتتىپ ئايتتى : « نېتەي ئاشقى سەرگەردانسەن » .
جانۇ دىل شەھرىنى بۇزساڭ بۇزۇ خاھ يەغما قىل ،
مولكنۇڭ دەۋلەتىدۇر ئۇشبۇ كى ، سەن سۇلتانسەن .
كۆزگۈگە باقماكى ، يۈزۈڭنى كۆرۈبان ناگەھ ،
لۇتفىدەك بولماغاسەن بىخەبەرۇ ھەيران سەن .

* *

ئەي قارا بەختىمنى زۇلفىتەك پەرىشان ئەيلەگەن ،
نار ياڭاقىڭ ئوتىدۇر باغرىمنى بىريان ئەيلەگەن .
رەھم قىلغىل بەندەغە ، ئەي شاھ ، ئول تەڭرى ئۈچۈن ،
كىم ئېتەر بىزنى گەدا ئول سىزنى سۇلتان ئەيلەگەن .
يۈز ئۈزە زۇلفۇڭ ئېرۇر گەنج ئۈستىدە ياتقان يىلان ،
ۋاھ ، ئوشۇل گەنج ئارزۇسىدۇر بىزنى ۋەيران ئەيلەگەن .
شۇكرى ۋاجىبتۇر كى بىزتەك سىزنى مۇھتاج ئەتمەدى ،
ئەھسەنۇل ـ ۋەجھ ئىلە سىزگە مۇنچە ئىھسان ئەيلەگەن .
لۇتفىنى دىۋانە قىلدىڭ ، ئەمدى بىلمەسمەن دېمە ،
ئەي جەھاندىن ئەقل ئالىپ ، ئۆزىنى نادان ئەيلەگەن .

* *

ئەي « قۇلۇر ـ رۇھ » ئايەتىنى لەئلى تەسۋىر ئەيلەگەن ،
ئىيسا ئەنفاسىن تەكەللۇم بىرلە تەئىبىر ئەيلەگەن .
ئىشق ئوقىنى بۇ تەنى خاكى نىشان بولسۇن دېدى ،
باشتە قاشىنى كەمانۇ غەمزەنى تىر ئەيلەگەن .
سەن ئەگەر دىنيدار بىرلە فىكرى دەرمان قىلماساڭ ،

دۇنيىدا چىقماس مېنىڭ دەردىمگە تەدبىر ئەيلەگەن.
ئول قارا قاشتەك قەلەم بىرلە سىزىلغان تاپمادى،
سۇرەتى چىن دەفتەرىن يۈز قاتلا بىر ـ بىر ئەيلەگەن.
مەن ھەمىن ئالدانمادىم جادۇ قاراقىڭ سېھرىنە،
كىم، كۆزۈڭ ئەشكالىدۇر ئالەمنى تەسخىر ئەيلەگەن.
باغلادى ئىپسىز مېنىڭ كۆڭلۈم ئاياغىن چىن ئارا،
ئەھلى سەۋدا بويىنىنە زۇلفۇڭنى زەنجىر ئەيلەگەن.
چېھرەدىن بۇرقەڭ ئالىڭىز كىم، يىگىتلىك چاغىدا،
ھەسرەتى دىيدارىڭىزدۇر لۇتفىنى پىر ئەيلگەن.

* *

ئەي تۇرفە پەرى، ئادەمىنىڭ جانىمۇدۇرسەن،
يا ئىككى ياروغ كۆزلەرى ئىنسانىمۇدۇرسەن؟
باقسام باش ـ ئاياق جىسمىڭ ئېرۇر مەھزى لەتافەت،
يا سەن مەلەكى ئەلۇئىي رۇھانىمۇدۇرسەن؟
يا جادۇمۇدۇر كىم، كۆڭۈل ئالدىڭ ئوقۇپ ئەفسۇن؟
بۇ يۈز ئىلە يا ئايەتى رەببانىمۇدۇرسەن؟
يا لۇتفۇ زەرافەت بىلە يۇغرىلدىمۇ زاتىڭ؟
يا خۇلقۇ كەرەم مەئدەنىيۇ كانىمۇدۇرسەن؟
لۇتفى ساڭا قۇل بولدى، ئايا ھۇسن ئېلى شاھى،
يا بارچە خەلايىق شەھى، سۇلتانىمۇدۇرسەن؟

* *

ئەي، تەجەللى بىرلە ھۇسنۇڭ يۈز تۇمەن جان ئۆرتەگەن،
بەرقى ئىشقىڭدۇر مېنى تويغۇنچە ھەيران ئۆرتەگەن.
مانىئى نەززارەدۇر كۆزگە يۈزۈڭنىڭ پەرتەۋى،
ئەي مېنى بۇ ۋەجھ ئىلە ھەسرەتتە چەندان ئۆرتەگەن.
مىڭ تامۇقدىنىدۇر يامانراق ھەجر ئوتى كۆيمەكلىگى،
مەن بىلۇرمەنكىم ئېرۇر جانمنى ھىجران ئۆرتەگەن.
بار ئۇمىدىمكىم تۆكۈلگەي تۇربەتىم ئۇستىنىدە ئۇر،
چۇن مېنى نارتەك ياڭاقىڭدۇر فەراۋان ئۆرتەگەن.
ئۇشبۇ كۈل بولغان فەلەكنىكىم ئېرۇر كۈن شۇئلەسى،
ھەسرەتىڭدىنىدۇر، بېگىم، بۇ ئاھى سوزان ئۆرتەگەن.
بىر نەزەردە كۆز قاتا بىلمەن يۈزۈڭ ماھىيەتىن،
مۇنچە رەۋشەن بولدىكىم، ئولدۇر كۆڭۈل جان ئۆرتەگەن.

لۇتفىنى بىچارەنى ئول يۇزۇ ئاغزىنگ يادىدۇر ،
شەۋق ئوتىنده گاھ پەيدا ، گاھى پىنھان ئۆرتەگەن .

* *

ئەي ، جەفا داغى بىله كۆڭلۇمنى ئەفگار ئەيلەگەن ،
گۇل ياڭاقىنگ شەۋقىدۇر يۇزۇمنى گۇلزار ئەيلەگەن .
جەۋھەرى فەرد ئاغزىڭىزتەك خۇردەبىنلەر زىھنىنه ،
سالمادى شىرىن خەيالى ، يوقنى ئول بار ئەيلەگەن .
بىر نەفەسده ئۆلگەي ئىردىم فۇرقەتىڭىنگ دەردىدىن ،
ۋەسل ئۇمىدىدۇر ماڭا ئۆلمەكنى دۇشۋار ئەيلەگەن .
ئەقلۇ دىننى بولماسۇن دېدى مەنى بېچارەده ،
ئول قاراقچى كۆزلەرىڭنى مەستۇ ئەيىار ئەيلەگەن .
مەن فەلەكنىنگ گەردىشىندىن بلمامىشمەن ناتەۋان ،
يارىنىنگ سەۋمەسلىگىدۇر جانىمە كار ئەيلەگەن .
جانۇ دىل باردى ئەدەم ساری ، سېنىنگ ئاغزىنگ ئۇچۇن ،
ئول ئاغىز فىكرىدۇر ئەلگە دۇنيىنى تار ئەيلەگەن .
ئۆزگەدىن قىلمام شىكايەتكىم ، ئەزىزىم كۆزىده ،
ئوتقه تۇشكۇر بۇ كۆڭۇلدۇر ، لۇتفىنى خار ئەيلەگەن .

* *

لەتافەت قىبلەسى ئالەمده سەنسەن ، ئالار ئول دەمدەۋۇ ، بۇ دەمده سەنسەن .
پەرى يۇزلۇك بەنى ئادەمده سەنسەن . قاراقچى بولماساڭ ، ئەي يار كۆزى ،
كۆرۈنۇرسەن سەن ـ ئوق ، ئالەمدەۋۇ بەس ، ناغۇ پەيۋەستە ھەر بىر خەمده سەنسەن .
بەلى ، يالغۇز ھەمىن ئالەمده سەنسەن . كەنارىن لۇتفى تاپماغلىق مەھەل ئول ،
مەسىھۇ خىزر ئىدى دەم بىرله جانبەخش ، مۇنىڭده ككىم مۇھىتى غەمده سەنسەن .

* *

سېنىنگ ئوتلۇغ كۆزۈڭ سېھرى مېنى كۆيدۈردى سەۋدادىن ،
قاشىنگ ھەم ئەگرىلىك بىرله تۇز ئەتتى ئۇمر بۇنيادىن .
بىلۇرمۇسەنكى ، كۇن تۇشده ، نې ئۇچۇن سەيردىن قالدى ؟
يۇزۇڭنى كۆردى سارغارىپ ، ئىلىكتىن بەردى سەفرادىن .
ھەبەشتىن ئولجا تۇشكەندۇر قارا تامغالىق ئاي سىزگه ،
دەلىلى رەۋشەن ئۇش زاھىر تانىرلار بارچه تامغادىن .
قاشىنگ نۇنى ئۇچۇن ئوينار كۆزۈم ياش ئىچره ئالماسى ،
ئەجەب تىفلىكى ئىيمەنمەس مۇنىڭتەك مەۋجى دەريادىن .

چۇ باقسالىق كۆزگۈگە ئول دەم مەگەر ھالىمنى بىلگەيسەن ،
كىشى تا بولماسە ئاشىق ، نې بىلگەي ھالى شەيدادىن .
يۈزۈڭدىن لاله رەڭ ئېلتىپ ئۇيالىپ شەھرگە كىرمەس ،
ئانىڭ بويىنىن كىشى باغلاپ كېتۈرمەگىنچە سەھرادىن .
قىل ئۇچى بىلىگە لۇتفى ئېلى يەتمەس ، چىقار جانى ،
رەۋا تۇتماكى يوق يەردە ، بۇ قۇل ئۆلگەي تەمەننادىن .

* *

ئەي كۆڭۈل بەختى قارا زۇلفى پەرىشانىڭ ئۈچۈن ،
جانىم ئارامسىزدۇر ئول نەرگىسى فەتتانىڭ ئۈچۈن .
شىۋەدىن باشقە جەمالىڭدا كۆرۈپدۇرمەن ئانى ،
ئەقل دىۋانەۋۇ جان ۋاله ئېرۇر ئانىڭ ئۈچۈن .
قاشۇ كۆزۈڭدىن ئېرۇر چىنۇ خىتا زىرۇ زەبەر ،
ھىند ئېلى سىلسىلەدە جەئدى پەرىشانىڭ ئۈچۈن .
باش ئاچار تۇببىۇ شەمشادۇ چۇنان ئەل كۆتەرۇر ،
كىم ئۇزۇن ياش تىلەگەي سەرۋى خىرامانىڭ ئۈچۈن .
« تۆكمە قانىمنى تەبەسۇم بىرله » ــ لەئلىڭغە دېدىم :
كۈلۈپ ئايتۇر : « مېنى كىم سورغۇسىدۇر خانىڭ ئۈچۈن . »
كۆرمەگەننى ماڭا كۆرگۈزدى دۇداغىڭ كۈلەرى ،
سالدى يوق قايغۇغە ، يەئنى شەككارىستانىڭ ئۈچۈن .
كۆپ جەفا قىلما ، سىتەمغە داغى ئىنساق كېرەك ،
لۇتفىڭ كۆڭلىن ئالىپ خەير ئېتەكۆر جانىڭ ئۈچۈن .

* *

تا كۆڭلۈم ئۇردى دەم يۈزۈڭ ئاي ھەۋاسىدىن ،
ھەر سۇبھىدەم ياروقلوق ئالار كۈن سەفاسىدىن .
بىر دەم نەباتىڭ باشىدىن كەتمەدى يىغاچ ،
تا بولمادى تەمام سۆز ئەرنىڭ ھەياسىدىن .
ھېچكىم جەھاندا كۆرمەدى ئوق ـ يانى قاپقاره ،
ھەيرەتتەدۇرمەن ئول كۆزۇ قاشىڭ قاراسىندىن .
قالسام بەلاغە كۆڭلۈم ئېلىندىن غەرىب ئەمەس ،
كىم جان سەلامەت ئىلتىتى كۆڭۈلنۈڭ بەلاسىدىن .
ھەر نېچە ھۇسن كىشۋەرىنىڭ پادىشاھىسەن ،
ئەندىشە قىل بۇ لۇتفى گەدانىڭ دۇئاسىدىن .

* * *

دىلبەرا، سىندۇرمە ئەھدۇ يانماغىل مىساقدىن،
پەردەدە تۇتمە يۈزۈڭنى ئاشىقى مۇشتاقدىن.
ھۇسىن دەۋرىندە جەفادىن ئۆزگە يوقتۇر سەنئەتىڭ،
خەلقدىن يوق فىكرىڭ، ئىيمەنمەسمۇسەن خەللاقدىن؟
بىر نەفەس مەئشۇق ئىلە ئاشىقنى قويماس شادمان،
نې تىلەر، يا رەب، سىپەھرى كىنەۋەر ئۇششاقدىن؟
ئانداكىم، مىھراب قاشىڭ تۇزدى مىئمارى قەزا،
كۆڭلۈمىز قەندىلىنى ئېلىتتىيۇ، ئاستى تاقدىن.
ئول سېنىڭ كافۇر ياڭلىق ئارەزىڭنى ئاي دېگەي،
ئەۋۋەل ھەرگىز ئىلغاماس بولسا قارانى ئاقدىن.
لاف ئۇرۇر زۇلفۇڭ بىلە مۇشكىدە باردۇرۇر خىتا،
ھەر كىشىنىڭ ئەسلىنى بىلسە بولۇر ئەخلاقدىن.
تا يۈزۈڭنۇڭ ۋەسفىنى لۇتفى بىتدى، دەفتەرى،
بولدى رەڭگىنۇ نەسىمى گۇل كېلۇر ئەۋراقدىن.

* *

ئول غەمزەدىن ئوق ئاتمە، ئانسىز بەلا قىلۇرسەن،
ھۇسنۇڭ بىلە جەھاننى چۇن مۇبتەلا قىلۇرسەن.
نېچە ۋەفاغە ۋەئدە قىلغايسەن، ئەي جەفاچى،
سەن ئۇمرسەن كىشىگە، ھەرگىز ۋەفا قىلۇرسەن.
ئىشىم ئۆتەر دەۋادىن، تەڭرى ئۇچۇن، تەببىم،
كەلگىن، بۇ دەردى دىلغە گەر بىر دەۋا قىلۇرسەن.
مىھراب قاشى ساڭى زىنھار باقمە، زاھىد،
ۋەيران بولۇر نەمازىڭ، بارچە قەزا قىلۇرسەن.
ئەي كۆز يۈزىنى كۆردىڭ، ياشىڭ ناغۇ تۆكەرسەن،
كەچكەن فىراق ئېلىندىن نې ماجەرا قىلۇرسەن؟
كۆيگەن كۆڭلۈمنى ئېلىتتىڭ ھەر دەم مىھرىڭ بولۇر زىيادەت،
تۇن ـ كۇن ئەگەرچە بىزگە جەۋرۇ جەفا قىلۇرسەن.
يوقتۇر ئەجەب گەر ئالدىڭ بىچارە لۇتفى كۆڭلىن،
ھۇسنۇڭ بىلە چۇ يۈزمىڭ شەھنى گەدا قىلۇرسەن.

* *

جانىمغه تەگكەن ئول قارا ساچ مەكر دالىدۇر ،
كۆڭلۈم ئىلىن تالار بۇ مەگەر ياغى مالىدۇر .
[رەشك ئۆلتۈرەر مېنىكى جەھاننى قۇل ئەتكۈچى ،
شەكلۇ شەمايىلى بىلە ھۇسنۇ جەمالىدۇر .]
تۇن كېچە ھۇسنى تەلئەتىدىن تاڭغا قالدى ئاي ،
تۇش بولسە كۈن يۈزىگە نىشان زەۋالىدۇر .
كۈلسە ئەدەمغە مەيل قىلۇر ھېچ كارەئى جان ،
كۆڭلۈمنى سۆزگە قويغۇچى فىكرى مەھالىدۇر .
ئەل بىلمەسۇن دەپ ئورتادە جاندۇر بەھانەئى ،
بىللاھ ، مېنى تىرىك تۇتادۇرغان خەيالىدۇر .
لۇتفى ئەتكەلى ئاغزىيۇ بېلى ۋەسفىنى ،
ھالى ئاجۇندە بارچە ئانىڭ قىيلۇ قالىدۇر .

* *

جانكى ئەدەمگە ئۇردى يۈز ئاغزى ساڭى گۇمان ئېرۇر ،
بىلسە بولۇركى رۇھنۇڭ مەنزىلى لامەكان ئېرۇر .
ھوسنۇڭ ئېرۇر قىيامەتىكىم ساچىڭ ئاندا ئاسىيتەك ،
باش قويى سالمىش ئۇفتانىپ بويىندا بەسكى قان ئېرۇر .
ئەزمى رەھىل ئېتەر زەمان داغىدىن ئىلتەيىن نىشان ،
يول كىشىسگە بارچەدىن چۇن مۇھىمى نىشان ئېرۇر .
كۆردى كۆرۈمچى يۈزىدە خالۇ قۇلاقى دانەسىن ،
زۇھرەۋۇ ئاي ئارا دېدى ، ئۇشبۇ كېچە قىران ئېرۇر .
جەۋرۇ جەفانى باشلاسە ، مەندىن ئۆگۈنگە چىركە يوق ،
لۇتفۇ ئىنايەت ئەيلەسە ، اندا ماڭا نې سان ئېرۇر ؟!
نافە مېڭىڭ ئۇياتىدىن تاپماسە كۇفت نې ئۇچۇن ،
قانى ئۇيۇشۇپ ئىدلانىپ ئول تېرى قاتىلغان ئېرۇر .
لۇتفى كۆڭلىنى زۇلفىغە سۇد ئۇچۇن ئەيلەدى رەۋان ،
قايدەكى نەقدى قەلب ئولا ، كېچە بىلەن رەۋان ئېرۇر .

* *

چېھرەدىن بۇرقەئمۇ ئالدىڭ ، ماھى كەنئان كۆرنەدۇر ،
يا تەبەسسۇم ئەيلەدىڭكىم ، سۇرەتى جان كۆرنەدۇر .
ئۇيقۇدە ئېركەن مەگەر زۇلفۇڭنى تاغىتتى سەبا ،

كىم بىرەر يۇمسام كۆزۈم ، تۈشۈم پەرىشان كۆرنەدۇر .
مەيل قىلغالى كۆڭۈل ئۇننىاب ياڭلىق ئەرنىگە ،
تالىئىم ئەھكامى ئىچرە دەم بەدەم قان كۆرنەدۇر .
[تۈن كېچە ئون تۆرت تۈنگى ئايىنى كۆرمىشدۇر يۈزۈڭ ،
ئۇشبۇ كۈن ئايىنىڭ جەمالى ئىچرە نۇقسان كۆرنەدۇر .
كۆز كۆرە ئۆلتۈرمەك ئادەم ئوغلىنى دۇشۋار ئېرۇر ،
نېدىن ئول غەمزەڭگە مۇنداق سەھلۇ ئاسان كۆرنەدۇر .]
راست قىلدى خۇد ۋىسالىڭ گەنجىنە كۆڭلۈم ئۆيىن ،
ئاخىرى فىكر ئەتسەم ئانىڭ ئىشى ۋەيران كۆرنەدۇر .
كۆرگەلى تىشلىڭ بىلە ئەرنىگنى لۇتفىنىڭ كۆزى ،
كىرپۈكى ئۇستىنده هەردەم دۇررۇ مەرجان كۆرنەدۇر .

* *

جاننى مىھرىڭغە ئەزەل سۇبھىنده مايىل قىلدىلار ،
هەر نې قىلدىلار ، ئوشۇل شەكلۇ شەمايىل قىلدىلار .
يا رەب ، ئول تۇررەڭمۇ يا خۇد دۇدى ئاھمدۇر مېنىڭ ،
يا مەگەر ئەشھەبنى ئىگنىڭگە هەمايىل قىلدىلار .
ئول قۇياش قۇرسى ئۇچۇن بىر لەبقە مۇڭلۇق بولغالى ،
كۆزلەرىمنى ياشىنى يۈز ساری سايىل قىلدىلار .
شەستى زۇلفۇڭ ئەقدىنى تۇتماقدا مۇشكىل قالدىلار ،
هەلقەئى دەرس ئەهلىكىم ، هەللى مەسائىل قىلدىلار .
ئەهسەنى تەقۇىمى ئىسباتىنە رەۋشەن ۋەجھ ئىلە ،
ئارەزى ئايدەڭ جەبىنىڭنى دەلايىل قىلدىلار .
تۇهمەتى مەئشۇقلۇقنى ئۆزگەگە ياپماق ئۇچۇن ،
يۈز ساری پەرتەۋ سالىپ ئاشقنى مايىل قىلدىلار .
ئانداكىم غەمزەڭنى سەرمەستى مەيى نار ئەيلەدىڭ ،
لۇتفىئى ساھىبنەزەردىن ئەقل زايىل قىلدىلار .

* *

هەق ئول كۇنكىم جەمالىڭ بار ئېتىپتۇر ،
يۈزۈڭ ناگەھ كۆرۈپ ئاي دەپ ساغىندىم ،
جەهان هۇسنىن بارىن سىزگە بېرىپتۇر .
مەگەر هۇشۇ خىرەد مەندىن كېتىپتۇر .
پەرىيۇ ئادەمى مۇنداق خۇب ئېرمەس ،
خىرەد كەتمەي نېتەر مەندەڭ گەدادىن ،
فەرىشتە گويىيا كۆكتىن ئىنىپتۇر .
قاشىمغە ئول شەهى خۇبان كېلىپتۇر .
قۇياش ئايدەڭ يۈزۈڭنىڭ خجلەتىندىن ،
قىلۇر دەئۋىئى نۇر ئول شەمئى مەجلىس ،
قاچىپ ، تۆرتۈنچى كۆڭ ئۇزرە چىقىپتۇر .
مەگەر پەرۋانە شامىمدىن ئالىپتۇر .

نېچە بۇ لۇتفى قۇلغە جەۋر ئېتەرسەن ؟ ۋەفا قىلكىم، جەفا ھەددىن ئاشىپتۇر.

* *

ھۇسنۇ جەمال ئىچىندە نېچەكىم كەمالى بار ،
ئاينىڭ قاچان سېنىڭ كەبى ھۇسنۇ جەمالى بار .
ئۇمرىندە گۈل يۈزۈڭگە ئۆزىن بىردەم ئوخشاتىپ ،
بولمىش ئەرەقتە غەرقۇ ھەنۇز ئىنفئالى بار .
گۈلگۈن قەبا نېتەك قۇچار ئول ئىنچكە بېلىنى ،
ئەفسۇن ئوقۇرمۇ ياخۇد ئانىڭ ئۆزگە ئالى بار .
ئىلكىن ئۆپۈپ ئاياقىنە كۆڭلەك يەڭى تۇشەر ،
بىلمەن ، ئانىڭ باشىندە داغى نې خەيالى بار ؟
ئاغزىنى بار دېسەم ، ئانىڭ ھېچ ۋۇجۇدى يوق ،
بېلىنى يوق دېسەم ، ۋەلى ئېھتىمالى بار .
زۇلفىنى تاڭ نەسىيمى تۇشۇرمىش قۇلاغىنە ،
بۇ سۆزنى بىر ئايتقالى كىمنىڭ مەجالى بار ؟
نۇقسانى كۆپ ھەر ئىشدە بىچارە لۇتفىنىڭ ،
دىلبەر جەمالى ۋەسفىدە لېكىن كەمالى بار .

* *

ھەممامغە ئەزم ئەيلەگەچ ئول شوخى سىتەمگەر ،
ھەممام يۈزى ئەكسى بىلە بولدى مۇنەۋۋەر .
گۈلتەك تەنىدىن چۈنكى ئەرەق بولدى رەۋانە ،
ھەممام گۈلاب ئىسى بىلە بولدى مۇئەتتەر .
سۇۋ غەيرەتىندىنكىم تەنىگە تەگدى دەما دەم ،
جانىم بارى سۇۋ بولدىيۇ ، ھالىم داغى ئەبتەر .
ئەي كاشكى ، مەن بولغاي ئىدىم ئالىدە خادىم ،
تا ۋەسل تۇنى بولغاي ئىدى بىزگە مۇيەسسەر .
كەۋسەر سۇۋى ، جەننەت گۈلى ئالتۇن تاراغ ئالغاچ ،
ھۇرلار كېلۇر ئېردىلەر ئاڭا بولغالى چاكار .
بۇ لۇتفىنىڭ ئاھى ئوتىيۇ كۆز ياشىدىندۇر ،
ھەممامنىڭ ئوتىيۇ سوۋۇ تۇشمەس ئاڭا باۋەر .

* *

ساچىڭكىم مۇشك ئانىڭ شەرمەندەسىدۇر ، بىنەپشە بويىنى باغلىق بەندەسىدۇر .

ماڭا يوق قايغۇنى قىلغۇچى پەيدا ، بىرەر سورماققە مۆڭلۈقمەن لەبىگدىن ،
ئوشۇل شەككەر ئاغزىنىڭ خەندەسىدۇر . بىز ئاغزىكىم ، ئانىڭ شەرمەندەسىدۇر .
كەتان ياڭلىق مېنى بىھال قىلغان ، سېنى ھەددىنى بىلمەي سەۋگەن ئۇچۇن ،
قەمەرتەك تەلئەتى تابەندەسىدۇر . بۇ لۇتفى يۇز بەلا ئەرزەندەسىدۇر .

* *

ھەلقە ـ ھەلقە زۇلفىكىم ئول ماھى تابانىندەدۇر ،
چىنغە باقسام دالتەك خۇرشىدنىڭ يانىندەدۇر .
پارسا مۇسھەف يۈزىن كۆرسە ، رەۋان جان ۋەقف ئېتەر ،
دىلرەبالىق ئايەتى گويا ئانىڭ شانىندەدۇر .
زەررەتەك تار ئاغزىدىن قايدىن تاپىلسۇن بىزگە كام ،
كىم كەلام ئەھلى ئەقەل دەرلەركى يوق سانىندۇر .
غالباكىم ، يۇسۇفى مىسرىي تۇشۇندە كۆرمەدى ،
ئول ھەلاۋۇەتلەركى ، لەئلى شەككەر ئەفشانىندەدۇر .
بىر قاتىغ جانلىق جەھاندا كۆرمەدىم كۆڭلۈم بىكىن ،
كىم چېكەر جەۋرۇ بۇرۇنقى ئەھدۇ پەيمانىندەدۇر .
خۇبلار بولماس مۇنىڭتەك شوخ ـ شەڭگو دىلرەبا ،
بۇ قىلىقلار بارچەسى ئول ئىشۋەنىڭ كانىندەدۇر .
لۇتفى قۇل كىرمەس بىتىققا كۆپ نەسىھەت قىلماڭىز ،
كىم ، ئانىڭ دىۋانە كۆڭلى ئىشق فەرمانىندەدۇر .

* *

زاتىڭدە ھەق ئىزھارى كەمالەت قىلىپتۇر ،
ئۆز نۇرى بىلەن سۇرەتىڭزنى ياراتىپتۇر .
ئون جۇزۇ تۇرۇر ئېردى بارى ھۇسنۇ مەلاھەت ،
قىسمەت كۇنى ھەق توققۇز ئۇلۇش سىزگە بېرىپتۇر .
بىر جۇزۋىكى يۇسۇفكە تىگىپ ئېردى ، چۇ باردى ،
ئانىڭ ئۇچۇن ئول ھەم ساڭا مىراس قالىپتۇر .
كۆرمىش قارا ساچ ھەلقەسى ئۇستىندە مەڭگىنى ،
جىم ئورتاسىدە ئول كىشىكىم نۇقتە سالىپتۇر .
ئەيشۇ تەرەب ئەسبابىنى ئەلگە ئۇلەشتۇردە ،
ھۇسن ئىلە كەرەشمەلەرى جانىمغە تېگىپتۇر .
ھەر فىتنەكى ، ئەڭگىز قىلادۇر ئول قارا قاشى ،
يالغۇز مېنىڭ ئالنىمغە ئەزەلدىن يازىلىپتۇر .

ئايتتىمكى : « بۇ لۇتفىغە جەفا قىلمە ، ۋەفا قىل !»
ئايتۇركى : « بىزنىڭ دەۋردە ئول رەسم قالمىتۇر .»

* *

راستلىق ھەققى ، مۇخالىق بولمادىم ھېچ ، ئەي نىگار ،
نەي بىكىن باغرىم تېشىپ ئىگرەتمە مېنى زار ـ زار .
خىدمەتىگدە باغلادىم بەلنىيۇ بارماق كۆز ئۇزە ،
مەن قەبۇل ئەتتىم نەفەس بولسە نېچە زارۇ نىزار .
چەگگىتەك قەددىم نېچە جەۋرۇڭ ئېلىندىن بولدى خەم ،
نالە يوق ، ئەئزام ئۇزە گەر بولسە ھەر رەگ تار ـ تار .
ئول تۇرۇنچى غەبغەبۇ بادام كۆزۇڭ ھۇرمەتى ،
ئالمە دۇشمەن سۆزىنۇ كۆگلۇم ئەۋىگە سالمە نار .
ئىچ بولۇپ ناكەس رەقىبۇ ، تاش بولدى ئورنۇمىز ،
ئىشكىگدە ئىنچە ھەم بولمادى بىزگە ئىشىنبار .
ئىشكىگىز تۇپراغىندىن گەرد ئولۇپ ئۇچسۇن تەنىم ،
مەندىن ئولتۇرغۇنچە نازۇك خاتىرىگىز گە غۇبار .
ھەر جەفاكىم كەلسە سەندىن لۇتفىغە مىننەت ، ۋەلې ،
قىلماغان يازۇقنى كەچۇرۇپ ، قىلغان ئاندىن دەرگۇزار .

* *

ئۆسرۇك كۆزۇڭ كەرەشمە بىلەچۇن قىيا باقار ،
ھەر گۇشەدىن بۇ خەستە كۆگۈلگە بەلا باقار .
بىر سەن كەبى جەفاچىيۇ ئەييارە يوقتۇرۇر ،
خۇبلار ئىچىندە ، نېچەكىم بۇ بىنەۋا باقار .
كۆزۇم كۇمۇش بىلەكلەرىنە تۇشسە نې ئەجەب ،
سايىل ھەمىشە باي كىشىنىڭ ئىلكىنە باقار .
بۇ تويماغۇر كۆزۇمگە تۇرۇر كۆرمەگەن كەبى ،
ئايتەك يۇزىگە نېچەكى بۇ مۇبتەلا باقار .
ئولتۇرمە ناز بىرلە ، مېنىڭ ساری باقما دەپ ،
بۇ ئىنجۇ قۇلنىكىم ساڭا ، ئەي پادىشاھ ، باقار .
ئەل بىلمەسۇن دەپ ئول قارا كۆز لۇتف ئىلە ماڭا ،
ئوغرىن باقارنى ئۆگرەتۇر ئۇچۇن قىيا باقار .
ھەر بىر نەزەردە ئۆلتۇرەدۇر لۇتفىنى كۆزۇڭ ،
دەۋلەت كىشىگە باقسە ، داغى مۇنتەھا باقار .

* *

سۆزلەردە قاچانكىم كۆزى قاشى بىلەن ئوينار ،
ھەر گۈشەدە يۈزمىڭ كىشى باشى بىلە ئوينار .
نۇن قاشى ئۇچۇن بەھر قىلىپ يەر يۈزىنى كۆر ،
ئالماسى كۆزۈم مەردۇمى ياشى بىلە ئوينار .
شەترەنجى لەتافەتنى ئۇتار نەچچەكىم ئول ئاي ،
رۇخ تەرھ بېرىپ ، چەرخ قۇياشى بىلە ئوينار .
كۆر گۈزسە قارا ، بەرھەم ئۇرار چىنۇ خىتانى ،
كۆز ئۇستىدەكى خالى چۇ قاشى بىلە ئوينار .
جان نەقدىنى يۈزۈڭ قاشىدە ئويناسە ، لۇتفى ،
ئەيب ئەتمەكىم ، ئول غەمزە كەگاشى بىلە ئوينار .

* *

سېنىڭ ئۆسرۈك كۆزۈگكە نې خەبەر بار ،
كىم ئاندىن ئەقلۇ جانغە كۆپ خەتەر بار .
يولۇگدا قاش ئېرۇر كۆز بەھرىنە پۇل ،
ساڭا ھەر نېچەكىم مۇندىن گۈزەر بار .
مۇنەججىم قاشۇ كۆزۈڭ كۆر گەچ ئايتۇر ،

كىم ئۇشبۇ ئاي باشىندە فىتنەلەر بار .
قىران قىلدى كۆزۈڭ ئايتەك يۈزۈگدە ،
قىراندۇر ئاندەكىم ، ئارى ، نەزەر بار .
قەزا كەلگەندە لۇتفى ئۆز ھەلاكىن ،
تىلەر ، قاشىگدە كامى بۇ قەدەر بار .

* *

سەنسىز ئەمگەك ساردىن بىر دەمنى جان مىڭ يىل سانەر ،
ئۇمر ئوشۇلدۇر كىم سانەر ، دىلدار ئىشكىنىدە كەچەر .
ئىلتتى زۇلفۇڭ كۆگلۇمىزنىيۇ ، سەرۇ پاي ئەيلەدى ،
ئوغرىسى دەرلەركى كۇچلۇك بولسە ئىيەسىنى يەگەر .
زەئفىم ئول يەرگە يېتىپتۇركىم ، مېنى ئەل تانماس ،
چۇن سەلامىگنى كەتۇرسە ، بىزگە يەتكۇزمەي ئۆتەر .
كۆيسە ئەفلاك ئېتەكى مېھرىم ئوتىندىن ، نې ئەجەب ،
ئۆزگەلەرنىڭ ئېتەكى كۆيسە ، مېنىڭ جانىم كۆيەر .
سۆزلەمەك بولدى بىتىك بىرلەۋۇ كۆرمەك ئۇيقۇدا ،
قورقارەمكىم ، لۇتفى ھالى بولماغاي مۇندىن بەتەر .

* *

سالىنە چىقسە بويى سەرۋدىن خىراج تىلەر ،
خوتەن چېچەكلەرىدىن زۇلفى باج تىلەر .

ئاياغى خاكى ئۈچۈن ئاستانه ياستانه‌لى ،
گه‌داي همه‌تنى كۆر ، نې ته‌خته‌تۇ تاج تىله‌ر .
سېنىڭ ئاتىڭ بىله ئالتۇن سوقۇپ چه‌مه‌ن خانى ،
يۈزىن قىزىل قىلۇرۇ هۈسىنىنه رىۋاج تىله‌ر .
ساچىڭغه تۈشتى كۆڭۈل چىهره ئاندىن ئىسته‌رمه‌ن ،
قاراڭغۇدا نېمه ئايتسا كىشى ، سىراج تىله‌ر .
دۇداغى ئه‌كسى ئېرۇر ۋاسته مۇۋاجه‌هه‌ده ،
يۈرەڭ قانى ياشى ئىله ئولكى ئىمتىزاج تىله‌ر .
غه‌مز بۇ ساقى كۆڭۈلدىن خه‌يالى ئارەزىدۇر ،
گۈلابنىڭ جىهه‌تىندىن كىشى زۇجاج تىله‌ر .
ته‌به‌سسۇمنى هه‌ۋەس قىلسه لۇتفى ، ئه‌يب ئه‌تمه‌ڭ ،
كۆڭۈل ئىگىگه شېپا ئىسته‌رۇ ئىلاج تىله‌ر .

* *

ئۇمرۇم كۈنى ئه‌گه‌رچه فىراقىڭدا شام ئېرۇر ،
جادۇ كۆزۈڭدىن ئۇيقۇ كۆزۈمگه هه‌رام ئېرۇر .
كۆز شىشه‌خانه‌سىدىن قىل ئارام ، ئه‌ي په‌رى ،
كىم بار ئاقار سۇيىيۇ سه‌فالىق مه‌قام ئېرۇر .
بېلىڭدا بار ۋۇجۇدى ئادەمنىڭ قه‌رىنه‌سى ،
ئاندىن كىنايه‌تى دېسەم ، ئىبهامى تام ئېرۇر .
تۈبى هه‌ر ئه‌ۋگه باش ئۇرۇپ ئۇچماقته بىقۇسۇر ،
ئىستەر قه‌دىڭ نىهالىنىكىم ، خۇش خىرام ئېرۇر .
سىيمته‌ڭ ساقاقى قىلدى مېنى زەرۋەرەق بىكىن ،
ئه‌سرۇ زەئىق ، ۋەھ ، بۇ نې سه‌ۋدائى خام ئېرۇر !
دىق بولدى ئايۇ كۈن يۈزۈڭۈزنۈڭكى مىهرىدىن ،
بىر ئىككى ـ هه‌پته‌ده ئانىڭ ئىشى ته‌مام ئېرۇر .
بۇ لۇتفى قۇلكى باده ساری قىلماس ئىلتىفات ،
ئه‌رىنگنى كۆرگه‌لى بېرى مه‌ستى مۇدام ئېرۇر .

* *

ئه‌ده‌مدىن ئه‌مدى سېنىڭته‌ڭ ۋۇجۇده قايده كېلۈر ،
ئۆله‌ر تىرىك سېنى كۆرسه ، ۋەلې ئۆلۈك تىرىلۈر .
جه‌فا قىلۇرسه‌نۇ كۆڭۈلۈمگه خۇش ياقار ، ئارى ،
كىشىكى كۆركلۈك ئېرۇر ، هه‌ر نې قىلسه ياخشى كېلۈر .
ئولتۇرساڭىز نه‌فه‌سى گۈل يىغاچى ئاستىندا ،

سەبا قويسە گۈل ئۈستىدە بارچە گۈل ساچىلۇر .
تاپۇقدا كاغەز ئەگەر قول يىبەرمەسە ، نې ئەجەب ،
غەمىڭ سۆزىن بىتسەم ، ئوتقە نامەلەر ياقىلۇر .
شاھىم قۇلاغىدىن ئىلتتى چۇ دۇررى لەتافەتنى ،
بۇ ئوغرىلىق سەبەبىدىن قۇلاقىدىن ئاسىلۇر .
رەقىبلەرگە بېرۇر ھەردەم ئول سەنەم دۇشنام ،
ئانىڭ قۇلىمەنۇ ئىنئام ئۆزگەلەرگە قىلۇر .
رەقىب جانىنى ئالغاي خۇدايى ئىززە ۋە جەلل ،
كى لۇتفى بىرلە قاتىلماس ، ۋەلېكى كۆپ قاتىلۇر .

* *

ئىشقى جەھانىنى ئۆرتەدى ، بۇ نې بەلا جەمال ئېرۇر ،
ھەددى بەشەردە گۈلكىم ، ئۇل پەرتەۋى لايەزال ئېرۇر .
ھۇرۇ فەرىشتەۋۇ پەرى ھۇسنى ئاكا شەبپە ئەمەس ،
ۋەھدەت ئۇچۇن دەللل ئوشۇل سۇرەتى بىمسال ئېرۇر .
ئاي يۈزىيۇ ئۇزۇن ساچى فىكرىدە ئۇمرى خۇش كېچەر ،
مەن بىلۇرەم داغى كۆڭۈلكىم بۇ نې ماھۇ سال ئېرۇر .
بىر قانا كۆرگەلى يۈزۇن ئۇمر تىلەر كۆڭۈل ، ۋەلې ،
خىزر ھەياتى بىرلە ھەم قانماغ ئىشى مەھال ئېرۇر .
تا نەزەر ئەيلەدى قۇياش تەلئەتىنىڭ كەمالىنە ،
ئۆزگەگە بولسە بىر ئۆلۈم كۈندە ئاڭا زەۋال ئېرۇر .
بېلىيۇ ئاغزى رەمزىدىن سۆز بار ئۇچۇن گۇمان بىلە ،
مويى شىكافۇ خوردەبىن ئىچرە بۇ قىيلۇ قال ئېرۇر .
كۆرمەسە يۈزىنى ئۆلەر لۇتفىيۇ ، كۆرسە ھەم داغى ،
ئىشق جۇنۇنىدىن ئاڭا كۆركى نې تۇرفە ھال ئېرۇر .

* *

ئىشق ئەھلىنە ھەرگەھكى قاشىڭ تاقى كۆرۈنۇر ،
مىھرابدا مەيخانەۋۇ ھەم ساقى كۆرۈنۇر .
كۆزگە قاچان ئىلسۇن مېنى ئۆلتۇرگەلى غەمزەڭ ،
سەف ـ سەف چۇ تۇمەن ئاشىقۇ مۇشتاقى كۆرۈنۇر .
گۈل ۋەسفى يۈزۈڭنى مەگەر ئەزبەر قىلادۇر سۇبھ ،
كىم تەبرەتۇر ئالىندەۋۇ ئەۋراقى كۆرۈنۇر .
قانىمغە قەرارتتى كۆز ، ئوشۇل جادۇ قاراقكىم ،
بىر ئوق ئاتىمى يەردىن ئانىڭ ئوقى كۆرۈنۇر .

چۇ ھاسىلى ئۇمرىنى ھىساب ئەيلەسە لۇتفى ،
دەردى دىل ئىزافەت ، داغى غەم باقى كۆرۈنۈر .

* *

غەمزە ئوقىنى گاھ ـ گاھ شەنىمە رەھم ئېتىپ ئاتەر ،
ھەسرەتىم ئولدۇرۇر كىم ، ئول دەۋلەتى تىز بات ئۆتەر .
قاشلارى باش بىر قىلىپ غەمزەسى بىرلەكېگەشىپ ،
بىرىسى نەقدى دىن ئالىپ ، ئۆزگەسى قەسدى جان ئېتەر .
بولدى مۇيەسسەر ئاخىرى ئىتلارى مەنسەبى ماڭا ،
ھەر كىم ئىگەسى ئىشىكىن ساقلادى بولدى مۇئىتەبەر .
قەندى لەبىڭغە گەر سەبا تەگسەۋۇ ئۆتسە يەر ئۇزە ،
بولغاي ئۇ كۇن بەھادە ئول بارچە نەباتۇ نەيشەگەر .
گۇل قەمەرىڭدىن ئوغرىلاپ ئالدى جەمال ئانىڭ ئۈچۇن ،
شاھى رەبىئ ئانى تىكەن دارىغا ئوغرىتەك ئاسەر .
كۆرمەدى ھەجر كېچەسىن ، دەردى دىلىم نې بىلسۇن ئول ،
خەستە كىشى بىلۇر داغى ، شەمئىكى تۇن نېچۈك كېچەر .
گەرچە كۆيدى نۇھ فەلەك باغرى بۇ لۇتفى ئاھىدىن ،
زەررە ئول ئاي مىھرىسىز كۆڭلىگە قىلمادى ئەسەر .

* *

فەريادىكى ، باشىمدا خەتەرلىق ھەۋەسى بار ،
نې سەبردۇرۇر مۇمكىن ، نې دەست رەسى بار .
ئول بەلۇ ئاغزىدىن نې تەمەتتۇئ كۆرەينكىم ،
مەئدۇم تەمەنناسىيۇ نې مۇلتەمەسى بار .
ئەي كۆزى قارا ، باغى ۋىسالىڭ ھەۋەسىندىن ،
ھەر كىرپۇكىمزىنىڭ ئاراسىندە ئەرەسى بار .
جان ئەرنىمە يەتتىيۇ ، دەمىم بارچەدۇرۇر ئاھ ،
بۇ ئاھۇدۇرۇر مەندە بىر نەفەسى بار .
سەن ئۆزگە مەلاھەت بىلە جانلارغە كىرەرسەن ،
دۇنيىدا يوق ئىرسە ، ئەي بېگىم ، ھۇسن بەسى بار .
جانۇ كۆڭۇل ئەرنىڭ ساری پەرۋاز قىلۇرلار ،
ھەر قايدا ئەسەل بولسە غۇلۇۋۋى مەگەسى بار .
لۇتفى تىلەگەي ئولكى ، يۇزۇڭنى كۆرۇپ ئۆلسە ،
رەد قىلمەكى ، مىسكىنگە مۇۋەججەھ ھەۋەسى بار .

* *

قاراقلارنڭكى ، تىنماي قان قىلۇرلار ، تۇتۇپ ئەنبۇر بىلە ئوتقە سالۇرلار .
كەرەشمە مۇنچە قايدىن ئۆرگەنۇرلەر ؟ مېنى ئۆلتۇرمەسە ئول .كۆزلەر ئويناپ ،
زېھى دەۋلەتلىق ئول ئىككى قاشڭكىم ، ناغۇ ھەر گۈشەدە يۈز ياشۇرۇرلار .
كۈمىش تەخت ئۈزرە ئاغناشىب ياتۇرلار . ساڭا بار مەيلى دەرلەر ئول پەرىنىڭ ،
سەۋىنگەندىن گۈل ئۆز تونىغە سىغماس ، مېنى ئۇدتەك بۇ سۆزگە كۆيدۈرۈرلەر .
كىم ئانى يۈزۈڭگە نسبەت قىلۇرلار . كېرەك ئاشىق كىشىلەرگە جەفا كىم ،
ماڭا لەئلىڭ غەمىندە قان كۆرۈنۈر ، كۆڭۈل ھەر بىۋەفاغە ئالدۇرۇرلار .
مۇنەججىمغە نېچەكىم كۆرۈنۈرلەر . مۇقەسسىردۇر ساچىڭ ۋەسفىندە لۇتفى ،
كۈمىش چۈن لۇتف ئوغۇرلار سائدىڭدىن ، سېنىڭ يۈزۈڭدىن ئەشئارىن ئوقۇرلار .

* *

قاچانكى كۇرتەئى زەر ئول مەھى مۇنىر كىيەر ،
بىئەينىھى ئېرۇر ئول ھۇركىم ھەرىر كىيەر .
نې تەرھى نىمتەنە چىقمىش ئول بەلالىق تۈن .
كى مۇست جىلۋە قىلۇرغە ئانى قەسىر كىيەر .
چۇ ئاستەك تەنى كېش جۇببە كىيسە ئەقل ئايتۇر .
« پەرى كۆرۈڭكى ، نېچۈك مۇشك ئىلە ئەبىر كىيەر .»
قەدەم باساردا تۆكۈلۈر تۈمەن كەرەشمەۋۇ ناز ،
نې رەڭ ئۆتۈككى ، ئانى يارى دىپەزىر كىيەر .
لىباسى رەڭگىنى بىلمەن يولۇقسە ھەيرەتتىن ،
ئانىڭ كەبىكى تۈن ئول چۇستۇ بىنەزىر كىيەر .
لىباسى ھۇسنىدىن ئاي دەۋرۇڭىزدە ئارى ئۇچۈن ،
قەبائى ئارىيەتىنى ھەر ئايىدە بىر كىيەر .
بولۇر يۈزۈڭ غەمىدىن چاك ـ چاك گۈل ياڭلىق ،
نې خىرقەئىكىم ، ئانى لۇتفىئى فەقىر كىيەر .

* *

قەبە قەۋسەينى مەقامىندە كۆزۈڭ قان قىلادۇر ،
ھەردەم ئول كۆڭلى قارا قەسدى مۇسۇلمان قىلادۇر .
كۈن يۈزۈڭ ئالىندەكى زۇلفۇڭ كەبىدۇر زۇلۇمات ،
كىمكى ئاي دىسە سېنى ھۇسنۇڭە بۇھتان قىلادۇر .

قىيا باقماقتە ئەگەر قىلماسە قان جادۇ كۆزۈڭ ،
گۈشەدە نې ئۇچۇن ئاي ئۆزىنى پىنھان قىلادۇر ؟
گەرچە جان ئاچچىقى دۈشمۇار ئىرۇر ئادەمنغە ،
ماڭا شىرىن دۇداغىڭ خەندەسى ئاسان قىلادۇر .
ئەھلى ساۋداغە قىلۇر بولسە ، تەتەۋۈل تۇررەڭ ،
باشتە كۆڭلۈم قارا بەختىنى پەرىشان قىلادۇر .
چىللە بىر كۆرگەن ئۇچۇن زاھىدنى مىھراب نىشىن ،
قاشلارىڭ ياسى ئۇچۇن جاننى قۇربان قىلادۇر .
جان بېرۇر لۇتفىيۇ ، يوقتۇر سېۋەرىندىن گىلەسى ،
ھەر نې بىدادۇ ستەم جانىغە ھىجران قىلادۇر .

* *

كۆزۈڭكى ، لالەۋۇ نەسرىن ئۇزە ئۇزالە ياتۇر ،
خوتەن چېچەكلەرى ئىچرە مەگەر غەزالە ياتۇر .
نې ئۇيقۇسى ئاغىر ئىرمىش مېنىڭ بۇ بەختىمنى ،
كى مۇنچەكسم قىلادۇر كۆڭلۈم ئاھۇ نالە ، ياتۇر .
كۆڭلۈنى نار ياڭاقىڭ ئۆرتەر ئۆزگە ئالى بىلە ،
يوق ئىرسە يازىدە چەندىن ھەزار لالە ياتۇر .
فىراق شەرھىنى ئىرسال قىلغالى ، ھەيھات !
رەسۇل تاپمانۇ جەيبىمدە يۇز رىسالە ياتۇر .
كى ئىنچكە ئاغرىق ئېتەر قەسد لۇتفىگە سەۋدا ،
قاچانكى بېلىدە ئول ئەنبەرىن كۇلالە ياتۇر .

* *

كۆزۈم خەيالى خەيلىنە رەۋشەن ھەرىم ئىرۇر ،
ئارى ، پەرى بۇلاق باشىندە مۇقىم ئىرۇر .
ئول سەرۋىكىم ، قۇياش تۇرۇر بارى مىۋەسى ،
گەر توغرى سورساڭ ئۇشبۇ قەدى مۇستەقىم ئىرۇر .
باقتىم يۇزىگە ئالىدا جان ۋەقق لازىم ئول ،
ئول رەھمەت ئايەتى ئۇزە چۇن ئاغزى « مىم» ئىرۇر .
ناھەق سېنى ئەزىز تۇتۇپ قىلماغاي يەتىم ،
كۆزۈم دۇرىنى خارلاماغىلكىم چۇن يەتىم ئىرۇر .
يا رەب ، بۇ لۇتفى قۇل نې يازۇق قىلمىش ئىردىكىم ،
ھىجران[تۇنى] نەسىبى ئەزابى ئەلىم ئىرۇر .

شېئىرلار

ئەۋەز ئۆتەر

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

* *

يوق جاھان مۇلكىدە بىزدەك ئاجىزۇ بىچارە خەلق،
زۇلۇم تىغى بىرلە بولغان باغرى يۇزمىڭ پارە خەلق.
بىرنەچچە ئەۋباش بۇندا ھۆكمرانلىق ئەيلەسە،
قالماغاي ئارى نە يەڭلىغ مىھنەتۇ ئازادە خەلق.
نې ئالاردا باردۇرۇر ئىلمۇ ئەدالەتتىن ئەسەر،
نې ئەجەبكىم، تاپماسە داغى دىلىغە چارە خەلق.
يەتكەن ئافەتنى باشىغە دائىما تەقدىر دەپ،
ھەسرەتۇ ئەرمان بىلەن كەتكۈسى بارە ـ بارە خەلق.
بولمايىن ئانلاردە ھېچ مىللەت، ۋەتەننى ساقلاماق،
بولدى قۇربان بۇ سەۋەبتىن دائىما ئەغيارە خەلق.
خەلقى ئالەمنى بەرى ئەيلەر تەرەققى كۆن بەكۆن،
بىز تەنەززۇل ئەيلەبان قالدۇق، ئىدۇق نە قارە خەلق.
كۆزلەرىن ئاھىستە ـ ئاھىستە ئەگەر ئاچسە زەمان،
ئەي ئەۋەز، بولماس بۇنىڭدەك بارھا ئەۋۋارە خەلق.

* *

تاپار ئېركەن قاچان، يا رەب، ھەياتى جاۋىدان مىللەت،
تاپىب ئىلمۇ ھۇنەر بىرلە مەئارىپتىن نىشان مىللەت.
ۋەتەنپەرۋەر ـ پىدايى پىرقەلەر تا بولمايىن پەيدا،
نە مۇمكىن تاپماغاي ئۆلگەن تەنگە تازە جان مىللەت.

پىدا مىللەت يولىغا مالۇجان ئەتمەك كېرەك ھەركىم ،
بولاي دېسە ، ئەگەر ئەۋلادى مەشھۇرى جەھان مىللەت .
ئاچچىپ ھەر بىر سەرىدە مەكتەبنىڭ ئۇنۇانى ئەيلەپ چوخ ،
تەرەققى ئەيلەمەسمۇ ئوقۇبان بىھەددۇ سان مىللەت .
بۇ يەكلىغ ئالىم ئەھلىدىن كېيىن قالماي يۇرۇش ئەيلە ،
ئەۋمز ، بولغاي ئويانىپ كامكارۇ كامران مىللەت .

* *

ھەر تىلنى بىلۇ ئەمدى بەنى ئادەمە جاندۇر ،
تىل ۋاستەئى رابتەي ئالەمىياندۇر .
غەيرى تىلنى سەئد قىلىنىڭ بىلگەلى ، ياشلار ،
كىم ئىلمۇ ھۇنەرلەر رىۋاجى ئاندىن ئەياندۇر .
لازىم سىزە ھەر تىلنى بىلۇ ئانا تىلدەك ،
بىلمەككە ئانى غەيرەت ئېتىنىڭ ، پايدەلى كاندۇر .
ئىلمۇ فەن ئۆيىگە يۇبەرىگلار بالاگىزنى ،
ئۇندا ئوقۇغانلار بارى يەكتايى جەھاندۇر .
زار ئولماسۇن ئانلار داغى تىل بىلمەي ئەۋمزدەك ،
تىل بىلمەگەندىن ئانىڭ باغرى تولا قاندۇر .

* *

ئېچىگلار ، مىللىتى ۋەيرانىنى ئاباد ئەتكۇسى مەكتەب ،
ئوقۇسۇن ياشلارىمز ، كۆگلىنى شاد ئەتكۇسى مەكتەب .
دىلۇجان بىرلە ئەل مەكتەب ئاچارغە ئىجتىھاد ئەتسۇن ،
نە دىنكىم بىزنى غەم ـ قايغۇدىن ئازاد ئەتكۇسى مەكتەب .
كۆگۇللەرنىڭ سۇرۇرى ، داغى كۆزلەر نۇرىدۇر پەرزەند ،
ئۇلارنىڭ ئۇمرىنى ئەلبەتتە ئاباد ئەتكۇسى مەكتەب .
ئاتا بىرلە ئاناگە پەرز ئوقۇتماق بىزنى مەجبۇرى ،
كى بىزنى ياخشىلىق قىلماقتا مۇئتاد ئەتكۇسى مەكتەب ،
قايۇ مىللەتكە بىزدەك گەر نەسىمى ئىنقراز ئەتسە ،
ئاگا ئەلبەتتە مۇستەھكەملىك ئىجاد ئەتكۇسى مەكتەب .
بۇنە نە ئۇمىدلىكتۇر ، مەكتەب ئاچساق ، ئاقىبەت بىزنى ،
ئەروسى كام ئىلە مەقسۇدگە داماد ئەتكۇسى مەكتەب .
ئەۋمز ، ھىممەتنى قىل ئالى ئاچارغە ئەمدى مەكتەبكىم ،
بەلايى جەھلۇ نادانلىقنى بەرباد ئەتكۇسى مەكتەب .

* *

پىدايى خەلقىم ئولسۇن تەندە جانىم ، يۇرۇر ئۇستۇمدىن ئەۋلادى زەمانىم .
بولۇپ قۇربان ئاڭا روھى رەۋانىم . ئۇمىدىم ـ ياشاسۇن مەكتەب بالەسى ،
گەر ئولسەم دەر بەدەر مەزلۇملار ئۈچۈن ، ئالار ھەر بىرى بىر شىرى ژەيانىم .
بۇ دۇر مەقسۇدى قەلبى ناتەۋانىم . نە ياخشى ئۈيلەكىم ، مەئقۇلۇ مەنزۇر ،
مېنى سالسا فەنا يولىغە دەۋران ، ئەۋزەز ، خەلقىم ئۈچۈن تۆكۈلسە قانىم .

* *

فىغانكىم مۇنئەدىم بولدى جەھاندىن ئەيشۇ راھەت ھەم ،
يوقالدى ئۇشبۇ ئالەمدىن بارى ئىززەت ، ئەدالەت ھەم .
خەلايىق مالۇ مۇلكى يۇز تۇتۇپ تاراجۇ يەغماغە ،
بولۇپ خان نەفسىگە قۇربان بارى نا مۇسۇ ئىففەت ھەم .
ئەدەدسىز خانە دانلار ئورۇلۇپ ماتەم لىباسىغە ،
بولۇپ جان قەسدىگە مايىل ھۆكۈمەت ھەم ، سىياسەت ھەم .
گۇناھسىز نارەسىدە دە خلسىز ئەل قىزلىرىن (ناموس) ،
كۆرۈڭ ئۆز قانىغە ئالۇدە زېۋەر ھەم ، سەئادەت ھەم !
ساناقسىز ئەۋلىيالار ، شەيخلەر ئىشانۇ مۇفتىلار ،
لەئىنلەر كامىگە دەللە ئېرۇر قازى ، شەرئەت ھەم .
ئەجايىب بولدى ئەھۋال كۈنمۇ كۈن مەزلۇمنى باشىگە ،
ياغىپ دەردۇ بەلا بارى خۇسۇمەت ھەم ، كەسافەت ھەم .
نېتاك بولسا ئەۋەز پەيۋەستە ئىسيان بەھرىگە غەۋۋاس ،
دىلىدا قالمادى سەبرۇ سۇكۇت ھەم ، تابۇ تاقەت ھەم .

* *

ئەيكى سىزلەر ، تا تەئەسسۇب بىرلە دەۋران ئەتتىگىز ،
مىللەتى مەزلۇمە ئەھۋالىن پەرىشان ئەتتىگىز .
بىرىگىز قازى ، بىرىگىز ئەئلەمۇ مۇفتى بولۇپ ،
بۇ نە ئايىن ئېردىكىم ، سىزلەر نەمايان ئەتتىگىز .
بىزنى ئەيلەپ خارۇزارۇ ناتەۋان ئەتمەك ئۈچۈن ،
بەرمەيىن ئاسارى ھۇرلۇك بەندى زىندان ئەتتىگىز .
بۇ فەلاكەتلەر ئۈچۈن مەسئۇل بولارسىز ئاقىبەت ،
زۇلمۇ ئىستىبدات ئىلە مىللەتنى ۋەيران ئەتتىگىز .
يوقسە ئادەممىز ، ئاچىپ مەكتەب ، ئىلىم بىلدۇرسىگىز ،
بىخەۋەر ئىلمۇ ھۇنەردىن بىزنى ھەيۋان ئەتتىگىز .

بىر كۈنى سورغاي ئەۋەزدەك ئويغانسپ ئەھلى زەمان ،
نە ئۈچۈن مىللەتنى سىز يەر بىرلە يەكسان ئەتتىڭىز .

* *

ئەجايىبراق زەمان ئۇشبۇ زەماندۇر ، ھەمە ئەل فىئلى تەۋرىن بەدلىغددىن ،
خەلايىق فىئلى بىر ـ بىردىن ياماندۇر . مىنىڭدەك بۇيلە رەسۋايى جەھاندۇر .
ھەمە ئەھيا ئىچەر جامى ئەجەلنى ، بولۇپ سەييدلىرى مەردۇدۇ ناكام ،
ئانى ئىچمەك ھەمان ئۆلمەك ھاماندۇر . ھەمە « قۇل » ئەغنياۋۇ كامراندۇر .
مەلۇل ئولماي نە ئەيلەي ئالەم ئىچرە ، بولۇپ قىممەت ھەمە ئەشيانى نەرخى ،
ۋەفاۋۇ مىھر كىم دەرلەر نىھاندۇر . ئەۋەز ئۇشبۇ سەبەبدىن خەستە جاندۇر .

* *

بىراۋلاردۇر ھەمىشە ۋەسل ئارا شاد ، بىراۋلار خاتىرى سۇبھۇ مەسا شاد .
بىراۋلاردۇر ، ۋەلې ھەجر ئىچرە ناشاد . بىراۋلار شاد بولماس ، ئەي بەرادەر ،
بىراۋلارنىڭ بولۇر نې كامى ھاسىل ، بىراۋلارنى گەر ئەتمەس ئىبرسە ناشاد .
بىراۋلارنىڭ بولۇپ كامى ئاراشاد . بىراۋلار زارۇ غەمناك ئالەم ئىچرە ،
بىراۋلار ئايرىلىپ ياردىن ، ئەمما ، بىراۋلار بولغانىدە بارھا شاد .
بىراۋلار ياري بىرلە ئاشنا ، شاد . بىراۋلارنى ، ئەۋەز ، شاد ئەتمەس ھېچ شەي ،
بىراۋلارنىڭ بولۇپ قەلبى پەرىشان ، بىراۋلارنى قىلۇر جامى تولە شاد .

* *

ئەيلە ياخشى بىرلە سۇھبەت ، ئەي ئەۋەز ، تاپسىلا گەر لەھزە فۇرسەت ، ئەي ئەۋەز .
تاكى تاپقايسەن سەئادەت ، ئەي ئەۋەز . فىكرى خەيلىدىن ھەزەر ئەيلەر ھەمە ،
دوستلارىم بولسۇن دېسەڭ ئەھلى جەھان ، جاھ ئىلىگە ئەيلەر ئىززەت ، ئەي ئەۋەز .
خۇلقى خۇشلۇقنى قىل ئادەت ، ئەي ئەۋەز . بارھا ھۇسسادى شۇمدىن قىل ئىبا ،
سەندە بار ئىبرسە ئەگەر رەسمى ۋەفا ، كىم كېلۇر ئاندىن كۆپ ئافەت ، ئەي ئەۋەز .
كۆرمەكىڭ يۈز جەۋرۇ كۇلفەت ، ئەي ئەۋەز. تا جەھەندا بار دۇر ھاسىد ، ئەيلەمە ،
ئەل قىلۇر قەستى ھەلاكىڭ بىگۇمان ، ئارزۇيى ئىززۇ مۇكنەت ، ئەي ئەۋەز .

* *

قوشۇپ ئاۋازىڭە سازىڭنى كەلگىن ، قىل ناۋا ، ھافىز ،
كى تا بەزم ئەھلىنىڭ بولسۇن دىلىغە غەمزەدا ، ھافىز .
بارى ئۇششاق ئىلى بۇ دەم تەرانە قىل سەۋارىكىم ،

كەمەندى سازى تارىتىغا ئېرۇرلەر مۇبتەلا، ھافىز ،
نەۋا ئاھاڭىدا ساز ئەنكىل ئاندا قىلسۇن تۇزۇپ سازىلىك ،
ئاڭا بەزم ئەھلى قىلسۇن نەقدى جانىنى پىدا ، ھافىز .
قەدەھ سۇن ، ساقىيا كىم ، بۇيلەسەرمەستى مەي ئولسۇن كىم ،
ئوقۇب شىرىن غەزەللەردىن بۇ تۇن بەزم ئىچرە تا ، ھافىز .
يۇزۇڭنى گۇل ـ گۇل ئەيلەپ ھەم ئوقۇپ نەزمى ھەيات ئەفزا ،
يېتۇر ئەفلاكنىڭ جىسمىغە كۆڭلۇق سادا ، ھافىز .
ئەۋەز ، ئەھباب خەيلىن كۆڭلىگە يەتكۈزگىنى راھەت ،
خۇش ئۇل بەزمكى بولسا ئول نىگارى دىلرەبا ھافىز .

* *

قوي ، ئەي پەرى پەيكەر ، قەدەم ئەيلەپ كەرەم باش ئۇستىنە ،
قەھرۇ غەزەب تەركىن قىلىپ ، چىن سالماغىل قاش ئۇستىنە .
زاھىد ئول ئايدىن ئىجتىناب ئەتسە نې تاڭ ، ئەھبابكىم ،
گەر تۇشسە ئۆلگەي لەمئەئى خۇرشىدى خۇففاش ئۇستىنە .
ئىزھار ئېتىپ بېدادۇكىن ئايىنىنى بىشەك ماڭا ،
بارسام ئىزىدىن ئول گۇزەل تاش ئاتقۇسى تاش ئۇستىنە ،
ھاسىدلىغ ئەيلەب بۇ زەمانكىم بەردى دەپ ئەھلى جەھان ،
كىيسە يېڭى خىلئەت ئەگەر قەششاقى قەللاش ئۇستىنە .
گەردۇنى دۇن زۇلمۇ سىتەم ئازادە ئەلگە قىلغۇسى ،
جەۋرۇ جەفا ئايىنىنى فاش ئەيلەبان فاش ئۇستىنە .
بۇيلە مۇرۇۋۋەتسىز زەمان ئەھلى ئېرۇر كىم ، ئەي ئەۋەز ،
گەر تاپسا فۇرسەت بەرگۇسى ئاغۇ قوشۇپ ئاش ئۇستىنە .

* *

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسە ، ئەرز قىلسۇن يارغە ،
قالماغاي تاكىم ھەمىشە ھەجر ئارا ئازارىغە .
شايەد ئەيلەپ رەھم ئەھۋالىغە يارى ۋەسل ئارا ،
مەيلى رەغبەت قىلماغاي ئىخلاس ئىلە ئەغيارىغە .
ئەي كۆڭۇل ، ئاشۇفتە سەن ، ئەجز ئىلە ئىزھار ئەيلەگىل ،
نېچەكىم ناز ئەتسە ھەم ئول زۇلفى ئەنبەر بارىغە ،
ئەيكى ئىستەرسەن دەۋامەت دەھر ئىشقى بېھجەتىن ،
چەك مەھەن گۇلشەندە گۇل پەيۋەندە بولمىش خارىغە .
قىلماغىل دۇشنام ، ئەي ئارامى جان ، غەيرىغەكىم ،
بەرسە بولماس پاد زەھرى تەلخ ھەر بىمارىغە .

ئىختىيار ئەتمە قولۇڭدىن كەلمەس ئىشنى دەھر ئارا،
كىم نەدىن تەئنۇ مەلامەت ئەل قىلۇر بىئارىغە.
ئەي ئەۋمز ، نەزمىڭدە كەلتۇرمەك ھەر ئەل ئەلفازىنى ،
كىم بەرا بەرلىق سەدەف قىلماس دۇرى شەھۋارىغە.

* *

بەزمى دىلبەر خۇشدۇرۇر ئاشىققە ئەغيار ئولماسە ،
ئۇيلەكىم بۇلبۇلغە گۇل ئەترافىدا خار ئولماسە.
يار ناموس ئەتمەسۇنكىم كەسرەتى ئۇششاقىدىن ،
ھەر مەتائى كەم بەھا بولغاي خەردار ئولماسە.
كىم ۋەفاۋۇ مىھر رەسمىن تۇتقاي ئەردى ئىشق ئارا ،
نازەنىنلەرغە جەفاۋۇ جەۋر ئەتۋار ئولماسە.
ھەر كىشىكىم ئاشىقى سادىق ئەمەسدۇر بارھا ،
چەكمەك ئىشى مىھنەتۇ ئەندۇھۇ ئازار ئولماسە.
جان قاچان تاپقاي ئۆلۈك جىسمىم ۋىسالى يار ئارا،
ئاشكارا لەئلىدىن جانباشى گۇفتار ئولماسە.
ئاھكىم مەھزۇن كۆڭۇل ناكام بولغايمۇ ئىدى ،
يار ھەجرى دامىغە بۇيلە گرىفتار ئولماسە.
نالەۋۇ ئاھى ئەۋەزنىڭ كۆك ساری چىقغاي قاچان،
بىر چەمەن رۇخسار ئىشقىغە سازاۋەر ئولماسە.

* *

بولغۇسى ، ئەي دىل ، مۇيەسسەر ۋەسلى جانان غەم يىمە ،
كىم ئانىڭ كەلمەكلىكگە باردۇر ئىمكان غەم يىمە.
تاپقۇسى تەبدىل سۇبھى ۋەسل بىرلە ئاقىبەت ،
نېچەكىم تۇل ئولسە گەر ھەم شامى ھىجران غەم يىمە.
نۇش قىلساڭ يار ئىلكىدىن ئەگەر جامى تەرەب ،
دۇر سەندىن بولغۇسى ئەندۇھى دەۋران غەم يىمە.
تىيرى مۇژگانى بىلە قانىڭ تۆكۈلسە ھەرقاچان ،
بەرگۇسى لەئلى لەبى كەيپىيەتى جان غەم يىمە.
لەيلىۋەشلەر سۇھبەتىڭدىن ئىجتىناب ئەتكەن ئۇچۇن ،
غەم ئىمىشمۇ ئىبردى مەجنۇنى بەيابان غەم يىمە.
ھەجر ئارا بولساڭ ئەۋزدەك بىكەسۇ ئاشۇفتە ھال ،

بولغۇسى ، ئەي دىل ، مۇيەسسەر ۋەسلى جانان غەم يېمە .

* *

ئەي كۆڭۈل ، ئىشق ئىچرە كىردىڭ جان كىرەكمەسمۇ ساڭا ،
كافىرى چەشمىن كۆرۈپ ، ئىمان كىرەكمەسمۇ ساڭا .
يار روخسارىغە باقماسسەن مەگەركىم ، زاھىدا ،
ئافتاب ئېلە مەھى تابان كېرەكمەسمۇ ساڭا .
غەيرى كويىنىڭ تەمەننا سىن قىلۇرسەن ، ئەي رەفىق ،
ياكى ئايغىل جەننەتى رىزۋان كېرەكمەسمۇ ساڭا .
ئۆزگە دىلبەر لەئلىنى ئۆپمەكنى گەر ئىستەر ئېسەڭ ،
دېگىل ، ئەي دىل ، ئول لەبى خەندان كېرەكمەسمۇ ساڭا .
ئەي كۆز ، ئەتگۈڭ ئارزۇ غەيرى سۇمەنبەر ئارەزىن ،
ئەمدى ئول ئارەز مەھى رەخشان كېرەكمەسمۇ ساڭا .
ساقىيا ، مەن خەستەغە مەي بەرمەيىن داغ ئەيلەدىڭ ،
ياكى مىسكىنى ھەزىن مېھمان كېرەكمەسمۇ ساڭا .
ئەي ئەۋەز ، نەزم ئەيلەدىڭ ئەسرۇ شەرەف ئەفشان سۇخەن ،
يادگارى دەفتەرى دېۋان كېرەكمۇسمۇ ساڭا .

* *

بۇ دەم يارىم ئالسە يۈزىدىن نىقاب ،
لەبىن ھالىن ئىستەگىدىن بېھساب .
بولۇر زەررەدەك ناپەدىد ئافتاب .
جەھان ئىچرە ھەر گۈل رۇخى نازەنىن ،
يەنە تارى گىسۇسىن ئاچسە ئەگەر ،
ئانىڭ ئالدىدە قىلغۇسى ئىزتىراب .
تۈشەر سۇنبۇل ئەزاسىغە پىچتاب .
بولۇر چەشمى نەرگىسگە ئۇيقۇ ھەرام ،
كۆرۈپ ئاتەشىن يۈز بىلە لەئلىنى ،
كۆزى ئەيلەسە باغ ئارا مەيلى خاب .
گۈلىستاندەدۇر لالە باغرى كەۋاب .
نې ھەجرىغە پايان بار ئانى ، ئەۋەز ،
ھەۋا ساری ئۇچقۇسى جانلار قۇشى ،
ۋىسالى قىلۇر ئۇمر يەكلىغ شىتاب .

* *

غازەدىن كەلدى بېرىپ رۇخسارىغە دىلدار زىيب ،
ئۇيلەكىم گۈل غۇنچەسىدىن تاپغۇسى گۈلزار زىيب .
تاپسا زىينەت مۇددەئا بىرلە ئول ئاي نە ئەيىبكىم ،
ئەي بەرادەر ، باغ ئارا گۈل بىرلە تاپقاي خار زىيب .
ئول پەرىۋەشكە جەھان ئەھلىن قىلۇرغە مۇبتەلا ،

خالۇ خەت بىرلە تاپىپدۇر لەئلى شەككەربار زىيب.
يار زۇلفىنى تارارىدا جانلار ئەيلەر ئىزتىراب،
چەك قول، ئەي مەششاتە، مۇنچە نېگەدۇر دەركار زىيب.
ھۇسنى بىتىمسالى يەگلىغ، ئەي كۆگۈل ئالەم ئارا،
ئول پەرىۋەشكە ئېرۇر ئەفئال ئىلە ئەتۋار زىيب.
ئول بۇتى ئاشۇبى دەۋرانىم ئۆزىگە بەرگۈسى،
قىلغۇسى جانۇ كۆگۈللەرنى ئەسىرۇ زار زىيب.
ئەي ئەۋەز، ئەلبەتتە بولغۇسى گۇمانسىز دىلكۇشا،
تاپسا مەزمۇنى دەقىقات ئىلەگەر ئەشئار زىيب.

* *

بىلمەدىم، ۋەھ، نە بەلا ئېردى، نىگارا، سۇرەتىگ،
كۆرگەچ ـ ئوق قىلدى مېنى مەفتۇنۇ شەيدا سۇرەتىگ.
چەككەن ئۇستادىگغە يۇز تەسلىم قىلغۇم ھەرنەفەس،
كىم قىلىپدۇر ئەيبۇ نۇقساندىن مۇبەررا سۇرەتىگ،
تۇشمىش ئەسرۇ بوينۇمە زەنجىرى زۇلفىگ كاشكى،
قىلماغاي ئېردىم غەزەل كۇندە تەماشا سۇرەتىگ.
بارماغىن تىشلەپ قالۇر ھەيرەتتە گەر نەققاشى چىن،
كۆرسە سۇرەتتەگ تۇتۇپ، ئەي شوخى بەرنا، سۇرەتىگ.
ناگەھاندىن بىر كۆرۇپ، قايتا كۆرەلمەي داغ ئولۇپ،
كۆگۈلۇم ئەيلەر بارھا كۆرمەگ تەماننا سۇرەتىگ.
نازەنىنلەر گەرچە كۆپدۇر، بىلمەدىم، ئالەم ئارا،
ھېچ بىرىگە بولغامۇ مانەندە، ئايا، سۇرەتىگ.
ئىلكىگە ئالىپ ئەسا يۇرسەگ ئۇلۇغ دەستار ئىلە،
زاھىدا، قىلغاي سېنى ئالەمگە رەسۋا، سۇرەتىگ.
كۆرگەلى زارۇ ئەسىرىگ بولمىش ئەسرۇ بۇ ئەۋەز،
بىلمەدىم ۋەھ نەبالا ئېردى، نىگارا، سۇرەتىگ.

* *

دەردى دىلىم ئول شوخى سىتەمگارىمە ئايتىگ،
كۆگۈلۇمنى غەمىن يارى ۋەپداريمە ئايتىگ.
شايەدكى قىلىپ لۇتفۇ كەرەم كۇلبەمە بۇ تۇن،
كەلگەي بارىپ، ئول شوخى سۋەر يارىمە ئايتىگ.
ۋەسلىنى تىلەب شامۇ سەھەر چۇ تاپماي،
بىدارلىقىم ئول كۆزى خۇنخارىمە ئايتىگ.

كۆڭلۈم چىدايالماي شەمى ھەجرىغە ئەمدى ،
كىم ئۆلگەلى يەتتىم ، ئانى دىلدارىمە ئايتىڭ .
ھىجراندا چېكىپ رەنجۇ بەلىيەت ئەۋەز ئاسا ،
مەھزۇنلىقىم ئول لەئلى شەكەر بارىمە ئايتىڭ .

* *

مۇيەسسەرمۇ ۋىسالى يار ئايا ؟ ھەمىشە گۈنبەزى دەۋۋار ئايا ؟
بولۇرمەنمۇ غەمىدىن زار ئايا ؟ ئول ئادەمكىم مېنىڭدەك بولمىش ئاشىق ،
كېتەرمۇ ئېركەن ئۇشبۇ لەھزە بىريان ، ئىكەنمۇ جانىدىن بىزار ئايا ؟
ئول ئايىنىڭ قاشىدىن ئەغيار ئايا ؟ بىلەلمەي فىكر ئېتەرمەن ، بارمۇ ئېركەن ،
بولۇرسەن تەشنە ھەر سائەتتە ، ئەيكىم ، جەھاندا ئىشقدەك دۇشۋار ئايا ؟
دىلۇ جانىڭدا بارمۇ نار ئايا ؟ پارىپمۇ غەيرىنىڭ بەزمىغە يا يوق ،
تاپىلغايمۇ جەھاندا ، ئەي بەرادەر ، نىگارىم مەسكەنىدە بار ئايا ؟
مېنىڭدەك بىر دىلى ئەفگار ئايا ؟ تۇتار ماتەم ، بولۇپدۇرمۇ ئەۋەز ھەم ،
بۇ يەڭلىغ مەقسەدىمچە ئايلانارمۇ ، ئەسرى بىر كۆزى خۇنخار ئايا ؟

* *

جانا ، ماڭا مىڭ جەفا قىلۇرسىز ، ئەي شوخ ، گەر ئەتسەڭىز جۇدالىق ،
يۈز رەنجىغە مۇبتەلا قىلۇرسىز . جاندىن مېنى بەس جۇدا قىلۇرسىز .
جەللاد قىلىپ نىگاھىڭىزنى ، ئەھباب ، ھەزەر قىلىڭ ئەۋەزدىن ،
مۇشكىن قاشىڭىزنى يا قىلۇرسىز . كىم ئاھى ئوتىغە ياقىلۇرسىز .

* *

بۇگۈن يانمىغە ، ئەي ئارامى جانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟
بولۇرغە ھەمنىشىنۇ مېھرىبانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟
بارى مەھۋەشنى ئەيلەپ سايەئى دىۋار بۇ سائەت ،
پەرىۋەشلىكتە يەكتايى زەمانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟
قالىپمەن ھەجر ئارا مىھنەت چېكىپ جان بەرگەلى ئەمما ،
بار ئېردى ۋەسلىڭىز دارىل ـ ئامانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟
زەمىرى پاكىڭىزغە ئاشكارادۇر كېچە ـ كۈندۈز ،
پىغانۇ نالەيۇ ئاھى نىھانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟
مەنى بىچارەنىڭ ئەرزىنى سوزماققە كەرەم ئەيلەپ ،
ئايا مەھبۇبلىغ مۇلكىدە خانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟

نەچە كۈن بولدى تارتىپ مۇنتەزىرلىك يەتتىم ئۆلمەككە ،
مېنى ھەم ياد ئېتىپ ، شوخى جەھانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟
ئەۋزەدەك بولمىشىم بىخانۇ مانۇ تالىئى ۋاژۈن ،
بۇ كۈن يانسىغە ، ئەي ئارامجانىم ، نېگە كەلمەيسىز ؟

* *

ۋەسلىنىڭ سەھباسىغە خۇنابى ھىجراندۇر ئەۋەز ،
ئاندە مەي ئورنىغە بەلكىم تەھ بەتەھ قاندۇر ئەۋەز .
ۋەھ نە يەڭلىغ ئەتكەمەن مەن ناتەۋانۇ خەستەكىم ،
يار كويى گۈلشەنىگە باغى رىزۋاندۇر ئەۋەز .
ئارزۇ ئەيلەپ ۋىسالىن مەرھەمى كاپۇرىنى ،
ئوقى ھىجراندىن تەنىمدە زەخمى پەيكاندۇر ئەۋەز .
تاكى پىنھان ئولغالى ئول كاكۈلى ئەنبەر پىشان ،
ھەر زەمان سەۋدايى زۈلپىندىن پەرىشاندۇر ئەۋەز .
بىر پەرىۋەش بەزمىدە ساكىنلىق ئىستەپ بارھا ،
جانۇ دىل شەخسىغە ئەمدى بەندى زىنداندۇر ئەۋەز .
ئول زەمانىكىم ئىدى ئول ئاي باشىغە سايەبان ،
ئەمدى ئانىڭ ئورنىغە مىڭ تىرى باراندۇر ئەۋەز .
ئەي خۇش ئول كۈنلەركى ، بەزمى يار قەدرىن بىلمەدىم ،
ئەمدى فۇرقەتتە ئاڭا يۇز نەۋئى ئەرماندۇر ئەۋەز .

* *

ئىچىپ يار ئەتتى گۈل ـ گۈل تا شەرابى ناب ئىلە ئارەز ،
ماڭا ھەمچۇنكى ئانداق باردۇرۇر خۇناب ئىلە ئارەز .
خەلايىقنىڭ كۆزىگە دەھرنى قىلماق ئۇچۇن تىيرە ،
چۆلىكىم ، قىلدى پىنھان سۇنبۇلى سىلاب ئىلە ئارەز .
نىگارىم جەبھەئى رۇخسارىغە باقغان كىشى ئايتۇر ،
بەرابەر تۇتقۇسى گويا قۇياش مەھتاب ئىلە ئارەز .
دىلارامى ساچىكىم باردۇرۇر باشىندا بىر قوللاب ،
جەھان ئەھلى دىلىن بەند ئەتتى ئول قۇللاب ئىلە ئارەز .
كۆزىڭدىن ، ئەيكى تۆڭ ئەشكى نە دامەت بويلەكىم دائىم ،
يۇيىلسا ياخشىراق بولغۇسىدۇر گەر ئاب ئىلە ئارەز .
خۇشاكىم ، ئۇشبۇ قىش تاپماي چەپانى بەئزى كىيمەككە ،
سوغۇق ئاشۇبىدىن بەئزى ياپار سىنجاب ئىلە ئارەز .
ئەۋەز بىچارەنى بۇلبۇل كەبى شەيداسى قىلماقغە ،

ئىچىب يار ئەتتى گۇل ـ گۇل تاشەرابى ناب ئىلە ئارەز .

* *

مېنى بىر شوخ ھىجران ئارا زار ئەتدىيۇ كەتتى ،
تۇگەنمەس رەنجۇ دەردۇ غەمگە دۇچار ئەتدىيۇ كەتتى .
يارىپ كۆكسۇمنى سەر تا پا پىراقى خەنجەرى بىرلە ،
گەرانجان ، سىنە چاكۇ كۆڭلى ئەفگار ئەتدىيۇ كەتتى .
قويۇپ مەن خەستەئى ناكامىنى مەھجۇرنى ھەجر ئىچرە ،
تۇتۇپ بىداد رەسمىن مەيلى ئەغيار ئەتدىيۇ كەتتى .
قىلىپ بىمىھرلىك زاھىر مەنى بىچارە ئاجىزنى ،
بەلايۇ دەردۇ مىھنەتكە سەزاۋار ئەتدىيۇ كەتتى .
مېنى ئاشۇفتە ھالۇ زارۇ ھەيرانۇ غەمىن ئەيلەب ،
جەفا بىرلە ستەم رەسمىنى ئىزھار ئەتدىيۇ كەتتى .
ئەۋەز ، نەيلەي مەنى بىخانۇمانۇ ناتەۋانىنى ،
بۇ دەم ئول بىۋەپا مەھرۇمى دىيدار كەتتى .

* *

دەردىمنى يارىم سورمايىن كۆڭلۇمنى مەھزۇن قىلغۇسى ،
ھەم جانىم ئاشۇبى غەمىن كەم قىلماي ئەفزۇن قىلغۇسى .
نە ئەيب گەر يىغلار ئىسەم ، گەردۇنى دۇننىڭ گەر دىشى ،
كىم يار لەئلى ھەجردە ئەشكىم جىگەرخۇن قىلغۇسى .
نە نەۋئ دەھر ئەھلىن سەپى ، ئەھباب ، بەرھەم بولمىسۇن ،
كىم ئەسكەرى دەردۇ ئەلەم ھەر كېچە شەبخۇن قىلغۇسى .
تاڭ يوق ئىسەم ھىجران ئارا ناكام مەن زارۇ خەراب ،
كىم ئۇشبۇ غۇسسە سەر بەسەر باغرىمنى بەس خۇن قىلغۇسى .
بولغاي نېچۇك سەرشار كام ئەھبابى نىكۇ فىئللەر ،
كىم ئۇشبۇ چەرخى نىلگۇن تەربىيەتى دۇن قىلغۇسى .
كەلسە قولىدىن ، ئەي ئەۋەز ، ھەر شائىرى جادۇ بەيان ،
ئەلبەتتە ھەر بىر بەيتىنى بىر دۇررى مەكنۇن قىلغۇسى .

* *

قەدەھ سۇنكىم ، ئەسىرى داغى ھىجراندۇرمەن ، ئەي ساقى ،
نىگارىم لەئلى يادىدىن باغىر قاندۇرمەن ، ئەي ساقى .
ئول ئاينىڭ بادەئى ۋەسلى بىلە سەرمەست كام ئولماي ،
خۇمارىم كەسرەتىدىن چەشمى گىريانىدۇرمەن ، ئەي ساقى .

نېچۈك ئولماي بۇ سائەتدە مەلۇلۇ زارۇ سەرگەشتە ،
ئەسرى بىر نىگارى چەشمى فەتتاندۇرمەن ، ئەي ساقى .
ئەجەب ئېرمەس ئەگەر كۆزدىن سىرىشكى لالەگۈن تۆكسەم ،
كى تا مەن ئاشقى بىر لەئلى خەنداندۇرمەن ، ئەي ساقى .
كەرەم بىرلە ئالىب ئىلكىگە ساغەر بادە بەرگىلكىم ،
ھەمىشە بەد خۇمارۇ ھەم گەرانجاندۇرمەن ، ئەي ساقى .
مۇرادىم جامىنى تا بولمايىن سەرشار ئەۋەز يەگلىغ ،
ئىشىم چەكمەك غەمۇ ئەندۇھۇ ھېرماندۇرمەن ، ئەي ساقى .

* *

بولۇپمەن دەردۇ ئىشقىك مۇبتەلاسى ، تېنىمدە قەھرىنشىنىك ئەزاسى .
ھەزىن جانىمدە ھىجرانىك بەلاسى . كۆرۈپ بىھەددۇ غايەت فىتنەئى ھەجر ،
نېتەيكىم يېغلاماي بىسيار ، بىسيار ، بۇ دەمدۇر مۇددەتى ئۇمر ئىنتىهاسى .
يوق ئىرمىش ئىشق دەردىنىك دەۋاسى . نې تاك ھېجراندا قالغان ئەلنى چىقسا ،
خۇش ئول كۈنلەركى ئېردىم خۇررەم ، ئەمدى ، فەلەككە ئاھۇ پەريادۇ نەۋاسى .
باشىمغە تۇشتى پۇرقەت ماجەراسى . بولۇپدۇر مۇنئەدىم سىلى سىتەمدىن ،
جەفاۋۇ جەۋرىلەر چەكمەك جەھاندا ، فىراق ئىچرە ھەياتىمنىك بىناسى .
ھەمىشە ئاشىق ئولغانىنىك جەزاسى . ئەۋەز گەر بولسە ۋەسلى مەرھەمىدىن ،
قاچانكىم بولمىشەم مەپتۇنۇ شەيدا ، بىتەر ئېردى فىراقىگىنىك ياراسى .

* *

ئەي خۇش ئۇل كۈنلەركى ، يارۇ ھەمدەمى جانان ئىدىم ،
ۋەسل بەزمىدە قىلىپ ئەيشۇ تەرەب خەندان ئىدىم .
كۆزلەرىمگە جىلۋەگەر ئۇل سەرۋى ئازاد ئەيلەبان ،
شەۋق ئىلە قۇمرى كەبى شامۇ سەھەر نالان ئىدىم .
يار رۇخسارىن كۆرۈپ مىھرى مۇنىر ئەيلەب خەيال ،
ئىنتىسال ئەييامىدا سەرگەشتەيۇ ھەيران ئىدىم .
گەرچە شاد ئەردى بارى ئۇششاقى مىسكىنلەر ، ۋەلې ،
بارچەدىن كۆپرەك مەنى بىدەست ناشادان ئىدىم .
بولماي ئەغيارى سىياھروگە ئەنسو ھەم جەلىس ،
داخلى ئەھلى ۋەفاۋۇ دانىشۇ ئىرفان ئىدىم .
ئەمدى بولمىشمەن غەربۇ تۇرفە ھالەت ساھىبى ،
شادلىقدىن چەككۈچى فەرياد ئىلە ئەفغان ئىدىم .
ئىنجىتۇرسەن مىزبانلىغ بۇمىدۇر ، ئەي يىرى دەيز ،

دەيرىلىك ئىچرە مەن ئەۋەزدەك بەش كۈنى مېھمان ئىدىم .

* *

بىر ئاي ئىشقىدا زارۇ مۇبتەلامەن ، كى دۇچارى ئازاب ئىلە ئەنامەن .
ھەمىشە بىقەرارۇ بىنەۋامەن . جەمالى يارنى ئىستەپ دەۋامەت ،
يۈرەكىمنى سەراسەر پارە ئەيلەپ ، مەدارۇ سەبرۇ ھۇشىمدىن جۇدامەن .
چېكەرمەن رەنجىنى سۇبھۇ مەسا مەن . ئىبرۇر باشىمدە يۈزمىلىك نەۋئى ئافەت ،
كېرەكمەسدۇر ماڭا جەننەتنى ھۇرى ، نە ئافەت مۇبتەلايى مىلك بەلامەن .
كى مەپتۇنى ھەمۇل چەشمى قارامەن . نېچۈك جان ساقلاغۇم مەن ، ئەي ئەۋەز ، تا
ھەر ئاخشام ئەيلەرەم بىغايەت ئەفغان ، نېھايەتسىز بەلاغا ئاشىنا مەن .

* *

ئەي سەنەم ، ئەغيارنى سەن ياد ئەتمە كۆپ ، ئەي سۇمەنبەر ، زۇلمۇ بىداد ئەتمە كۆپ .
خاتىرىمنى زارۇ ناشاد ئەتمە كۆپ . بولماسۇن يەكسەر جەھان ئەھلى ئەسىر ،
زۇلم ئىلە ئۇششاق ئېلىن ئۆلتۈرگەلى ، ئۆزنى دىلبەرلىكدە ئۇستاد ئەتمە كۆپ .
كۆزلەرىڭنى مىسلى جەللاد ئەتمە كۆپ . تۇشمەسۇن تا ئول پەرىۋەشكە ئاغىر ،
ئاشقى بىخانۇمانلار جەيلىغە ، ئەي ئەۋەز ، ئەفغانۇ فەرياد ئەتمە كۆپ .

* *

تاكى ئەغيار ئەھلى ئول دىلدارىنىڭ يانىندەدۇر .
داغلار ئاندىن بارى ئىشقى ئەھلىنىڭ جانىندەدۇر .
ئىشقى دەردىنى ئىلاجىدىن قولىن چەكسۇن تەبىب ،
كىم ھەلاكى ئاشىق ئانىڭ زەھرى دەرمانىندەدۇر .
ئەي پەرى قاقما ئىلىك ئەفتادەئى ئۇششاقدىن ،
كىم ئالارنىڭ نېچە زالىم ئىلكى دامانىندەدۇر .
بەسكى ھىجراننىڭ ھەۋاسى دەرھەمەقەتئى ھەيات ،
بۇ ھەيات ئەھلىگە ھەيران بۇلكى ، ھىجرانىندەدۇر .
گەر ئەۋەز كۆزۈمگە زىندان بولسا ئالەم ئەيب ئەمەس ،
كىم نە سەۋدا يارنىڭ زۇلفى پەرىشانىندۇر .

شائىر ئۆمەر ئۆتەر ھەققىدە

ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

دېموكراتىك شائىر ئەۋەز ئۆتەر ئوغلى 1884 ـ يىلى خېۋا شەھىرىدە بىر ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاتىسى پالۋان نىياز ئۆتەر گادايىنىياز ئوغلى ساتىراشلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى، قوشۇمچە تېۋىپلىقمۇ قىلاتتى. ئۆتەر ئۇستام دېگەن نام بىلەن شۆھرەت قازانغان پالۋان نىياز ئاكا ئىلىم ـ مەرىپەتكە بېرىلگەن، قىزىقچى، خۇش چاقچاق كىشى ئىدى. ئۆتەر ئۇستام ئۆز زامانىسىنىڭ ئەدەبىياتچىلىرى ۋە ئالىملىرى بىلەن يېقىن ئالاقە ئورناتقانىدى. ئۇنىڭ ئۆيىدە ئاگەھى، كامىل، مۇتىربى، خانە خەرابى قاتارلىق شائىرلار يىغىلىپ، ئەدەبىي ۋە ئىلمىي تېمىلاردا سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ تۇراتتى. ئەۋەز تېخى كىچىك بولۇشىغا قارىماي بۇنداق سۆھبەتلەرگە داخىل بولۇپ، شائىرلارنىڭ سۆھبىتىنى قىزىقىپ ئاڭلايتتى. ئەۋەزنىڭ بىلىمگە، ئۆگىنىشگە بولغان قىزىقىشى خېلى بۇرۇنلا باشلانغانىدى. ئۆتكۈر ۋە زېرەك ئەۋەز باشقا ئاكا ـ ئۇكىلىرىغا قارىغاندا ئاتىسىنىڭ دىققىتىنى كۆپرەك جەلپ قىلاتتى.

ياش ئەۋەز مەكتەپتە تىرىشچانلىق بىلەن بېرىلىپ ئوقۇدى. ئۇ تېزلا ساۋادىنى چىقىرىپ مەدرىسە دائىرىسىدىكى بىلىملەر بىلەن تونۇشۇشقا، مۇستەقىل ئوقۇپ ـ ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتتى. ئۆزبېك ۋە قوشنا خەلقلەر ئەدەبىياتى كلاسسىكلىرىنى مۇتالىئەت قىلدى. بولۇپمۇ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ « خەمسە » سىگە كىرگەن داستانلار ۋە « چەھارِ دىۋان » غا كىرگەن لىرىك ئەسەرلەرنى، مۇنىس، كامىل، ئاگەھى ۋە باشقا يازغۇچىلارنىڭ رەڭمۇرەڭ ئەسەرلىرىنى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە كىچىكىدىنلا شېئىر يېزىشنى مەشق قىلىپ، تېز ۋاقىت ئىچىدىلا تونۇلۇشقا باشلىدى. ئەۋەزنىڭ دەسلەپكى شېئىرلىرى تەقلىدچىلىك يولى بىلەن يېزىلغانىدى. تالانتلىق ۋە تىرىشچان ئەۋەز ئاستا ـ ئاستا ئۆتمۈشتىكى ئۇلۇغ ئۇستازلارنىڭ ئەنئەنىلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە باشلىدى ۋە تەقلىدچىلىكتىن قۇتۇلۇپ، ئۆز دەۋرىنىڭ مۇھىم تېمىلىرىدا ئارگىنال ئەسەرلەرنى ياراتتى.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا بۇخارا ۋە خېۋا خانلىقلىرى روسىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. چارىزمنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى خەلقنى ئېغىر بالايىئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلگەنىدى.

گەرچە خېۋا ۋە بۇخارا خانلىقلىرىدا فېئوداللىق تۈزۈم داۋام قىلىۋاتقان بولسىمۇ، بۇ خانلىقلاردىكى ھەر تەرەپلەپ ئېزىلىۋاتقان خەلقلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكەتلىرىگە روسىيە ۋە تۈركىستاندىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر ئىجابىي تەسىر كۆرسەتتى. روس مەدەنىيىتى ۋە ئىلغار

ئىجتىمائي پىكىرلىرى دادىل كىرىپ كېلىشكە باشلىدى . شائىر ئەۋەزىنىڭ شېئىرلىرى ئەنە شۇنداق بىر شارائىتتا شەكىللىنىشكە باشلىدى .

ئەۋەزىنىڭ شائىرلىق تالانتى ناھايىتى تېزلا نامايان بولۇپ ، مۇھەممەد رەھىمخان I ئۇنىڭ سارايىنىڭ مەدداھىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئوردىغا چاقىردى . خان ساربىينىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن شائىرى تەبىئي ئەۋەزىنىڭ قابىلىيىتىگە قايىل بولدى . ئۇ ئۆزىنىڭ « مەجمۇئەتۇش ـ شۇئەرا » سىدا مۇنداق دېگەنىدى :

ئەۋەز بىرىكسم شائىر تازەدۇر ،
ۋەلې تازەلىك ئىچرە ئاۋازەدۇر .
كەمالىگە گەر يەتسە بۇ پەن ئارا ،
بولۇر نەزم ئارا فازىلۇ ببەھا .

ئەۋەز سارايغا كىرگەندىن كېيىن دەسلەپتە ئۇ يەردىكى شائىرلارنىڭ تەسىرى بىلەن بىر قانچە مەدھىيە ۋە قەسىدىلەرنى يازدى . بىراق ، بۇ ھال ئۇنداق داۋاملاشمىدى . ئەۋەز سارايىنىڭ زۇلۇم ـ زورلۇق ، پىسق ـ پاسات ۋەئەيشى ـ ئىشرەت ، بۇزۇقلۇق ماكانى ئىكەنلىكىنى ، مېھنەتكەش ئاممانىڭ بىغەم موھتاجلىقىغا ۋە ھوقۇقسىزلىققا گىرىپتار قىلىنغانلىقىنى ، بىر توپ ھۆكۈمران دائىرىلەرنىڭ خەلقنىڭ قېنىنى شوراۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى . خان ۋە ئۇنىڭ ئەمەلدارلىرىغا ، خۇشامەتگۇي ساراي شائىرلىرىغا ، مۇناپىق روھانىلارغا نىسبەتەن ئۇنىڭدا غەزەپ ۋە نەپرەت كۇنداىن ـ كۈنگە ئېشىپ باردى . شائىر بىر مەزگىل « ئۇستازىم » دەپ ئىخلاس قويغان تەبىبدىن پۈتۈنلەي يۈز ئۆرۈدى . سارايدىكىلەر خەلقپەرۋەر شائىرغا دۈشمەنلىك نەزىرى بىلەن قاراپ ، ئۇنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىشقا باشلىدى .

ئاشۇ دەۋر ، ئاشۇ شارائىتتىكى ئۆز ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ شائىر ئۆز شېئىرلىرىنىڭ بىرىدە مۇنداق دەپ يازغانىدى :

يەتكۈزدى بىراۋ بىر يامانراق خەبەر ،
ئۇنىڭ خەۋىدىن بولدۇم ئاشۇفتە ھال ،
ئول ئەخبار تەشۋىشىدىن بېئەدەد ،
ئىدى تەلبە كۆڭلۈمدە پىكرى مەھال .
ئىشتىكەچ ئانى ، ۋەھكى ، جىسمىم ئارا ،
ئورنۇمدىن تۇرارغا نە قالدى مەجال .

ئەمدى ئۇ ئوردا بىلەن مۇرەسسەلىشەلمەيتتى . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ خانغا ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرىغا قارشى يازغان شېئىرلىرى قولغا چۈشۈرۈلدى . بۇ شېئىرلاردا ئادالەتسىزلىككە قارشى نازارىلىق رۇشەن ئىپادىلەنگەنىدى .

ئەۋەزنىڭ زامانداشلىرىدىن مەتپەنا بابا ۋە قەلەندەر قۇربانوۋلارنىڭ مەلۇماتىچە ، بۇ

شېئىرلارنى تەببېي مۇھەممەد رەھمىخانغا ئوقۇپ بېرىدۇ . بۇنىڭدىن غەزەپلەنگەن خان دەرھال جاللاتلار باشلىقى خۇداينەزەر پاششاپ ۋە تولى يۈز بېشىنى چاقىرىپ ، ئۇلارغا ئەۋەز-نىڭ قول ـ پۇتلىرىنى باغلاپ ئەپكىلىشنى بۇيرۇيدۇ . ئۇلار ئەۋەزنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ ، قولىغا كويزا سېلىپ خان ئالدىغا ئېلىپ كېلىدۇ . بۇ ھالدىن خەۋەر تاپقان شائىر-نىڭ مۇخلىسلىرى مېھتەرئاباد كوچىسىدا يىغىلىشىپ نارازىلىق بىلدۈرۈشىدۇ . نەۋكەرلەر ئالامانىنى قامچە ئاستىغا ئالسىمۇ ، ئالامان توختىماي ئوردىغا قاراپ مېڭىۋېرىدۇ . خان ئەۋەزنى كۆرگەندە خۇددى يىلان چاققاندەك ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ : « تاش بوران قىلىنسۇن ! » دەپ بۇيرۇق بېرىدۇ . شۇ چاغدا كىمدۇ خانغا يېقىنلىشىپ : « تەخسىر ، ئالىي ھەزرەتلىرى رەقىبىڭىز سارائ بوپتۇ » دەيدۇ ۋە قۇلىقىغا پىچىرلاپ « ۋەزىيەت جىددى » دەپ ئوردا دەرۋازىسى ئەتراپىغا توپلانغان ئالامانىنى ئىشارە قىلىدۇ . ئائىلاج قالغان خان بۇيرۇقىنى ئۆز-گەرتىپ : « 200 قامچا ئۇرۇلسۇن . » دەيدۇ . بۇيرۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ ، خان بۇنىڭ بىلەن قانائەتلەنمەي ، ئەۋەزنى « سارائ » دەپ ئېلان قىلىپ ، ئۇنى كىشەنلەپ ، ئاق مەسچىت قىشلىقىدىكى بابا ئىشان قەبرىستانلىقىغا سۈرگۈن قىلىدۇ .

بۇ ۋەقە 1909 ـ يىلى يازدا يۈز بېرىدۇ . شۇ چاغدا ئەۋەزنىڭ ئاكا ـ ئۇكىلىرىمۇ تەقىپ ئاستىغا ئېلىنىدۇ . خان ئەۋەزنىڭ ئۇكىسى مۇھەممەد ياقۇبنى ئوردىغا قارشى چىقتى دەپ ئەيىبلەپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدۇ . خارەزمدىن قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان مۇھەممەد يا-قۇپ چارجۇي ، مەرى تەرەپلەردە قېچىپ يۈرۈپ ۋاپات بولىدۇ .

ئوردا جاسۇسلىرى شائىرنىڭ ئاكىسى مەشرەپنىمۇ خانغا قارشى گۇمانلىق ھەرىكەتلەردە بولدى دەپ ئەيىبلەيدۇ ، مەشرەپمۇ قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ .

شائىر 1909 ـ يىلى قىشتا قەبرىستانلىقتىن قايتىپ كېلىدۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ ئېغىر كېسەل-لىكىگە ، تەقىپ ئاستىغا ئېلىنىشىغا قارىماي ، ئىجادىي ئىشىنى داۋام قىلدۇرىدۇ . تەببىي ، نادىم ۋە خادىم قاتارلىق ئوردا شائىرلىرى ئەۋەزگە خاندىن كەچۈرۈم سوراشنى مەسلىھەت بېرىشىدۇ . ئەۋەز ئۆز يولىدىن قايتمايدۇ ، ھىيلە ـ مىكىرلەرگە ئالدانمايدۇ .

1908 ـ ، 1909 ـ يىللاردىن باشلاپ شائىرنىڭ يېڭى ئىجادىي دەۋرى باشلىنىدۇ . ئۇنىڭ « تىل » ، « مەكتەپ » ، « ئۆلمالارغا » ، « خەلق » قاتارلىق مەرىپەتپەرۋەرلىك بە-لەن يۇغۇرۇلغان ساتىرىك شېئىرلىرى ئەنە شۇ دەۋرنىڭ مەھسۇلىدۇر .

1910 ـ يىلى خانلىق تەختىگە ئىسپەندىيار ئولتۇرىدۇ . خارەزم ئەمگەكچىلىرىنىڭ يەلكىسىدىكى زۇلۇم تېخىمۇ كۈچىيىدۇ . ئوردىدا كەيپ ـ ساپا ، ئەيش ـ ئىشرەت ، بۇزۇقچى-لىقلار ھەددىدىن ئاشىدۇ . ئىسپەندىيار باسقۇنچىلىق ، زورلۇق يولى بىلەن نۇرغۇن قىزلارنى ئۆز ھەرىمگە يىغىدۇ . خانىنىڭ ۋەھشىيانە ھەرىكەتلىرىدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن ئەۋەز ئۆ-زىنىڭ « زېۋەر ھەم سائادەت ھەم » قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئۇنى پاش قىلىدۇ . ئىسپەندىيارمۇ ئەۋەزدىن ئۆچ ئېلىشقا كىرىشىدۇ ، بۇ جاللاتمۇ شائىرنى قامچە بىلەن جازالاشقا ھۆكۈم قى-

لىدۇ . لېكسىن ، شائىر ھەر خىل قىيىنچىلىقلارغا ، جىسمانىي جەھەتتىن زەئىپلىشىپ كېتىشىگە ، كېسەلچانلىقىغا قارىماي ، ئۆز ئىجادىنى تىنماي داۋاملاشتۇرىدۇ . ئۇنىڭ جۇشقۇن ۋە ھارارەتلىك قەلبىدىن بەدىئىي ئىجاد بۇلاقتەك ئېتىلىپ تۇرىدۇ .

شائىر پۈتۈن ھاياتىدا بىرنەچچە مىڭ غەزەل ، كۆپلەپ مۇخەممەس ، رۇبائىي ۋە باشقا تۈرلۈك شەكىللەردە كۆپلىگەن شېئىرلارنى يازىدۇ . ئۇنىڭ « سائادەتۇل ـ ئىقبال » ناملىق دىۋانىدىكى غەزەللەر 1700 گە يېتىدۇ ، شائىرنىڭ ئېيتىشچە ، ئۇ ئىككى دىۋان تۈزگەن .

شائىر ئەۋەز « ئۆلىمالارغا » ، « ئىككى شەيخ » ، « شەيخ » ، « ناسىھ » ، « زاھىد » ۋە باشقا ئۆتكۈر رېئالىستىك ساتىرىك شېئىرلارنى يېزىش بىلەن ئۆزبېك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىلىرىدىن بىرىنى راۋاجلاندۇردى .

ئەۋەز ئۆزى ياشىغان مۇھىتنىڭ ئىللەت ۋە مەرەزلىرىنى خەلقچىل شائىر سۈپىتىدە پاش قىلدى . خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى ئارزۇ قىلدى . ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار غايىلىرىنى ئىلگىرى سۈردى .

ئېغىر پاجىئەلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن شائىر ئۇزاق ۋاقىتقىچە كېسەللىك دەردىنى تارتىپ 1919 ـ يىلدا ، خارەزم ئىنقىلابىدىن بىرنەچچە ئاي بۇرۇن ، ئىجادىي ھاياتىنىڭ ياش ۋە قايناق دەۋرىدە ۋاپات بولدى .

فېئودالىزم ئاسارىتىدە خورلانغان ، ئازابلانغان مەزلۇم خەلق كۈيچىسى ئەۋەز خارەزم ئازاد بولغاندىن كېيىنلا ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى تاپتى . 1954 ـ يىلى شائىرنىڭ تۇغۇلغانلىقىغا 70 يىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ خاتىرە كۈنى ئۆتكۈزۈلدى . شائىر ئەسەرلىرى نەشر قىلىنىشقا باشلىدى . ھەر خىل توپلاملارغا ۋە دەرسلىكلەرگە كىرگۈزۈلدى . ئۇنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيەتلىرى توغرىسىدا ئىلمىي ، بەدىئىي ئەسەرلەر يېزىلىشقا باشلىدى .

شائىر ئەۋەز ئۆتەر ئوغلىنىڭ ئىككى تومدىن ئىبارەت شېئىرلار توپلىمى (دىۋان) ، ئەينى چاغلاردا مەتبەئەچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلمىغانلىق سەۋەبىدىن ھېچ يەردە بېسىلماي ، پەقەت قول يازما ھالىتىدىلا بىزگىچە ساقلىنىپ قالغانىدى . لېكىن ، شائىرنىڭ ئۆز قول يازمىسى ھازىرغىچە تېپىلغىنى يوق . شائىر ھايات چاغدا مۇكەممەل دىۋان شەكىلدە كا-تىپلار تەرىپىدىن بىرنەچچە نۇسخا كۆچۈرۈلگەن ھەم خارەزمنىڭ چوڭ ـ كىچىك قول يازما « بەياز » لىرىغىمۇ كىرگۈزۈلگەن .

مەن سابىق ئۆزبېكستان س س ر دۆلەت نەشرىياتى تەرىپىدىن تاشكەنتتە 1956 ـ يىلى نەشر قىلىنغان ئەۋەز ئۆتەرنىڭ « تاللانغان ئەسەرلەر » ناملىق توپلىمىدىن بىر قىسىم شېئىرلارنى تاللاپ كىتابخانلارغا سۇندۇم . شائىرنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى ۋە ئىجا-دىي پائالىيىتىنى يېزىشتا يۇنۇس يۇسۇپوۋنىڭ « شائىر ئەۋەز » دېگەن كىرىش سۆزىدىن پايدىلاندىم .

سوفى ئاللايارۇه تەجنىس

شۆكۈر يالقۇن

I

پارسىي ۋە چاغاتاي تۈركچىسىدە يازغان ئاجايىپ شېئىرىي ئەسەرلىرى بىلەن داڭق چىقارغان ئوتتۇرا ئاسىيالىق مۇتەسەۋۋۇپ شائىر سوفى ئاللايارنىڭ ئىجادىيىتى بىلەن كەڭ كۇشادە تونۇشلۇقمىز بار بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ھاياتى ، تۇرمۇش يولى ۋە ئومۇمەن تەرجىمھالى ھەققىدىكى مەلۇمات مەنبەلىرى تولىمۇ چەكلىك ۋە قانائەتلىنىشتىن خېلىلا يىراق . كېيىنكى ۋاقىتلاردا تېپىلغان ئاز تولا مەلۇماتلارنىڭ ئاجىزلىقلىرى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى ، بۇنىڭدا بايان قىلىنغان ھادىسىلەرنىڭ مۇھىم بىر قىسمى تۇرمۇش رېئاللىقىدىن چەتنەپ ئۆتۈپ ، قانداقتۇر رىۋايەت ۋە ئەپسانىلەر خاراكتېرىنى ئالغان . باشقا ئامالىمىز بولمىغانلىقىدىن ، ھازىرچە (تولۇق ھەقىقىي ماتېرىياللار ۋۇجۇدقا چىققىچە) ، شائىرنىڭ تەرجىمھالىغا ئائىت يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان مەلۇماتلار ئاساسىدا قىسقىچە تونۇشتۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ .

شائىرنىڭ ئىسمى ئاللايار (اللەيار) بولۇپ ، ماۋەرائۇننەھردىكى سەمەرقەند شەھىرى ئەتراپىدىكى مىڭلان (مىڭبىيە) جامائەسى ئارىسىدا ھىجرىيە 1133 ـ يىلى① (XVI ئەسىر) دە دۇنياغا كەلگەن . ئاتىسىنىڭ ئىسمى تېمىرىيار بولۇپ ، ئۇ تەقۋادار ، مەرىپەتپەرۋەر بىر كىشى ئىكەن . لېكىن ، شائىرنىڭ « مۇرادىل ـ ئارىفىن » (« مرادالعارفين ») دېگەن ئەسىرىدە ئاتىسىنىڭ ئىسمى ئاللاقۇلى دەپ يېزىلغان ئىكەن . بەلكى بۇ ئات ئەسلى ئىسمى بولماي ، ئۇنىڭ سالىھ ۋە تەقۋادار زات بولغىنىغا قاراپ قويۇلغان لەقەم بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن .

شائىر ئۆزىنىڭ دەسلەپكى تەھسىلىنى ، يەنى ئېپتىدائىي بىلىمىنى ئۆز يۇرتىدا ، ئۆز ئائىلىسىدە ئالغان . ئون ياشتىن ئاشقان چېغىدا ، ئىلىمغا ھەۋەسكار ، ئۆز پەرزەنتىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئىلىملىرىدىن تولۇق بەھرىمەن بولغان يېتۈك بىر ئالىم بولۇپ چىقىشىغا چىن دىلىدىن ئەقىدە باغلىغان ئاتىسى ئۇنى ، شۇ زاماندا ئىلىم ـ مەرىپەت ئوچاقلىرىدىن بىرى سانالغان مەشھۇر بۇخارايى شەرىپ شەھرىگە يۆتكەيدۇ ۋە خېلى شۆھرەتكە سازاۋەر بولغان مەدرىسىلەردىن بىرىگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ .

ئاللايار كىچىكىدىن باشلاپ ، يەنى تەھسىل داۋامىدا ئۆز قابىلىيەت ئىقتىدارىنى نامايان قىلىشقا باشلايدۇ . ئۆزىنىڭ بۇ سالاھىيىتى ۋە ئاجايىپ تىرىشچانلىقى بىلەن ساۋاقداشلىرىنىڭلا ئەمەس ، ھەتتا پېشقەدەملەر ۋە مۇدەررىسلىرىنىڭمۇ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ ۋە ئۇلارمۇ بۇ ئۆسمۇرنىڭ تەھسىلى ۋە تەلىمات ئىشلىرىغا ئالاھىدە ئېتىقاد بىلەن قارايدۇ .

---

① ھىجرىيە 1133 ـ (مىلادىيە 1721 ـــ 1720 ـ) يىلى .

ئۇنىڭ ئون نەچچە يىللىق ئىلىم تەھسىلىدىن كېيىن ھەر جەھەتتىن كامىل بىر كىشى بولۇپ يېتىشكەنلىكى ھۆكۈمران قاتلامنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىدۇ. ھەتتا بۇ خەۋەر ئەمىرىنىڭ قۇلىقىغىچە ئاڭلىنىدۇ ـ دە، ئۇ پادىشاھ تەرىپىدىن باج ئىشلىرى مەھكىمىسىگە تۆرە قىلىپ بەلگىلىنىدۇ.

مەنسەپدارلىق ئاللايارنىڭ ھاياتى پائالىيىتىدە كەسكىن بۇرۇلۇش ياسايدۇ. ھاكىمىيەتكە ئارىلىشىش، ئەمەلدار بولۇپ مەنسەپ تۇتۇش ئاللايارنى بىر ئەھلى ئىلمىدىن، قامچىسىدىن قان تامىدىغان ئەشەددىي زالىم ھوقۇقدارغا، شەپقەتسىز باجگىرغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

ئاللايار باجگىرلىك لاۋازىمىدا شۇ قەدەر مەرھەمەتسىز ھۆكۈمرانغا ئۆزگىرىدۇكى، ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلىغان كىشىلەرنىڭ يۈرىكى سرقىرايدىغان، قورقۇشتىن دەھشەتكە چۈشىدىغان دەرىجىگە بېرىپ يېتىدۇ. ئۇنىڭ كەينىدە ئارقا تەرەك بولۇپ مەملىكەت ئەمىرى ـ پادىشاھ ۋە ھۆكۈمرانلاردىن ئىبارەت كىشىلەر تۇرغانلىقىدىن، ئۇنىڭ چېكىدىن ئاشقان جەبرى ـ زۇلمىغا رەددىيە بېرىشكە قادىر كىشى چىقمايدۇ.

دەل شۇ زامانىدا بۇخارادا پۈتۈن مەملىكەت بويىچە پىرى كامىل دەپ تونۇلغان شەيخ ھەبىبۇللا ئىسىملىك بىر تەۋەرۈك زات بار بولۇپ، ئۇ كىشى ئادەملەرگە مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىشتە تەڭداشسىز، خەلقلەرنى توغرا يولغا باشلاشتا مىسلى يوق بىر ئۇلۇغ شەخس ئىدى.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە مەزكۇر شەيخ ھەبىبۇللا ھەزرەتنىڭ بىر يېقىن مۇرتى سودىگەرلەردىن بىر نەرسە سېتىۋېلىپ، باجخانىغا مەلۇم قىلماي قايتىشىدا، بەختسىزلىك يۈز بېرىپ ئاللايارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدۇ. غەزىپى ئوتتەك لاۋۇلدىغان ئاللايار ئۇنىڭ ھەممە نەرسىسىنى مۇسادىرە قىلغاندىن تاشقىرى، ئۆزىنى شەپقەتسىز جازالاپ، تاياق ئاستىغا ئېلىپ، باش ـ كۆزىنى قانغا مىلەپ چالا ئۆلۈك ھالغا كەلتۈرۈپ قويىدۇ. قاتتىق جازالانغان ۋە چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئازابلانغان بىچارە مۇرىت ئۆز پىشۋاسى ھەبىبۇللا ھەزرەتكە ئاللايار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، ئۇنىڭغا بەددۇئا قىلىپ رەسۋاسىنى چىقىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ھەزرەت بىر ئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنداق قىلىشقا، يەنى بەددۇئا قىلىشقا ھەرگىز بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ سەبرى قىلىشنى تاپىلايدۇ ـ دە، ئاللايار ھەققىدە دۇئاغا قول ئېچىپ، ئۇنىڭغا ئىنساپ ـ تەۋپىق ئاتا قىلىشنى، يامان يولدىن قايتىپ ياخشىلار سېپىدىن ئورۇن ئېلىشنى خۇدايىتائالادىن تىلەيدۇ.

دەل شۇ كۈنلەردە ئاللايارنىڭ كۆڭلىدە بىر غەلىيان پەيدا بولۇپ، نېمىشقىدۇر ئۆزىنىڭ قىلمىشلىرىدىن سەسكىنىش ۋە پۇشايمان قىلىشتەك ھالەتلەر يۈز بېرىدۇ. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي باجگىر ئەمەلدار ئاللايار تۆرە ئۆزلۈكىدىن شەيخ ھەبىبۇللا ھەزرەتنىڭ ئىبادەت ئورنى بولغان خانىقاسىدا پەيدا بولىدۇ ۋە ئۆتمۈشىگە توۋا قىلىپ شەيخنىڭ مۇرتى بولۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شەيخ ئۇنىڭغا «بىزنىڭ ھەلقىمىز غېرىپلار ھەلقىسى، بۇ دائىرىگە دۇنيا پەرەس مەنسەپدارلار كىرىشى مۇشكۈل» دەيدۇ. ئەمما، ئاللايار ئۆز تەلىپىدە مۇستەھكەم تۇرۇۋېلىپ ياش تۆكىدۇ. شەيخ ئۇنىڭدىكى ئىخلاسنىڭ ھەقىقەتكە مايىل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ئۇنىڭ ئىككىي ئېغىر شەرت بىلەن مۇرىت بولۇشىغا قوشۇلىدۇ. بۇ شەرتلەرنىڭ

بىرىنچىسى، ئاللايار بىرقانچە كۈن بۇخارا شەھرىنى ئارىلاپ ـــ ئىشكىمۇ ئىشىك يۈرۈپ قەلەندەرلىك قىلىشى، ئىككىنچىسى، قۇشخانىغا بېرىپ يېگى سويۇلغان قوينىنىڭ كاللىسى، تۆت پاقالچىكىنى ۋە تازىلانمىغان قېرىننى بىر ـ بىرىگە تەككۈزمەي ئېلىپ كېلىشىدىن ئىبارەت ئىدى. ئاللايار بۇ شەرتلەرنى بىجانىدىل قوبۇل قىلىپ تولۇق ئورۇنلايدۇ ۋە شەيخ ھەزرەتنىڭ ئىلتىپاتىغا، شۇنداقلا ھەلقىدىكى مۇرىت ۋە خەلىپىلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە سازاۋەر بولىدۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ پىر ـ ئۇستازى شەيخ ھەزرەتنىڭ دەرگاھىدا تەربىيەت ئېلىپ ھىدايەتكە ئېرىشىدۇ ۋە سوپىلىقتا پىرى كامىل مەقامىغا يېتىشىدۇ، شۇنداقلا ئون ئىككى يىل جەريانىدا پىرىنىڭ رەھنەمالىقىدا بىرقانچە پارسىي ۋە تۈركىي شېئىرىي كىتابلارنى يېزىپ، شېئىرىيەتتە يۈكسەك ماھارىتىنى، تەرىقەتچىلىكتە يۇقىرى دەرىجىسىنى نامايىش قىلىپ، ئالەمشۇمۇل شۆھرەت ۋە ئابروي قازىنىدۇ ھەمدە ئۆز ئىسمى ئالدىغا « سوفى » دېگەن سۈپەت قوشۇلۇپ، سوپى ئاللايار دېگەن نام بىلەن داڭق چىقىرىدۇ.

شۇ دەۋردە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋرلەردە ئۇ ئىجادىيەتتە ئۇنۇملۇك ئىشلەپ، بىر قانچە كىتابلارنى يېزىپ چىقىدۇ. بۇلاردىن مۇھىم ۋە مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. ـــ (« مەسلەكۇل مۇتتەقىن » ـ (مسلك المتقين ـ تەقۋادارلار يولى) ـــ پارس تىلىدا ئىجاد قىلىنغان دىنىي قائىدە ـ قانۇنلارغا ئائىت نەزمىي ئەسەر.

2. « مۇرادۇل ـ ئارىفىن » ـــ (مرادالعارفين ـ تونۇپ بىلگۈچىلەر نىشانى) ـــ پارس تىلىدىكى نەزمىي ئەسەر.

3. « مەخزەنۇل ـ مۇتتىقىن » ـــ (مخزن المطيعين ـــ ئىتائەتمەنلەر خەزىنىسى).

4. «نەجاتۇت ـ تالىبىن » (نجات الطاليبين ـــ تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ نىجاتلىق يولى).

5. سىراجۇل ـ ئائىزىن ـــ (سراج العائزين) تۈركىي نەزمى ئەسەر.

6. سەباتۇل ـ ئاجىزىن ـــ (ثبات العاجزين ـــ ئاجىزلارنىڭ سابىتلىقى) تۈركىي تىلىدىكى ئەقىدىلەر ۋە ۋەز ـ نەسىھەتلەر توغرىسىدىكى مەشھۇر شېئىرىي ئەسەر. يۇقىرىدىكى ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىدىكى ئاساسىي تەكىت ۋە تەلقىن ئىسلام دىنىدىكى ۋە ئەقىدىلىرىدىكى تارىخىي ۋە رىۋايەت خاراكتېرىدىكى ۋەقەلەر ـ ھادىسىلەرنىڭ بايانى، دىنىي قانۇن ـ قائىدىلەرگە ئېتىقاد ۋە رىئايە قىلىش ھەققىدىكى تەلىماتلار، يولىورۇقلار، ئاخىرەتنى ئويلاش ۋە ئۇنىڭغا تەييارلىنىش، گۇناھلىرىغا توۋا قىلىش، تەكرىگە تىلەك ـ ئىلتىجالار ۋە مۇناجاتلاردىن ئىبارەت.

سوفى ئاللايار ھاياتىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى بۇخارايى شەرىپ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلاردا ئۆتكۈزىدۇ. يېشى ئۇلغىيىپ بىر يەرگە بارغاندا كۆڭلىدە ھەرەمگە بېرىش ـــ ھەج قىلىش ئارزۇسى پەيدا بولىدۇ ـ دە، بۇخارا بىلەن ۋە باللىرى بىلەن (ئۇنىڭدىن مۇھەممەد سادىق ئىسمىلىك بىر ئوغۇل، ئەمنە، ھەلىمە ئىسىملىك ئىككى قىز قالغان) خوشلىشىپ مەككە سەپىرىگە ئاتلىنىدۇ.

شائىر بىر مۇددەت ئەرزىرۇم (شمالي ئىران ۋە جەنۇبىي كافكاز ئارىلىقىدىكى يەر لەر) دىيارىدا كېزىپ يۈرۈپ ئاندىن بۇلغارىستانغا بارىدۇ (ئۇ چاغلاردا ھازىرقى بۇلغارىيە

تۇرك ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىگە تەۋەيەرلەر ھېسابىدا ئىدى) . ئۇ يەردە بىر مۇددەت ئايلىنىپ يۈرۈپ ئاخىرىدا ئىسكەندەرىيەگە (مىسىرنىڭ شىمالىدىكى پورت شەھەرگە) ئۆتىدۇ . شائىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇ چاغلاردا يېڭى توقاندىن ھالقىغان بولۇپ ، جىسمانىي جەھەتتىن ئاجىزلاپ قالغانلىقتىن كېسەل بولۇپ ئىسكەندەرىيەدە ۋاپات بولىدۇ . شۇنداق قىلىپ بۇ مەشھۇر شەخسنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئاخىرىدا مۇقىملاشقان ھايات يولى شۇ يەردە ئاخىرلىشىدۇ .

بىزنىڭ بۇ يەردە ئادا قىلماقچى بولغان ۋەزىپىمىز شائىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھايات يولى ۋە ئۆمۈر تارىخىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ بېرىش ئەمەس . شۇنداقلا ئۇنىڭ ئىجادىي يولى ۋە ئەسەرلىرىنى تولۇق تەھلىل قىلىپ تونۇشتۇرۇشمۇ ئەمەس (ئەگەر شۇنداق ۋەزىپە تاپشۇرۇلغان تەقدىردىمۇ بىرىنچىدىن ، بۇ جەھەتتىكى تەكشۈرۈش ۋە مەلۇماتىمىزنىڭ تولىمۇ چەكلىكلىكى ، ئىككىنچىدىن ، بۇ ھەقتىكى ماتېرىيال مەنبەلىرىمىزنىڭ بەكمۇ ئازلىقى ۋە كەمتۈكۈلۈكى تۈپەيلىدىن بۇنداق ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتەلمىشىمىز خېلى مۇشكۈلگە توختايتتى) .

II

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ « سەباتۇل ـ ئاجىزىن » دېگەن ئەسىرى بىر نۇقتىدىن ئالغاندا ، ئۇنىڭ ئالدىدا پارس تىلىدا يېزىلغان « مەسلەكۇل ـ مۇتتەقىن » دېگەن كىتابنىڭ قىسمەن ئەركىن تەرجىمىسىگە ئوخشايدۇ . چۈنكى مەزكۇر كىتابنىڭ مۇندەرىجىسىدىكى مەزمۇنلار كۆپ ھاللاردا بۇ ئىككىنچى كىتابتىكىلەر بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ . مۇئەللىفنىڭ ئۆزىمۇ كىتابنىڭ باش قىسمىدا بىرقانچە مىسرا بىلەن شۇ ھالدىن بېشارەت بېرىدۇ :

يازىلدى فارسى تىل بىرلە مەكتۇب ، كۆڭۈللەر بولسە ئاندىن ئارەمىدە .
ئەقىداتى فىرۇئى قۇربى مەھبۇب . تەمەننا قىلدىلار چۈن بىر نېچە يار ،
ئانىكىم كۆردىلەر تۈركىي يارەنلەر ، قەلەم تارتاي خۇدا بولسۇن مەددەكار .
دېدىلەر گەر دۇئا قىلسە ئەرانلەر . ئەقىدە سۆزلەرنى قىلدىم ئىسبات ،
بىتىلسە تۈركىي تىل بىرلە ئەقىدە ، ئاڭا قويدۇم « سەباتۇل ئاجىزىن » ئات .

دەپ ، ئەسلىدە بۇ كىتابنىڭ پارس تىلىدا يېزىلغانلىقىنى ، كېيىن بىرقانچە دوست ـ يارانلارنىڭ تەلىپى بىلەن تۈركىي نۇسخىسىنى يېزىشقا كىرىشكەنلىكىنى مەلۇم قىلىدۇ .

مەيلى ئورىگىنال ئەسەر بولسۇن ، مەيلى تەرجىمە ياكى تۈركىي ۋارىيانتى بولسۇن « سەباتۇل ـ ئاجىزىن » شۇنداق بىر ئەسەركى ، ئۇ ئىنسانىي ئەدەب قائىدە ـ يوسۇنلارنى ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتنە ياخشى ئادەم بولۇش ئۈچۈن ھەرقانداق يامانلىقتىن قول ئۈزۈشنى ۋە قەتئىي توۋا قىلىشنى ، كىشىلەرگە ، بولۇپمۇ غېرىپ ـ غۇربالارغا كۆيۈنۈشنى ، ھالال ئەمگىكى بىلەن پارچە نان تېپىپ قانائەت بىلەن ھايات كەچۈرۈشنى ، ئېغىر چىلىقلارنى سەبرۇ تەھەممۇل ۋە غەيرەت بىلەن يېڭىپ بىر تەرەپ قىلىشنى ، تەمەخورلۇق ، ھەسەتخورلۇق كەبى پەس ئىللەتلەردىن قەتئىي يىراق بولۇشنى ۋە باشقا ئەزگۈ خىسلەت پەزىلەتلەرنى يېتىشتۇرۇش يوللىرىنى ئىسلام ئەقىداتى نۇقتىسىدىن تۇرۇپ تەرغىب ۋە تەشۋىق قىلىدۇ .

« سەباتۇل ـ ئاجىزىن » دا تەكىتلەنگەن پىكىرلەر ئۆزىنىڭ پەلسەپىۋى ۋە ئىجتىمائىي

ئامـــللىرى تۇپەيلىدىن ئالاھىدە ئەھمىيەتلىكتۇر . ئۇنىڭدا ئالغا سۈرۈلگەن كۆزقاراش ۋە قەيد قـــلىنغان ۋەز ـ نەسىھەتلەر جەمئىيەتنىڭ ھەممە قاتلاملىرى ئۈچۈنمۇ پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئاممىباپ ھېكمەتلەردىن بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەتلىكتۇر .

يەنە بىر تەرەپتىن ، بۇ ئەسەرنىڭ تىلى جانلىق خەلق تىلىغا تولىمۇ يېقىن بولۇپ ، بـ لـــىم ئەھلى ئۈچۈنمۇ ، چالا ساۋاتلار ئۈچۈنمۇ ، ھەتتا ئاڭلىغان ساۋاتسىزلار ئۈچۈنمۇ چۈشىنىشلىك بىر تىل بولغانلىقتىن كۆپچىلىكنىڭ تېزلا ئۇقۇۋېلىشىغا قولايلىق تۇغۇلىدۇ .

« سەباتۇل ـ ئاجىزىن » ئەسىرىنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى ئۇنىڭ ئەدەبىي تالانت ۋە شېئىر سەنئىتىدىكى يۇكسەك ماھارەت ۋە ئىقتىدار بىلەن يېزىلىپ چىققانلىقىدا . شېئىرنىڭ تەسىرىدىن ئەك دەسلىپىدە پەرقلىنىدىغان شەكىل ئايرىمچىلىقىدىكى ۋەزىن ، قاپىيىگە رىئايە قـــلىش جەھەتتىن ئالغاندىمۇ بۇ ئەسەر بۇ ساھەدىكى ئوقۇغۇچىلار ئاممىسىنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلىۋالالايدۇ . تىلىنىڭ راۋانلىقى ، ئەدەبىي ـ بەدىئىي ماھارىتىنىڭ جەزىبىدارلىقى سە ۋەبـــدىـــن ، بـــۇ ئەسەرنى ئوقۇپ ئاڭلىغان كىشىلەرنىڭ خاتىرىسىدە نۇرغۇن مىسرالارنىڭ ياد بولۇپ قېلىشى ئىسپات تەلەپ قىلمايدۇ .

« سەباتـــۇل ـ ئاجـــزىن » تۈركىي تىلدا سۆزلىگۈچى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ ئورتاق بـــىر كـــتابى بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇ خەلقلەرنىڭ كونا ئۇسۇلدىكى مەكتەپلىرىدە ئاساسىي ئەدەبـــيات دەرسـلىكى بولۇپ ئوقۇتۇلۇپ كېلىنگەن . بولۇپمۇ كونا شىنجاڭدا خوتەندىن تار ـ تـــىپ تۇرپان ـ قۇمۇلغىچە ئالتاي ، غۇلجىدىن تارتىپ ئاقسۇ ـ قەشقەرگىچە ئارىلىقتىكى بارلىق چـــوڭ ـ كىچىك مەكتەپ ـ مەدرىسىلەردە بۇ كىتابتىن پايدىلانمىغان بىرمۇ ئورۇن يوق دېيىلسە ھەرگـــىز مۇبـــالىغە بولمايدۇ . بارا ـ بارا بۇ ئەسەرنىڭ « سەباتۇل ـ ئاجىزىن » دېگەن ئەسلى نـــامـــى ئاز قـــوللىنىلىدىغان بـــولۇپ ، مـــۇئـــەللىپنىڭ نامى بىلەن شـــۆھرەت قـــازىنىپ « سوفى ئاللايار » (« سوفى اللەيار ») دەپ ئاتىلىپ كەتكەن .

ئاللايـــارنـــىڭ بـــۇ كىتابى نەشر قىلىنىش سانى جەھەتتىمۇ ھەرقانداق مەشھۇر كىتابنى بـــىســـپ چـــۈشـــەلەيدۇ . بۇ ماۋەرائۇننەھر ئىچى ۋە سىرتىدىكى نۇرغۇن جايلاردا ، مەسىلەن ، ســـەمـــەرقـــەنـــد ، بـــۇخـــارا ، كـــاگان ، خىۋە ، تاشكەنت ۋە پەرغانە ۋادىسىنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا دەســـلـــەپ قول يازما شەكىلدە يېزىلىپ تارالغاندىن باشقا ، تاش مەتبەئە ، كېيىنرەك مىخ مەتبە ـ ئەلـــەردە قـــايـــتـــا ـ قـــايـــتا بېسىلىپ تارقىتىلغان . ئىدىل ـ ئۇرال (ۋولگا) بويلىرىدىكى تۈركىي تـــىـــلـــدا ســـۆزلـــەشـــكـــۈچى مىللەتلەر ئارىسىدىمۇ (مەسىلەن ، قازان ، ئورىنبۇرغ ، ئۇفا قاتارلىق جايلاردىمۇ) بۇ كىتاب كەڭرى شەرھلەر بىلەن بېسىلىپ تارقىتىلغان . ئافغانىستاندا ، ئىراندا ، كـــافـــكـــازىـــيـــدە ۋە ھەتـــتـــا مـــەككەئى مۇكەررەمدە يېقىنقى كۈنلەرگىچە كۆپ قېتىملاپ نەشر قىلىنغان بىر مەشھۇر كىتاب .

بىز ئەمدى ئەسلى مەقسىتىمىز بولغان « تەجنىس » بىلەن تونۇشىمىز .

Ⅲ

« تـــەجـــنىس » (« جىناس » دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئەرەبچە سۆز بولۇپ ، بىر جىنسىلاشتۇ ـ

رۇش ، بىر خىللاشتۇرۇش ، ئوخشاش بولۇش دېگەن مەنالارنى بىلدۈرىدۇ . ئەمدى شېئىرىيەتتە شەكلى ۋە تەلەپپۇز قىلىنىشى بىر خىل ، لېكىن مەنىسى باشقا ـ باشقا بولغان سۆزلەرنى (يەنى ئومۇنىم سۆزلەر) نى بىر مىسرادا ياكى ئىككى مىسرادا تەكرارلاپ سۆز ئويۇنى قىلىشتىن ئىبارەت سەنئەت شەكلىدۇر . مەسىلەن ، « ئات » دېگەن سۆزنى ئوق ئات ، كىشىنىڭ نامى ئات ، مىنىپ يۈرىدىغان ئات كەبى مەنالاردا كەلتۈرۈپ ، بۇ سۆزلەرنى مىسرالار ئارىسىغا جايلاشتۇرۇش ماھارىتى .

ئومۇنىم (شەكىلداش) سۆزلەرنى تۆت قۇرلۇق (مۇرەببەئ) قىلىپ يېزىلغان شېئىرنىڭ ئاخىرقى قاپىيىسى قىلىپ تۈزۈلىدىغان يەنە بىر خىل شېئىرىي شەكىل ، كونا ۋە يېڭى ئەدەبىياتىمىزدا خېلىلا ئومۇملاشقان بولۇپ ، ئۇ « مۇھتەمىلات » (« محتملات ») ياكى « تۇيۇق » دەپ ئاتىلىدۇ . مەسىلەن :

ياردەب ئول شەھدۇشەكەر يا لەب تۇرۇر ، قەلبىمە پەيۋەستە ناۋەك ئاتقالى
ياكى ئول شەھدۇشەكەر يالەب تۇرۇر . ياكى ئۇل قاشۇ كۆزىن يالەب تۇرۇر ؟
ـــ نەۋائى .

تەجنىسنىڭ مۇھتەمىلاتتىن ئاساسىي پەرقى شۇ يەردىكى ، بۇنىڭدا شەكىلداش (ئومۇنىم) سۆزلەر تۆت قۇرلۇق (« مۇرەببەئ ») شېئىرنىڭ 1 ـ ، 2 ـ ۋە 4 ـ مىسرالىرىنىڭ ئاخىرىدا بولماستىن ، بەلكى مەسنەۋى (بەيىت) شەكلىدىكى ئىككى قۇرلۇق شېئىرنىڭ بىر مىسراسىدا ياكى ئىككى مىسراسىدا تەكرارلانغان بولىدۇ . مەسىلەن :

تەمەئ نانىغە لەب ئاچقۇنچە ئول ئاچ ، ئەگەر تاش چاينىساسا ئەلدىن چىقىپ تاش ،
تەمەئ بويى كۆرۈنمەي بويىدىن قاچ . كىشىگە ئەگمەگەي ھىممەتلى قۇل باش .
ـــ سوفى ئاللايار .

بىزنىڭ تونۇشماقچى بولغىنىمىز دەل مانا شۇ خىلدىكى شېئىر شەكىلدۇركى ، بۇنىڭ ئەڭ ماھىر سەنئەتكارى كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى مەشھۇر سىمالاردىن بىرى بولغان دەل ئەنە شۇ سوفى ئاللايارىدۇر .

بۇنداق ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ شېئىر يېزىش ئاپتوردىن يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت تەلەپ قىلىشتىن تاشقىرى تىل بايلىقىدىن تېرەن بىلىمگە ئىگە بولۇشنىمۇ شەرت قىلىدۇ .

سوفى ئاللايار پەقەت تۈركىي شېئىرلىرىدىلا تەجنىسدىن پايدىلىنىپلا قالماي ، پارس تىلىدا يازغان ئەسەرلىرىدىمۇ نۇرغۇن ئورۇندا تەجنىسنى قوللانغان . بۇ ھال شائىر سوفى ئاللا يارنىڭ ھەر ئىككىلا تىلدىمۇ مۇكەممەل قۇدرەتلىك تىل ساھىبقىرانى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ . مەسىلەن ، ئۇنىڭ :

جۇۋانى رەفتۇ ئىللەتھا نەمۇن شۇد ،
نەمىبىنى نەمى بىنى فۇزۇن شۇد .

دېگەن پارسىي شېئىرىدا ئىككى « نەمىبىنى » دىن ئىبارەت ئاھاڭداش سۆزنى ئىشلەتتىدۇ . بۇلارنىڭ بىرىنچىسى « كۆرمەمسەن » ، ئىككىنچىسى « كۆزۈڭنىڭ يېشى » دېگەن مەنادا بولۇپ ، ئۇمۇمەن بۇ ئىككى قۇرنىڭ مەزمۇنى « ياشلىقنىڭ كەتتى ـ يۇ ، ئۇنىڭ ئىللەتلىرى نامايان بولۇشقا باشلىدى ، كۆرمەمسەن كۆزۈڭنىڭ سۇيى (يېشى) تولا ئاقىدىغان

بولۇپ قالدى » دېگەنلىك .

بىز ئۇنىڭ ھەممە ئەسەرلىرىدىكى تەجنىس سۆزلىرىدىن نەمۇنىلەر كۆرسەتمەكچى ئەمەس ، بەلكى ئۆزىمىزگە تونۇشلۇق بولغان « سەباتۇل ـ ئاجىزىن » كىتابىدىكى تەجنىسلىك بېيىتلاردىن بەزى ئۇلگىلەرنى ئېلىپ ، تۆۋەندە ئاز ـ تولا ئىزاھلار بىلەن بايان قىلىپ ئۆتىمىز :

ئۇيالما مەئرىفەتنى ئۆرگە نۇردىن ،
بولۇر جايىڭ تانۇر قالساڭ تانۇردىن .

(سەن ئىگەگىنى تونۇماقتىن قەپقالمىغىن . ئەگەر تانۇردىن (تونۇماقتىن) قالساڭ ، باردىغان ئۆزۈڭ تانۇر (تونۇر يەنى ئوت ـ دەۋزەخ) بولىدۇ .

نەسىب ئەتسە بېھىشت ئۆز فەزلىدۇر بىل ،
ئەمەلگە ئىنتىكا قىلماي ئەمەل قىل .

سەن ئەمەل يەنى نەسلۇ نەسەبىگە ئىشىنىپ قالماستىن ، تەگرى بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلغىن . ئەگەر خۇدايىم ساڭا جەننەتنى نېسىپ قىلسا ، ئۇ خۇدانىڭ ئۆز ئىلتىپاتىدۇر .

ياشىڭ يەتكەن ساری فىئلىڭ سېنىڭ ياش ،
كۆزۈڭ ياشى قانى ، ئەي مەغزى يوق باش .

يېشىڭ چوڭايغانچە پەيلى ـ خويۇڭ گۆدەكلەرچە تۇرۇۋاتىدۇ . ھەي قاپاقباش ، تووا قىلىپ كۆزۈڭدىن ئاققۇزغان يېشىڭ قېنى ؟

بۇ كۈننى تۈش بىلە قىلما تۈش ئەنجام ،
بەيان ئەتمەك بىلە قالغانىنى شام .

پۈتۈن بىر كۈننى چۈشۈڭنى سۆزلەش بىلەن چۈش قىلىپ ، قالغىنىنى بايان قىلىش بىلەن ئاخشامنىمۇ تۈگەتمىگىن .

ئۈزۈلمەس سالمەنى بوينۇڭغە سالمە ،
ئەگەرچە ئالمەدۇر رۇخسارى ئالمە .

ئۈزۈلمەيدىغان سالمىنى بوينۇڭغا سالمىغىن ، ئەگەر رۇخسارى ئالمىدەك بولسىمۇ ئۇنى زادى ئالمىغىن . بۇ چىرايى ھەرقانچە گۈزەل بولسىمۇ قىلمىشى سەت ئايالنى ئالمىغىن دېگەنلىك .

ئەگەر ئون يىل ئۆيىدە بولماسا ئۇن ،
ئۇنى چىقماس ئۇنى ئەيتۇرغە بىر كۈن .

بۇ بېيىت پەزىلەتلىك ئاياللار ھەققىدە ئېيتىلغان بولۇپ ، ئەگەر ئۆيدە ئون يىلغىچە ئۇن بولماي قېينالسىمۇ شۇنى ئېيتىش ئۈچۈن ئۇنىنى چىقارمايدۇ .

قەرا دېمە قەرا خۇش فىئلى خۇيى ،
نەكودۇر نەكوچە كۆرسە نەكويى .

سەن ئايالىڭنى قاپقارا دېمىگىن ، بەلكى ئۇنىڭ پەيلى ـ خۇيىغا قارىغىن ، ئۇ ئەگەر كوچا ـ كويىغا يۈگۈرۈۋەرمىسە يەنى كوچا سۈپۈرگىسى بولمىسلا ئۇ ئوبدان ئايال .

ئاغىر جىسمىڭ ئەگەر بولسۇن ، دېسەڭ ساغ ،

سەناچ ئاغزىن سەن ئاچ ئەلبەتتە كەمراغ .
ئەگەر يوغان جىسمىڭنى ساق بولسۇن دېسەڭ ، يېمەك ـ ئىچمەك سېلىنغان قاچىنىڭ ئاغزىنى كەمرەك ئاچقىن .
دېمە ھەرقىكى بولسە بىمە ئانى ،
ئەگەر تىل زەھرلىك بولسە تىل ئانى .
سۆزۈڭ مەنىسىز بولسا بىرھەرپىنمۇ دېمىگىن ، ئەگەر تىلىڭ زەھەرلىك بولسا ، ئۇنداق تىلنى تىلىۋەت .
بەقاسىز مەئىسىيەتلەرگە بەقاسىز ،
نېچۈك ئۆز جانىڭىزگە ئوت ياقاسىز .
ناچار گۇناھ ئىشلارغا باقىسىز ، قانداقچە ئۆز جېنىڭىزغا ئوت ياقىسىز ؟
قالىپسەن تەڭگە دەپ ئەھۋالى تەڭگە ،
مەشەققەتلەر باشىڭدە رەڭگە ـ رەڭگە .
تەڭگە (پۇل) تاپقىمەن دەپ تەڭلىككە چۈشۈپ قېلىپسەن ، بېشىڭغا رەڭگا رەڭ مۇشەققەتلەر يېغىپتۇ .
يۇگۇرمە جىغە كۆپ يىغماققا يىل ئاي .
بولاي دەپ باي بۇساتىڭ بېرمەگىل باي .
مالۇ دۇنيانى كۆپ تاپمەن دەپ ئايۇ يىللاپ يۇگۇرۈۋەرمىگىن ، باي بولىمەن دەپ بەساتىڭدىن ئايرىلىپ قالمىغىن يەنە .
ئەگەر نەفسىڭ سېنىڭ يەتمىش ياشىڭدىن ،
نە بولغاي فائىدە يەتمىش ياشىڭدىن .
ئەگەر سېنىڭ نەپسىڭ بېشىڭدىن ئاشسا ، يەتمىش ياشقا كىرگىنىڭدىن نېمە پايدا ؟
ئەگەر نەفسىڭ مۇرادىن ئىزلەمەكسەن ،
ئەگەر سەكسەنگە ئۆمرۈڭ يەتسە سەكسەن .
ئەگەر سەن نەپس ئاۋارىسى بولۇپلا كۈن ئۆتكۈزسەڭ ، يېشىڭ سەكسەنگە يەتسىمۇ يەنىلا ئىتپسەن .
تەمەئـ بىرلەن سەمۇرگەن نەفسى غەمماز ،
ئەگەر ئاغزىن تىلەر بولسەڭ تىلەر باز .
تەمە بىلەن سەمرىگەن يارىماس كىشىنىڭ ئاغزىنى تىلىۋەتسەڭمۇ يەنىلا تىلەۋېرىدۇ .
ھەۋەس بىرلە تۇزۈك ئىش قىلمادىڭ ھېچ ،
بولۇپتۇر ھېچ ھەۋەس بازارىدىن كېچ .
دەپ ، ئادەمنى خىجىللىققا سېلىپ ، بىزنى دەۋاتامدۇ سوفى ئاللايار ، بىلەلمىدىم .
ماقالىمىزنىڭ تېخىمۇ ئۇزىراپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن مىسالىلارنى مۇشۇ يەردە توختىتىپ ، يەنە دەل شۇ كىتابتىكى تەجنىس ئىشلىتىلگەن مىسرالاردىن ئىككى يۈزگە يېقىن بېيىتنى ئىلاۋە تەرىقىسىدە ماقالىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپ قويدۇق .

IV

« سەباتۇل ـ ئاجىزىن » دىكى تەجنىس ئىشلىتىلگەن بېيىتلار ①

ئۇمىد ئەتمەك ئوشۇل قۇدرەتلى شەھدىن ،
يانارداق خەۋپ ئېتىپ يانماق كۇنەھدىن .

ئۇيالمە مەئرىفەتىنى ئۆرگەنۇردىن ،
بولۇر جايىڭ تونۇر ، قالساڭ تونۇردىن .

ئۇيالمەسدۇر تەلەب ئەمرىنى ئالغان ،
قالۇر ياخشى ئۇي ئالغاندىن ئۇيالغان .

نەسىب ئەتسە بېھىشت ئۆز فەزلىدۇر بىل ،
ئەمەلگە ئىتتىكا قىلماي ئەمەل قىل .

قوناقمىز بىر كېچە دۇنيايى ھېچە ،
نە ئىشلار كېچەدۇر بىزدىن بۇ كېچە .

بۇ تۇندە تۇت بۇتۇن ئىمانىمىزنى ،
سەبا قۇتقار بۇ تۇندىن جانىمىزنى .

ئىلاھا ، لۇتىف قىل مۇندە ۋە ئاندە ،
مېنى بەندە ئېتىپ بەند ئەت بۇ بەندە .

تىلسم ئۇزر ئايغالى يا كاشفى راز ،
تىلسمنى مىڭ تىلسم قىلسام ئېرۇر ئاز .

تىلە ئايدىم : تىلە ھەر مەتلەبىڭ بار ،
دېدى : ھەقدۇر ئۆزى دانايى ئەسرار .

ئوشۇل بەد خەۋپ ئېتىپ بارۇر يېرىمدىن ،
تەرىم خىجلەت بىلەن ئاقسە تەرىمدىن .

بەشەر بولساڭ قوي ئەفئالى بەشەرنى ،
ئەبەس ئۆتكەرمەگىل ئەسنا ئەشەرنى .

قەنائەت مەئدەنىغە ئاچ كۆزۈڭ ئاچ ،
تەمەڭ بويى كۆرۈنمەي بويىدىن قاچ .

ساچىلماسدىن ئۆزۈڭ ساچقىل ئۆزۈڭنى ،
سورۇلماسدىن بۇرۇن سورغىل ئۆزۈڭنى .

بەقادۇر دېمە ئەيشى بىبەقانى ،
ياقانى تۇت ، ئەجەل تۇتماي ياقانى .

مەكان ئەتكەن يېرىڭدۇر مۇختەلىت جاي ،
نەسىھەت گۇشە ئالساڭ گۇشەقىل جاي .

يانىپ ئەيشۇ تەرەبدىن ، ئىستە رەبدىن ،
ئۆزىن بىلگەن قاچان قالغاي تەلەبدىن .

ئوشۇل پىرىكى ئەرنىڭ ئېرى بولغاي ،
تەرىقەت پىشەسىنىڭ شىرى بولغاي .

ئەگەر كۆرگەن بىلە ئۆزدىن كېتىپدۇر ،
يېتىپسەن دەپ ئاڭا شەيتان يېتىپدۇر .

ۋەلى ئولدۇر چىقارسە ماسۋانى ،
ھەۋادىندۇر تەلەب قىلسە ھەۋانى .

ئەگەر قىلدەڭ ئېرۇر مۇنھىي ۋەگەر قىل ،
ۋەرەڭ ئەسھابى ئايتۇرلار : ھەزەر قىل .

ئوشۇل چەندىكى ھەرب ئالاتىن ئاسەر ،
ئەگەر باسەر يۇرۇسە ياۋنى باسەر .
تۇشۇپ شاھ ئىلكىنە بازى قاچار باز ،
بولۇر زاغلارغە بازى ، ئەي سەرەفراز .

---

① « سەباتۇل ـ ئاجىزىن » نىڭ كونا تاش باسما نۇسخىسىدىن تاللاپ ئېلىندى.

كۆزىدىن ياش ئاقار قورقۇپ تۆكەر ياش،
دۇررى رەھمەت بولۇر ھەر ياشىغە جاش.

ئەگەر چىن يانەسەن تارماش بۇ يانە،
تەھى پايانەدۇر تايرىلما يانە.

نەدەم نۇرىن كۆڭۈلدىن قىلمە غايىب،
ئەگەر تالىب ئىزدۇرسەن كەتمە تالىب.

ئەگەر قىلساڭ سەفەر دارۇل ـ ھەياتە،
خۇب ئاتە بار دېمە تارمىش خۇب ئاتە.

ئەگەر تارى كىشى زۇلم ئەتسە تارتار،
ۋەلى مەزلۇم دېگەننى ئەجرى ئارتار.

مۇسۇلمانىغە ھېچ بولمە مۇكابىر،
بارۇر جابىر ئىزدۇر، ئەي نەفسى جابىر.

تۇشۇرمە نەفئى يوق رەنجىش مىيانە،
سېنى ئىلتۇر زىيانە تارتىيانە.

قېدىرغان بىرلە نەرقىل قەدرى تاشماس،
كىتەر قەدرىڭ قەدەردىن ھەرگىز ئاشماس.

تەۋەككۇل گەنجىدىن، ئەي يۇز ئۆگۈرگەن،
بۇيۇرگەنغە مۇخالىفدۇر بۇ يۇرگەن.

ئالا بولغان ئالا يۇرگەندىن ئارتۇق،
كۆمۈلگەن تېرمۇلۇپ تۇرغاندىن ئارتۇق.

ئەگەر تاش چاپناسە ئەلدىن چىقىپ تاش،
كىشىگە ئەگمەگەي ھىممەتلى قۇل باش.

تەمەئـ نانىغە لەب ئاچقۇنچە ئول ئاچ،
تەمەئـ بويى كۆرۈنمەي بويىدىن قاچ.

ئەگەر قىرنى بىرەر تۇيماسە قىرنى،
كىشىگە ئايتماغاي ئەر بەندە سىرنى.

تەمەئ قىلمە تاپارغە زەر نىگارىن،
بۇ زەر مېھرى بۇزەردىن نې ھىسارىن.

مۇساھىب بىلمەگىل دۇنيا خەسىمىن،
نەسىمى مەئرىفەت ئىستە نەسىمىن.

ئەقارىپ يۇرمەسە كۆڭلى ئەقارىپ،
قولۇڭدىن كەلسە ھېچ ئولتۇرمە بارىپ.

ئەگەر بولسۇن دېسەڭ يەڭگىل ئاغرلەر،
چىقىپ بىر يانە تاب بىريان بەغرلەر.

بالا دەپ سالماغىل جانىڭ بەلاغە،
بالا بىرلە بولۇرسەن مۇبتەلاغە.

مۇسۇلمان ئالى بولساڭ ئالمە ئالىن،
ئەگەر ئالساڭ قەبۇل ئەتمە ۋەبالىن.

ئىلىكغە تۇششە مۇنداغ نازەنىن گۇل،
دېگىل بۇ سەندەدۇر بۇ سەندە مەن قۇل.
غەنىمەت كۆر تاپىلسە خەلقى خۇش كۆر،
بەلادۇر جانىڭە ماھى سۇخەن شور.

ئاقۇزۇر ئاقلىغىن گەر كەلسە تىلگە،
قىزىل دەپ ئالماغىل بەدخۇ قىز ئىلگە.

يامان بولسە نە ئۇز بىللاھ ئاندىن،
ياماندىن ئۆزگە ھېچ كەلمەس ياماندىن.

دۇ ئالەم ناری بولسە ناری كەتسۇن،
كۆزۈڭ كۆرمەسكە شۇم دىيدارى كەتسۇن.

بۇ تەرك ئۆزرە بولۇر تەركى فەرايىز،
نېچۈك بولغاي ۋەلى تاڭلا ئەرايىز.

ئارىغ ئىلمۇ ئەمەلدۇر رەھبەرى ھال،
بۇ ئىككى بال ئىلەن ئۇچقان ئىچەر بال.

ئەگەر بولمەسە ئىلمىڭ، ئەي سەبۈك سەير،
بىلۇر بالىڭ ۋەبالىڭ بارچەسىن خەير.

ئەگەرچە ھەر كېچە دىل مەخزەنىنە،
باقارسەن كۆپ تۇرۇپ كۆپتۇرمەسىنە.

ئەگەر چەندىكى بولسالمۇ قۇتبى ئەبرار ،
دېگىل نې دانىشىم نى دانىشىم بار .

ئەگەر ھالى زىياندىن خالى ئېرمەس ،
ھەقىقەت ئول كىشىنى ھالى ئېرمەس .

ئوقۇر بولسالمۇ ئوق ئۇر نەفسىگە كۆزىنە ،
قارا چىن كۆز بىلەن مۇسھەب يۈزىنە .

مۇھەققىق ئالىم ئولدۇر ئادىل ئولسە ،
نە كۆپ جادىل يۈگۈرۈپ جادىل ئولسە .

جەدەلدىن قالكى قىل ئۇستىنىدە دۇر قال ،
يىقىتسامۇ يا يىقىلساڭدۇر زەبۇن ھال .

ۋۇجۇدۇڭ ئۇقبەسى ئېرمەس ئالاشە ،
تالاشە كەلگەن ئولتۇرماس تالاشە .

يانىپ كەلگەندە مېھنەت شەمئى ، ئەي يار ،
يانىپ تۇتمە ھەۋا بادىغە زىنھار .

ئوقۇپدۇرلەر ئەگەر خالىس مەئانى ،
يۇرەك قانى بىلە ئاسارى قانى ؟

يېگىلكىم كېچە تۇرماغدىن يېسەڭ غەم ،
بولۇر ئىش كەم ئەگەر كۆپ بولسە ئىشكەم .

تۆشەپ قالىن ياپىپ تائەت جەمالىن ،
قويۇپسەن باشىڭە بالىن ۋە بالىن .

ئەگەر تۇتساڭ تەرىقى مۇستەفانى ،
يامان كويدۇر تەكەببۇر ، كۆيدۇر ئانى .

ئىگرمىش جەزب ئىشق ئىشكەستە كەسنى ،
يىغار گىردابى ئەكسەر خارۇ خەسنى .

ۋۇجۇدۇڭ خارۇ خاشاكى قالىندۇر ،
يالىنساڭ ھەم ھەۋە ئۆچمەس يالىندۇر .

مىنىپ ھىممەت بۇراقىن چىق قالىندىن ،
يالىن مەھكەم تۇتۇپ ساچرات يالىندىن .

يىتمىشتۇر سال ئۇمرۇڭ ، ئەي تەبەھ ھال ،
تەۋەككۇل سالى مەقسەد بەھرىنە سال .

كىرىپ جان بەھرىنە ، ئەي نەفس زالىم ،
دېمە سالىم مېنى ، يەتكەيمۇ سالىم .

كىرىپ يولغە كۆرۈپ ئەئلامۇ ئاسار ،
ئۇزۇن بەر دەپ گۇمانبەر بولما زىنھار .

بۇ بارماقدە ئەگەر بارماق سالۇر شەر ،
قاچان قايتار تەۋەككۇل ئەيلەگەن ئەر .

خەتەردىن ئەھلى ھىممەت خىرە بولماس ،
ئەگەر ئەل تىيرە تۇتسە تىيرە بولماس .

تەۋەككۇلدىن كىشىكىم ئالسە بەھرە ،
قاچان زەھرە ئۇرار غەرق ئولسە زەھرە .

يېمە روزى غەمىن ھېچىيەردە ، ئەي يار ،
كىم ئەسرارىڭ بىلۇر ئول ياخشى ئەسرار .

بولۇپمەن غەرق بەھرى ئىزتىرابە ،
خەراب ئولمىش تۇشۇپ نەفسى خەرابە .

قۇرۇق يۈرمە قۇرۇق دەستى ئەجەلدە ،
سالۇر ناگاھ گۇمان ئەتمەس مەھەلدە .

ئۆزۈڭدىن كەتمە ئىجلاسى ئەۋامە ،
سۆيۈنمە نامە كەلمەي ياخشى نامە .

كىشى رۇدە كىيىپ گەر يۈرسە رۇدە ،
قاچان ۋاسىل بولۇر دۇررى شۇھۇدە .

سۇئانى نەفي ئىكەنىن ئەيلە ئىسبات ،
تەۋەككۇل بەھرىنە بات ، ئەي كۆڭۈل بات .

نە بولغاي كىرسە قولغە دۇررى مەقسۇد ،
ۋەگەر نە سۇدا يۈرگەندىن نەچۈك سۇد .

ئەگەر ئاش مۇنھى بولسە كۆز يۇمۇپ ئاش ،
ۋەگەرنە تاڭلا قارىنگدىن چىقار تاش .

مەناھى رەڭگىدىن ئاشىڭ بۇ ياغلىق،
بۇ ياغلىق ئاش ئىلەدۇر ھەيئى ئۇ ياغلىق.

ئاتىڭ چىقتى ئىبارەت ئەھلى خەلقە،
ئىگىردىڭ خەلقە شۇبھە سالمە خەلقە.

كۆتۈلسۇن تەن دېسەڭ زەھر ئەيلە پىشە،
ئاچىلسۇن ئىچ دىلىڭ پاك ئىچ ھەمىشە.

ئەگەر ئاغزىڭدە دۇر بالىيۇ بالى،
دېگىل ئولدۇر ھەمىم، ئەي مەردى ئالى.

ئەگەر مۇنھى ئەمەس بولسە بەئىيدىڭ،
بولۇر كۆپ ۋەئدەلىك ئىيدىڭ ۋەئىيدىڭ.

ئەگەر قىلسە كىشى لىيمە ۋە لىيمە،
گىرىفتار ئولماغىل رەنجۇ ئەلىيمە.

ساڭا سۇد ئەيلەمەس بۇ جىسمى ۋەرمىڭ،
قىلىپ شەرمىڭ بەرا كەلمەسمۇ شەرمىڭ.

بولۇ شەرمەندەلىك دەريا سىغە غەرق،
يامانۇ ياخشىنى فەرق ئەتمەگەن فەرق.

مۇسۇلمان ئوغلىدە بولسە سۇچۇك تىل،
ئالىپ كەلسە بولۇر بىر قىل بىلە فىل.

دېمە ھەرفىكى بولسە بىمەئانى،
ئەگەر تىل زەھرەلىك بولسە تىل ئانى.

قىلۇر قاتتىغ تەكەللۇم ئوڭ ئىشىڭ چەب،
سۆزىڭ تىكلەپ، كۆڭۈل بۇزغۇنچە تىك لەب.

ئەگەر سۆز جانە پىدا قىلماسا سۇز،
ئانى سۆز دېمەگىل، ئەي مەجلىس ئەفرۇز.

ئەگەر تۇتساڭ ئۇلۇغلارنىڭ ئىشىنى،
نەبات ئەتكىل نەبات ئاغرىت كىشىنى.

ساۋۇغ ئايغۇنچە، ئەي خەلقى زەمانە،
زەبانە خەۋفىدىن مەھرئەت زەبانە.

ئىشتىسەڭ نەفئى يوق سۆز، ئەي نىكۇزات،
ئانى ھەم گوشە ئالمە، گوشەچىق يات.

ئەگەر قان چەشمە بولسە چەشمە، ئەي مەھ،
خەتەرلىك يەرگە تۇشكەندىن ئىرۇر بەھ.

قەرارىڭ قويماساڭ ئىلتىپ قەرارىڭ،
ئالۇر شەيتان زىمامى ئىختىيارىڭ.

بەقاسىز مەئسىيەتلەرگە باقاسىز،
نېچۇك ئۆز جانىڭنى غە ئوت ياقاسىز.

ئەگەر ئانى ئۇنۇتسە بەندە ئانى،
تىرىك ئىرمەس ئەگەر چە بولسە جانى.

كۆڭۈل بۇر چىندە غەفلەت ئىللەتى پەر،
دەۋام ئولدۇر دەۋام ئەتسە تەزەككەر.

لەبىن تىرماي تۇرۇپ مەرقەد لەبىن خەلق،
قويار سەنمۇ تەفەككۇر بابىنى غەلق.

بۇرۇنغە بادى غەم تەگمەي بۇرۇنراغ،
ئۆزۇڭنى قىل ھەۋەس بازار بدىن ساغ.

قالىپسەن تەڭگە دەپ ئەھۋالى تەڭگە،
مۇشەققەتلەر باشىڭدە رەڭگە ـ رەڭگە.

يۇگۇرمە جىغە كۆپ يىغماقغە يىل ـ ئاي،
بولايدەپ باي، بىساتىڭ بەرمەگىل باي.

سەلامەت ئولسە ئىمانى بىلەن كەس،
ئەگەر ئارى كۆمۇلسە ئارى بولمەس.

قويار كەچلىككە دائىم نەفسى بەد يۇز،
قاچان ئوت تۇز يانار يالبارساڭ ئوتتۇز.

بۇرۇنغە بادى كىبر ئەسمەي بۇرۇندىن،
بۇرۇندۇق سال ئاڭا قويماي بۇرۇندىن.

ئۆتەر مەندەپ ئۆتەردە بولماغىل شاد،
ئۆتۈڭ دەيدۇر، ئۆتۈڭ ئالغاي بۇ جەللاد.

ئەگەر نەفسىڭ سېنى يەتمىش ياشىڭدىن،
نە بولغاي قائىدە يەتمىش ياشىڭدىن.

ئەگەر نەفسىڭ مۇرادىن ئىزلەمەڭ سەن،
ئەگەر سەكسەنگە ئۇمرۇڭ يەتسە سەكسەن.

ئەزەل كۇندىن ئەگەر چە خەۋفى يوقسەن،
ئەگەر توقسەنگە كىرسەڭ كۆڭلى توق سەن.

ئەزەلدىن قىلسە كىمنى كۆڭلىنى رىش،
دېگەي ئونبەش ياشىن كۆپ بەلكى ئون بىش.

قىلىچ باشىڭغە كەلسە ئايما يالغان،
ئۆلۈمدىندۇر بەتەر چۈنكى ئۇيالغان.

يۈرەك ياغىن كېتەر بولسۇن دېسەڭ باز،
قىلۇر كۆز ياغىنى ئىچ ياغىنى ئاز.

نە دەۋلەتدۇر كېلىپ ئەيىبكگە شەرمىڭ،
دىلى گەرمىڭ ئەگەر ئايرىلسە گەر مىڭ.

رىزا مۇلكىدە تەمكىن ئەيلەگەن ناس،
جەفا ئالماسى تەگسە قاتتىغ ئالماس.

دېمەس ئاسىب ئانى خەلق ئۇرسە ئاسىب،
ۋە يا مىھنەت جىبالى يەتسە باسىب.

جەھالەت ئەھلى قىلماس گىينە تەركىن،
قاچان دەركىن بولۇر گەر قىلسە دەركىن.

سۇنار كىن گەردىدىن ھالەت جەمالى،
كېتەر گەردىن كېرەك گەردىن كەمالى.

تەمەئـ بىر پارچە بولسە قىلماغىل راي،
بولۇر بىر پەردەدىن يۈز پەردە بىجاي.

يۈزىڭدىن پەردە كەم كەم تۇشمىسۇن بەس،
ھەيادىن ئارى يۈزىڭ ئارى بولمەس.

تەمەئـ بىرلەن سىمۇرگەن نەفسى غەمماز،
ئەگەر ئاغزىن تىلەر بولساڭ تىلەر باز.

كىچىكلىكدىن ئىبادەتكە بويۇن قوي،
قىيامەتتىن ئويۇپ قىلساڭ ئويۇن قوي.

ئەجەب خۇشدۇر كىچىكلىكدە بولۇپ ساغ،
بۇكۇلمەكنى قويۇپ غەمدىن بۇكۇلماغ.

ئۇرۇغلۇقمەن دېمە تاڭلا ئۇرۇغ بار،
ھىسابۇ نامەئى ۋەزنى سۇرۇغ بار.

ئۆزۈڭنى ئەيلە كەم بولغانسەرى خوب،
نەچە مەنكۇب دېگەنلەر بولدى مەنكۇب.

بولۇپ خىيشۇ تەبارىڭ بىرلە مەغرۇر،
دېمە مەنزۇر ئەگەر دىن بولسە مەنزۇر.

ئەجەب ئافەت ئىرۇر چاھى زەرافەت،
شەرافەتنى بىلە كۆرمە شەرافەت.

بىلىپ دۇنيا مەقامىن غەيرى مەئۇر،
بولۇر زىرەك ۋە زىرەك ئاتىدىن دۇر.

كۆتەرسەڭ باشقە ئارتۇق بولماڭ ئارتۇغ،
بولۇر مەئلۇم سەبا ئۇرسە مەلەك بۇغ.

كېتەرنى بىلسە ھەر كىم جايى تەڭگە،
يېمەس تەڭگە غەمىن بۇ نەفسى لەڭگە.

ئەگەر بولسۇن دېسەڭ جانۇ دىلىڭ جەمئ،
ۋەرەئ ئايىن بولۇپ ئىلم ئايىن ئەت شەمئ.

ئەگەر ئىلمۇ ئەمەل بىر بولسە رەڭگى،
ھەر ئايىنە كېتەر ئايىنە رەڭگى.

قاراسەڭدۇر سېنى ۋەسلىڭ قارا سەڭ،
بېرىپدۇرسەن رىيا قانى بىلە رەڭ.

قەرىب جىسمىڭ قەرىب بولدى ھەۋەسكە،
نېچۈك شەرمەندەلىك سەن تۇسلى كەسكە.

ئاقاردى ساچ، نەدامەت ئەشكىنى ساچ،
ياقاڭ ئۇشلاپ دەھانى مەئزەرەت ئاچ.

يالىڭ ئاقى ئەسەر قىلمادى ھالە،
ئۇ ياالە كۆر باقىپ ھەردەم ئۇ ياالە.

ھەۋەس بىرلە تۇزۇڭ ئىش قىلمادىڭ ھىچ،
بولۇپدۇر كىچ، ھەۋەس بازارىدىن كىچ.

مەلىكە دىلئارام

(داستان)

نەشىرگە تەييارلىغۇچىدىن : مەلىكە دىلئارام داستانىنى كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزغا ئەركىن مۇھەببەت تېمىسىنى ئېلىپ كىرگەن قەدىمكى خەلق داستانلىرىنىڭ بىرى دېيىشكە ھەقلىقمىز . داستاننىڭ مەزمۇن شەكلى ، ئىپادىلەش سەنئىتى جەھەتتىن قارىغاندا ، بەدىئىي قۇرۇلمىسى بىرقەدەر مۇرەككەپلىكى ، ۋەقەلىكلەرنى ، نازۇك ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئىپادىلەشتە ، نەزم ھەم نەسىر شەكلى قوللىنىلغان . داستان قويۇق لىرىكلىق ، ئىستىتىكىلىق ، رېئالىزملىق تۇسكە ئىگە . بەزى جايلاردا سېھرىلىك چۆچەكلەردىكى ئىلاھى ئوبرازلار ، فانتازىيىلىك ۋەقەلەر قىستۇرۇلغان بولۇپ ، بۇ ئامىللار داستاننى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلغان .

داستاندىكى ۋەقەلەرنى Ⅶ ئەسىردىن X ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتا يۈز بەرگەن دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ . بۇ ۋەقەلەر خەلق ئارىسىدا ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ ، كېيىنكى بىر دەۋرلەرگە كەلگەندە يېزىققا ئېلىنغان . داستاننى نەشرگە تەييارلاشتا تاشكەنت چافىيە نۇسخىسى ئاساس قىلىندى .

ئەپسۇسكى ، داستاننىڭ 1 ـ ، 2 ـ بەتلىرى پۈتۈنلەي يوق ، ئاخىرىدىكى 4 بەتمۇ يوق ھېسابىدا . بۇ بەتلەردىن قالغان يېرىم ياتا مەزمۇن ۋە مېغىزلىق سۆزلەرنى ئاساس قىلىپ داستاننىڭ ئاخىرىدا خاتىمە ئورنىدا قىسقىچە خۇلاسە بەردىم .

... (ناگاھ ئۇ مەلئۇننىڭ نەزىرى قىزىغا چۈشتى . بىردىنلا قىزىغا مىڭ كۆڭلى بىلەن ئاشىق بولدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىزغا ئەلچى ئەۋەتتى . ئەلچىلەرگە : « مېنىڭ تەلىپىمنى قوبۇل قىلسۇن ، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا ، پارە ـ پارە قىلىپ ، جېنىنى تېنىدىن جۇدا قىلۇرمەن . » دەپ تاپىلىدى . بىچارە مەلىكە دىلئارام ئەلچىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئىشتىپ ، زار ـ زار يىغلاپ :

ـــ ھېچقانداق مەزھەپتە قىز ئۆز ئىـ تىسىغا راۋا بولمىغان ئادەت يوق . ئەگەر مېنى قېيما ـ چېيما ، قىلىۋەتسمۇ ، ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلمايمەن ، ـــ دېدى . ئۇ مەلئۇن قىزنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ ، دەرغەزەپ بولۇپ :

ـــ ئۇ جىڭگىلەك چاچنى چېچىدىن ئېسىڭلار ، ـــ دەپ بۇيرۇدى . شۇنداق قىلىپ ئۇ مەلئۇن مەلىكە دىلئارامنى قىرىق غۇلاچ كېلىدىغان چېچىدىن ئاستۇردى . ئۇ ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز چېچىدىن ئېسىلغان ھالدا تۇردى . ئۇ سەھەر ۋاقتىدا تەڭرىتاللاغا بۇ مۇناجاتنى ئوقىدى :

يوقدىن مېنى بار ئەيلەگەن يارەھمان ،
بۇ دەردگە تۇشمىشمەن داۋا ئەيلەگىل .
مېنىڭ بۇ مۇشكۈلۈم قىلماسالىڭ ئاسان ،

يوقسه ئەمدى مېنى فەنا ئەيلەگىل .

بىر غەرىب شىكەستە ئام نە چارەم ،
قۇمرى دەيىن ھەسرەتىگدە مەن زارەم .
كېچە بولسا كۇندۇز كەبى بىدارەم ،
يولداشىمنى مەھلىقا ئەيلەگىل .

كۆككە ئۇچاي دېسەم يوقتۇرقاناتىم ،
يەرگە كىرسەم يوق بۇ غەمدىن نىجادىم .
ئۆلەي دېسەم ئادا بولماس ھاياتىم ،
ئەمدى ماڭا سەبرى ئەتا ئەيلەگىل .

كۇفرىلار مەزھىبى مۇنداق بولۇرمۇ ،
قىز ئاتاغە ھەرگىز راۋا بولۇرمۇ ؟
باقى ئۇمرۇم كۆيۈپ ـ يانىپ ئۆتەرمۇ ،
بۇ دەردىمگە ئۆزۈڭ داۋا ئەيلەگىل .

چىقسۇن جانىم ، كۆيۈپ نارە پىشكۇنچە ،
غەمنىڭ سۇيى تولۇپ باشتىن ئاشقۇنچە .
ئول كافىر يۈزىگە يۇزۇم تۇشكۇنچە ،
مەسكەنىمنى قەبرىستانىدە ئەيلەگىل .

مەن بىر مۇشت پەرمەن يازۇقلى بەندە ،
قىلما مېنى دەرگاھىڭدە شەرمەندە .
تىرىلسە خەلايىق مەھشەر كۇنىندە ،
كافىرلارنىڭ يۈزىن قارا ئەيلەگىل .

دىلئارامنىڭ پىرى ئەلى مۇرتەزا ،
كېنزەكىم دېگەي فاتىمە ـ زوھرا .
ئۇممەتىم دېگەيلەر رەسۇلى خۇدا ،
يۈزۈم ئاق ، تىلىمنى گويا ئەيلەگىل .

ئەلقىسسە ، تاڭ ئاتتى . پادىشاھ مەلىكىنىڭ ئالدىغا يەنە كىشى ئەۋەتتى . ئەمما ، مەلىكە پادىشاھنىڭ تەلىپىگە رازى بولمىدى . شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ :

ـــ ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ شىرنىڭ ئالدىغا تاشلاڭلار ، شىر ئۇنى پارە ـ پارە قىلىۋەتسۇن ، ـــ دەپ بۇيرۇدى . شۇنداق قىلىپ مەلىكە شىرنىڭ ئالدىغا تاشلاندى . بىراق ، شىر مەلىكىگە نەزەرىنى سېلىپمۇ قويمىدى . مەلىكە دىلئارام شىرغا قاراپ زار ـ زار يىغلاپ مۇنداق دېدى :

نېگە مەلول بولۇپ يىغلاپ باقارسەن ،
مۇنچە مېنى ئىنتىزارە قويماغىل .
خىرە نىگاھ بىلەن جانىم قىينارسەن ،
ئەمدى مېنى ئاھۇزارە قويماغىل .

ئۆلتۈر مېنى رەھىم ئەتمەگىل جانىمگە ،
تىرناقلارىڭ ئەيلە گۇلگۇن قانىمگە .
نامەھرەم كەلمەسۇن مېنى يانىمگە ،
مەھشەر كۇنى شەرمسارە قويماغىل .

جانۋارلار ئىچرە سەن ـ سەن مۇكەررەم ،
مۇرۇۋۋەت بابىدا سەن ـ سەن مۇسەللەم .
مەن ھەم رىزا دورمەن ئۆلتۈرسەڭ بولدەم ،
قايتا باشدىن نامۇس ئارە قويماغىل .

* *

دىنىن يۇتۇپ ئۆز قىزىنى ئالماقغە ،
قىينار مېنى ھەردەم رىزا بولماقغە .
تاقەتىم يوق بۇ دۇنيادا تۇرماقغە ،
ئۆلتۈر مېنى خار ـ زارە قويماغىل .

دىلئارامنىڭ ئىشت ئاھ ئىلە زارىن ،
كۆپ قىينامۇ سەن ھەم جان نىگارىن .
تەرك ئەيلەدىم بۇ ۋەفانى دىيارىن ،
قان يىغلاتىپ بىقاراڭە قويماغىل .

ئەلقىسسە ، بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، شىرنىڭ قىزغا رەھمى كېلىپ ، باش ـ كۆ-

زىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا سۇركەشكە باشلىدى .
پادىشاھ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى . لېكىن يەنىلا :
ــ ئەي ! مەلىكە ھېلىھەم مېنىڭ تەلىپىمنى قوبۇل قىلغىن ! ئەگەر قوبۇل قىلمىساڭ ، ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرەرمەن ، ــ دېدى . مەلىكە ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ زار ـ زار يىغلاپ مۇنداق دېدى :

قۇلاق سالىپ ئەرزىم ئىشت سۇلتانىم ،
ھەزەر ئەت ئۆزۈڭدىن گۇزار ئەيلەمە .
تاسما ـ تاسما تىلساڭ دۇنمەن سۆزۈمدىن ،
ئانى ئۆزۈڭ ئۇچۇن ئازار ئەيلەمە .

* *

شەرىئەتدە قىز ئاتاغە يوق رەۋا ،
مۇنداغ بۇيۇرمىشلار رەسۇلى خۇدا .
بىۋەفا دۇنيادا ئەيلەيۇپ ھەۋا ،
نەقدى ئىمانىڭنى قىمار ئەيلەمە .

مېنىڭ ئۇچۇن تۇتما ئۆزۈڭ ئازارە ،
ھەرگىز قەبۇل قىلمام قىلساڭ مىڭ پارە .
خەلق ئىچىندە ئۆزۈڭ سالىپ بازارە ،
مۇكەددەر خاتىرىڭ ناكار ئەيلەمە .

ھېچ كىشى سەندەيىن دىنىن يۇتمادى ،
ئىمانىنى يېرىم چۆپكە ساتمادى .
ئۆز قىزىنى زۇلۇم بىلەن ئالمادى ،
سەن ئۆزۈڭنى مۇنچە ئىبا ئەيلەمە .

دىلئارامنىڭ پىرى ھەزرىتى ئەلىدۇر ،
ھەقنىڭ دەرگاھىدە سۆيەر قۇلىدۇر .
تۇشمە بۇ يوللارە شەيتان يولىدۇر ،
جەھەننەمدە جايىڭ تەييار ئەيلەدى .

ئەلقىسسە : پادىشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ :
ــ تونۇرنى قىزىتىڭلار ، بۇ پاخپاق چاچنى ئوتتا كۆيدۈرەي ، ــ دېدى . نەۋكەرلەر تونۇرنى قىزدۇردى . مەلىكىنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ ، تونۇرغا تاشلاپ ، تونۇرنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ قويدى . مەلىكە خۇدانى يادلىنىپ مۇنداق دېدى :

يۇزۈمگە تاب ئۇرغانى قىرمىزى ئاتەش ،
ياندۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدا .
مەن بىر خارەم كۆيدۇر مېنى ئەي ئاتەش ،
كۆيدۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە .

قول ـ ئاياغىم زۇلفىم بىلەن قاتتىلار ،
مەنچەنەقدە خەلىل كەبى ئاتتىلار .
كۆكتە مەلەك ئاھۇ ئەفغان ئەتتىلەر ،
كۆيدۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە

كۆيدۇر مېنى ئۇستىخانىم كۈل بولسۇن ،
كۆزدە ياشىم خاكستەرىم كۈل بولسۇن .
كۆكەرسۇن لالەزار فەسلى گۈل بولسۇن ،
ياندۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە .

بۇ دۇنياغە كەلدىم دەيۇپ قۇۋاندىم ،
شاد ئولمادىم غەم ئوتىغا ئۆرتەندىم .
ئەمدى بۇ جەھاندىن ئۇمىدىم ئۈزدىم ،
كۆيدۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە .

تاقەتىم يوق ئەمدى سائەت زەمانە ،
ھېچ قالماسۇن سوغرە مەندە نىشانە .
سەن بىرشەمئۇ مەن بىرساڭا پەرۋانە ،
كۆيدۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە .

كەفەن بولدى بۇدۇنيادە كىيگەنىم ،
زەھەر ـ زەقۇم بولدى ئىچكەن ـ يىگەنىم .
جەبرۇ جەفا ، دەردۇ مىھنەت كۆرگەنىم ،
ياندۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە .

دىلئارامنى ئوتقا تاشلار ئۆلسۇن دەپ ،
قېقىنۇس كەبى ئىشق ئوتىغە يانسۇن دەپ .
ھەسرەت بىلەن بۇدۇنيادىن ئۆتسۇن دەپ ،
ياندۇر مېنى قويما ئاللاھ ئىشقىدە .

ئەلقىسسە ، پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ تۇنۇرنىڭ ئۈستىدىكى ياپقۇچنى كۆتۈرۈپ قارىسا ، قىزنىڭ ھۆسنى جامالى تولۇن ئايدەك نۇرلىنىپ تۇراتتى . پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ ناھايىتى ئوڭايسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالدى .

پادىشاھ مەلىكىنى بىر پولات قەسكە سېلىپ ئايۋانغا ئېسىپ قويدى . ئۇ ھەركۈنى كېلىپ مەلىكىگە ئەرز ـ ھالىنى ئېيىتاتتى . مەلىكە بولسا پادىشاھقا دەشنەم بېرەتتى .

ئەلقىسسە ، مەلىكە قەپەسكە يەتتە يىل بەنت قىلىندى ، بىر كېچىسى مەلىكە خۇدايىتائاللاغا زار ـ زار يىغلاپ بۇ مۇناجاتنى ئوقىدى :

ئالەمنى ياراتقان قادىر خۇدايىم ،
قۇدرەتىڭدىن ماھى تابان ئەيلەدىڭ .
ئەرشۇ ، كۇرسى لەۋھى قەلەم ياراتىپ ،
يەتتە قات يەر ، يەتتە ئاسمان ئەيلەدىڭ .

قۇدرەتىڭدىن دەۋزەخ ئەيلەدىڭ زاھىر ،
ئاسىي ، مۇئمىن كۆيەر ئانداھەم كافىر .
سەن ـ سەن بىرۇ بارىم بارچىغە قادىر ،
سۇئالىڭدىن جۇملەنى ئەيان ئەيلەدىڭ .

رەھمەتىڭدىن خەلق ئەيلەدىڭ جەننەتنى ،
ھۇر ـ غۇلمان بىلەن بەردىڭ زىننەتنى .
ئانده بارۇر بولسە كىشى رەھمەتى ،
سۆيەر قۇللارىڭغا مەكان ئەيلەدى .

ئەۋۋەلا رەھمانىر رەھىمدۇر ئاتىڭ ،
يېتتىشمەس ھېچكىشى قەدىمدۇر زاتىڭ .
ئاشكارا ئەتمەك ئۈچۈن ئول زاتى پاكىڭ ،
بىرقىسىم تۇفراقدىن ئىنسان ئەيلەدىڭ .

جىبرەئىلگە ئولدەم ئەيلەدىڭ فەرمان ،
ئادەمنىڭ سۇرەتىن چەكتى شول زەمان .
ئەمر ئەيلەدىڭ بارىپ كىردى ئاڭا جان ،
قۇدرەتىڭنى ئاڭا ئەيان ئەيلەدىڭ .

تۇردى ئادەم ئاتا ئورۇن يېرىدىن ،
خەۋەر ئالدى باقىپ ساغۇ سولىدىن .
ھەمدۇ سەنا زاھىر بولدى تىلىدىن ،
ھەمراھىنى نۇرى ئىمان ئەيلەدىڭ .

جۇملە مەلەك سەپ ـ سەپ بولۇپ مۇنتەزىر ،
بارچەسى ئادەمنىڭ ھۇسنىغە نازىر .
رەھمەت دەرياسىنى ئەيلەيۇپ زاھىر ،
سەجدە قىل دەپ ئاڭا فەرمان ئەيلەدىڭ .

بارچە مەلەك سەجدە قىلدى شول زەمان ،
ئادەم ئۈچۈن سەجدە قىلمادى شەيتان .
تەۋقى لەئنەت تۇشۇپ بولدى پۇشەيمان ،
دەرگاھىڭدىن قۇلاپ دۇشمەن ئەيلەدىڭ .

ئادەم ئۈچۈن خەلق ئەيلەدىڭ ھەۋۋانى ،
جۇفت ئەيلەدىڭ ئىككى ماھىلىقانى .
سۇرسۇن دەيۇپ ئۇلار زەۋقۇسەفانى ،
جەننەت ئىچرە ياخشى مەكان ئەيلەدىڭ .

نۇش ئەيلەيۇپ بارچە جەننەت يېمىشدىن ،
خىجىل ئولۇپ ئىخراج ئولدى بېھىشتدىن .
بۇيلە قىسمەت ئۆزۈڭ ئەيلەدىڭ باشىدىن ،
مەنزىلگاھىن ياخشى جەھان ئەيلەدىڭ .

بۇدۇنيادە بېرىپ مال ئىلە فەرزەند ،

ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئەيلەدىڭ خۇرسەند .
شىيس نەبى ئۇلار ئىدى ئەرجۇمەند .
پەيغەمبەرلىك ئاڭا رەۋان ئەيلەدىڭ .

ئۇلاردىن سوڭ نوھ نەبى بولدىلار ،
ئۇممەتلەرىن ياخشى يولغا سالدىلار .
قەبۇل ئەتمەي بارچە مەلئۇن بولدىلار ،
جۇملەسىنى يەرگە يەكسان ئەيلەدىڭ .

ئۇلاردىن سوڭ نەچچە پەيغەمبەر ئۆتتى ،
ھەرقايسىسى ئۆزىن مەزھەبىن تۇتتى .
ئۇلارنىڭ بارچەسىن قارا يەر يۇتتى ،
لەھەت ئىچرە ئاخىر پىنھان ئەيلەدىڭ .

ئاخىر چاغى قۇللارىڭغا رەھم ئېتىپ ،
قۇدرەتىڭنى ئالەم ئارا كۆرسەتىپ .
رەھمەتىڭدىن نۇرى ئىمان ياراتىپ ،
پەيغەمبەرى ئاخىر زەمان ئەيلەدىڭ .

ئىككى جەھان ئىچرە ئوشۇل ماھىتاب ،
ئۇممەت ئۇچۇن يىغلار ئىدى بىھىساب .
كۆزلەردە بولماس ئىدى زەررە خاب ،
ئاسىيلارغا كۆپ مېھرىبان ئەيلەدىڭ .

بىر ئاسىي ئام ھەزرەتىڭدە گۇنەھكار ،
ئۇممەتىم دېگەيلەر ئەھمەدى مۇختار .
سۇنئىڭدىن ياراتقان بارچەنى جەببار ،
نەچۇك مېنى زار ـ ھەيران ئەيلەدىڭ .

يەتتە يىلدۇر قەپەس ئىچرە مەن غەرىب ،
ئولتۇرۇرمەن كەھرىبادەڭ سارغارىپ .
مۇناجات ئەيلەدىم ساڭا يالبارىپ ،
قىسمەتىمنى چۇنكى ياماڭ ئەيلەدىڭ .

بىھەققى سەرۋەرى رەسۇلى ئالەم ،
مۇشكۈلۈم ئاسان ئەت قولۇم تۇت بولدەم .
ھەببىم دەپ ئانى قىلدىڭ مۇكەررەم ،

رەھمەتىڭدىن فەخرى جەھان ئەيلەدىڭ .

گۇناھلىق بەندەسى مەن ـ مەن زارۇ زار ،
قويما مېنى بۇجەفادە ئىنتىزار .
يەرۇ كۆكنى خەلق ئەيلەگەن بىرۇبار ،
دىلئارامنى نېچۇك گىريان ئەيلەدىڭ .

ئەلقىسسە ، مەلىكنى يەتتە يىل قەپەسگە سېلىپ ئازابلىدى ، لېكىن مەلىكە ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇردى . ئاخىرى ئۇ رەھىمسىز مەلئۇن جاللاتقا :

ـــ بۇ پاخپاق چاچنى قەپەستىن چىقىرىپ چالما ـ كېسەك قىلىڭلار ، ـــ دەپ بۇيرۇدى . بۇ ئەھۋالدا بىچارە مەلىكە زار ـ زار يىغلاپ ، خۇداغا شۇكرى سانالار ئېيتىپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى :

شاد بولماي ئۇشبۇ ئالەمدە فەنا بولغان باشىم ،
زار يىغلاپ دەردۇ غەم بىرلە ئادا بولغان باشىم .
ھەر زەمان يۇزمىڭ بەلاغە مۇبتەلا بولغان باشىم ،
خەلق ئىچىندە خار ـ زارۇ بىنەۋا بولغان باشىم ،
ئۆلمەكىمگە ھەم كىچىكلىكتىن رىزا بولغان باشىم .

غۇنچەدەك باغۇچەمەن ئىچرە سەھەر ئاچىلمايىن ،
قۇمرىدەك يىغلاپ مەدام ئۆتتۇم فەراغەت قىلمايىن .
مەن نەچۇك تىيرى قەزاغە ئەمدى رازى بولمايىن ،
مەن بۇدەم ياندىم كەباب ئولدۇم دەمى ساق ئولمايىن ،
تىنغى غەم بىرلەن شەھىدى كەربەلا بولغان باشىم .

لالەدەك سۇلدى خەزان ئۇردى بەھارىم قالمىدى ،
غەم شامالى كۆككە ساۋۇردى غۇبارىم قالمىدى .
كېچە ـ كۇندۇز زار يىغلاپ ئىنتىزارىم قالمىدى .
ئۆرتەنىپ ھىجراندا قالدىم ھەم قەرارىم قالمىدى ،
كۆز يۇمۇپ دۇنيا نەشاتىدىن سەۋا بولغان باشىم .

يار ـ دوستۇم يوق بۇ ھالىمغە تەماشا ئەيلەسە ،
مېھرىبان يوق ئەرزى ھالىم ئاڭا ئىنشا ئەيلەسە ،

نه مېنىڭ مۇڭلۇغ ئانام يوقتۇركى پەرۋا ئەيلەسە ،
يوق قېرىنداشىم كى ئول ھەم ئۆزىن شەيدا ئەيلەسە ،
يىغلاشىپ ماتەم سەرالاردىن سەۋا بولغان باشىم .

مەن دىلئارامىم كى ئارامۇ قەرارىم ئالدى غەم ،
چىقتى جانىم ھەرزەمان يەتكەچ ستەم ئۆزرە ستەم .
رىشتەئى جانىم كەبى باشدىن ئايىغىم تولاغەم ،
نىم بسمىل بولدۇمۇ قالدى يۈرەكتە داغى غەم ،
نەچچە ئارمان بىرلەدۇنيادىن فەنا بولغان باشىم .

ئەلقىسسە ، مەلىكىنى ئۆلدى دەپ
ئويلاپ ، ئۇنىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى
بولمىدى . شۇنىڭ بىلەن بىر غېرىپپەرۋەر
كىشى مەلىكىنى دەپنە قىلىشقا ئېلىپ
ماڭدى . قارىسا مەلىكە نەپەس ئېلىۋاتاتتى .
شۇنىڭ بىلەن بوۋاي مەلىكىنى ئۆيىگە ئا-
پىرىپ جاراھەتلىرىنى تاڭدى . بوۋاي
مەلىكىگە ئاتىدارچىلىق قىلىپ ، ئۇنىڭ بې-
شىنى سىلىدى . بىرنەچچە كۈندىن كېيىن
مەلىكىنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلدى .
بوۋاي مەلىكىدىن ھال ـ ئەھۋال
سورىدى ۋە :
ـــ سەن مېنىڭ قىيامەتلىك قىزىم
بول ، ـ دېدى . مەلىكە بوۋايغا ئۆز
ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى :

ئۇلۇغ ياشلى خىزىر كۆرگەن جان بابام ،
قۇلاق سالىپ سەن بۇ زارە يىغلاغىل .
خەبەر ئالىپ بۇيلە مېنىڭ ھالىمدىن ،
يۈزۈڭ يىرتىپ پارە ـ پارە يىغلاغىل .

مەنسۇر دەيىن تۆھمەت بىلەن ئۆلتۈرۈپ ،
نەسىمدەك تېرىلەرىم سويدۇرۇپ .
مېنىڭدەيىن چەھار تەرەپكە تەلمۈرۈپ ،
يولدا ياتقان ئىنتىزارە يىغلاغىل .

قايسى بىرىن داد ئەيلەيىن مەن غەرىب ،
ئەدا بولماس دېسەم ئانچە يالبارىپ .
بولدەم مېنى گۈل يۈزلەرىم سارغارىپ ،
خەزان ئۇرغان لالەزارە يىغلاغىل .

ئۆلتۈر مېنى خەنجەر بىلەن پارەلەپ ،
قىلما داۋا دەردىمىزگە چارەلەپ .
ئىگىنىمدەكى كۆيلەكىمنى پارەلەپ ،
ئەلەم ئالىپ ھەر مەزارە يىغلاغىل .

سەن مېنىڭكى يەككەلىكدە يولداشىم ،
سەندىن ئۆزگە بولماس مېنى سىرداشىم .
تۇغەنمەس سەۋداغە تۇشۇپدۇر باشىم ،
مېنىڭدەيىن دىلفىگارە يىغلاغىل .

كىشى يوقتۇر بۇدۇنيادىن ئۆتمىگەن ،
شول ئەجەلنى شەربەتىنى تاتمىغان .
مېنىڭدەيىن مۇرادىغا يەتمىگەن ،
ئارمانى كۆپ دىلفىگارە يىغلاغىل .

دىلئارامنى تاشلادىلار كەتتىلەر ،
ئۆلدى دەپان بىر ـ بىر گۇمان ئەتتىلەر .
كۆكتە مەلەك ئاھۇ ئەفغان ئەتتىلەر ،
سەن ھەم كېلىپ بۇ ئەسرارە يىغلاغىل .

ئەلقىسسە ، مەلىكە دىلئارام ئۆيىنىڭ
بىر بۇلۇڭىغا سېلىنچا سېلىپ ، پەردە
تارتىپ ، شۇ يەردە يېتىپ ـ قوپۇپ يۈردى .
بوۋايىنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ ، ئۇچىغا چىق-
قان قىمارۋاز ئىدى . ئۇ بىر كۈنى
پۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇتتۇرۇۋېتىپ ئۆ-
يىگە قايتىپ كەلدى . قارىغۇدەك بولسا ئۆي
قۇلۇپلاغلىق ئىدى . ئۇ قۇلۇپنى چېقىپ
ئويگە كىردى . ئۆيدە تولۇن ئايدەك بىر
قىزنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . ئۇ كۆڭ-
لىدە بۇ قىز ماڭا بۇيرۇلغان بولسا كېرەك ،

دەپ ئويلاپ مەلىكىگە قول ئۇزاتتى . مەلىكە دەرھال ئۆتكۈر خەنجىرىنى چىقىرىپ : «ئەي يىگىت ! نىيىتىڭدىن يان ! بولمىسا خەنجىرىمنى يۈرىكىڭدىن سۇغۇرۇۋالىمەن . » ، دېدى .

ئەلقىسسە ، بوۋاينىڭ ئوغلى يەنە بىر كۈنى كېلىپ مەلىكىگە مۇھەببەت ئىزھار قىلدى . مەلىكە ھەرگىز قوبۇل قىلمىدى . شۇنىڭ بىلەن يىگىت ئەھۋالنى ئاتىسىغا مەلۇم قىلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشتى . يىگىتنىڭ دادىسى :

— قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ يەنە بىر قېتىم ئۇرۇنۇپ باققىن . ئەگەر يەنە ئۇنىمىسا مەلىكىنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرايلى ، — دېدى . يىگىت يەنە بېرىپ مەلىكىگە قول ئۇزاتتى . مەلىكە قاتتىق خاپا بولۇپ ، ئۇنىڭ دەككىسىنى بەردى .

ئەلقىسسە ، يۇلتۇزى چەپ كەلگەن بۇ ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن بىچارە مەلىكىنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى . مەلىكە بېشىغا بىر كونا پۇركەنچىنى ئارتىپ ، گۈل يۈزىگە چۈمبەل تارتىپ يولغا راۋان بولدى . شۇ چاغدا مەلىكە ئۆزىنىڭ غېرىپ بولغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ ، زامانىدىن شىكايەت قىلىپ ، بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى :

نالىشىمدىن قەبا فەلەك ،
كۆزدە ياشىم قان ئەيلەدىڭ .
سورسا ئەگەر ھەركىم سېنى ،
سەن يۇتارسەن ئاخىر ئانى .
ئىسمائىلدەك ھەركۈن مېنى ،
يۈز يولى قۇربان ئەيلەدىڭ .

ھەركىم ساڭا كۆڭۈل باغلار ،
بۇلبۇلۇ بوستانۇ زاغلار .
باش كۆتەرىپ ئول ئاياغلار ،
سەن ئانى خەزان ئەيلەدىڭ .

قېنى ئول سەرۋەرى ئالەم ،
قېنى ئول ھەزرەتى ئادەم ؟
بارچە جەھاندىن ئۆتتى ھەم ،
ئۇلارنى پىنھان ئەيلەدىڭ .

دىلئارامنى قان يىغلاتىپ ،
كۆز يۇمۇپ جەھاندىن ئۆتۈپ ،
ھېچ ئۆلمەدىم ۋەقتىم يېتىپ ،
باغرىمنى بەريان ئەيلەدىڭ .

ئەلقىسسە ، مەلىكە بۇ بېيىتلارنى ئوقۇغاچ يولىنى داۋام قىلدى . مەلىكە توساتتىن بىر قاساپنىڭ پۇتىدىن ئېسىپ قويۇلۇپ ، دۇمبالىنىۋاتقانلىقىنى كۆردى . ئەسلىدە قاساپ ئۇرغۇچىغا قەرزدار بولۇپ ، قەرزنى تۆلىيەلمىگەنىدى ، شۇنىڭ بىلەن مەلىكىنىڭ قاساپقا رەھمى كېلىپ :

— ئەي باي ، ئۇ كىشىنى كۆپ قىينىماڭ ! — دەپ قىممەت باھالىق بىر دانە ياقۇتىنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا بېرىپ ، قاساپنى قەرزدىن قۇتۇلدۇردى . شۇنىڭ بىلەن مەلىكە يەنە يولىغا راۋان بولدى . ئەما ، ھېلىقى خۇدادىن بىخەۋەر ئەقىلسىز قاساپ « بۇ قىز ماڭا ئاشىق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ ، بولمىسا بۇنداق قىلماس ئىدى » دېگەننى كۆڭلىگە كەلتۈرۈپ ، مەلىكىنىڭ ئارقىسىدىن بېرىپ ، ئۇنىڭ ئالدىنى توسىدى . مەلىكە كېلىشتۈرۈپ ئۇنىڭ دەككىسىنى بەردى . شۇ چاغدا بىرنەچچە كىشىلەر يېتىپ كېلىشتى . بۇ كىشىلەر سودىگەرلەر ئىدى . قاساپ دەرھاللا :

ـــ ئەي سودىگەرلەر بۇ ساھىبجامال
كېنىزەكنى ساتىمەن ، ئېلىڭلار ، ئەرزان
بېرىمەن ، ـــ دېدى . ئاخىرى قاسساپ مە-
لىكىنى سودىگەرلەرگە مىڭ تەڭگىگە
ساتتى . سودىگەرلەر مەلىكىنى سېتىۋالغان
دىن كېيىن شەھەرگە قاراپ راۋان
بولۇشتى . سودىگەرلەر بىرمۇنچە يوللارنى
بېسىپ ، بىر تاغنىڭ كامىرىغا چۈشۈپ ،
ھەممىسى ئارام ئېلىشتى . ئەمما ، مەلىكە دىل
ئارام تاھارەت ئېلىپ ، ئىككى رەكەت ھاجەت
نامىزى ئوقۇدى . ئۇ بۇ كارۋانلارنى تاشقا
ئايلاندۇرۇۋېتىشنى ئاللادىن تىلەپ ، زار ـ
زار يىغلاپ تۆۋەندىكى شېئىرلارنى ئوقۇدى :

قان يىغلادىم ھەزرەتىڭدە يۈز تۈتۈپ ،
تىلەكىمنى رەۋا ئەيلە سەن ئۆزۈڭ .

ئۇچاي دېسەم يوق قاناتۇ شەھپەرىم ،
قاچاي دېسەم يوق يانمىدە رەھبەرىم .
يىغلاماقدىن ئاجىز بولدى كۆزلەرىم ،
قايتا باشدىن رەھا ئەيلە ، سەن ئۆزۈڭ .

مەن قالمىشمەن تۇرفە ئەجەب غەملەرە ،
كۈندۈز بولسا ساتۇر تۇرلۇك غەملەرە .
ھەر كىشى زۇلم ئەتسە غەملى قۇللارە ،
ئىمانىدىن جۇدا ئەيلەر سەن ئۆزۈڭ .

ساچىن يايىپ قىز ـ ئوغلانلار تۆكسە ياش ،
مۇستىجابدۇر بىلىڭ ، تىلەپ قويسا باش .
قۇدرەتىڭدىن بۇ كارۋاننى ئەيلە تاش ،
قۇدرەتىڭدىن سەۋا ئەيلە سەن ئۆزۈڭ .

مەن يىغلارەم مەلامەتدىن ئار ئەيلەپ ،
قۇتۇلمادىم ھەرگىز ئاھۇ زار ئەيلەپ .
پىشانەمدە بۇ قىسمەتنى بار ئەيلەپ ،
يۈزلەرىنى قارا ئەيلەسەن ئۆزۈڭ .

غەرىبلەرگە رەھىم ئەتمەگەن زىنىدەنى ،
ئىمانى بولۇرمۇ ئۆزى كەندەنى .
ئۇممەتى مۇھەممەد بولغان بەندەنى ،
بىمارىگە شىفا ئەيلەسەن ئۆزۈڭ .

دىلئارامنى مۇنچە قويما ئازارە ،
تەنھالىق دەردىدىن كۆڭلى مىڭ پارە .
بىر خەستە ئام بۇدەردىمە قىل چارە ،
رەھمەتىڭنى ئەتا ئەيلەسەن ئۆزۈڭ .

ئەلقىسسە ، بۇ سۆزلەردىن كېيىن خۇدايىتائالا مەلىكىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ ، كارۋانلارنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتتى . شۇنىڭدىن كېيىن مەلىكە خۇدايىتائالانىڭ تائەت ـ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولدى .

ئەمما ، راۋىلار شۇنداق رىۋايەت قى-
لۇرلەركىم ، كۇنلەرنىڭ بىرىدە كەنئان
پادىشاھى شىكارغا چىقىپ ، كۇتۇلمىگەندە
قۇشنىڭ قاچقۇرۇپ قويىدى ۋە
لەشكەرلىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالدى . پادىشاھ
توساتتىن تاغ باغرىدىكى بىر جايدىن ئوت
يېنىپ ئىس چىقىۋاتقانلىقىنى كۆردى ، ئەمما
ھېچقانداق بىر ئادەمزات كۆرۈنمەيتتى .
پادىشاھ بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ شۇ تەرەپكە
قاراپ ماڭدى . قارىسا بىر ساھىبجامال قىز
خۇدايىتائالاغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ ئول
تۇراتتى . پادىشاھ كېلىپ مەلىكىگە سالام
بەردى ۋە ئۇنىڭدىن سوئال سورىدى :

ـــ ئەي ئاي يۈزلۈك ، نېمىشقا بۇ
يەردە ئولتۇرىسەن ؟ كەچۈرمىشلىرىڭنى ماڭا
بايان قىلغىن ، ـــ دېدى . مەلىكە بېشىدىن
ئۆتكەنلەرنى بايان قىلىپ بۇ غەزەلنى ئو-
قۇدى :

شىرىن سۆزلى رۇستەم سىفەت خان يىگىت ،
قۇلاق سالىپ ئاھۇ زارىم سەن ئىشىت .

قارچىغالى تەبلىبازلى بەگ يىگىت ،
ئاھۇ كۆزلۈك شەھسەۋاربىم سەن ئىشىت .
ئەۋۋەل نەچۈن بۇدۇنياغا كەلمىشەم ،
مەن ئەيتايىن بۇ ئەسرارىم سەن ئىشىت .

مېنى سورساڭ ئاتام ئىدى شەھرىيار ،
زۇلمۇ سىتەم ئەيلەر ئىدى بىشۇمار .
ياشلىقىمدىن بولدۇم ئەجەب دىلفىگار ،
قۇلاق سالسڭ ھەرنەبارىم سەن ئىشىت .

بىر كۈن ئىدى كەلدى ئوشۇل بۇتپەرەست ،
بادە ئىچىپ گۈل يۈزىمە باقتى مەست .
ئىشقى كېلىپ ماڭا رەۋان قىلدى دەست ،
مەن ئايتايىن ئاھۇ زارىم سەن ئىشىت .

قول ـ ئاياغىم باغلاپ شىرگە بەرمەككە ،
تونۇرنى قىزدۇردى ئوتقا سالماققا .
كۆپ قىينادى مېنى رىزا قىلماققا ،
مېنى قىلدى شەرمسارىم سەن ئىشىت .

قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ساچىمدىن ئاسىپ ،
خەلق ئىچىندە قىلدى مېنى مۇزتەرىب .
قاچالمادىم پاي شىكەستە مەن غەرىب ،
شەرھ ئەيلەيىن ۋەفادارىم سەن ئىشىت .

قول ـــ ئاياغىم زۇلفىم بىلەن باغلادى ،
ئۆلسۇن دەپ شىر ئالدىغا تاشلادى .
ھالىم كۆرۈپ ھايۋان ئاڭا يىغلادى ،
ھېچ قالمادى ئىختىيارىم سەن ئىشىت .

غەرىبلىقدە نەلەر چەكتىم كايىشى ،
رەھمى كېلىپ ھالىم سورماس بىر كىشى .
تەقدىردىن ئۆزگە بولماس ھېچ ئىشى ،
ھەق ئۆزىدۇر نىگەھدارىم سەن ئىشىت .

ئىبراھىم خەلىلدەك ئاتتىلار نارە ،
شولزەمان ئول ئاتەش بولدى گۈلزارە .

مۇناجات ئەيلەدىم ھەق بىرۇ بارە ،
ئاندە بولدى مەدەتكارىم سەن ئىشىت .

يېگى قۇتۇلغاندا قايغۇلى باشىم ،
قايتا باشدىن بەتەر بولدى كايىشىم .
خەزان بىلە ئۆتتى ياز ئىلە قىشىم ،
سەبز ئولمادى لالەزارىم سەن ئىشىت .

جۇدا بولماي بۇكۈن مېنى كۆيدۈردى ،
سەنگسار ئۇرۇڭ دەپان خەلقە بۇيۇردى .
نەسىمدەك تېرىلەرىم سويدۇردى ،
كەتتى ھوشۇم ئىختىيارىم سەن ئىشىت .

غەرىب بابا ئالىپ باردى بىر كېچە ،
كۆپ يىغلادى ھالىم كۆرۈپ بىر نەچە .
قىزىم بول دەپ پەرۋا قىلدى بىر نەچە ،
ئاندا سەبەبكارىم بولدى سەن ئىشىت .

ھېچبىر كىشى مەندەك غەرىب ئولمىسۇن ،
غەرىبلىقتا رەڭگى رويى سۇلمىسۇن .
شۇم رەقىبلەر قان يىغلاسۇن كۈلمىسۇن ،
ماڭا بەردى كۆپ ئازارلار سەن ئىشىت .

غەرىبلەرنى كۆزى تولا ياش ئېرۇر ،
قامەتى شىكەستە ، كۆڭلى بوش ئېرۇر .
ئاغرىتماق غەرىبنى يامان ئىش ئېرۇر ،
نەسىھەتىم بۇدۇر خانىم سەن ئىشىت .

بابانىڭ ئوغلىدىن جەفالار كۆرۈپ ،
ئاندىن قاچتىم تاغۇ تاشقا باش ئۇرۇپ .
فەلەك مېنى ھەسرەت بىلەن ئۆلتۈرۈپ ،
تاراج ئەتتى كارۇ بارىم سەن ئىشىت .

كۆپ جەفالار كۆرۈپ كەلمىشىم مۇندە ،
تىكەن ئۇردى ئاياغ باشىم ھەر قايدە .
دىلئارامنى دەردى كۆيدۇر دىلدە ،
تەمىز ئەيلەپ بۇ تەكرارىم سەن ئىشىت .

ئەلقىسسە ، بۇ سۆزدىن كېيىن پادىشاھنىڭ دىلئارامغا ئاجايىپ زوقى كەلدى . ئۇ :

ــ ئەي مەلىكە ! مېنى كەنئاننىڭ پادىشاھى دەرلەر . ئەگەر مېنى قوبۇل قىلساڭ ، ئۆلگۈچە سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولۇرمەن ، ــ دېدى . مەلىكە دىلئارام پادىشاھنىڭ تەلىپىنى قوبۇل كۆردى . شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ مەلىكىنى مەپىگە سېلىپ شەھەرگە ئېلىپ باردى . ئاندىن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ مەلىكىنى نىكاھىغا ئالدى . شۇندىن باشلاپ كېچە ۋە كۈندۈز ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ئۆتتى . ئەمدى سۆزنى مەلىكىنىڭ ئاتىسىدىن ئاڭلاڭلار !

ئەلقىسسە ، مەلىكىنى چالما ـ كېسەك قىلىغاندىن كېيىن ، مەلىكىنىڭ ئاتىسى قەلەندەرچە ياسىنىپ ، شەھەرمۇ شەھەر كېزىپ يۈرۈپ ، كەنئانغا كېلىپ قالدى . ئۇ نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ بىر يەرگە توپلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە بىرەيلەندىن بۇ يەردە نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىدى . ئۇ ئادەم دېدىكى :

ــ سۈرەتچىلەر بىر سۈرەت سىزىپتۇ ، ئۇ سۈرەتنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەم ئەقلى ـ ھوشىنى يوقىتىدۇ . لېكىن ، سۈرەتنىڭ باھاسى مىڭ تەڭگە ئىكەن .

مەلئۇن پادىشاھ ئىنتىك بېرىپ بىر-قاراپلا ، سۈرەتنىڭ ئۆز قىزىنىڭ سۈرىتى ئىكەنلىكىنى تونىدى ـ دە ، بىھۇش بولۇپ يىقىلدى . بىر ئازدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ ، كىشىلەردىن :

ــ بۇ كىمنىڭ سۈرىتى ؟ ــ دەپ سورىدى . كىشىلەر :

ــ بۇ سۈرەت پادىشاھىمىزنىڭ خانىشىنىڭ سۈرىتى ، ــ دېيىشتى . شۇنىڭ بىلەن بۇ مەلئۇن ئوردىغا بېرىپ پادىشاھقا نەۋكەر بولۇۋالدى ۋە بىر نەچچە ۋاقىت ئۇ-نىڭ خىزمىتىدە بولدى .

ئەلقىسسە ، بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن بۇ مەلئۇن پادىشاھ ۋەزىرلىككە كۆ-تۈرۈلدى . بىر كۈنى پادىشاھ نەۋكەرلىرى بىلەن شىكارغا چىقىپ كەتتى . بۇ ئىپلاس شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ « مەلىكە مېنىڭ بىلەن بىللە بولسۇن » دەپ خۇپىيانە كىشى ئەۋەتتى . مەلىكە بۇنى قەتئىي رەت قىلدى . پادىشاھ شىكاردىن يېنىپ كەلگەندە ، ۋەزىر مەلىكىنى پادىشاھقا يامانلاپ : « خانىشىڭىز سىزنىڭ يوق ۋاقتىڭىزدىن پايدىلىنىپ ، ناشايان ئىشلارنى قىلدى ، » دەپ پادىشاھقا چاقتى . پادىشاھ بۇ ئۆھمەتكە ئىشىنىپ :

ــ ئۇنداق بولسا ، بۇ چېچى ئۇزۇن ، ئەقلى قىسقا خوتۇننى بىر جاڭگالغا ئاپىرىپ تاشلاڭلار كى ، ئۇنى قايتا كۆزۈ كۆرمىسۇن ، ــ دېدى . شۇنىڭ بىلەن مەلىكىنى مەپىگە سېلىپ ، يىراق بىر چۆل ـ باياۋانغا ئاپىرىپ تاشلىۋەتتى . شۇنىڭ بىلەن مەلىكىنىڭ ئاتىسى ئىز قوغلاپ بېرىپ :

ــ ئەي مەلىكە ! ھېلىھەم مېنى قو-بۇل قىل ! بولمىسا ، سېنى قېيما ـ چېيما قىلىۋېتىمەن ، ــ دېدى . شۇ يەردە مەلىكە ئاتىسىنىڭ ۋىجدانسىزلىقىغا قاراپ يىغلاپ تۇرۇپ بۇ سۆزنى ئېيتتى :

ئەي ، مېھرى يوق ماڭا ئايا ، جان ئاتام ،
مەن غەرىبنۇ ناتەۋاننى يىغلاتما .
بىگانەچە شەپقەتى يوق جان ئاتام ،
ئازارى كۆپ جىسم ـ جاننى يىغلاتما .

ئاتا دېگەن بولسا تىرەك ھەمخانە ،
بولسا كېرەك پەرزەندىگە پەرۋانە .

مۇنچه جەفا قىلماس كىرەك بىگانە ،
مۇنداغ ھالى پەرىشاننى يىغلاتما .

قېنى مېنى پەرۋا قىلغان جان ئانام ،
ساچىن يايىپ داد ئەيلەسە دەمبەدەم .
بۇگۈن مېنى كۆپ قىينىما جان ئاتام ،
غەمخورى يوق بىنەۋانى يىغلاتما .

ئاياغىمە ئۇرسە ئىدى بىر تىكەن ،
ئەيلەر ئىدى مۇشفىق ئانام مىڭ قېتىن ،
ئەمدى نەيلەي يوقتۇر ماڭا مېھرىبان ،
كۆڭلى بۇزۇق ، باغرى قاننى يىغلاتما .

قانى مېنى سۆت ئېمىشكەن يولداشىم ،
رەھىم ئېتەردى كۆرسە ئىدى كۆزياشىم .
ئەۋۋەلقىدىن يامان بولدى كايىشىم ،
نەسىمدەك ناتەۋانى يىغلاتما .

قولۇم كېسىپ مۇنچە ئازاب ئېتەرسەن ،
مەندىن كېيىن سەن ھەم بىر كۈن ئۆلەرسەن .
ئەقۇبەتلەر بىلەن ئاخىر كېتەرسەن ،
ۋەفاسى يوق بۇ دۇنيانى يىغلاتما .

دىلئارامغا ھەق ئۆزىدۇر مېھرىبان ،
ئەۋۋەلدە گۈل ئاخىرى خار ئەيلەبان .
كۆز ياش تۆكۈپ بۇلبۇلدەيىن زار ئەيلان ،
خەزان ئۇرغان گۈلستاننى يىغلاتما .

ئەلقىسسە ، بۇ سۆزدىن كېيىن ئىپلاس پادىشاھ مەلىكىنىڭ ئىككى كۆزىنى ئويۇپ ، پۇت ـ قولىنى كېسىپ تاشلىۋەتتى . مەلىكە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز باياۋاندا بەھۇش ھالەتتە ياتتى . كېيىن ھوشىغا كەلدى . لېكىن ، ھېچقاياققا بارالمىدى . مەلىكە خۇدايىتائالانى سادىقلىق ۋە ئىخلاس بىلەن ياد ئېتىپ ، پەيغەمبەرلەرنىڭ روھلىرىنى يادلىنىپ ، ئۇلاردىن مەدەت تىلەپ زار ـ زار يىغلاپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى :

سۇنئىڭدىن ئالەمنى يارالتقان جەببار ،
كەرەم ئەيلەپ سەن بۇ زارە قويماغىل .
ئىسيانى كۆپ قۇلمەن ، سەنسەن بىرۇبار ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

بارچەنىڭ ئاتاسى ھەزرىتى ئادەم ،
ھاۋۋا ئانا سەنسەن قىزلارغا مەھرەم .
بىر خەستە ئام دىلفىگارە قىل كەرەم ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

ئاياغىم يوق كەتسەم رەۋان ھەرىولغە ،
قولۇم يوقتۇر ، قول ئۇزارتسام ھەرگۇلغە ،
شىيس نەبى مەدەد ئەيلەڭ مەن قۇلغە ،
ئەرزىم ئىشت ، ئاھۇ زارە قويماغىل .

ھەقنىڭ بىر رەسۇلى ئىبراھىم خەلىل ،
قۇربانلىققە رىزا بولغان ئىسما ئىل .
تۇشۇپدۇر باشىمغە بىرئەجەب مۇشكۈل ،
رەھىم ئەيلەگىل ئاھۇ زارە قويماغىل .

ھەقغە راز ئەيلەگەن ھەزرىتى مۇسا ،
ئۆزنۇرىدىن بولغان ھەزرىتى ئىيسا ،
ئاشىقلارنىڭ پىرى يۇسۇف ـ زۇلەيخا ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

ھەبىبىم دەپ راز ئەيلەدى بىر خۇدا ،
چىقاردى مىئراجغە قىلدى مەرھەبا .
ئەلىنىڭ جۇفتى ئەي فاتىمە ـ زوھرا ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

رەسۇلنىڭ دوستى ئەي سىدىق ئەكبەر ،
ئىككىنچى يارىدۇر ھەزرىتى ئۇمەر .
ئۇچۇنچى ئۇسمانۇ تۆرتۇنچى ھەيدەر ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

ئەلنىڭ فەرزەندى يائىمام ھەسەن ،

پەيغەمبەرنىڭ سۆيەر ئەۋلادى سەنسەن .
بۇ باتىل كۆزلەرىم ئەيلەگىل رەۋشەن ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

يەنە بىرىن ئىمام ھۈسەيىن دېدىلەر ،
كەربەلادە بۇلار شەھىد ئولدىلەر .
يا فاتىمە ، بەغىر بەريان قىل نەزەر ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

رەسۇلنى ئەممەسى ھەمزەئى ئەببىاس ،
ئابى ھەيات ئىچكەن ياخىزىر ئىلياس .
بۇ مېھنەتتىن مېنى ئەيلەگىل خەلاس ،
كەرەم ئەيلەپ ئاھۇ زارە قويماغىل .

بۇ دۇنياغە كەلدىم بولمىدىم خۇررەم ،
يېتۈشتى جانىمە كۈندە يۈزئەلەم .
دىنگە چىراغ بولغان ئىمام ئەئزەم ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

بەستامدە ئېرۇرلار سۇلتان بايەزىد ،
مۇشكۈلۈم ئاسان ئەت ، قىلما نا ئۇمىد .
يەر يۈزىدە ياتقان جۇملە مۇجتەھىد ،
كەرەم ئەيلەپ سەن بۇزارە قويماغىل .

تىرىك غايىب بولغان ئۇچيۈز ئاتمىش تەن ،
ئىرانلار سەرۋەرى چىھل تەن ، ھەفتتەن .
ھەق ئۈلارغا قىلمىش رەھمەتىن ھەقتەن ،
بىرمەدەد قىل ئاھۇ زارە قويماغىل .

يۈز يىگىرمە تۆرتمىڭ ئۆتكەن پەيغەمبەر ،
بۇ دۇنيادىن بارچە قىلدىلار سەفەر .
مەغرىبدە ، مەشرىقتە ياتقان ئىرانلەر ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

دىلئارامنى بۇ مېھنەتدىن قىل نىجات ،
دەرگەھىگە يىغلاپ ئەيلەي مۇناجات .
بارچەنى ياراتقان قازىيۇلھاجات ،
مۇنچە مېنى ئاھۇ زارە قويماغىل .

ئەلقىسسە ، مەلىكە دىلئارام بۇ مۇنا-
جاتنى ئوقۇغاندىن كېيىن ھەزرىتى خىزىر
ئەلەيھىسسالام كېلىپ ، مەلىكە دىلئارامنىڭ
يۈت ـ قول ۋە ھەممە ئەزالىرىنى جاي ـ
جايىغا كەلتۈرۈپ ، ھاياتبەخش تۈكرۈكىنى
سۈرتۈۋىدى ، مەلىكە دەرھال ساقايدى .
ئاندىن كېيىن مەلىكە دىلئارام خۇدايىتائاللاغا
شۈكرى ۋە سانالار ئېيتىپ بۇ مۇخەممەسنى
ئوقۇدى :

شۈكرى لىللاھ زار كۆڭلۈم بولدى خەندان ئاقىبەت ،
بىزگە زۇلم ئەتكەن رەقىبلەر بولدى يەكسان ئاقىبەت .
شام ھىجرانى تۈتۈندەك بولدى تابان ئاقىبەت ،
ياندى بەغرىمنى چىراغ بولدى پايان ئاقىبەت ،
ھەق ئۆزى بۇ مۇشكۈل ئىشنى قىلدى ئاسان ئاقىبەت .

ھەركىشى بۇ دۇنيادە بىچارەلەرغە زۇلم ئېتەر ،
ئاخىرى رويى سىياھلىق بىرلە دۇنيادىن ئۆتەر .
ياخشىلىق قىلغىل جەھاندا بۇ يامانلىق ھەم ئۆتەر
بىركۈنى ئاخىر ئەجەل ئىلكى گىرىبانىڭ تۇتار ،
سۇد قىلماس ئاندا گەرقىلساڭ پۇشايمان ئاقىبەت .

خاكسار ئولغىل جەھان ئىچرە تەكەببۇر ئولماغىل ،
پايمال ئولغىل خەلايىققە مۇزاھىم ئولماغىل .
غۇنچەدەك باغى جەھان ئىچرە قىزارىپ سۇلماغىل ،
ياخشى ئات قىلغىل يامان ئات بىرلە ئاخىر ئۆلمەگىل ،
كىم قالىپدۇر قىسسەئى شاھى سۇلەيمان ئاقىبەت .

ھەركىشى قىلسە بەلەند پەرۋازلىق تاپماس كەمال ،
ئۇرمە مەنمەنلىك دەمىن ئاخىر يېتەر يۈزمىڭ زەۋال .
گەرچە سۇلتانى جەھان بولساڭ قىلۇر قەددىگنى دال ،
ياخشى تىل بىرلەن غەرىبلارنى بۇزۇلغان كۆڭلىنى ئال .
تاكى ھەق قىلغاي سېنى مەھشەردە سۇلتان ئاقىبەت .

ھەق ئۆزى قىلغان دىلئارامنى دۇئاسىن مۇستىجاب ،
جۇملە مۇئمىنلەر ھەمە مەقسەدغە يەتكەي بېھىساب .

ئەۋۋەلا كۆردۈم دىلى كۆپ جەبر ئىلەيۇزمىڭ ئەزاب ،
ئاخىرى چىقتىم فەلەك ئۆزرە مىسالى ئافتاب ،
شۇم رەقىبلەر بولدىلەر يەر بىرلە يەكسان ئاقىبەت .

ئەلقىسسە ، مەلىكە بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇغاچ ئاستا ـ ئاستا يولغا راۋان بولدى . ئۇ كېتىۋېتىپ بىر كىيىكنىڭ كۆكسىنى يەرگە يېقىپ ناله ـ پىغان قىلىپ ياتقانلىقىنى كۆردى . مەلىكە كىيىكنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ نەھايەت پەرىشان بولدى . ئۇ كىيىكنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن سوئال سوردى .

دىلئارام :
كۆكسىنە تاش ئۇرغان باغرى قان كىيىك ،
نەسەبەبدىن كۆزۈڭ گىريان ئېتەرسەن ؟
كۆزلەرى قاپقارا بىزەبان كىيىك ،
نەسەبەبدىن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرسەن ؟

كىيىك :
بىر ياۋۇز كۈن تۈشمىش غەرىب باشىمگە ،
ئانىڭ ئۈچۈن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرمەن ،
قەبافەلەك ئاغۇ قوشمىش ئاشىمگە ،
ئانىڭ ئۈچۈن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرمەن .

دىلئارام :
كىيىكلەر ئىچىندە سەنسەن بىقەرار ،
ئۆزگە كىيىك يوقتۇر سەندەك دىلەفكار ،
سەن كىم ئۈچۈن مۇنچە تارتارسەن ئازار ؟
سەن نە ئۈچۈن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرسەن ؟

كىيىك :
مېنى سورىساڭ ئايرىلىپمەن قوزۇمدىن ،
ئانىڭ ئۈچۈن قانلار ئاقار كۆزۈمدىن ،
تەلبەلەردەك خەبەرىم يوق ئۆزۈمدىن ،
بۇ سەبەبدىن كۆزۈم گىريان ئېتەرمەن .

دىلئارام :
نەسەبەبدىن شەھلا كۆزۈڭ ياشارمىش ؟
نەسەبەبدىن رەنگى رويىڭ سارغارمىش ؟
كىم سېنى قوزىڭدىن بۇكۈن ئايىرمىش ؟
مۇنچە كۆيۈپ ئاھۇ ئەفغان ئېتەرسەن .

كىيىك :
ئىككى قوزۇم شۇنداق تۇتۇپدۇر سەييياد ،
سەييادنىڭ قولىدىن داد ئىلە بىداد .
كەستى باشىن زۇلۇم بىرلە ئول جاللاد ،
ئانىڭ ئۈچۈن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرمەن .

دىلئارام :
مۇنى كۆرۈپ مەلۇل بولۇپ يىغلامە ،
ناله بىرلەن يۈرەكسىمنى داغلامە .
قىل تەۋەككۈل خۇداغە كۆپ غەم يېمە ،
سەن نە ئۈچۈن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرسەن .

كىيىك :
يىغلاماي نەيلەيىن مەندە يوق تاقەت ،
بىۋەفا دۇنيادە كۆرمەدىم راھەت .
ئايرىلىپ بالامدىن بولدى قىيامەت ،
ئانىڭ ئۈچۈن باغرىم بەريان ئېتەرمەن .

دىلئارام :
بولغىل دىلئارامنى يارى ـ يولداشى ،
غەم ئۆيىندە سەنسەن ئۇنى سىرداشى .
يىغلاما كۆيدۈرۈر كۆزۈڭنى ياشى ،
سەن نە ئۈچۈن ئاھۇ ئەفغان ئېتەرسەن ؟

كىيىك :
كىيىك ئايدى كەباب ئولدۇم ، كۈل ئولدۇم ،
جەفا چېكىپ ، خەزان ئۇردى يىقىلدىم .
يۈرەك باغرىم مەدارىمدىن ئايرىلدىم ،
ئانىڭ ئۈچۈن باغرىم بەريان ئېتەرمەن .

ئەلقىسسە ، مەلىكە كىيىك بىلەن سۆزلىشىپ بولغاندىن كېيىن ، كىيىك مەلىكىنى بىر بۇلاقنىڭ بېشىغا باشلاپ باردى . مەلىكە بىر ئۇچى بوۋاينىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . مەلىكە :

ـــ ئەي بوۋاي ، سەن ئۇۋ قىلغان ئاشۇ كىيىك ئوغلاقلىرىنىڭ پاچاق ، تېرە ۋە

كاللىسىنى ماڭا سەدىقە قىلىپ بەرسەڭ .
تەڭرىدىن ساڭا ياخشىلىق تىلەپ دۇئا
قىلاي ، ــ دېدى . ئۇ چوڭ بوۋاي دەرھال
كىيىكنىڭ ئوغلاقلىرىنىڭ كاللا ـ پاچاق ۋە
تېرىلىرىنى مەلىكىگە بەردى . ئاندىن مەلىكە
كىيىك ئوغلاقلىرىنىڭ ئۇستىخانلىرىنى
جاي ـ جايىغا قويدى . جاينامازنى يەرگە
سېلىپ ، ئىككى رەكەت ھاجەت نامаз
ئوقۇدى . بېشىنى سەجدىگە قويۇپ ، خۇدا-
يىتاللاغا يۈز كەلتۈرۈپ ، زار ـ زار
يىغلاپ «بۇ كىيىك ئوغلاقلىرىغا ئۆزۈڭ
جان ئاتا قىلغىن ئەي ، ھەممە ھاجەتلەرنى
بىمالال ئىجابەت قىلغۇچى ھەممىدىن دانا
ئىگەم ... » دەپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى :

قادىر ئاللاھ سەنسەن مېنى پاناھىم ،
ئول رەھمۇ رەھمان ئاتىڭ ھەققىچۈن .
يارلىقاغىل جۇملە قۇلنى ئىلاھىم ،
رەھىم ئەيلەگىل ئىككى جەھان ھەققىچۈن .

رۇسىياھەمەن ھەمدەمسىم يوق ، كىشىم يوق ،
ئۆلۈپ كەتسەم يەنە بىر كەلمىشىم يوق .
سەندىن ئۆزگە ھېچ كىمسەگە ئىشىم يوق ،
ئاسان ئەتكىل يەتتى ئاسمان ھەققىچۈن .

غۇنچە ئېردىم خەزان ئۇردى ئاچىلماي ،
گۈل بولۇبان گۈل يۈزلەردە ساچىلماي .
كاسەلەردە شەراب قالدى ئىچىلمەي ،
رەھىم ئەيلەگىل كەۋنى مەكان ھەققىچۈن .

بىر غەرىبەم ئىككى يۈزۈم زەئفەران ،
كېچە ـ كۈندۈز ھەسرەت بىلەن باغرىم قان .
ناتەۋانمەن سەنسەن ماڭا مېھرىبان ،
رەھىم ئەيلەگىل روھى رەۋان ھەققىچۈن .

بىر ناچارەم مەن ئەيلەرەم مۇناجات ،
لۇتۇف ئەيلەگىل سەنسەن قازىيۇلھاجات .

بىچارە دەردىگە ئۆزۈڭ بەرىنجات ،
غەرىبلارنىڭ كۆزىن ياشى ھەققىچۈن .

بىر ئاسىيەم ھەزرەتىڭدە گۇناھكار ،
قىلماغىل شەرمەندە سەنسەن بىرۇبار .
سۇئىشىگدىن ياراتقان ئالەمنى جەببار ،
رەھىم ئەيلەگىل ماھى تابان ھەققىچۈن .

يوقدىن بىزنى بار ئەيلەدىڭ ئولزەمان ،
بىرۇ باريم دېدىم سەنسەن بىگۇمان .
يۈز تۇتمىسام ھەزرەتىڭدە يارەھمان ،
رەھىم ئەيلەگىل نۇرى ئىمان ھەققىچۈن .

ئەرشۇ كۇرسى لەۋھۇ قەلەم ياراتتىڭ ،
كافىرلارنى دەۋزەخ ئۇچۈن ياراتتىڭ .
سەككىز بېھىشت ھۇر ـ غۇلمان ياراتتىڭ ،
يەتتى قات يەر ، يەتتى ئاسمان ھەققىچۈن .

قۇدرەتىڭدىن خەلق ئەيلەدىڭ ئادەمنى ،
مەسكەن ئەتتىڭ ئون سەككىز مىڭ ئالەمنى .
سەن ئۆزۈڭسەن غەرىبلارنى ھەمدەمى ،
رەھىم ئەيلەگىل ئەئزەم قۇرئان ھەققىچۈن .

ئادەم سەفىي بۇدۇنيادىن ئۆتتىلەر ،
فەرزەند ئۇچۈن كۆپ خۇنابە يۇتتىلەر .
قارايەردە ئاخىر مەسكەن تۇتتىلەر ،
رەھىم ئەيلەگىل بۇ ئۇستخان ھەققىچۈن .

شىيس نەبى ئۇلاردىن سوڭ نەچچە يىل ،
بىۋەفا دۇنيادا تۇتتىلار مەنزىل .
بىر ئىشىم تۇشۇپدۇر ساڭا كۆپ مۇشكۇل ،
ئاسان ئەتكىل ياخشى جەھان ھەققىچۈن .

ئۇلاردىن سوڭ نوھ نەبى مۇكەررەم ،
پەيغەمبەرلىك ئاڭا بولدى مۇسەللەم .
سۆيەر قۇلدۇر ئول ئىيسا ئىبنى مەريەم ،
رەھىم ئەيلەگىل ماھى كەنئان ھەققىچۈن .

مۇناجات تاغنده ئول مۇسا كەلىم ،
مەككەنى ئىمارەت قىلدى ئىبراھىم .
ھاجەتىمنى رەۋا قىلغىل ئەي ، كەرىم ،
ئىسمائىلنى قۇربان بولغان ھەققىچۈن .

يەتتە يىل كور بولدى ھەزرىتى يەئقۇب ،
كۆپ يىغلادى يۇسۇف ئۈچۈن ئول مەھبۇب .
رەھمەتىگدىن بەندەم دېگەيسەن يارەب ،
داۋۇد ئوغلى ئەر سۇلەيمان ھەققىچۈن .

بۇدۇنياغە سانسىز نەبىي كەلدىلەر ،
بىرىن ـ بىرىن ئىمان ئىلە ئۆتتىلەر .
قارايەردە ئاخىر مەسكەن تۇتتىلەر ،
لۇتق ئەيلەگىل جۇملە جەھان ھەققىچۈن .

كىيىك يىغلار بالاسىنى ساغىنىپ ،
مەن يىغلارمەن ئەھۋالىغە ئۆرتەنىپ .
باغىشلا جانىنى قويما مۇزتەرىب ،
رەھمەتىگدىن فەخرى جەھان ھەققىچۈن .

رەسۇلدا بار ئىدى كۆپ يار ـ ياران ،
ئۇلار ھەرقايسىسى بىرماھى تابان .
ئەبۇ بەكرى سىدىق ، ئول ئۇمەر ، ئۇسمان ،
دەرگەھىگدە شاھى مەردان ھەققىچۈن .

كەچدى بۇجەھاندىن نەچچە شەيخ ساب ،
ئەنبىيا ، ئەۋلىيا ئۆتتى بىھىساب .
ئۇلارنىڭ بارچەسى بولدىلار تەراب ،
بىر مەدەت قىل جۇملە جەھان ھەققىچۈن .

قول كۆتەرىپ دۇئا ئەيلەي بىشۇمار ،
ھەزرەتىگدە كۆپ يىغلادىم ئىنتىزار .
دىلئارامنى خەلق ئەيلەگەن بىرۇبار ،
رەھم ئەيلەگىل ئاھۇ ئەفغان ھەققىچۈن .

ئەلقىسسە ، مەلىكە بۇ مۇناجاتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ، خۇدايىتائاللا مەلىكىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ ھېلىقى كىيىك بالىلىرىغا جان ئاتا قىلدى . ئوغلاقلار سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، مەلىكىنىڭ پۇتىغا باش قويۇپ ناله ـ ئەفغان قىلىشتى . دىلئارام غەربىلىقتا ئۇلارنى ئۆزىگە ھەمدەم ۋە يېقىن دوست بىلىپ كىيىكلەرگە قاراپ :

ـــ سىلەر مەندىن ئايرىلماڭلار ، ـــ دېدى ۋە ئۆۋەندىكى غەزەلنى ئوقىدى :

كۆزلەرى قاپقارا كىيىكزا دىلەر ،
مېنىڭ بىلەن ئۇلفەت بىنا ئەيلەگىز .
غەربىلىق كويىدا غەربىزا دىلەر ،
بۇ غەملەردىن مېنى جۇدا ئەيلەگىز .

بۇ جايلاردە مەن ھەم بولمىشىم غەرىب ،
غەربىلىق كويىنە تۇشتۇم سارغارىب .
ئۇمر زايىئ يۇلدۇز كەبى يالبارىپ ،
مېنىڭ ئۈچۈن ھەقغە فەرياد ئەيلەگىز .

قېنى مېنى پەرۋا قىلغان جان ئانام ،
مېنىڭ ئۈچۈن سىنەسىدە يۇزئەلەم .
مەن ئايتايىن ئىشتىگلار ، دەردۇغەم
تۇفراق ساچىپ باشە ، بىنا ئەيلەگىز .

دىلئارامنى كۆپ كۆيدۇردى ھىجرانى ،
كۆگلىدىن چىقارمىش سۇدۇ زىيانى .
مەن ھەم تەرك ئەيلەدىم ياخشى ـ يامانى ،
ئەمدى سىزلەر كېلىپ مىئاد ئەيلەگىز .

ئەلقىسسە ، كىيىك ئوغلاقلىرى مەلىكىگە شۇنداق ئىجىل بولۇپ كەتتىكى ، ئوغلاقلار مەلىكە بولمىسا ، ئوتلىمايدىغان ، سۇ ئىچمەيدىغان بولدى . ئەگەر ئۇلار بىر مەھەل مەلىكىدىن ئايرىلىپ قالسا ئۆزلىرىنى ھالاك قىلىشى مۇمكىن ئىدى . ئۇزۇن ئۆتمەي سەھرادىكى توپ ـ توپ كىيىكلەر ھەممىسى مەلىكىنىڭ قېشىغا يىغىلدى . مەلىكە نەگە بارسا ، ئۇلارمۇ مەلىكىنىڭ

كەينىدىن قالمايتتى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى مەلىكە بىر ئوۋچى بوۋاينىڭ بىر كەپتەرنى تۇتۇۋېلىپ قاناتلىرىنى بوغۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. مەلىكە:

— ئەي ئوۋچى بوۋاي، نېمە ئۈچۈن بۇ جانىۋارنىڭ قاناتلىرىنى بوغۇسىز؟ — دېدى. ئوۋچى بوۋاي:

— مەن بۇنى بالا - چاقىلىرىمغا ئوزۇقلۇق قىلىۋېرىمەن، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەلىكە زار يىغلاپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

باش كېسىپ قان تۆككەن بىرەھم جاللاد،
ئۆلتۈر مېنى، مۇنى رەھا ئەيلەگىل.
قىينىماغىل خەستە شىرىن جانىنى،
ئانىڭ ئۈچۈن ماڭا جەفا ئەيلەگىل.

ئانى يەشكىل باغلا مېنى ئاياغىم،
غەم ئورنىدا ياندۇر مېنى چىراغىم
ئۆلتۈر مېنى ھەرگىز بولماس سوراغىم،
ئايالىڭغا قۇۋۋەت سابا ئەيلەگىل.

ئانىڭ ئۈچۈن مېنى ئەيلەگىل كەباب،
ئانىڭ ئۈچۈن ماڭا ئەيلەگىل ئەزاب.
كېسىپ باشىم قانىم ئەيلەگىل شەراب،
سۆڭەكلەرىم بىر - بىر جۇدا ئەيلەگىل.

قولدىن كەلسە ياخشىلىق قىل دۇنيادە،
بىر ياخشىلىق ئاتىڭ قالغاي جەھاندە.
بىر مۇشكۈل ئىش تۈشتى ئادەمزادە،
ھاجەتمەنى بولدەم رەۋا ئەيلەگىل.

چوخ بەلالەر سالما مېنىڭ باشىمگە،
رەھىم ئەيلەگىل كۆزدىن ئاققان ياشىمگە.
ھەردەم ئاغۇقوشما ئىچكەن ئاشىمگە،
كۆپ قىينىما جانىن رەھا ئەيلەگىل.

دىلئارامنى كۆپ قويماغىل بۇزارە،
يەككەلىك دەردىدىن كۆڭلى مىڭ پارە.
ئۆلتۈر مېنى كۆپ قويماغىل بۇزارە،
يوقسە ماڭا مېھرۇ ۋەفا ئەيلەگىل.

ئەلقىسسە، بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ئوۋچى بوۋاي:

— تەڭرى ماڭا بۇنى رىزقى قىلىپ بەرگەن، بۇنىڭ گۆشىنى خام پېتى يەيمەن، - دېدى.

— كەپتەرنى ماڭا بەرگىن، ئەگەر بېرىشكە قىيمىساڭ، قولۇمدىكى ئۈزۈكۈمگە تېگىشىپ بەر، — دەپ، مەلىكە بارمىقىدىكى ئۈزۈكىنى چىقىرىپ ئوۋچىغا بەردى. شۇنىڭ بىلەن مەلىكە كەپتەرنى سېتىۋالدى ۋە، كەپتەرنىڭ پۇتلىرىنى يۇزىگە سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— ئەي كەپتەرجان، سەنمۇ مېنىڭ بىلەن ھەمدەم بولغىن، بېشىمدا ئۇۋۋا ياسىغىن. كۆزۈمنىڭ چەشمىسىدە سۇ ئىچ، دان يە، — دەپ زار - زار يىغلاپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

چەرخ ئۇرۇپ ھاۋادىن ئۇنگەن كەبۇتەر،
كېچە - كۈندۈز سۆيەر يارىم بول مېنىڭ.
مېنىڭ بۇ ھالىمدىن ئېلىپ بىر خەبەر،
بىر ئىككى كۈن ئېيتىبارىم بول مېنىڭ.

كۆزدە ياشىم قەترەلەرىن دانە قىل،
كېچە - كۈندۈز باشىم ئۆزرە خانە قىل.
قاناتلارىڭ زۇلفلارىمگە شانەقىل،
مېھرىبانىم، ئىنتىزارىم بول مېنىڭ.

كەبۇتەرلەر ئۇچۇپ قونار ھەر يانە،
سەن ئۇچساڭ قايتىبان كەلگەيسەن يانە.
باشىم ئۆزرە قونۇپ قىلغىل ئاشيانە،
غەم ئورنىدا كارۇ بارىم بول مېنىڭ.

دىلئارامنى خەستە كۆڭلىن شاد ئەيلە ،
سەھەرلەر چەرخ ئۇرۇپ فەرياد ئەيلە .
كېچە ـ كۈندۈز كۆيۈپ يانىپ زار ئەيلە ،
بۇلبۇلدەيىن بىقەرارىم بول مېنىڭ .

ئەلقىسسە ، بۇ سۆزلەردىن كېيىن ، كەپتەر مەلىكىنىڭ بېشى ئۈستىدە ئايلىنىپ ئۇچۇپ يۈردى . ئۇلار بىرەر شەھەرگە يېتىپ ۋېلىش نىيىتىدە يولغا چىقتى . ئۇلار ماڭا ماڭا ـ ماڭا بىر تاغقا يېتىپ باردى . تاغنىڭ ئۈستىدە بىر بۇلاق بار ئىدى . بۇلاقنىڭ قېشىغا بىر قارا ئۆي تىكىلگەنىدى . ئۇلار ئاستا ـ ئاستا ئۆيگە يېقىن كەلدى ۋە ئۆيدە بىر مومايىنىڭ چاق ئىگىرىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . مەلىكە دىلئارام مومايغا سالام بەردى ، مومای سالامنى ئېلىك ئالدى . ئۇ بىر ئاي يۈزلۈك قىزنىڭ بېشىدا كەپتەرلەرنىڭ ئۇۋۇا سالغانلىقىنى ، ئەتراپىدا كىيىكلەر ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ، ھەيران قالدى . مومای :

ـــ ئەي مەلىكە ، راست گەپ قىل . قايسى باغنىڭ گۈلىسەن ؟ قايسى چىمەننىڭ بۇلبۇلسەن ۋە قايسى ئۇۋۇدىن پەرۋاز قىلىپ ۋە قايسى گۈلزارغا قونىسەن ؟ نە سەۋەبدىن بۇ سەۋداغا گىرىپتار بولدۇڭ ؟ ئەسلى زاتىڭنى ماڭا بايان قىلغىن ، ـــ دېدى .

ئەمما مەلىكە مومايغا سىر بەرمەي :

ـــ ئەي مومـا ، مەن بىر دۇانىمەن ، مېنى چۈشۈمدە كۆرگەن بىر پەرى ئەسىر قىلىۋالدى ، ـــ دەپ بۇغەزىلنى ئوقۇدى :

ياشلىقىمدا بىر كۈن ماڭا ،
بىر پەرى ئەسىر ئەيلەدى .
ئوتقا ياقىپ ئۇستىخانىم ،
جانىمغە ھەزەر ئەيلەدى .
كۈندە بىر دەم جۇدا بولماس ،
كېچە يانىمدىن ئايرىلماس .
بۇ دەردىمگە داۋا بولماس ،
كۈن ـ كۈندىن بەتتەر بولدى .

ئەقلۇ ھوشۇم كەتتى قولدىن ،
خەبەرىم يوق ساغۇ سولدىن .
قايتالمادىم ئۇشبۇ يولدىن ،
يۈرەكىم ھەزەر ئەيلەدى .

سەنسەن مېنىڭ مۇشفىق ئانام ،
قۇلاق سالىپ دېگىل بۇ دەم .
جانىمدىن ئۆتتى بۇستىم ،
مىڭ دەرد بىرلەن گەرد ئەيلەدى .

كۆپ سەۋدا تۇشتى باشىمگە ،
فەلەك ئايلاندى ئەكسىمگە .
ئاغۇلار قوشۇپ ئاشىمگە ،
ئىچكەنىم زەھەر ئەيلەدى .

دىلئارامنىڭ ئىشىت زارىن ،
ساڭا دەيىن ھەر نەبارىن .
غەم ئوتى جانىم فىگارىن ،
كۈن ـ كۈندىن بەتتەر ئەيلەدى .

ئەلقىسسە ، بۇلاقنىڭ ئۈستىدە بىر غار بار ئىدى . ئۇ غار چېھلىتەنلەرنىڭ غارى ئىدى . بۇ غار كەنئانغا بارىدىغان يولدا ئىدى . مەلىكە غارغا كىرىپ ئولتۇردى . دەرۋەقە مومايمۇ دەرۋىش ئىدى . شۇڭا ، ئۇ تاغ كامىرىدا ئولتۇرۇپ ئىبادەت قىلاتتى .

ئەلقىسسە ، مەلىكە دىلئارام كېچە ۋە كۈندۈز خۇدايىتائالانىڭ تائەت ـ ئىبادىتىگە مەشغول بولدى . بىر كۈنى مەلىكە دىلئارام تاھارەت ئۈچۈن تاغنىڭ كامىرىدىن چىقتى . مەلىكە بۇ جايىنىڭ ئىنسانسىز قاسساپ ئۆزىنى سودىگەرلەرگە ساتقان جاي

ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى . سودىگەرلەردىن مەلىكىنىڭ كۆڭلى قاتتىق رەنجىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ دۇئا قىلغاندا پەرۋەردىگار كارۋانلارنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى . مەلىكە بۇلارنى كۆرۈپ ، ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلدى . ئۇ خۇدايىتائاللاغا سىدقى ئىخلاس بىلەن يىغلاپ تۇرۇپ ، «بۇ كارۋانلارغا قايىتىدىن جان ئاتا قىلىپ ، تىرىلدۇرگەيسەن » دەپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

تاش بولغان كارۋانلار بېغىشلا جانىن ،
بۇگۈن مېنى شاد ـ خەندان ئەيلەگىل .
بارچەنى ياراتقان قادىر ئىلاھىم ،
بەندىلەرگە لۇتۇق ، ئىھسان ئەيلەگىل .

نەچە زامان كەچتى نەچە ئايۇ يىل ،
مەن بولمىشام بۇ ئىشمىدىن كۆپ خىجىل .
تۇشۇپدۇر باشىمە بىر ئەجەب مۇشكۈل ،
رەھىم ئەيلەيۇپ ئۆزۈڭ ئاسان ئەيلەگىل .

بەختى قارا سەرگەردانىم بىنىشان ،
مەن بولمىشام قىلغانىمدىن پۇشەيمان .
ئاسىيى قۇلمەن سەنسەن ماڭا مېھرىبان ،
بۇ دەردىمە ئۆزۈڭ داۋا ئەيلەگىل .

نەچە يىلدۇر بۇلار مۇندا خارۇزار ،
ئوغلانلىرى بۇلار ئۇچۇن دىلفىگار .
بېغىشلا جانىنى قويما ئىنتىزار ،
سەن بۇلارنى جانىن رەۋا ئەيلەگىل .

كەئىبەنىڭ ستۇنى ھەنانۇ مەنان ،
بىرىدۇر دىيانۇ بىرىسى بۇرھان .
بىھەققى ھۇرمەتى ئۆل فەخرى جەھان ،
قايتادىن بۇلارنى ئىنسان ئەيلەگىل .

بەستامدە ئۆتۈپدۇر سۇلتان بايەزىد ،
ئىشق يولىدا قىلدى ئۆزىنى شەھىد .

دىلئارامنى سەن ئەيلەمە نائۇمىد ،
رەقىبلەرنى خانە ۋەيران ئەيلەگىل .

ئەلقىسسە ، خۇدايىتائاللا مەلىكىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ ، تاشقا ئايلىنىپ قالغان كارۋانلارغا قايتىدىن جان ئاتا قىلدى . قايتا تىرىلگەنلەر ھەممىسى كېلىپ ، مەلىكىنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ ، تووا قىلىشتى ۋە كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ ئۆزرە-خاھلىق ئېيتىپ ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراشتى . ئاندىن كېيىن مەلىكە دىلئارام ئۇلارغا ئىجازەت بەردى . كارۋانلار خۇشال ـ خۇرام بولۇشۇپ ، ھەرقايسىسى ئۆز مالىلىرىنى تۇۋىلىپ ، ئۆز ۋىلايەتلىرىگە يۇرۇپ كېتىشتى . ئۇلار بىر نەچچە كۈن قاتتىق يول يۇرۇپ ، ماكانلىرىغا يېتىپ باردى . ئۇرۇق ـ تۇغقان ، ئەل ـ ئاغىنىلىرى بىلەن دىدارلىشىپ ئارزۇلىرىغا يېتىشتى .

ئەمدى سۆزنى مەلىكە دىلئارامدىن ئاڭلاڭلار : مەلىكە دىلئارام كارۋانلارنى يولغا سالغاندىن كېيىن ، شۇ تاغدا ئىبادەتكە مەشغۇل بولدى . كارۋانلار ئۆز ۋىلايەتلىرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ، شەھەردە « شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر ئايال ئەۋلىيا بارمىش ، كىمكى كېسەل بولسا ، شۇ ئەۋلىيادىن شىپا تاپارمىش » دېگەن پاراڭ تارقالدى .

ئەمدى سۆزنى مەلىكىنىڭ ئاتىسىدىن ، مەلىكىنى ئەمرىگە ئالغان پادىشاھدىن ۋە يەنە ئىنساپسىز قاسساپتىن ئاڭلاڭلار.

پادىشاھ مەلىكىنىڭ ئاتىسىنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ ، مەلىكىنى چۆل ـ باياۋانغا تاشلاتقۇزدى . ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي ، مەلىكىنىڭ ئاتىسىنىڭ كۆزى كور بولدى . ئۇ قىزى دىلئارامغا زۇلۇم سالغانلىقىغا ھەددى ـ

هېسابسىز پۇشايمان قىلدى . دەرۋەقە مەلىكىنى ئەمرىگە ئالغان پادىشاھ ۋە هېلىقى ئىنسانپسىز قاسساپمۇ كور بولدى . بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ۋەزىرى :

ــ ئەي پادىشاھ خەلقى ئالەمنىڭ هەممىسى ئاڭلاپتۇكى ، بىر ئايال ئەۋلىيا پەيدا بولغانمىش ، قارىغۇلارنىڭ كۆزىنى ئاچارمىش ، ئۇ ئەۋلىيانىڭ هەرقانداق تىلىكى ئىجابەت بولارمىش ، ــ دېدى . پادىشاھ :

ــ ئۇنداق بولسا دەرهال ئايال ئەۋلىيانىڭ يېنىغا بېرىش كېرەك ، ــ دەپ جاكارلىدى . ئاندىن پادىشاھ بارلىق ۋەزىر ـ ۋۇزرا ۋە مۆتىۋەرلەر بىلەن مەلىكىنى زىيارەت قىلىشقا يۈرۈپ كەتتى . قاسساپمۇ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ ، پادىشاھقا ئەگىشىپ مەلىكىنىڭ خىزمىتىدە بولۇشقا ماڭدى . هەممىسى كېلىپ مەلىكىنى زىيارەت قىلدى . مەلىكە ئاتىسىنى كۆرۈپ تونىدى ۋە ئاتىسىنىڭ كور بولۇپ قالغانلىقىنى بىلدى . مەلىكە :

ــ ئەي ئاق ساقاللىق كور كىشى ، هەركىم يالغان سۆزلىسە ، كۆزى ئېچىلماس ، هەر كىشىكىم غەرىبلارنى ساتسا يۈزى قارا بولۇر ، ــ دېدى . مەلىكە دىلئارام ئاتىسىدىن بىر قانچە ئىشلارنى سورىدى :

فەرىشتەدەك ئاق ساقاللى كور كىشى ،
ئەرزىڭ دېگىل تاكى دۇئا قىلايمەن .
هەركىم تارتار ئۆز فەئلىدىن كاهىشى ،
راستىن دېگىل هەققە دۇئا قىلايمەن ،

راستىن دېگىل يوقسە گويا ئىمانىڭ ،
كېتەر ئارماندا جىسمىڭ ئىلە هەم جانىڭ ،
مەندىن يوشۇرمىغىل سىرىڭ پىنهانىڭ ،
سېنىڭ ئۈچۈن هەققە دۇئا قىلايمەن .

مەن بىر مۇشت خاكى ئاجىز بەندەمەن ،
رەسۋالىغىنىڭ بازارىدە گەندەمەن .
مەن هەم سەندەك بىر گۇناهكار بەندەمەن ،
دەردىڭ دېگىل تاكى شىفا بېرەيمەن .

بۇ دۇنيادا نەچە ئىشلار قىلغانسەن ،
مىسكىنلەر جانىغە ئوتنى سالغانسەن ،
يا بىروۋنىڭ گۇناهىغە قالغانسەن ،
راستىن دېگىل تاكى دۇئا قىلايمەن .

..... ①

خۇدايى تەبارەك ۋە تەئالا مەلىكىنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلىپ ، ئۇچەيلەننىڭلا كۆزلىرى ئېچىلدى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئەسلىدىكىدىنمۇ نۇرلۇق بولۇپ كەتكەنىدى . هېلىقى جاهىل پادىشاھ ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى . مەلىكىگە ئۆز ئاتىسى شۇنچىلىك يامانلىقلارنى قىلغان بولسىمۇ ، مەلىكە يەنىلا ئۆز ئاتىسىغا ئىززەت ئېكرام قىلىپ ، كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلدى . كەنئان پادىشاهى تولىمۇ خۇشال بولۇپ كەتكەنىدى . ئۇ مەلىكە دىلئارامنى مەپىگە سېلىپ شەهەرگە ئېلىپ كىردى ۋە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ ، قايتىدىن ئەيش ـ ئىشرەتكە مەشغۇل بولدى . تەختى ئۇلارنى مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكۈزدى .

قول يازمىدىن نەشر گە تەييارلىغۇچى : هەسەن مامۇت

① مۇشۇ پەردىن باشلاپ داستاننىڭ ئاخىرقى قىسمىدىن 4 بەت تېتىلىپ كەتكەن . ئوقۇشقا بولمىدى .

چۆچە كلە

نادىر بىلەن سادىر

ئىلگىرىكى زاماندا بىر شاھ ئۆتكەنىكەن . شاھنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ ، بىرىنىڭ ئىسمى نادىر ، بىرىنىڭ ئىسمى سادىر ئىكەن . شاھ ھەر ئىككى ئوغلىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تەربىيىلەپتۇ . داڭدار قەھرىمانلار بۇلارغا پالۋانلىق مەشقىنى ، ئوقيا ئېتىش ، شەمشەرۋازلىق قىلىش ، گۈرزە بىلەن دۇشمەننى ئۇرۇش ۋە باشقا خىل مەشقلەرنى ئۆگىتىدىكەن . شاھنىڭ ئۆزىمۇ ئەڭ زەبەردەست پالۋانلاردىن بولۇپ ، نۇرغۇن دېۋىلەرنى قىرغانىكەن . كويقاپ تېغىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە ئامان قالغان دېۋىلەر ، ئۆز ئەۋلادلىرى ئۈچۈن شاھدىن ئۆچ ئېلىش نىڭ ئامالىنى ئىزدەپ يۈرىدىكەن .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە دېۋىلەر شاھنىڭ ئىككى ئوغلى بارلىقىدىن خەۋەر تېپىپتۇ ، بۇ بالىلارنىڭ كەلگۈسىدە ئاتىسىغا ئوخشاش پالۋان بولۇپ چىقىشىدىن ئەنسىرەپتۇ . شاھزادىلەرنى گۈدەك مەزگىلىدىلا ئوغۇرلاپ كەتمەكچى ، ئاندىن ئۇلارنى ئۆز ماكانلىرىدا بىر نەچچە يىل تەربىيىلىگەندىن كېيىن ، ئۆز ئاتىسىغا قارشى ئاتلاندۇرۇپ شاھدىن ئۆچ ئالماقچى بولۇپتۇ . دېۋىلەر شاھزادىلەر تەربىيىلىنىۋاتقان باغقا كېلىپ ، نادىر بىلەن سادىرنىڭ مەشق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، قولاي پۇرسەتنى قولدىن بەرمەستىن شاھزادىلەرگە ھۇجۇم قىلىپ تۇ . شاھزادىلەرمۇ دېۋىلەرگە قارشىلىق كۆرسىتىپتۇ . بىرنەچچە سائەت جەڭ قىلغاندىن كېيىن ، دېۋىلەر سادىرنى قولغا چۈشۈرۈپ ئېلىپ كېتىپتۇ . نادىر ئۇكىسىغا قارىغاندا چوڭ ، زەبەردەست بولغانلىقى ئۈچۈن دېۋىلەرنىڭ قولىغا چۈشمەي ، بىرنەچچە دېۋىنى ئۆلتۈرۈپتۇ ، لېكىن ئۇكىسى سادىرنى ئاجرىتىۋېلىشقا كۈچى يەتمەپتۇ .

دېۋىلەر سادىرنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ . بۇ ۋەقەدىن شاھ خەۋەر تېپىپ ، غەزەپلىنىپ ، دېۋىلەر مەندىن يېگەن زەربىسىنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ ، مەملىكەتتىكى بارلىق بالۋانلارنى يىغىپ ، ئوغلى سادىرنى تېپىش ۋە دېۋىلەردىن قىساس ئېلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ . شاھ ئۇزۇن زامان ئىزدىسىمۇ دېۋىلەرنى زادى تاپالماپتۇ . دېۋىلەر سادىرنى ماكانلى

رىغا ئېلىپ بېرىپ ، ئۆز تىللىرىنى ئۆگىتىپ ، ئۆزلىرىنىڭ مېۋىلىرىنى يېگۈزۈپ ، تەربىيىلەشكە باشلاپتۇ . سادىر ئون ئۈچ ياشقا كىرىپتۇ . بىلەكلىرى كۈچكە تولۇپتۇ . ئۆسكەنسېرى كۆزى ئېچىلىپ ، ئۆزىنىڭ دېۋىلەرگە ئوخشمايدىغانلىقىغا ئەجەبلىنىپ ، ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ نەسلىدىن ئەمەسلىكىنى سېزىشكە باشلاپتۇ . سادىر تاغلار ئارىسىدا بىكار يۈرۈشتىن زېرىكىپ ، غارلاردىن ، ئورمانلاردىن بىر نەچچە يۈز ئېيىق تۇتۇپ كەپتۇ . ئۇ ئۆز كۈچىنى سىنىماقچى بولۇپ ، قىرىق ئېيىقنىڭ بوينىغا ئەجدىها يايلىدىن قىلىنغان ئارغامچىنى باغلاپ ، بىر ئۇچىنى ئۆزى تۇتۇپ ، ئېيىقلارنى ھەيدەپ بېقىپتۇ . ئېيىقلار ئالدىغا تارتىپ ماڭغاندىن كېيىن ، سادىر بىر كۈچەپ كەينىگە تارتقانىكەن . ئېيىقلارنىڭ كاللىسى ئۈزۈلۈپ چۈشۈپتۇ . بۇنىڭغا قانائەت قىلمىغان سادىر يەنە بەش يۈز ئېيىقنى بىر يەرگە قويۇپ ، ئىككىنچى تەرەپتە ئۆزى تۇرۇپ ، ئېيىقلارنىڭ بوينىغا سېلىنغان ئارغامچىلارنى بىر قولىدا تۇتۇپ ، ئېيىقنى ئالدىغا ھەيدىگەنىكەن ، ئېيىقلار پادىسى ئالدىغا سۆرەپ تارتقىلى تۇرۇپتۇ . سادىر يەنە بار كۈچى بىلەن تارتىپ ئۇلارنى ئارقىسىغا قايتۇرۇپتۇ .

ئۆزىنىڭ كۈچىنى بىلگەن سادىر ، ئۆز ـ ئۆزىگە : « نېمە ئۈچۈن دېۋىلەر مۇنارەك تۇرسىمۇ مەنچىلىك كۈچى يوق ؟ » ـــ دەپ ئويلاپتۇ . ئۇ ھەر خىل ياۋايى ھايۋانلارنى تۇتۇپ ، گۆشىنى خام پېتى يەپ ، ئېيىق تېرىسىنى كىيىم قىلىپ كىيىدىكەن . سادىر دېۋىلەر ئارىسىدا چوڭ بولۇپ ، بەدىنىنى تۈك بېسىپ كېتىپتۇ . ئۇنى كىچىكىدە كۆرگەن ئادەم تونۇمايدىغان دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ . سادىر شۇنداق ياشاپ تۇرسۇن .

ئەمدى گەپنى سادىرنىڭ ئاتىسى پادىشاھتىن ئاڭلايلىك . پادىشاھ بىر نەچچە يىلدىن بۇيان جەڭگەر پارىسى بولغان سادىردىن ئايرىلغىنىغا قاتتىق قايغۇرۇپ يۈرۈپ ، ئاخىرى بۇ ئىشلارنى ئېسىدىن چىقىرىپتۇ . كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇ ھىندى شاھىنىڭ بىر قىزى بارلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ، ئۇنى ئۆزىنىڭ يالغۇز ئوغلى شاھزادە نادىرغا لايىق كۆرۈپ ، ھىندى شەھىرىگە ئەلچى ئەۋەتىپتۇ . ھىندى شاھىنىڭ قىزى ئەلچىلەرگە :

ـــ كىمىكى مېنى مەيداندا يەڭسە ، شۇنىڭغا تىگىمەن . ئەگەر شاھىنىڭ ئوغلى مۇشۇ شەرتىمىگە ماقۇل بولسا ، قارشىلىقىم يوق ، ـــ دەپتۇ . پادىشاھ ئەلچىلەردىن بۇ جاۋابنى ئالىغاندىن كېيىن ، ئوغلى نادىرغا :

ـــ قانداق ، كۈچۈڭ يېتەمدۇ ؟ ـــ دەپتۇ . نادىر قىزنى يېڭىشكە ۋەدە بېرىپتۇ . پادىشاھ بىر نەچچە كۈن سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ ، لەشكەرلىرى بىلەن ھىندىستانغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ . بۇلار بىر نەچچە ئاي يول يۈرۈپ ، بىر تاغقا يېتىپ كەپتۇ . شۇ تاغنىڭ يېنىدا بىر نەچچە كۈن دەم ئالماقچى بولۇپ توختاپتۇ . بىر ئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن ، نادىر تاغقا چىقىپ ئوۋ قىلماقچى بولۇپ ، ئاتىسىدىن رۇخسەت سوراپتۇ . شاھ ئوغلىغا ئىجازەت بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ھەمدەم بولۇشقا داڭدار پالۋانلاردىن تۆتنى ۋە يۈز ئەللىك لەشكەر قوشۇپ بېرىپتۇ . نادىر تاغلارنى ئارىلاپ شىرلار ، يولۋاسلار بىلەن ئېلىشىپ ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ ، ئوۋ قىلىپ يۈرگەنده ، بىر ياۋايى ئادەمنىڭ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قاپتۇ . شاھزادە نادىر ئىككى پالۋان

بـــلەن بىرنەچچە لەشكەرنى شۇ ياۋايى ئادەمنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ . ئۇلار ياۋايى ئادەم يـۇرگـەن يـەرگـە بـېرىپتۇ ، ئېيتىق تېرىسىنى يېپىنغان بۇ ئادەمنى كۆرۈپ ، پالۋانلاردىن بىرى ئۇنىڭغا :

ـــ شاھزادە نادىر سېنى چاقىرىۋاتىدۇ ، بىز بىلەن بىللە يۈر ، ـــ دەپ تـوۋلاپتۇ . سادىر ئۇلارنـــىڭ ۋارقـىراپ گەپ قىلغانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ جاۋاب بەرمەپتۇ . پالۋانلار سادىرنىڭ گەپ قىلماي تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ :

ـــ راستتىن ياۋايى ئادەم ئىكەن ، كېلىڭلار ، قورشاپ تۇتۇۋېلىپ ، شاھزادىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بارىمىز ، ـــ دەپتۇ .

ئىككى پالـغـان ۋە بـىر نەچچە لەشكەر ھەر تەرەپتىن سادىرغا يېقىنلىشىپ بېرىپتۇ . سـادىـر بـۇ ئادەمـلەرنىڭ ئۆزىگە قەست قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئارچا دەرەخلىرىنى يىلتىزى بـــلـەن قۇمۇرۇۋېلىپ ، ئۇلارغا قاراپ ئېتىپتۇ . پالۋانلار بىلەن لەشكەرلەر شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا جان بېرىپتۇ .

شـاھزادە نـادىـر ئەۋەتـكـەن ئادەمـلىرىنىڭ ياۋايى ئادەم تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ، بۇ شۇم خەۋەرنى دەرھال ئاتىسىغا ئېيتىپتۇ .

شـاھ ئۆزى سـادىـر تـۇرغـان جايغا كېلىپ ، ئەڭ كۆچلۈك پالۋانلىرىنى ئۇنىڭغا قارشى سېلىپتۇ .

سـادىـر پـىـيـادە ۋە قـورال ـ ياراقسىز ئەقىبلىرىگە پىسەنت قىلماي ، ئوتتۇرىغا چىققان پالۋانلارنى ئۇرۇپ ، ئۆلتۈرۈۋېرىپتۇ . تا كەچ كىرگىچە ئۇرۇشۇپتۇ . كەچ كىرگەندىن كېيىن ، شـاھ ئۇرۇشـنـى تـوخـتـىـتـىـپـتـۇ . كـېيىن ئۆزىنىڭ بارگاھىغا كىرىپ ئولتۇرۇپ ، بۇگۈنكى بالاقازادىن قاتتىق غەزەبلىنىپتۇ . شۇ چاغدا شاھنىڭ ئالدىغا شاھزادە نادىر كىرىپ :

ـــ شـۇ يـاۋايـى ئادەمـنىڭ ئالدىغا مەن ئۆزۈم بېرىپ بىر گەپلىشىپ باقاي ، ياكى ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ كېلەي ، ـــ دەپتۇ .

شـاھ ئوغـلـىنىڭ گېپىگە دەسلەپ كۆنمەپتۇ ، لېكىن شاھزادە چىڭ تۇرۇۋالغانلىقتىن ، مـاقـۇل بـوپـتۇ . تاڭ سەھەر ۋاقتىدا شاھزادە نادىر بىر نەچچە پالۋانلارنى يېنىغا ھەمراھ قىلىپ سـادىـرنـىڭ كـەپـسىگە بېرىپتۇ . سادىرمۇ دۇشمەنلىرىنىڭ قورالسىز كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ، شاھزادىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆتۈۋاپتۇ .

سـادىـر شـاھزادە نادىرنى ۋە يېنىدىكى پالۋانلىرىنى كەپسىگە تەكلىپ قىلىپتۇ . نادىر ـ نـىڭ كـىـيـگـەن كـىيىم ـ كېچەكلىرىگە قاراپ : « ھۆرمەتكە چوڭ ئادەم بولسا كېرەك » دەپ ئويلاپ ، ئۇنىڭ تېگىگە يولۋاس تېرىسىنى ساپتۇ .

سـادىـرنـىڭ بـۇ ئىشلىرىغا قاراپ شاھزادە نادىر : « بۇ مېنىڭ ئېنىم بولۇشى مۇمكىن » دەپ ئويلاپ سـادىردىن ھال ـ ئەھۋال سوراپتۇ . سادىرمۇ ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ۋەقەلەرنى ئېيىتىپ بېرىپتۇ . نادىر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ سادىرنىڭ ئۆز ئىنىسى ئىكەنلىكىنى جەزىملەشتۈرۈپتۇ ۋە « ئاھ » ئۇرۇپتۇ . ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ :

ـــ سەندىن تىرىك ئايرىلىپ قالغان ئاكاڭ ، نادىر مەن بولىمەن ، ـــ دەپ ئۇنى قۇچاقلاپتۇ . ئۇلار يىغلىشىپ قايتا كۆرۈشۈپتۇ .

شاھزادە نادىرنىڭ ئۆز قېرىندىشى ئىكەنلىكىنى بىلگەن سادىرمۇ ئاكىسى بىلەن باش قىدىن كۆرۈشۈپتۇ .

شاھزادە نادىر بىر چاپارمەننى شاھ دادىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ بۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈپ سۈيۈنچە ئېلىشقا ئەۋەتىپتۇ . يەنە بىر پالۋاننى شاھزادە سادىر ئۇچۇن شاھانە كىيىملەرنى ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ . شاھ ئوغلىنىڭ تېپىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ، خۇشاللىقىدا خەۋەر ئېلىپ كەلگەن كىشىگە مىڭ تىللا سۈيۈنچە بېرىپتۇ ، ئۆزى بىر ئاتقا مىنىپ بىر نەچچە يۈز ئەمەلدارلىرى بىلەن شاھزادە سادىرنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ . شاھزادە نادىر ئۇكىسى سادىرغىمۇ ئۆزىنىڭكىدەك شاھانە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ ، دۇلدۇل ئاتقا مىندۈرۈپ ، تاغ تەرەپتىن تەنتەنە بىلەن چىقىپ كەپتۇ . پادىشاھ سادىرغا ئۆزىنى ئېتىپ يىغلاپتۇ . ئاتا ـ بالا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، بىر نەچچە كۈن زىياپەتتىن كېيىن ھىندىستان سەپىرىنى داۋام ئەتتۈرۈپتۇ . تاغ ـ دەريالاردىن ئۆتۈپ ، ھىندىستانغا يېتىپ بېرىپتۇ .

ھىندى شاھىمۇ پادىشاھنى ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن قارشى ئاپتۇ ۋە بىر نەچچە كۈن زىياپەت بېرىپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ھىندى شاھىنىڭ قىزى بىلەن چىلىشىدىغان كۈن يېتىپ كەپتۇ . مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدە سان ـ ساناقسىز لەشكەرلە سەپ تارتىپ تۇرۇپتۇ .

ھىندى شاھىنىڭ قىزى ئەرەنچە كىينىگەن ، بېشىدا تۆمۈر قالپاق ، ئۇستىدە پۇلات كىيىم ، بىر قولىدا قالقان ، بىر قولىدا شەمشەر ، يەنە گۈرزى ۋە نەيزىلەرنى ئېلىپ ، يۈزىگە نىقاب تارتقان ھالدا مەيدانغا كىرىپ كەپتۇ . قىزنىڭ بۇ ھەيۋىسىنى كۆرگەن ئاتاقلىق پالۋانلارنىڭمۇ يۈزەكلىرى سېلىپ كېتىپتۇ .

ھىندى شاھىنىڭ قىزى مەيداندا تۇرۇپ :

ـــ قېنى ، ئۇزاق يۇرتلاردىن كەلگەن پالۋان يىگىت چىقسۇن ، مەيدانغا چۈشسۇن ! ـــ دەپتۇ .

بۇ خىتابنى ئاڭلىغان شاھزادە نادىر ئۆز سېپىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ، ھىندى مەلىكىنىڭ ئۇدۇلىغا بېرىپ ، بىر ـ بىرلىرى بىلەن گۈرزىلىرىنى ـ گۈرزىلىرىگە ئۇرۇپ كۆرۈشۈپتۇ . بۇ ئىككى گۈرزىدىن چىققان ئاۋاز پۈتۈن مەيداننى تىترىتىۋېتىپتۇ .

قىز بىلەن شاھزادە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپتۇ . ئاخىرى ، ئاتتىن چۈشۈپ ، قوراللىرىنى تاشلاپ ، بەل تۇتۇشۇپ ، چېلىشىشقا ئۆتۈپتۇ . چېلىشىشمۇ ئۈچ كۈن داۋام قىلىپتۇ . شاھزادە نادىر چارچاپ ھىندى شاھىنىڭ قىزىدىن يېڭىلىشكە كۆزى يېتىپتۇ ، قىزغا ئۆزىنىڭ يېڭىلگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ مەيداندىن يېنىپ چىقىپتۇ .

ئاكىسىنىڭ بۇ مەيداندا ھىندى شاھىنىڭ قىزىنى يېڭەلمەي چىققانلىقىغا شاھزادە سا-

دىرىنىڭ غەزىپى كەپتۇ . ئۇ ھندى شاھىنىڭ قىزىغا :

ــ مەنمۇ سېنىڭ مەيدانىڭنى كۆرگىلى كەلگەنىدىم ! ــ دەپتۇ .

ھىندى شاھىنىڭ قىزى بۇگۈن دەم ئېلىپ ئەتىسى سادىر بىلەن مەيدانىدا كۆرۈشمەكچى بولۇپتۇ . ئەتىسى يەنە مۇسابىقە باشلىنىپ ، ھندى شاھىنىڭ قىزى مەيدانغا كىرىپ كەپتۇ .

شاھزادە سادىرمۇ ئېتىنى ئويناتىپ قىزنىڭ ئۇدۇلىغا بېرىپتۇ . ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ جەڭنى باشلاپتۇ . ھەر ئىككىسى جەڭنىڭ خىلمۇ خىل ماھارەتلىرىنى ئىشلىتىپ ئېلىشىپتۇ . ئاخىرى جەڭ يەنە ئاتتىن چۈشۈپ يەردە يەككەمۇ ـ يەككە چېلىشىشقا ئۆتۈپتۇ .

سادىر بۇ قىز بىلەن يەتتە كېچە ـ كۈندۈز بەل تۇتۇشۇپ چېلىشىپتۇ . ئاخىرى ، سەككىزىنچى كۈنى شاھزادە سادىر ھندى شاھىنىڭ قىزىنى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇراي دېگەندە ، قىزنىڭ يۈزىدىكى نىقابى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپ ، سادىرنىڭ كۆزى قىزنىڭ جامالىغا چۈشۈپتۇ . يىگىت بىر ئاھ تارتىپ ، قىزنى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ . قىز سادىردىن يېقىلغان ھېسابلىنىپ ، چېلىشىش تامام بولۇپتۇ .

قىز ئۆز سارىيىغا بېرىپ شاھزادە سادىردىن يېنىقىلغانلىقىغا ۋە ئابرويىنىڭ تۆكۈلگەنلىكىگە بەك غەزىپى كەپتۇ . ئاخىرى « رەقىبى » شاھزادە سادىرنى تۈن قاراڭغۇسىدا ھېچكىمگە سەزدۈرمەستىن ئۆلتۈرۈشنى پىلانلاپتۇ . قاش قارايغاندىن كېيىن ئاستا بېرىپ ، سادىرنىڭ ياتقان ئۆيىنى تېپىپتۇ ، ئىشكىتە تۇرغان قاراۋۇللارغا بىھۇش قىلىدىغان دورا چېچىپتۇ . ئۇلار بېھۇش بولۇپ ، يېقىلغاندىن كېيىن ، پۇلات خەنجىرىنى قولىغا ئېلىپ ئۇخلاۋاتقان سادىرنىڭ بېشىغا بېرىپتۇ . شام يورۇقى چۈشۈپ تۇرغان سادىرنىڭ يۈزىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا قىزنىڭ يۈرىكى چىدىماپتۇ ۋە ھوشىدىن كېتىپ ، سادىرنىڭ يېنىدا يېقىلىپتۇ . بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆز سارىيىغا قايتىپ كەپتۇ . ئەتىسى ئىنىكئانىسى ئارقىلىق ئاتىسىغا خەۋەر يەتكۈزۈپ شاھزادە سادىرغا تېگىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ .

ھىندى شاھى قىزنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ھەددىدىن زىيادە خۇشال بولۇپ :

ــ ئەي تەڭرىم ، مەنمۇ كۈيئوغۇللۇق بولغۇدەكمەن ، ــ دەپتۇ .

ھىندى شاھى توي توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىپ ، پۈتۈشكەندىن كېيىن ، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي تاماشا قىلىپ ، شاھزادە سادىرغا قىزىنى بېرىپتۇ . توي تۈگىگەندىن كېيىن ، پادىشاھ ئىككى ئوغلىنى ، كېلىنىنى ۋە بارلىق لەشكەرلىرىنى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ .

ئوردىسىدىن يوقالغان ئوغلى سادىرنى تېپىپ كەلگەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىپ كېلىنمۇ ئېلىپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ، جارچى چىقىرىپتۇ . يۇرتقا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ . چوڭ شاھزادە نادىرنىمۇ ياخشى يەردىن ئۆيلەندۈرۈپ قويۇپتۇ . كېيىنكى چاغلاردا شاھ ئۆز ئورنىغا شاھزادە نادىرنى قويۇپ ، دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، ئاكا ـ ئۇكا نادىر بىلەن سادىر مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپتۇ .

ئېيتىپ بەرگۈچى : ئامىنە ئىسمائىل

رەتلىگۈچى : نادىرە رەھىم

« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » تە خاتىرلەنگەن قەدىمكى رىۋايەتلەر

تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى

« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » ئىسلىدە تۈركي تىلدىن ئەرەبچىگە بىر سۆزلۈك بولۇپ ، سۆزلەر ئىزاھلىنىشى بىلەن بىرگە 300 دەك ماقال ـ تەمسىل ، 240 تەك تۆتلۈك ۋە بېيىت ئۆرنەك قىلىپ بېرىلگەن ؛ تۈركي تىلنىڭ گرامماتىكىسى تەتقىق قىلىنغان ؛ تۈركي خەلقلەر ھەققىدە شەكىل جەھەتتىن كۆپ ، مول مەزمۇنلۇق ئېنسىكلوپېدىيىلىك بىلىملەر بېرىلگەن . « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » نى مۇشۇ ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن ئېنى زامانىڭ بىر گرامماتىكا كىتابى ۋە ئانتولوگىيىسى (تۈرلۈك يازغۇچىلارنىڭ ، خۇسۇسەن شائىرلارنىڭ تالانغان بەدئىي ئەسەرلىرى تويلىمى) ياكى ئېنسىكلوپېدىيىسى دېيىشكە بولىدۇ ، شۇڭا « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » XI ئەسىرگە قەدەر تۈركي خەلقلەر ۋە تۈركي تىللار ھەققىدە ئىنتايىن مول ھەم قىممەتلىك بىلىملەر بىلەن تولغان بىر خەزىنە ھېسابلىنىدۇ . بۇ خەزىنىدىن پايدىلانماقچى بولغان ھەر قانداق ئادەم بۇ خەزىنىڭ كىرىسى ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىغا لايىق مەنبەئىتكە ئىگە بولالايدۇ . ھازىرغا قەدەر تەتقىقاتچىلىرىمىز « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » تىن پايدىلىنىپ قىممەتلى ئىنتايىن پۈتمەس بولغان تەتقىقات نەتىجىلىرىنى يېرىتىۋاتىدۇ . مەنمۇ « دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » تە خاتىرلىنىش بىلەن ساقلىنىپ قالغان ۋە دەۋرىمىزگە قەدەر يېتىپ كەلگەن رىۋايەتلەرنى تالالاپ كەلگەنلىكىمگە تەقدىم قىلماقچىمەن .

* *

ئۆگە ـ تەجرىبىلىك ، ئەقىللىق ، كاداك ؛ ئاددىي خەلق ئىچىدىن چىققان قېرى ـ سالى كىشىلەرگە بېرىلگەن ، تېگىندىن بىر دەرىجە تۆۋەن ئاتاق . بۇ سۆز مۇنداق كېلىپ چىققان : زۇلقەرنەين چىنغا قاراپ ئىلگىرىلىگەندە ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشۇش ئۈچۈن تۈرك خاقانى ياشلاردىن تەركىب تاپقان بىر بۆلۈك ئەسكەرنى ئەۋەتىدۇ . خاقانىنىڭ ۋەزىرى : « سىز زۇلقەرنەينگە ياشلارنىلا ئەۋەتتىڭىز ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تەجرىبىلىك ، ياشانغان ئۇرۇش ماھىرلىرىدىن بىرەر ئادەمنىڭ بولۇشى كېرەك ئىدى » دېگەندە ، خاقان ياشانغان ۋە تەجرىبىلىك مەنسەدىكى « ئۆگە » سۆزىنى قوللىنىپ ، « ئۆگەنمۇ ؟ » دېگەن . ۋەزىر « ھەئە » دەپ جاۋاب بەرگەن . شۇنىڭ بىلەن خاقان ياشانغان ، سىنالغان بىر ئادەمنى ئەۋەتكەن ، ئۇلار

كىچىسى زۇلقەرنەينىنبك ئالدىنقى ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ، ئۇلارنى يەڭگەن بىر تۈرك ئەسكىرى زۇلقەرنەين ئەسكەرلىرىدىن بىرىنى بىر قىلىچ بىلەنلا كىندىكىگىچە ئىككىگە بۆلۈۋەتكەن . ئۆلتۈرۈلگەن ئەسكەر تىللا سىلىنغان ھەميانىنى بىلىگە ئېسىۋالغانىكەن . ئۇمۇ كىيىنىپ ، تىللالار قانغا مىلىنىپ يەرگە تۆكۈلگەن . ئەتىسى ئەتىگەن تۈرك ئەسكەرلىرى قانغا مىلەنگەن تىللالارنى كۆرۈپ ، بىر ـ بىرىدىن : « بۇ نېمە ؟ » دەپ سوراشقاندا ، ئۇلار : « ئالتۇن قان » دېيىشكەن . شۇڭا شۇ جايدىكى چوڭ بىر تاغ مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان . ئۇيغۇر ئېلىگە يېقىن بولغان بۇ تاغنىڭ ئەتراپىدا كۆچمەن تۈرك خەلقلىرى ياشايتتى . زۇلقەرنەين شۇ كىچىلىك ھۇجۇمدىن كىيىن تۈرك خاقانى بىلەن سۈلھ تۈزگەن . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 122 ـ ، 123 ـ بەتلەر) .

ئىسرىق ـ بالىلارنى جىن ـ ئالۋاستىلاردىن ۋە كۆز تېگىشتىن ساقلاش ئۈچۈن ئەفسۇن ئوقۇغاندا ئېيتىلىدىغان سۆز : ئىسرىقنىڭ ئىسى بالىنىڭ يۈزىگە تەگكۈزۈلۈپ «ئىسرىق ئىسرىق ـ ھەي جىن ، كۆچ ـ كۆچ ! » دېيىلىدۇ . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 1934 ـ بەت) .

ئۇيغۇر ـ بىر ئەلنىڭ ئىسمى . ئۇنىڭ بەش شەھىرى بار . بۇ شەھەرلەرنى زۇلقەرنەين تۈرك خاقانى بىلەن پۇتۇم تۈزگەندىن كىيىن سالدۇرغانىكەن .

ماڭا مۇھەممەت چاقىرتونقا ئوغلى نىزامىددىن ئىسرافىل توغان تېگىن ئۆز ئاتىسىدىن ئالغانلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ ، مۇنداق دېگەنىدى : زۇلقەرنەين ئۇيغۇر ئېلىگە يېقىنلاشقاندا ، تۈرك خاقانى ئۇنىڭغا قارشى تۆت مىڭ ئادەم ئەۋەتكەن . ئۇلارنىڭ قالپاقلىرىنىڭ قاناتلىرى لاچىن قاناتلىرىغا ئوخشايدىكەن . ئوقنى ئالدىغا قانداق ئاتسا ، كەينىگىمۇ شۇنداق ئۇستىلىق بىلەن ئاتىدىكەن . زۇلقەرنەين بۇلارغا ھەيران قاپتۇ ۋە « ئىنان خۇزخۇرەند ـ بۇلار باشقىلارغا مۇھتاج بولماي ، ئۆز ئوزوغنى ئۆزى تېپىپ يەيدىغانلار ئىكەن ؛ بۇلارنىڭ قولىدىن ئوۋ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ ، قاچان خالىسا ، شۇ چاغدا ئېتىپ يىيەلەيدۇ » دەپتۇ . شۇندىن تارتىپ بۇ ئەل « خۇزخۇر » دەپ ئاتىلىپتۇ .

بۇ ئەلدە بەش شەھەر بار . ئۇنىڭ خەلقى ئەڭ ئەشەددى كاپىرلار ، ئەڭ ئۇستا مەرگەنلەردۇر . بۇ شەھەرلەر : سۇلمى ، بۇنى زۇلقەرنەين سالدۇرغان ، قوچۇ ، چانبالىق ، بېشبالىق ، ياڭى بالىق . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم ، 151 ـ ، 152 ـ ۋە 153 ـ بەتلەر) .

بارس ـ يولۋاس . تۈرك خەلقلىرىدىكى ئون ئىككى مۇچەلدىن بىرىنىڭ نامى . تۈركلەر ئون ئىككى خىل ھايۋاننىڭ ئىسمىنى ئېلىپ ، ئون ئىككى يىلغا ئات قويغان ، ئۇلار بالىلارنىڭ ياشلىرىنى ، جەڭ تارىخلىرىنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى مۇشۇ يىللارنىڭ ئايلىنىشى (دەۋر قىلىشى) بىلەن ھېسابلايدۇ . بۇنىڭ كېلىپ چىقىشى مۇنداق :

تۈرك خاقانلىرىدىن بىرى ئۆزىدىن بىر نەچچە يىل ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن بىر ئۇرۇشنى ئۆگەنمەكچى بولغان ، بۇنىڭدا ئۇ ، شۇ ئۇرۇش بولۇپ ئۆتكەن يىلنى ئېنىقلاشتا خاتالاشقان . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ خاقان ئۆز خەلقى بىلەن كېڭەش ئۆتكۈزۈپ ، قۇرۇلتايدا مۇنداق دېگەن : « بىز بۇ تارىخنى ئېنىقلاشتا قانداق خاتالاشقان بولساق ، بىزنىڭ كېلىچەك ئەۋلادلىرىمىزمۇ شۇنداق خاتالىشىدۇ . شۇڭا بىز ئون ئىككى ئاي ۋە ئاسماننىڭ ئون

ئىككى بۇرجىغا ئاساسلىنىپ ، ھەر بىر يىلغا بىر ئات قويايلى ، بىزدىن كېيىن يىل ھېسابى شۇ يىللارنىڭ ئايلىنىشى بىلەن ھېسابلانسۇن . بۇ ئارىمىزدا مەڭگۈ بىر يادىكارلىق بولۇپ قالسۇن » . خەلق خاقانىنىڭ بۇ پىكرىنى « شۇنداق بولسۇن » دەپ ماقۇللىغان . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خاقان ئوۋغا چىققان ۋە ھەممە ياۋايى ھايۋانلارنى ئىلى دەرياسىغا قاراپ قوغلاشنى بۇيرۇغان . بۇ ناھايىتى چوڭ بىر دەريا ، خەلق بۇ ھايۋانلارنى ئوۋلاپ يۈرۈپ ، ئىلى دەرياسىغا قاراپ ھەيدىگەن . بىر مۇنچە ھايۋانلار ئۆزلىرىنى سۇغا ئاتقان . ئۇلاردىن ئون ئىككى خىلى سۇدىن ئۇزۇپ ئۆتكەن . ئەنە شۇ ئون ئىككى ھايۋانىڭ ئىسمى ئون ئىككى يىلغا ئات قىلىپ قويۇلغان . سۇدىن ئەڭ ئاۋۋال « چاشقان » ئۆتكەن . شۇڭا يىل بېشى شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ ، « چاشقان يىلى » دېيىلگەن . ئۇنىڭدىن كېيىن سۇدىن ئۆتكەنلەر تۆۋەندىكى تەرتىپتە بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىر يىل ئۇچۇن ئىسىم بولۇپ قالغان : ئۇي يىلى (كالا يىلى) ، بارس يىلى (يولۋاس يىلى) ، توشقان يىلى ، لەھەڭ يىلى (تىمساھ يىلى) ، يىلان يىلى ، ئات يىلى ، قوي يىلى ، مايمۇن يىلى ، تۇخو يىلى ، ئىت يىلى ، تۇڭگۇز يىلى .

تۇڭگۇز يىلىغا يەتكەندىن كېيىن ، ھېساب يەنە چاشقان يىلىدىن قايتا باشلىنىدۇ .

مەھمۇد قەشقەرى ئېيتىدۇكى : بۇ كىتابنى يازغان يىلىمىز تۆت يۈز ئاتمىش ئالتىنچى يىلىنىڭ مۇھەررەم ئېيى بولۇپ ، يىلان يىلى كىرگەنىدى . بۇ يىل ئۆتۈپ تۆت يۈز ئاتمىش يەتتىنچى يىلىغا قەدەم قويغاندا ، ئات يىلى كىرىدۇ . يىل ھېسابى بىز كۆرسەتكەن مۇشۇ تەرتىپ بويىچە بولىدۇ .

تۈركلەر بۇ يىللارنىڭ ھەر بىرىدە بىر خاسىيەت بار دەپ تەخمىن قىلىدۇ . مەسىلەن : ئۇلارنىڭ قارىشىچە ، ئۇي يىلى كىرگەندە ، ئۇرۇش كۆپىيىدۇ . چۈنكى ئۇي بىر ـ بىرى بىلەن كۆپ ئۇسۇشىدىغان ھايۋان . توخۇ يىلى كىرسە ئوزۇق ـ تۈلۈك كۆپىيىدۇ . لېكىن كىشىلەر ئارىسىدا توخۇنىڭ يېمى دان ، توخۇ داننى تېپىش ئۈچۈن ئەخلەت ـ چاۋالارنى تاتىلاپ چېچىۋېتىدۇ . لەھەڭ يىلى كىرىش بىلەن ھۆل ـ يېغىن كۆپىيىپ ، ئاشلىق ئوخشايدۇ ، چۈنكى لەھەڭ سۇدا ياشايدۇ . تۇڭگۇز يىلى كىرىش بىلەن قار كۆپ ياغىدۇ ، سوغۇق قاتتىق بولىدۇ ، پىتىنە ـ پاسات كۆپىيىدۇ . تۈركلەر ئەنە شۇ يوسۇندا ، ھەر يىلى بىرەر ھادىسە يۈز بېرىدۇ ، دەپ ئىشىنىدۇ . تۈركلەردە ھەپتىنىڭ يەتتە كۈنىنىڭ ئېتى يوق . چۈنكى « ھەپتە » دېگەن ئۇقۇم ئىسلامدىن كېيىن مەلۇم بولدى .

ئايلارنىڭ ئىسمىغا كەلسەك ، شەھەرلەردە ئەرەبچە ئاي ئىسىملىرى قوللىنىلىدۇ . كۆچمەن تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ، مۇسۇلمان بولمىغان تۈركلەر يىلنى تۆت پەسىلگە بۆلۈپ ، ھەر ئۈچ ئاينى بىر نام بىلەن ئاتايدۇ . يىلنىڭ ئۆتۈشىنى شۇ يول بىلەن بىلدۈرىدۇ . مەسىلەن : نوروزدىن كېيىنكى ئاينى « ئۇلۇغ ئوغلاق ئاي » دەيدۇ ، چۈنكى بۇ ئاي يازنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ، بۇ چاغدا يەر ـ يۈزى تۈرلۈك نېمەتلەرگە تولۇپ ، مال ـ ۋارانلار سەمرىيدۇ ، سۈت كۆپىيىدۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش . كۆپ ئىشلىتىلمىگەچكە ، قالغان ئاي ئىسىملىرىنى بۇ يەردە سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن . ئۆزۈك بىلىۋال . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 449 ـ ، 450 ـ ، 451 ـ ۋە 452 ـ بەتلەر) .

تۈرك ــ تەڭرى يارلىقىغۇچى نۇھنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى . بۇ نۇھنىڭ ئوغلى تۈرككە

تەگرى تەرىپىدىن قويۇلغان ئىسىم. ئۇنىڭ ئەۋلادىمۇ « تۈرك » دەپ ئاتىلىدۇ. « تۈرك » سۆزى نۇھ ئوغلىنىڭ ئىسمى بولۇپ كەلگەندە بىرلار ئادەمنى بىلدۈرىدۇ. نۇھ ئەۋلادلىرىنىڭ ئىسمى بولۇپ كەلگەندە « ئادەمزات » سۆزىگە ئوخشاش ئىنسانلار توپىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ سۆز ھەم بىرلىك ھەم كۆپلۈك مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: « رۇم » سۆزى تەگرى يارلىقىغۇچى ئىسھاقنىڭ ئوغلى ئىسۇغا ۋە ئىسۇ ئوغلى رۇمغا ئىسىم بولغىنىدەك، رۇم ئەۋلادلىرىنىڭمۇ ئىسمى بولۇپ كېلىدۇ. « تۈرك » سۆزىدىمۇ ئەھۋال شۇنداق.

بىز « ‹ تۈرك › دېگەن ئىسىمنى ئۇلۇغ تەگرى ئۆزى قويغان » دېدۇق. چۈنكى الامام الزهيد الخسين بن خلف الكاشغرى ـــ قەشقەرلىق خەلەف ئوغلى تەقۋادار ئىمام ئۇستاز ھۈسەينىنىڭ « ئىبنۇل ـ غەرقى » دېگەن ئادەمدىن ئاڭلاپ ماڭا ئېيتىپ بېرىشچە، « اين ابى الدنيا » دېگەن نام بىلەن تونۇلغان جەرجەرالىق ئۇستاز ئەبۇ بەكرى مۇفىد ئاخىر زامان توغرىسىدا يازغان بىر كىتابىدا پەيغەمبىرىمىزدىن نەقىل كەلتۈرۈپ، مۇنداق بىر ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان: « ئۇلۇغ تەگرى ئېيتىدۇ: مېنىڭ بىر تائىپە قوشۇنۇم بار، ئۇلارنى تۈرك دەپ ئاتىدىم، ئۇلارنى كۈنچىقىشقا ئورۇنلاشتۇردۇم. بىرەر قوۋمغا غەزەپلەنسەم، تۈركلەرنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئەۋەتىمەن ».

بۇ ھال ئۇلارنىڭ باشقا خەلقلەرگە نىسبەتەن پەزىلەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇلارغا تەگرى ئۆزى ئات قويغان، ئۇلارنى يەر يۈزىنىڭ ئەڭ ئېگىز، ئەڭ ھاۋالىق جايلىرىغا ئورۇنلاشتۇرغان ۋە « ئۆز قوشۇنۇم » دېگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۈركلەر كۆركەم، يېقىملىق، ئوچۇق چىراي، ئەدەپلىك، قېرىلارنى ھۆرمەتلەيدىغان، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغان، ئاددىي ـ سادda، كەمتەر، دادىل، مەرت ۋە شۇنىڭغا ئوخشايدىغان سان ـ ساناقسىز پەزىلەتلەرگە ئىگە. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

قاچان ئۇنى تۈرك دەپ تونۇسا،
خەلق ئۇنىڭغا شۇنى ئېيتىدۇ:
بۇنىڭغا ئۇلۇغلۇق تېگىدۇ،
بۇنىڭدىن باشقىسىغا ئاشمايدۇ.

بۇ كىشىنى ماختاپ شۇنداق دېيىلگەن: ئەگەر ئۇنى تۈرك دەپ تونۇسا، خەلق جەزمەن « ئۇلۇغلۇق، ياخشىلىق بۇ ئادەمگە يارىشىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن باشقىغا ئاشمايدۇ » دەيدۇ. («دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم. 445 ـ، 456 ـ ۋە 457 ـ بەتلەر).

تۈبۈت ـــ تۈرك ئەللىرىدە ياشايدىغان بىر قوۋم. ئىپار كىيىك شۇلارنىڭ يۇرتىدىن چىقىدۇ. بۇ كىيىكنىڭ كىندىكى كېسۈۋېلىنىدۇ. ئەنە شۇ نەرسە « كىندىك ئىپار » دېيىلىدۇ. تۈبۈتلەر « سابىت » ئىسىملىك بىر ئادەمنىڭ ئەۋلادىدۇر. بۇ يەمەنلىك ئادەم بولۇپ، ئۇ يەردە (يەمەندە) بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقتىن، جىنايىتىدىن قورقۇپ، كېيىن بىلەن چىنغا كەلگەن. بۇ يەر ئۇنىڭغا ياراپ قېلىپ، شۇ يەرگە ئورنىشىپ قالغان. كېيىن ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى كۆپىيىپ، تۈركلەر زېمىنىدىن مىڭ بەش يەرسەخ يەر ئالغان. بۇ يەرنىڭ شەرق تەرىپى چىنغا، غەرب تەرىپى كەشمىرگە، شىمال تەرىپى ئۇيغۇر يۇرتىغا، جەنۇب تەرىپى ھىندى دېگىزىغا تۇتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ تىللىرىدا ئەرەبچىنىڭ تەسىرى بار، « ئانا » نى

«ئۇمار» ، «ئاتا» نى «ئابا» دەيدۇ . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 460 ـ ، 461 ـ بەتلەر) .

باراق ـ يۇگى پاخىلايغان ئوۋ ئىتى . تۈركلەرنىڭ ئېتىقادىچە ، بۇركۈت قەرىغاندا ئىككى تۇخۇم تۇغۇپ ، ئۇلارنى باسارمىش ؛ تۇخۇملارنىڭ بىرىدىن باراق ئاتلىق كۈچۈك چىقارمىش . ئىتلارنىڭ ئەڭ تېز يۈگۈرىدىغىنى ۋە ھەممىدىن ئوبدان ئوۋ قىلالايدىغىنى شۇ باراق ئىتى بولارمىش . ئىككىنچى تۇخۇمدىن بۇركۈتنىڭ چۈجىسى چىقارمىش . بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى چۆجىسى بولارمىش . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 489 ـ ، 490 ـ بەتلەر) .

چىگىل ـ ئۇچ تۈرك قەبىلىسىنىڭ نامى : بىرىنچىسى بارسغانىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى « قۇياس » شەھەر چىسىدە ياشايدىغان كۆچمەنلەر . ئىككىنچىسى ، « تالاس » شەھىرىنىڭ يېنىدىكى بىر شەھەر چىدە ياشايدىغانلارمۇ « چىگىل » دەپ ئاتىلىدۇ . بۇلارنىڭ « چىگىل » دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب مۇنداق ئىمىش : زۇلقەرنەين ئارغۇ ئىلىگە كەلگەندە ، قاتتىق يامغۇر يىغىپ ، يوللار ماڭغۇسىز دەرىجىدە پاتقاق بولۇپ كېتىپتۇ . ئۇنى كۆرگەن زۇلقەرنەين پارس تىلىدا « اين چەكل است ـ نىمىدىگەن يامان پاتقاق » دەپ كايىپتۇ ۋە كېيىن ئۇ يەرگە بىر قورغان سالدۇرۇپتۇ ، بۇ قورغان « چىگىل » دەپ ئاتىلىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ، ئۇ قورغاندا ئولتۇرۇقلاشقان تۈرك قەبىلىسىمۇ ، « چىگىلى » دەپ ئاتىلىپتۇ . بۇ نام كېيىنچە ئەتراپلارغا يېيىلغان ئىكەن . ئوغۇزلارمۇ شۇ ئەتراپلاردا ياشىغان ۋە چىگىللەر بىلەن دائىم ئۇرۇشۇپ تۇرغان ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دۇشمەنلىك بۇگۈنكى كۈنگىچە ساقلىنىپ كەلگەن . ئوغۇزلار چىگىل شەكلىگە كىرىۋالغان باشقا تۈرك قەبىلىلىرىنىمۇ چىگىل دەپ ئاتايدۇ . ئوغۇزلار يەنە جەيھۇندىن يۇقىرى چىنغىچە بولغان يەرلەردە ياشىغۇچى تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ ھەممىسىنى « چىگىل » دەپ ئاتايدۇ . بۇ خاتا . ئۇچىنچىسى ، قەشقەردىكى بىر مۇنچە يېزا ـ قىشلاقلاردا ياشايدىغان تۈرك قەبىلىلىرىمۇ « چىگىل » دەپ ئاتىلىدۇ . بۇلارمۇ بىر يەردىن تارقالغان . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 551 ـ ، 512 ـ بەتلەر) .

تۇتماچ ـ چۆپ . تۈركلەرنىڭ ئاتاقلىق تاماقلىرىدىن بىرى . بۇ تاماق زۇلقەرنەين ۋاقتىدا پەيدا بولغانىكەن . ئۇنىڭ جەريانى مۇنداق ئىكەن : زۇلقەرنەين قاراڭغۇلۇقتىن چىقىقاندا ، ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇزۇقى تۈگەي دەپ قالغان ، ئۇلار ئاچلىقتىن زۇلقەرنەينگە زارلىنىپ ، « بىزنى ئاچ قويما » دېگەن مەنىدە « بىزنى تۇتما ئاچ » دەپ خىتاپ قىلغان ۋە « بىزنى قويۇۋەت ، يۇرتلىرىمىزغا كېتەيلى » دېگەن . زۇلقەرنەين دانىشمەنلەر بىلەن كېڭىشىپ ، ئاخىرى مۇشۇ تاماقنى تاپقان . بۇ تاماق بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىپ ، يۇزنى قىزارتىدۇ ۋە قوساقتا ئۇزاق تۇرىدۇ . ئۇنىڭ ئۆزىنى يەپ ، شورپىسىنىمۇ ئىچىدۇ . تۈركلەر بۇ تاماقنى كۆرۈپ ، ئۇنى « تۇتماچ » دەپ ئاتىغان . بۇ سۆزنىڭ ئەسلى « تۇتما ئاچ » بولۇپ ، ئىككى « ئەلىف » نىڭ بىر قىلىپ ئوقۇلۇشى نەتىجىسىدە « تۇتماچ » بولۇپ قالغان . بۇنىڭ مەنىسى : « ئۆزەڭنى ئاچ تۇتما ، مۇشۇ تاماقنى قىلىپ يە » دېمەكتۇر . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 590 ـ ، 591 ـ بەتلەر) .

قۇلباق ـ تۈركلەردىن بىر ئەۋلىيانىڭ ئىسمى . ئۇ بالاساغۇن تاغلىرىدا ياشايدىكەن . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، ئۇ قاراتاشقا « تەڭرى قۇلى قۇلباق » دەپ يازسا ، ئاق بولۇپ چىقىدۇ

كەن . ئاق تاشقا يازسا ، قارا بولۇپ چىقىدىكەن . ئۇنىڭ ئىزلىرى تا ھازىرغىچە بار ئىكەن . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 1 ـ توم . 620 ـ بەت) .

قۇملاق ـ قۇلماق . قىپچاق يۇرتلىرىدا ئۆسىدىغان ، ھەشقىپىچەككە ئوخشايدىغان بىر ئۆسۈملۈك . ئۇنىڭغا ھەسەل ئارىلاشتۇرۇلۇپ شاراب ياسىلىدۇ . بۇ ئۆسۈملۈك كېمىگە چۈشۈپ قالسا ، دېڭىز دولقۇنلىنىپ ، كېمە چايقىلىپ ، ئېچىدىكىلەر ھالاكەت خەۋىپىدە قالارمىش . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك « 1 ـ توم .620 ـ بەت) .

توپۇلغان ، كۆك توپۇلغان ـ بىر قۇشنىڭ ئېتى . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، بۇ قۇشنىڭ ئىككى قانىتىدا پولات بار ئىمىش ، ئۇ قانىتى بىلەن تاغقا بىر ئۇرۇپ ، تاغنى تېشىپ ئۆتۈپ كېتەرمىش . بۇ سۆزنى ماڭا كۆپ پايدىسى تەگكەن بىر ئادەم ئېيتقانىدى . (« دىۋانۇ لۇغاتىت، تۈرك » 1 ـ توم . 674 ـ بەت) .

كىرىشتى ، قىرىشتى ـ بۆرىنىڭ چىشى كىرىشتى . بۆرى ئايدا بىر ھەپتە ھېچنېمە يېمەي ، ھاۋا يۇتىدۇ . شۇ چاغدا ئۇنىڭ چىشى كىرىشىپ قالىدۇ . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 2 ـ توم . 129 ـ بەت) .

پوقاق ـ بوغۇزنىڭ ئىككى يېنىدا ، تېرە بىلەن گۆش ئارىلىقىدا پەيدا بولىدىغان بىر خىل بەزسىمان گۆش . فەرغانە بىلەن شىقنى شەھەرلىرىدە مۇشۇنداق كېسەل تەگكەن كىشىلەر بار . پوقاق نەسىلدىن نەسىلگە ئۆتىدۇ . بەزىلىرى شۇنداق يوغۇناپ كېتىدۇكى ، ئۆزىنىڭ كۆكسىنى ۋە پۇتىنى كۆرەلمەيدۇ .

مەن كېسەلنىڭ كېلىپ چىقىشىنى سوردىم . ئۇلار ماڭا مۇنداق دەپ جاۋاب بەرىشتى : « بىزنىڭ بوۋىلىرىمىز ناھايىتى ئۇنۇلۇك كاپىرلار ئىكەن ، تەڭرى يارلىقىغۇچى پەيغەمبەر ساھابىلىرى ئۇلار بىلەن ئۇرۇشقاندا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز كېچىلەپ چۇقان ـ سۇرەن سېلىپ ، باشقۇن ياساپتۇ ، ئۇلارنىڭ بۇ چۇقان ـ سۇرەنلىرىدىن مۇسۇلمانلار ھودۇقۇپ كېتىپ ، مەغلۇبىيەتكە يۇز تۇتۇپتۇ . بۇ خەۋەر خۇدا رازى بولغۇچى ئۆمەرگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ، ئۆمەر ئۇلارنى قاغاپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بوغۇزىدا بۇ كېسەل پەيدا بولۇپتۇ ۋە ئەۋلادىغا مىراس بولۇپ قاپتۇ » . ھازىر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇنۇلۇك گەپ قىلىدىغان ھېچقانداق ئادەم يوق . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 2 ـ توم . 416 ـ ، 417 ـ بەتلەر) .

چاتۇق ـ بىر خىل دېڭىز بېلىقىنىڭ مۈڭگۈزى ، چىندىن كەلتۈرۈلىدۇ . بەزىلەرنىڭ ئېيتىشچە ، بىر خىل ياغاچنىڭ يىلتىزى بولۇپ ، بۇنىڭدىن پىچاققا ساپ ياسىلىدۇ . بۇنىڭ بىلەن تاماقتا زەھەرنىڭ بار ـ يوقلۇقى سىنىلىدۇ . ئۇ شورپا ۋە تاماققا سېلىنسا ، تاماق (زەھەرلىك بولسا) ئوتسىز قاينايدۇ ، قاچىغا سېلىنسا ، ھورسىز تەرلەيدۇ . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 3 ـ توم . 300 ـ بەت) .

چۆڭ ـ جىنلار گۇرۇھىدىن بىرىنىڭ ئېتى . تۈركلەر شۇنىڭغا ئىشىنىدۇكى ، ئىككى يۇرت كىشىلىرى بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشسا ، ھەر ئىككى يۇرتتىكى جىنلارمۇ ئۆز يۇرتىنىڭ ئىگىلىرىنى قوللاپ ئۇرۇشىدۇ . جىنلارنىڭ قايسى تەرىپى يەڭسە ، ئەتىسى شۇ يۇرتنىڭ ئىگىلىرى غەلىبە قىلىدۇ . كېچىلىرى ئىككى يۇرت جىنلىرىنىڭ قايسىبىرى يېڭىلسە ، شۇ جىنلار تۇرغان يۇرتنىڭ پادىشاھىمۇ مەغلۇپ بولىدۇ . تۈرك ئەسكەرلىرى ئۇرۇشتىن قايتقان كېچىسى

جىنلارنىڭ ئوقلىرى تېگىپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ چېدىرلىرىغا كىرىۋالدۇ . بۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدە كەڭ تارقالغان بىر خىل چۈشەنچە . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 3 ـ توم . 331 ـ بەت) .

تەگمەك ـ كېچىلەردە ئاڭلىنىدىغان گۇڭ ـ گۇڭ ئاۋاز . تۈركلەر شۇنداق قارايدۇكى ، ئۆلۈكلەرنىڭ روھلىرى ھەر يىلى بىر كېچە توپلىشىپ ، ئۆزلىرى ھايات ۋاقتىدا ياشىغان شەھەرلىرىگە كېلىپ شەھەر ئاھالىسىنى زىيارەت قىلىدۇ . كېچىدىكى مۇشۇ گۇڭ ـ گۇڭ ئاۋازغا كىشىم يولۇقۇپ قالسا ئۆلىدۇ . بۇ تۈركلەردە كەڭ تارقالغان بىر خىل چۈشەنچە . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك » 3 ـ توم . 317 ـ بەت) .

تۈركمەن ـ بۇلار ئوغۇزلاردۇر . بۇلارنىڭ تۈركمەن دەپ ئاتىلىشىدا مۇنداق بىر ھېكايە بار :

زۇلقەرنەين سەمەرقەنتتىن ئۆتۈپ ، تۈرك شەھەرلىرىگە يول ئالغان چاغلاردا ، تۈركلەرنىڭ « شۇ » ئىسىملىك بىر ياش خاقانى بار ئىدى . ئۇ چوڭ قوشۇن ئېگىسى ئىدى . بالاساغۇن يېنىدىكى « شۇ » قەلئەسىنى شۇ ئۆزى ئالغان ۋە بىنا قىلدۇرغان . بۇ قەلئە ئالدىدا ھەر كۈنى بەگلەر شەرىپىگە ئۇچ يۈز ئاتمش قېتىم دۇمباق چېلىناتتى . ئادەملىرى ئۇنىڭغا : « زۇلقەرنەين يېقىن كېلىپ قاپتۇ ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشمىزمۇ ؟ نېمە بۇيرۇقلىرى بار ئىكىن ؟ » دەيدۇ . ئەسلىدە خاقان « شۇ » خوجەند دەرياسى بويىغا قاراۋۇل قويۇش ۋە زۇلقەرنەينىڭ دەريادىن ئۆتكەنلىكىدىن خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ، بۇ دەريا قىرغىقىغا تار-خانلاردىن تەركىپ تاپقان قىرىق كىشىلىك چارلىغۇچى ئەۋەتكەنىكەن . چارلىغۇچىلار مەخپى ھالدا كەتكەچكە ، ئۇلارنىڭ كەتكەنلىكىنى خان ئەسكەرلىرىدىن ھېچكىمۇ بىلمەيدىكەن . خاقاننىڭ كۆڭلى بۇنىڭدىن خاتىرجەم ئىكەن . خاقاننىڭ كۈمۈشتىن ياسالغان بىر كۆلچىكى بولۇپ ، سەپەرگە چىققاندا ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۈرىدىكەن ، ئۇنىڭغا سۇ تولدۇرۇلغاندىن كېيىن ، غاز ، ئۆردەكلەر چۈشۈپ شۇڭغۇپ ئويناىدىكەن . خاقان زۇلقەرنەين بىلەن ئۇرۇشمىزمۇ دېگەنلەرگە ئۆزىنىڭ مۇشۇ كۈمۈش كۆلچىكىنى كۆرسىتىپ : « غاز ، ئۆردەكلەرگە قارامامسىلار ، ئۇلار سۇغا قانداق شۇڭغۇيدىكەن ؟ » دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . خاقاننىڭ بەرگەن جاۋابى ئادەملىرىنى ئويغا سېلىپ قويۇپتۇ . ئۇلاردا : « خاقان زۇلقەرنەين بىلەن ئۇرۇشماقچىمۇ ئەمەس ، چېكىنمەكچىمۇ ئەمەس » دېگەن گۇمان پەيدا بولۇپتۇ . زۇلقەرنەين دەريادىن ئۆتۈپتۇ . چارلىغۇچىلار ئۇنىڭ ئۆتكەنلىكىنى خاقانغا كېچىسى كېلىپ مەلۇم قىلىپتۇ . خاقان شۇ كېچىسىلا دۇمباق چالدۇرۇپ ، شەرقە قاراپ يول ئاپتۇ . خاقاننىڭ تەييارلىقسىزلا يولغا چىققانلىقىدىن ، خەلق ئارىسىدا ئەنسىزلىك ، تەشۋىش پەيدا بولۇپتۇ . ئۇلاق تاپالىغانلار ئالدىراش ـ تېنەش ئۇدۇل كەلگەن ئۇلاقلارغا مىنىشىپ خاقاننىڭ كەينىدىن مېڭىپتۇ ، ئالدىراشچىلىقتا ئۇ بۇنىڭ ، بۇ ئۇنىڭ ئۇلىقىنى ئېلىۋاپتۇ . تاڭ ئاتقاندا قاراگاھ تۈپتۈز بىر سايغا ئايلىنىپتۇ . ئۇ چاغلاردا تىراز ، ئىسپىجاپ ، بالاساغۇن ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش شەھەرلەر بىنا قىلىنمىغانىدى . بۇلارنىڭ ھەممىسى كېيىن بىنا قىلىنغان . ئۇ يەرلەردە چېدىرلاردا ياشايدىغان

كـۆچمەنلەر هايات كەچۈرەتتى . خاقان ۋە ئۇنىڭ قوشۇنى كېچىلەپ كېتىپ قالغاندا ، يىگىرمە ئىككىسى كىشى ئۇلار بىلەن بىللە كېتىشكە ئۇلاق تاپالمىغانلىقتىن ، بالا ـ چاقىلىرى بىلەن شۇ يەردە قېلىپ قاپتۇ . مەن ئۇلارنىڭ ناملىرىنى كىتابنىڭ بېشىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدىم ، مالىلىرىغا باسىدىغان تامغىلىرىنىمۇ شۇ يەردە بايان قىلىپ ئۆتكەنىدىم . مەسىلەن : « قىنىق » ، « سالغۇر » ۋە باشقىلار ، بۇ يىگىرمە ئىككى ئائىلە ئۇلارنىڭ كەينىدىن پىيادە بېرىش ياكى مۇشۇ يەردە تۇرۇۋېرىش هەققىدە مەسلىھەتلىشىۋاتقاندا ، ئۇلارنىڭ يېنىغا ئىككى كىشى كەپتۇ ، ئۇلارنىڭ بالا ـ چاقىلىرىمۇ بىللە ئىكەن . ئۇلار يۈك ـ تاقلىرىنى دۇمبىلىرىگە ئارتىپ ، قوشۇنىنىڭ كەينىدىن كېتىۋاتقان ، هېرىپ ـ ئاچقان ، ئېغىر يۈكنىڭ دەستىدىن تەرگە چۆمگەنىكەن . بۇ ئىككى ئائىلە قېلىپ قالغان هېلىقى يىگىرمە ئىككى ئائىلىگە يولۇقۇپ ، ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپتۇ . يىگىرمە ئىككى ئائىلە ئۇلارغا : « ئەي ئادەملەر ، هېلىقى ئادەم (زۇلقەرنەين) بىر يولۇچى ، ئۇ بىر يەردە تۇرمايدۇ ، بىزنىڭ يەرلەردە قېپقالمايدۇ ، ئۆتۈپ كېتىدۇ . بىز بەربىر ئۆز يېرىمىزدە ئۆزىمىز قالىمىز » دەپتۇ . ئۇلار ئىككى ئائىلىگە تۇركچە « kalaq ـ قال ئاچ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قېلىڭلار » دەپتۇ . كېيىن ئۇلار « halaq ـ خالاچ » دەپ ئاتىلىپ قالغان . خالاچلارنىڭ ئەسلى شۇ . ئۇلار ئىككى قەبىلىدۇر .

زۇلقەرنەين كەلگەندىن كېيىن ، بۇ ئادەملەرنىڭ ئۇزۇن چاچلىرىنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تۇركلەرگە خاس بەلگىلىرىنى كۆرۈپ ، ئۇلاردىن گەپ سورىمايلا بۇلار « تۇرك مانەند ـ تۇرككە ئوخشايدۇ » دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بۇ سۆز ئۇلارغا بۇگۈنگە قەدەر نام بولۇپ قالغان .

تۇركمەنلەر ئەسلىدە يىگىرمە تۆت قەبىلىدۇر . لېكىن ئىككى قەبىلىدىن ئىبارەت بولغان خالاچلار بەزى جەھەتتە ئۇلاردىن ئايرىم تۇرىدۇ . شۇڭا ئۇلار ئوغۇزلار قاتارىغا كىرمەيدۇ . بۇ سۆزنىڭ ئەسلى شۇدۇر .

خاقان « شۇ » چىن تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدۇ . زۇلقەرنەين ئۇنىڭ كەينىگە چۈشىدۇ . ئۇيغۇرلارغا يېقىن بىر يەردە خاقان زۇلقەرنەينگە بىر قىسىم چارلىغۇچى قوشۇن ئەۋەتىدۇ ، زۇلقەرنەينمۇ شۇنداق قوشۇن ئەۋەتىدۇ . توقۇنۇش نەتىجىسىدە زۇلقەرنەين ئەۋەتكەن قوشۇن مەغلۇپ بولىدۇ . بۇ توقۇنۇش « ئالتۇن قان » دېگەن يەردە بولغانىكەن . بۇ تاغ هازىرقى كۇندە « ئالتۇنخان » دەپ ئاتىلىدۇ . زۇلقەرنەين ئەنە شۇ يەردە خاقان بىلەن سۇلھ تۈزىدۇ . ئاندىن ئۇيغۇر شەھەرلىرىنى بىنا قىلىدۇ ۋە بىر مەزگىل شۇ يەردە تۇرۇپ قالىدۇ . زۇلقەرنەين چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىن ، خاقان « شۇ » قايتىپ كېلىدۇ ۋە بالاساغۇنغا قەدەر ئىلگىرىلەيدۇ ، ئاندىن ئۆز نامى بىلەن ئاتالغان « شۇ » شەھىرىنى سالدۇرۇپ ، ئۇ يەرگە بىر تىلسىم قۇردۇرىدۇ . بۇگۈنكى كۇندە لەيلەكلەر ئۇ تىلسىملىق شەھەرنىڭ ئەتراپىغا كېلىپ توختاپ قالىدۇ ، ئۇنىڭدىن ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدۇ . تىلسىم بۇگۈنگە قەدەر بۇزۇلماي كېلىۋاتىدۇ . (« دىۋانۇ لۇغاتىت تۇرك » 3 ـ توم . 564 ـ ، 565 ـ ، 566 ـ ، 567 ـ ۋە 568 ـ بەتلەر) .

بېيت ـ قوشاقلار

ئۆستەك بويلاپ ماڭغۇچە ،
قاراپ تۇردۇم يانغۇچە .
غۇنچە بويلۇق شۇ يارنى ،
سۆيەلمىدىم قانغۇچە .

سۆزلىرىڭ قۇلاقمدا ،
تىنىقلىڭ دىماغىمدا .
ئايرىلىپ سارىڭ بولدۇم ،
يار سېنىڭ پىراقىڭدا .

گۈل تېرىدىم لەڭگەرگە ،
ئېچىلمايدۇ نەم يەردە .
سېنىڭ كۆڭلۈڭ ھەر يەردە ،
مېنىڭ كۆڭلۈم بىر يەردە .

باغقا كىردىم دەرمانسىز ،
سىزگە كۆيدۇم ئارمانسىز .
دەردىڭىزدە مەن ئۆلسەم ،
سىز بىخەۋەر ئوينامسىز ؟

سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ ،
قىڭغىر ماڭغان مەن ئەمەس .
كەلسە ـ كەلمەس كىشىگە ،
كۆڭۈل بەرگەن مەن ئەمەس .

سۇنىڭ سۈزۈكى بۇلاق ،
چاچنىڭ ئۇزۇنى ئۇلاق .
سەن ئۇ يەردە يار تۇتساڭ ،
ئاڭلاپ تۇرىدۇ قۇلاق .

ئاسماندىكى تولۇن ئاي ،
چەينەكتىكى ناۋات چاي .
خۇمار كۆز ئوماق يارىم ،
قۇچاقمدىن ئالدى جاي .

مەن بېلىمنى باغلايمەن ،
سەن بېلىڭنى باغلىساڭ ،
ئىككىلەنمەي كەل يارىم .
ئوينىشىڭنى چاغلىساڭ .

ئوينىغىلى ئۇز ياخشى ،
تېپىلغىلى مۇز ياخشى .
بولار ـ بولماس يارلاردىن .
تەنها يۈرگىنىم ياخشى .

سېرىق ھەرە توپلىشىپ ،
شوراپ يەيدۇ ئۇزۇمنى .
شۇ ئوماق مېنىڭ يارىم ،
يەرد قويماس سۆزۈمنى .

ئېتىزىڭدىن ماش تەردىم ،
تاڭ سەھەردىن كەچكىچە .

يار بىلەن ئۆتكەن ئۆمۈرنىڭ ،
خوشلۇقى بار ئۆلگۈچە .

مەپكەش ئۆتۈپ كەتتى ،
ئارقىدىكى يول بىلەن .
كۆڭلۈڭنى ئالاي ياردىم ،
قۇلۇمدىكى گۈل بىلەن .

بەلباغلىرى بوش ئىكەن ،
چىگىراق چەگسىلە ياردىم .
ئالتۇن ئۈزۈك ئېيىبېرەي .
ماڭا تەگسىلە ياردىم .

ئۇما ئورۇپ ئايدىڭدا ،
تېلىپ كەتتى بېلىكىم .
ئىشچان يارىمنى كۆرۈپ ،
ئويناپ كەتتى يۈرىكىم .

ئاپئاق كۆڭلەك كىيىپسىز ،
ئاق تىكەنگە ئىلدۈرمەك .
ئوينار بولساق ئىككىمىز ،
ھېچ كىشىگە بىلدۈرمەك .

ئالما ـ ئانار بېغىمدا ،
خىللاپ يەڭلا ، ساتمايمەن .
ئىشچان يارغا مەيلىم بار ،
تائەبەتكە ساقلايمەن .

ئالدىڭدا قاراپ تۇرسام ،
تارتىشتىڭ سەن كەينىڭگە .
مەقسىتىڭ بۆلەك بولسا ،
قويۇپ بېرەي مەيلىڭگە .

ياردىم مەن سېنى باشتا ،
گۈللۈك باغچىدا كۆرگەن .

سەندىن ئايرىلالمايمەن ،
ئۆزۈم ئارزۇلاپ سۆيگەن .

ئۇجمىنىڭ شېخى پەستە ،
كەتمەنگە بولار دەستە .
مەن يارنى سۆيۈۋالدىم ،
باغدا يېتىشىپ تەستە .

يۈرۈڭ ياردىم مەن بىلەن ،
چىللاپ كەلدىم سەيلىگە .
مېنى ھەرگىز قاقشاتماڭ ،
كىرىپ دۇشمەن كەينىگە .

بېغىڭدىكى شوخلاڭنى ،
قۇمغا سېلىپ قۇرۇتما .
مەن سېنىڭكى ھەر قاچان ،
مېنى ھەرگىز ئۇنۇتما .

بېغىڭدىكى شۇخلىنى ،
چوڭ بولغاندا كۆچۈرمە .
يۈرەكتىكى ئوتلارنى ،
ئۇلغايغاندا ئۆچۈرمە .

تاڭ سەھەردە نەي چېلىپ ،
ئويغىتايمۇ مەن سېنى ؟
ناخشامغا قوشۇپ ئېلىپ ،
يىغلىتايمۇ مەن سېنى ؟

سەن يارىمنى ياد ئېتىپ ،
ناخشا ئېيتىمەن كۈندە .
دەرد ئىچىدە يىغلايمەن ،
ھېچكىم ئاڭلىماس تۈندە .

ياردىم مەن سېنى باشتا ،
گۈللۈك باغچىدا كۆرگەن .

لاچىنلار ئۇچۇپ چىقتى ،
ئىككى تاغ ئاراسىدىن .

ياپيرىدى خۇشال كۆڭلۈم، بويىنغا گىرە سېلىپ،
ناخشاڭنىڭ ساداسىدىن. لەۋلىرىگە سۆيگۈدەك.

ئېگىز دۆڭدە ناخشا ئېيتسام، بېغىمدا قىزىل ئالما،
ئۇنۇمدىن تونالامسەن؟ سۇ كىرمەي پىشىپ قاپتۇ.
ئاخشاملىققا مەن بارسام، ئاق بېلىق جېنىم ياريم،
ۋەدەڭدە تۇرالامسەن؟ چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ.

راۋاب ئالغۇم كېلىدۇ، كېچىلەپ ئۆتۈپ كەتتى،
ئالسام چالغۇم كېلىدۇ. بەش هارۋىلىق يۇلغۇنچى.
ناخشا ئېيتىپ ياريمنىڭ، چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ.
دىلىدا قالغۇم كېلىدۇ. مېنىڭ ياريم گۈل غۇنچى.

ناخشا ئېيتسام هەركۈنى، كېچە يېتىپ ئۇيقۇلۇق،
ئاڭلامدىكىن دەپتىمەن. بىر چۈش كۆردۈم ئالامەت.
گەپ ـ سۆزۈڭگە ئىشىنىپ، ياريمنى بەك سېغىندىم،
ئادەممىكىن دەپتىمەن. تۇرغانمىدۇر سالامەت؟

بۇ كېچە ـ ئۇزۇن كېچە، ئاتنى باغلىدىم تۈزگە،
يار قېشىمدا ياتمايدۇ. ساقلاپ ئولتۇرۇپ سىزگە.
يار قېشىمدا ياتقاندا، چۈشۈمگە كىرىپ قاپسىز،
جان ئىچىمگە پاتمايدۇ. بىر قاراپ قويۇڭ بىزگە.

ئاخشاملىققا بارسام مەن، ئېگىز ئاسماندىكى ئايىنى،
ئىشىكىڭنى ئاچامسەن؟ قولۇمغا ئالاي دەيمەن.
سۆيەي دېسەم ناز قىلىپ، قۇچاق ـ قۇچاق گۈل تىزىپ،
مەندىن يىراق قاچامسەن؟ ياريمغا تۇتاي دەيمەن.

ئالمىنىڭ تاياقتىدىن، بۇلبۇلۇڭ بولاي دەيمەن،
بېھىنىڭ تاياقتىدىن. شاخىڭگە قوناي دەيمەن.
كېچە بولسا ئۇيقۇ يوق. تۇتقان ياريڭ بولمسا،
ياريمنىڭ پىراقىدىن. مەن ياريڭ بولاي دەيمەن.

ئەجەب ئايدىڭ بولۇپتۇ، ئېشىك ئالدىدا ئېرىنچ،
ياريم كەلسە كۆرگىدەك. سۇ باشلاپ كېلەي دەيمەن.

راست گېپىڭنى ئېيت ياربم،
كۆڭلۈڭنى بىلەي دەيمەن.

ئاسمانغا چىقاي دەيمەن،
شوتا يوق چىقالمايمەن.
دېرىزەڭدىن مارايمەن،
سىرىڭنى ئۇقالمايمەن.

ئالما بەرسەڭ ئەپتىمەن،
بىيە بەرسەڭ ئەپتىمەن.
خۇمار كۆزلۈك يارىمدىن،
ئايرىلماسمەن دەپتىمەن.

باغچاڭغا كىرەي دەيمەن،
ئالماڭنى ئۈزەي دەيمەن.
ناز بىلەن كۈلۈپ تۇرساڭ،
مەن بېرىپ سۆيەي دەيمەن.

ئالما بەردىم قولۇڭغا،
كۆيۈپ قالدىم بويۇڭغا.
قاچانغىچە قارايمەن،
سېنىڭ كېلەر يولۇڭغا؟

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
ئۈزۈپ ئاغزىڭغا سالما.
ئاخشام قىلغان گېپىمنى،
ھەرگىز كۆڭلۈڭگە ئالما.

ئالمىنى بېرىڭ دەيسىز،
بەرسەم كىم بىلەن يەيسىز؟
يار قەدرىنى بىلمەيسىز،
تاشلىۋەتسە نېمە دەيسىز؟

ئالما ئاتتىم تاللىققا،
تالنى ئاچقاندا چىقار.

شۇ ئوماق يار خىيالى،
جان بىلەن بىللە چىقار.

ئالما ئاتتىم تاللىققا،
ئورۇۋالغىن ياغلىققا.
ئەجەب ئىچىم كۆيىدۇ،
سەن يارىم چىرايلىققا.

ئالما بەرمىگەن يارنى،
ئالما بەردى دەرمەنمۇ؟
كۆڭۈل بۆلمىگەن يارنىڭ،
ئوتىدا ئۆلەرمەنمۇ؟

ئالماڭنى ئۆيۈپ يەيمەن،
تەخسەڭگە قويۇپ يەيمەن.
يارىم تۇخۇم تەڭلىسە،
تارتىنماي سويۇپ يەيمەن.

ئالمامنى سېرىق دەيدۇ،
ئاپتاپتا قىزارمامدۇ؟
يارىمنى كېسەل دەيدۇ،
مەن بارسام ساقايمامدۇ؟

ئالما ئاتتىم لەيلىتىپ،
ئۆگزىڭگە چۈشتىمۇ؟
ئاخشام قىلغان سۆزلىرىم،
زەنىڭگە چۈشتىمۇ؟

بېغىڭدىكى ئالماڭنى،
چىشلەپ يەيمەن، ئۈزمەيمەن.
سېنىڭدەك گۈزەل ياردىن،
ئۆلسەم ئۈمىد ئۈزمەيمەن.

مەن بېغىڭغا كىرمەيمەن،
ئاق ئالماڭنى ئۈزمەيمەن.

كىچىك ئىدىم، چوڭ بولدۇم، مېنىڭ سۆيگەن يارىمنىڭ،
نادان بىلەن يۈرمەيمەن. يۈزى ئايدەك يۇمىلاق.

ئاق ئالمىنىڭ ئېقى ئۇز، چېچىگىز بەلگە چۈشۈپتۇ.
قىزىل ئالمىنىڭ ئۆزى ئۇز. بېلىگىز ئالىقانچە يوق.
يېڭى تۇتقان يارىمنىڭ، بۇ كۆڭۈل سىزگە چۈشۈپتۇ،
قېشى بىلەن كۆزى ئۇز. باشقىسى ھېچقانچە يوق.

يارىم بەرگەن ئالمىنى، قۇرغۇي بولاي دېدىگۇ؟
ئىككى قولۇمدا ئالدىم. لاچىن بولاي دېدىگۇ؟
شۇ ئالمىنى يەپ قويۇپ، ئون بەش كۈندە بىر كېلىپ،
تۇمەن سەۋداغا قالدىم. جانىنى ئالاي دېدىگۇ؟

ئالما ئاتتىم ئاسمانغا، دەردىمنى يار بىلەرمۇ؟
چۈشسۇن دېدىم دالانغا. قاراپ ماڭا كۈلەرمۇ؟
شۇنچە كۆڭلۈم چۈشۈپتۇ، مەن ئىزدىسەم يۈز قېتىم،
قەلەم قاشلىق جانانغا. يار بىر ئىزدەپ كېلەرمۇ؟

ئالما پۇرايدۇ باغلىرى، يامغۇر ياغقان تونۇرغا،
بىيە پۇرايدۇ باغلىرى. يولغۇن سالسام كۆيەرمۇ؟
يۈرىكىمنىڭ قېتىدا، يىراقتىكى يارىمغا
يارنىڭ كۆيەك داغلىرى. سالام يازسام تېگەرمۇ؟

ئالما شېخى، گۈل شېخى، بۇ چىنار ئېگىز چىنار،
ئەگمىگۈنچە قايرىلماس. بويلىغلى بولارمۇ؟
غېرىبلىقتا سۆيگەن يار، سەن كىچىك، مەنمۇ كىچىك،
كۆز يۇمغۇچە ئايرىلماس. ئويىنىغلى بولارمۇ؟

مېنىڭ يارىم چىرايلىق، ئاق پوسما، قارا پوسما،
تومۇ چۈققا ئوخشايدۇ. مەن كىيسەم ياراشقايمۇ؟
ئويىنسام سېنىڭ بىلەن
ئون تۆت تۆگەم بار مېنىڭ، خالايىق قاراشقايمۇ؟
ئۇنى كىچىك بوتىلاق.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر خوتەن ناھىيىلىك گىلەم كارخانىسىدىن: نۇرنىساخان، چىرا ناھىيە دامىكۇ يېزىسىدىن: قۇربانىنىياز ئاخۇن، قادىر ئاخۇن.

توپلاپ رەتلىگۈچى: زۆھرە قۇربان

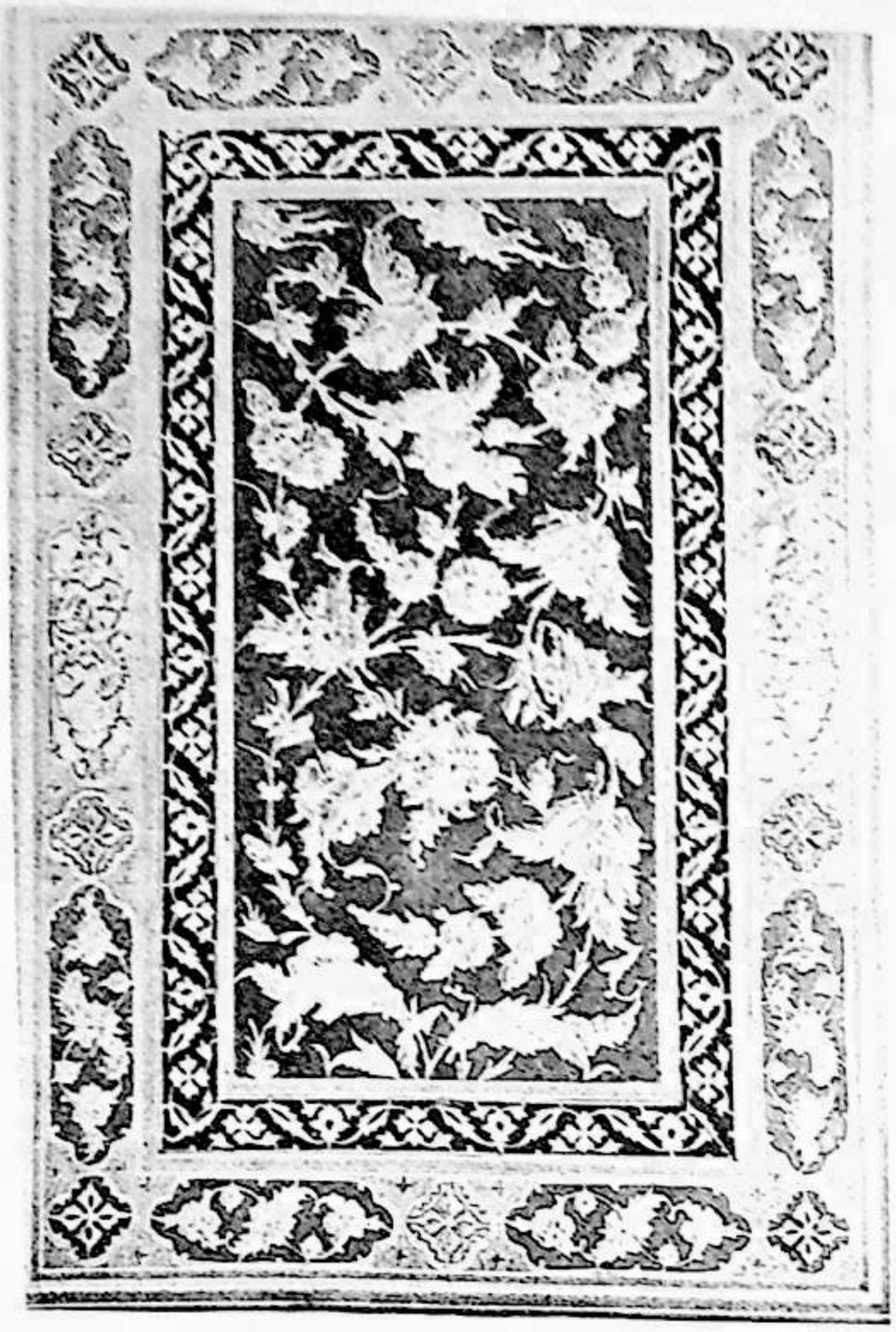

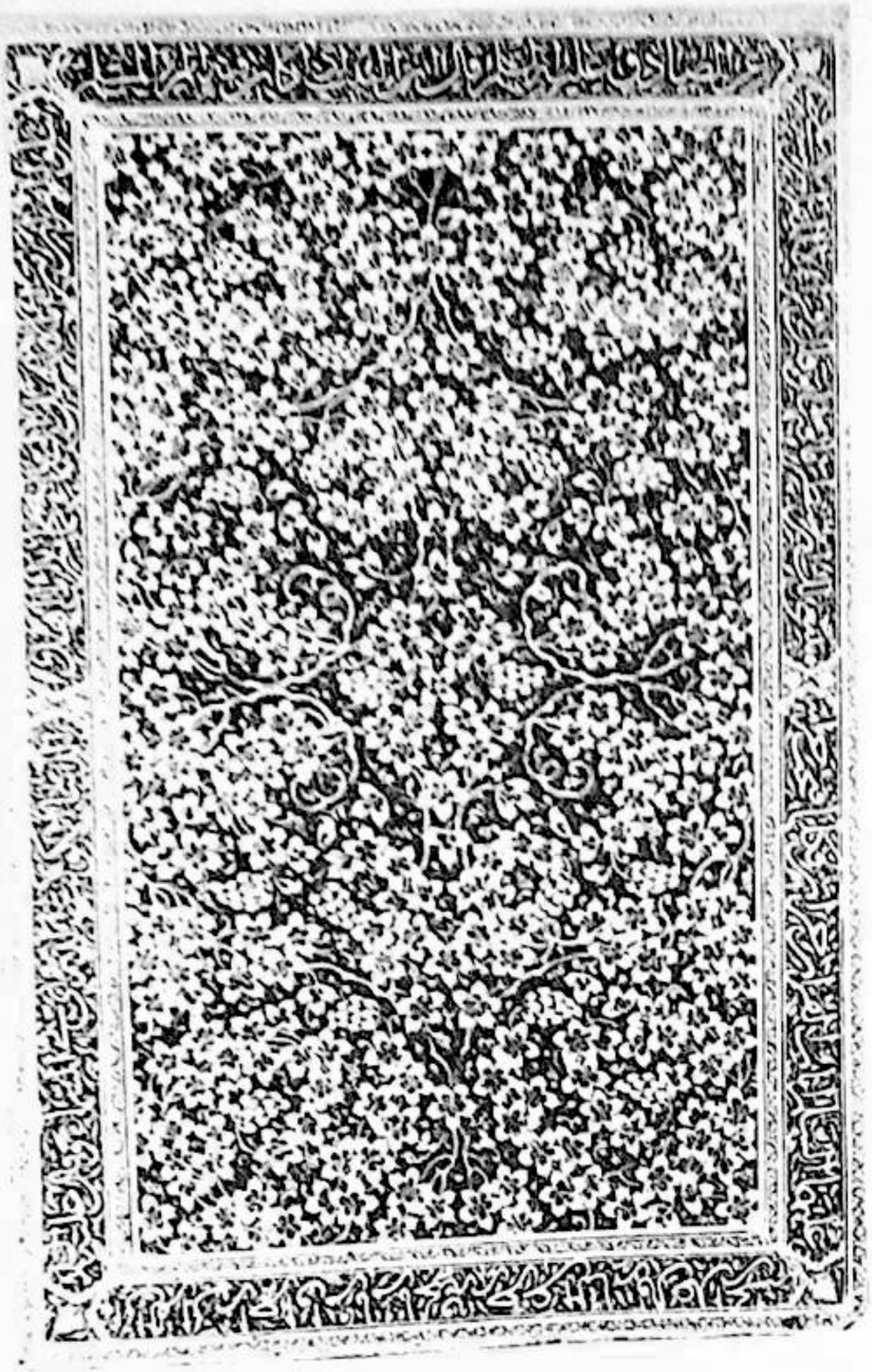

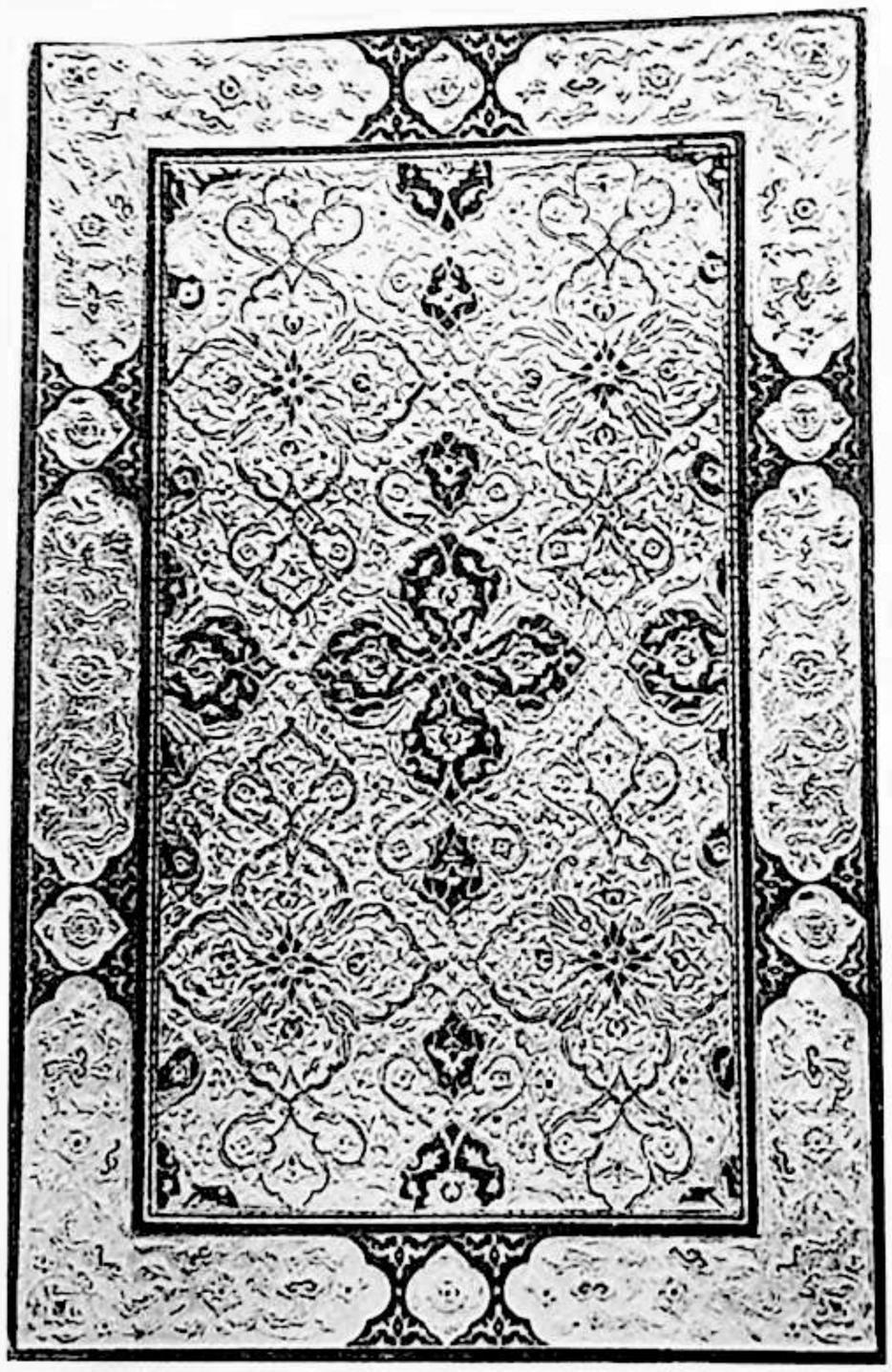

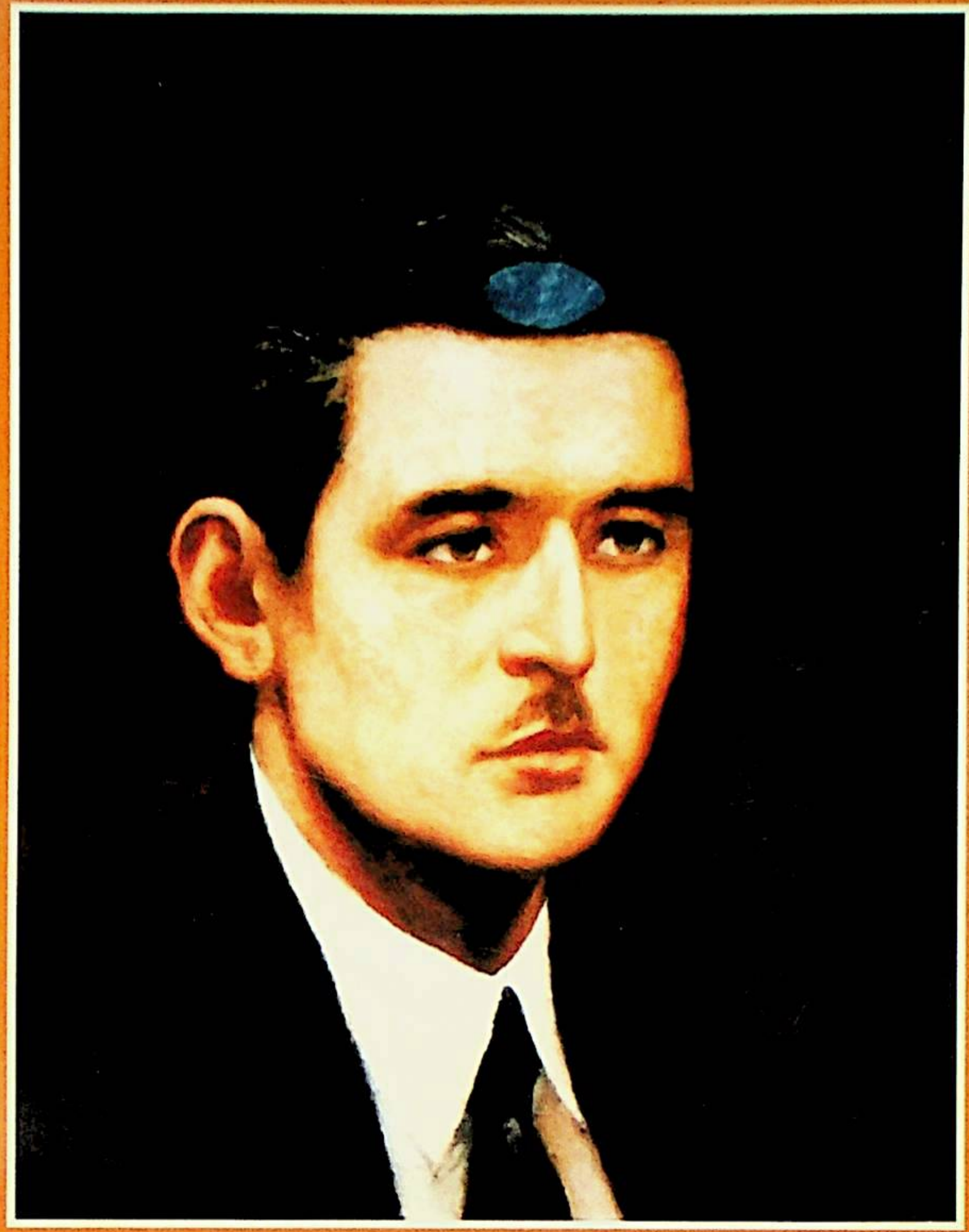

源泉 （布拉克）（维吾尔文）总60期

بۇلاق （پەسىللىك ژۇرنال） ئومۇمىي 60 - سان

MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市解放南路348号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
（ ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348 ）
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65—1063/I
本刊代号：58—108定价：5.50元
ISSN1005—0876/国外代号Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى：
ۋەكالەت نومۇرى：108—58، باھاسى：5.50
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى：Q1118

ISSN 1005-0876